

ΓΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ

ΣΟΛΩΝ
ΦΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ
ΦΩΚΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ 1980

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

BIOI

*Η Εἰσαγωγὴ καὶ ἡ μετάφραση τῶν βίων τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ τοῦ Περικλῆ
εγιναν ἀπό τὸν Μιχ. Οἰκονόμου. Οἱ βίοι τοῦ Σόλωνα καὶ τοῦ Φωκίωνα
ἀπό τὸν Βασ. Τσακατίκα.*

1980 ΠΛΟ

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ BIOI

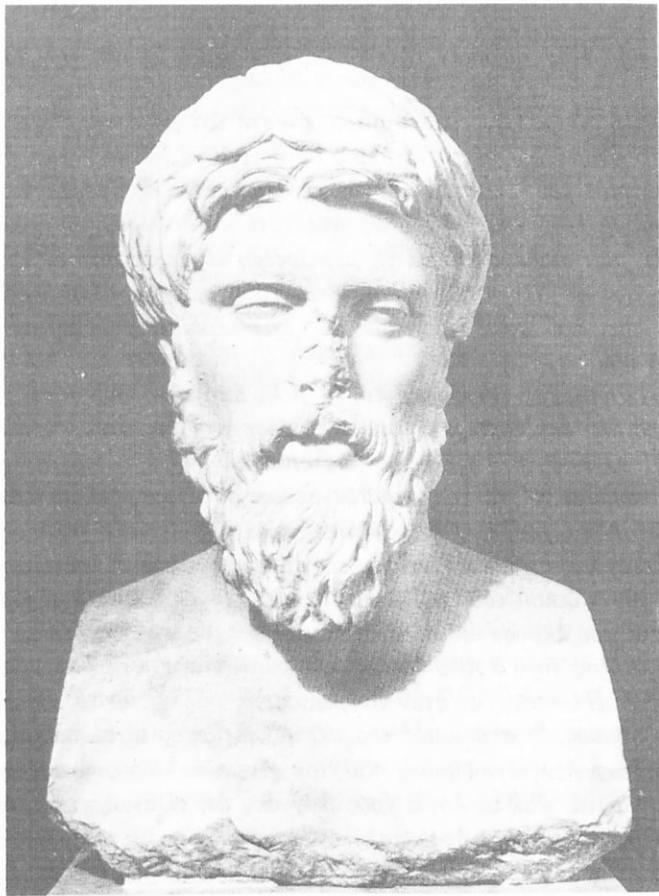
ΣΟΛΩΝ - ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ - ΠΕΡΙΚΛΗΣ - ΦΩΚΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1980

Προτομή πού πιστεύεται ότι είκονίζει τόν Πλουταρχό.
(Μουσεῖο Δελφῶν).

E I S A ΓΩ ΓΗ

‘Η Χαιρώνεια ἦταν μιά μικρή πολιτεία στά σύνορα τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Φωκίδας, κοντά στὸν ποταμὸν Κηφισό. Ἐκεῖ, ὅπως ξέρουμε ἀπό τὴν ἱστορία, τὸ 338 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β' νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς Θηβαίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλ-

Καταγωγὴ
τοῦ Πλουτάρ-
χου. Τὰ παι-
δικά του χρό-
νια.

ληνες, που ἀναγκάστηκαν τότε νά δεχτοῦν τήν ἡγεμονία τῶν Μακεδόνων.

Ἄλλα ἡ Χαιρώνεια εἶναι σήμερα γνωστή ὅχι μόνο γιατί ἔχει συνδέσει τό δνομά της μέ τό ιστορικό αὐτό γεγονός, μά και γιατί ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγραφέα, που τά πολυάριθμα ἔργα του ἐπί αἰῶνες ἀπό τότε κυκλοφοροῦν σέ χιλιάδες ἐκδόσεις και διαβάζονται μέ τή μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σέ ὄλες τίς ἐποχές και σέ ὅλο τόν κόσμο. Ἐτσι τό δνομα τῆς ίδιαίτερης πατρίδας του, που πολύ είχε ἀγαπήσει, ἔχει κερδίσει μαζί μέ τό δικό του τήν ἀθανασία.

Ο Πλούταρχος γεννήθηκε τό 46 μ.Χ. ἀπό εὔπορους γονεῖς, που είχαν μεγάλη ἐκτίμηση και κοινωνική θέση στή μικρή πολιτεία ὅπου ζοῦσαν. Ο ίδιος στά ἔργα του μᾶς δίνει πληροφορίες γιά τήν οἰκογένειά του και γιά τή ζωή του. Άναφέρει τό δνομα τοῦ προπάπου του, τοῦ Νικάρχου, που ἦταν εὔπορος και είχε ἀρκετές φιλοσοφικές και θεολογικές γνώσεις. Ἐπίσης συχνά μνημονεύει ὁ Πλούταρχος τό δνομα τοῦ παπποῦ του, τοῦ Λαμπρία, και διηγεῖται πολλά εὐχάριστα ἀνέκδοτα που ἄκουσε ἀπ' αὐτόν.

Ο πατέρας του, ὁ Αὐτόθουλος, σύμφωνα πάντοτε μέ σσα μᾶς λέει ὁ ίδιος ὁ Πλούταρχος, ἦταν ἄνθρωπος μέ πολλές ἀρετές και ἔδινε σοφές συμβουλές στό παιδί του. Ο Πλούταρχος είχε δύο μικρότερους ἀδερφούς, τόν Τίμωνα και τόν Λαμπρία. Τούς ἀναφέρει και αὐτούς συχνά, και τά λόγια τους δείχνουν ὅτι είχαν ἀρκετή μόρφωση. Οι τρεῖς ἀδερφοί ἦταν πολύ ἀγαπημένοι μεταξύ τους, ὥπως και ὅλα τά μέλη στήν οἰκογένειά τους.

Μέσα σ' αὐτή τήν οἰκογενειακή ἀτμόσφαιρα ἀνατράφηκε ὁ Πλούταρχος και ἔζησε τά παιδικά και τά πρῶτα νεανικά του χρόνια. Ἐκεῖ, στήν ίδιαίτερη πατρίδα του, ἔλαβε τήν πρώτη του μόρφωση και νωρίς ἔδειξε τήν ἀσυγκράτηση φιλομάθειά του. Η μικρή ὥμας Χαιρώνεια δέν είχε ἀρκετές πηγές γιά τό πνεῦμα του, που διψοῦσε γιά μάθηση. Ἐπρεπε νά εὐρύνει τή μόρφωσή του σέ μεγαλύτερα πνευματικά κέντρα.

Κατά τούς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου ἡ μορφή τοῦ κόσμου ἦταν πολύ διαφορετική ἀπό ἐκείνη που είχε, ὅταν ἔζησαν οι πολύ ἀρχαιότεροι ἀπό αὐτόν "Ἐλλήνες συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς τοῦ 5. Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καὶ τοῦ 4. π.Χ. αἰώνα. Οἱ παλαιότεροι ἐκεῖνοι συγγραφεῖς (ό Θουκυδίδης, οἱ Ξενοφῶν, οἱ Πλάτων, οἱ Δημοσθένης, οἱ Λυσίας κ.ἄ.) εἶχαν τὴν εὐτυχίαν νάζουν σὲ μιὰ ἐλεύθερη πατρίδα. Ἔθλεπαν νάσυναγωνίζονται οἱ Ἑλληνικές πόλεις σὲ προκοπή καὶ σὲ δύναμη καὶ μέσα σ' αὐτές αἰσθάνονταν ὅτι ἀνάπνεαν τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Αὐτή τὴν εὐτυχίαν δέν τὴν εἶχε οἱ Πλούταρχος. Δύο αἰώνες πρὶν αὐτός γεννηθεῖ, ἡ Ἑλλάδα εἶχε ὑποταχτεῖ στοὺς Ρωμαίους (146 π.Χ.). Ἡ ρωμαϊκὴ κυριαρχία εἶχε ἀπλωθεῖ σὲ ὅλο τὸν τότε γνωστό κόσμο. Οἱ μεσογειακές χῶρες τῆς Εὐρώπης, ἡ Μικρά Ασία, ἡ Συρία καὶ ἡ Βόρεια Αφρική ἀποτελοῦσαν ἔνα ἀπέραντο κράτος μέρος πρωτεύοντα τῇ Ρώμῃ.

Καὶ ὅμως τὸ Ἑλληνικό πνεῦμα δέν ἔπαψε νάζει. Στὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ στὴν Συρία καὶ στὴν Αἴγυπτο, διατηρήθηκε ἡ παράδοση τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλώσσα ἐξακολουθοῦσε νάμενει ζωντανή στὸ στόμα τοῦ λαοῦ μέτη μορφή πού τὴν βλέποντες γραμμένη στάιερά κείμενα τῆς «Καινῆς Διαθήκης». Ἔτσι, μέσα στὸ ἀπέραντο ρωμαϊκό κράτος, ἐξακολουθοῦσε νάζει ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος μέρος κέντρο ἀκτινοβόλο τὴν Ἀθήνα. Σ' αὐτήν ἔρχονταν ἀπό ὅλα τὰ Ἑλληνικά μέρη ὅσοι ἥθελαν νάσυναφοδοτήσουν τὸ πνεῦμα τους καὶ νάμενει μορφωθοῦν στὴν Ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἴδιοι θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νάσυναφοδοτήσουν στὴν Ἀθήνα, γιά νάσυναφοδοτήσουν τὴν μόρφωσή τους καὶ νάδιδαχτοῦν ἀπό ἔξοχους ἄντρες. Καί, ἄν ἡ Ρώμη εἶχε γίνει ἐξαιτίας τῶν κατακτήσεών τῆς ἡ πολιτικὴ πρωτεύοντα τοῦ κόσμου, στὴν Ἀθήνα εἶχε ἀπομείνει τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ πιό ἔνδοξος καὶ πιό ἐπιζηλος τίτλος τῆς πρωτεύοντας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου.

Ο Πλούταρχος, λοιπόν, ὅταν στάπρωτα χρόνια τῆς νεανικῆς του ἥλικίας αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νάλάθει ἀνάτερη μόρφωση, ἤρθε στὴν Ἀθήνα καὶ παρακολούθησε πολλοὺς δασκάλους καὶ πολλές ἐπιστῆμες. Τοῦ ἄρεσαν τὰ μαθηματικά, οἱ φυσικές ἐπιστῆμες, ἡ ἰατρική, καὶ βλέποντες στάερα τοῦ ὅτι εἶχε ἀρκετές γνώσεις ἀπό τὶς ἐπιστῆμες αὐτές. Ἐκεῖνο ὅμως πού ἴδιαίτερα τὸν τράβηξε, ἦταν ἡ φιλοσοφία.

Καὶ εὐτύχησε νάζει δάσκαλό του τὸν Ἀμμώνιο τὸν Ἀλεξανδρέα, πού τὸν ἐμόησε σὲ ὅλα τὰ φιλοσοφικά συστήματα, προπάν-

τον.

των ὅμως στίς πλατωνικές θεωρίες. Γιά τό δάσκαλό του μιλεῖ συχνά στά ἔργα του μέ πολλή ἀγάπη καί ἐκτίμηση. Ἀλλά καὶ ὁ Ἀμυώνιος καὶ πολλοί ἄλλοι πνευματικοί ἀνθρωποι ἐπίσης ἐκτίμησαν τὴν ἀξία καὶ τό χαρακτήρα τοῦ Πλούταρχου, πού ἀνακηρύχτηκε ἐπί-
τιμος Ἀθηναῖος πολίτης.

Ἡ δίψα του ὅμως γιά μόρφωση ἦταν πάντα ζωηρή καί ἀνικανο-
ποίητη. Γι' αὐτό δέν περιορίστηκε στά ὅσα ἔμαθε στήν Ἀθήνα. Πῆ-
γε στήν Ἀλεξάνδρεια ὅπου ὑπῆρχαν λαμπρά ἀνάτερα ἐκπαιδευτήρια
καὶ πλουσιότατη Βιβλιοθήκη. Ἐκεῖ συμπλήρωσε τίς φιλοσοφικές
σπουδές του καὶ παρακολούθησε καὶ μαθήματα φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ δράση του.

Ἀλλά καὶ τή μητρόπολη τοῦ τότε κόσμου, τή Ρώμη, ἐπισκέφτηκε
ὁ Πλούταρχος. Εἶχε συμπληρώσει πιά τόν κύκλο τῶν σπουδῶν του
καὶ εἰχε γίνει ὁ ἴδιος δάσκαλος τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φήμη του εἰχε
διαδοθεῖ καὶ πολλές προσωπικότητες παρακολούθουσαν τά μαθήματά
του καὶ ἔδειχναν τήν ἐκτίμησή τους στό σοφό Ἑλληνα. Συνδέθηκε
στενά μέ σπουδαίους Ρωμαίους, ἀκόμα καὶ μέ τόν αὐτοκράτορα
Τραϊανό, καὶ ἀπόκτησε τά δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Καμιά ὅμως ἀπό τίς μεγάλες πόλεις πού ἐπισκέφτηκε, οὔτε ἡ
Ἀθήνα οὔτε ἡ Ἀλεξάνδρεια οὔτε ἡ Ρώμη, δέν πῆρε στήν καρδιά του
τή θέση πού εἰχε ἡ μικρή ἰδιαίτερη πατρίδα του. Αὐτήν νοσταλ-
γοῦσε σέ ὅλα του τά ταξίδια καὶ ἀπό καιρό σέ καιρό ἐκεὶ πήγαινε,
γιά νά βρεθεῖ στά γνώριμά του μέρη καὶ στόν κύκλο τῶν συμπο-
λιτῶν του πού τόν ἀγαποῦσαν καὶ τούς ἀγαποῦσε. Καὶ ἐκεῖ, στή Χαι-
ρώνεια, ἐγκαταστάθηκε ὁριστικά πιά, γιά νά ἀρχίσει νά γράφει τά
ἔργα πού εἰχε ἥδη σχεδιάσει. Ἐκεῖ νυμφεύτηκε τήν ἐνάρετη συμπο-
λίτισσά του Τιμοξένα καὶ ἀπόκτησε τέσσερις γιους καὶ μιά θυγατέρα
πού πέθανε πολὺ μικρή. Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του ὑπῆρξε γιά
τόν Πλούταρχο μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες φροντίδες του καὶ ἀφιερώ-
θηκε σ' ἀντή μαζί μέ τήν ἀφοσιωμένη σύζυγό του. Φιλοτάξιδος, ὅπως
ἦταν, δέ σταμάτησε νά ταξιδεύει κατά καιρούς σέ διάφορες ἔλληνικές
πόλεις, στήν Ἀθήνα, στούς Δελφούς, στήν Αιδηψό, στήν Ίσθμια,
στήν Ὄλυμπία, καὶ γνωρίστηκε μέ σπουδαίους Ἑλλήνες πού θαίμα-
ζαν τήν ἀρετή καὶ τή σοφία του. Στόν τόπο ὅμως τῆς μόνιμης δια-
μονῆς του, στήν ἀγαπημένη του Χαιρώνεια, ἔνιωθε ὅλη τήν ἀνεση
καὶ ἀνακτοῦσε τίς δυνάμεις του, γιά νά συνεχίζει τή συγγραφή τῶν

ιργών του. Οἱ συμπολίτες του τόν τίμησαν μέ πολλά ἀξιώματα, πού αὐτός τά ἀναλάβαινε μέ προθυμία, ὅχι γιά νά ίκανοποιήσει τή φιλοδοξία του, παρά γιά νά ἐξυπηρετήσει ὅσο μποροῦσε τήν ίδιαίτερη πατρίδα του.

Ο βίος του ὑπῆρξε πάντοτε σύμφωνος μέ τίς ήθικές θεωρίες του, ἀπό τίς ὄποιες ἡ πιό θασική ἦταν ἡ πίστη του στή θεία πρόνοια και στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Σέ μεγάλη πιά ἡλικία ἀποσύρθηκε ἀπό τό δημόσιο βίο και ἔγινε ἵερέας τοῦ Ἀπόλλωνα ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του, περίπου τό 126 μ.Χ.

Τά συγγράμματα τοῦ Πλούταρχου εἶναι *i στορικά καὶ φιλοσοφικά*.

Tά ἔργα τοῦ
Πλούταρχου

Τά ἰστορικά του ἔργα εἶναι γνωστά μέ τόν τίτλο «Παράληλοι βίοι». Οἱ Βίοι αὐτοὶ εἶναι βιογραφίες σπουδαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων καὶ ἀποτελοῦν 23 ζεύγη. Τό κάθε ζεύγος παρουσιάζει ἔναν Ἐλληνα καὶ ἔναν ἀντίστοιχο Ρωμαῖο, πού συγκρίνονται μεταξύ τους. Ἐτσι βιογραφοῦνται σοφοί νομοθέτες, ἔνδοξοι στρατηγοί, ἔξοχοι πολιτικοί καὶ ψήφοις, πού εἶναι σχεδόν ὅλοι πρότυπα καὶ παραδείγματα πρός μίμηση. Ἄν κοντά σ' αὐτοὺς τούς ἐνάρετον ἀνθρώπους παράθεσε καὶ μερικούς πού ὁ χαρακτήρας τους εἶναι ἀντίθετος, αὐτό τό ἔκαμε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, γιά νά διεγείρει, μέ αὐτή τήν ἀντίθεση, μεγαλύτερη ἀποστροφή πρός τό κακό καὶ μεγαλύτερη ἐκτίμηση γιά τήν ἀρετή.

Ἡ ἰστορία λοιπόν, ὅπως τή γράφει ὁ Πλούταρχος στούς «Βίους» του, δέν εἶναι ἡ ἐπιστημονική καὶ μεθοδική ἔκθεση γεγονότων καὶ καταστάσεων, ὅπως μᾶς τήν παρουσίασε ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν καὶ ἄλλοι ἰστορικοί. Εἶναι ἔνα μάθημα ἔμπρακτης ήθικῆς μέ πλούσια παραδείγματα, γιά νά τά μαμπθοῦμε ἡ γιά νά τά ἀποφύγουμε. Ἄλλα τό μάθημα αὐτό πού δίνουν οἱ βιογραφίες τοῦ Πλούταρχου στούς ἀναγνῶστες του γίνεται μέ τόν πιό εὐχάριστο τρόπο, γιατί εἶναι διανθισμένες ἀπό ἀνέκδοτα, διηγήσεις, λόγια καὶ πράξεις τῆς ίδιωτικῆς ζωῆς αὐτῶν πού βιογραφοῦνται, ὥστε νά τούς γνωρίζουμε ὅχι μόνο ὡς ἰστορικά πρόσωπα, ἀλλά καὶ ὡς ἀνθρώπους μέσα στήν κοινωνία πού ἔζησαν.

Γιά νά γράψει τίς βιογραφίες αὐτές ὁ Πλούταρχος, χρησιμοποίησε ἄφθονες πηγές. Εἶχε μελετήσει ὅλους τούς συγγραφεῖς πού ἔγραψαν Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

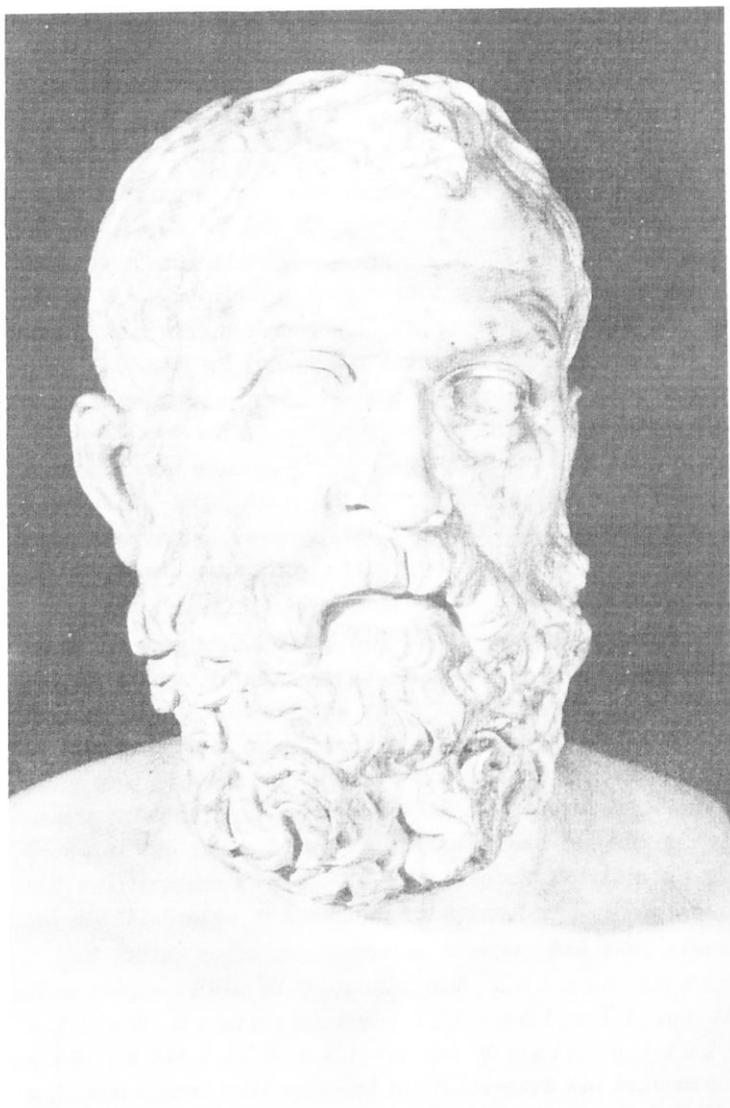
πρίν ἀπό αὐτὸν καὶ μᾶς παραθέτει ὄνόματα, συγγράμματα καὶ πληροφορίες πού δέ θά γνωρίζαμε σήμερα, ἃν ἔλειπαν τά ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τά ἄλλα ἔργα τοῦ Πλουτάρχου, τά « Ἡ θικά », ὅπως λέγονται, εἶναι συλλογὴ ἀπό 83 πραγματεῖς. Οἱ περισσότερες ἔχετάσσουν ἡθικά ζητήματα. Περιέχονται ὅμως καὶ πολλές ἄλλες πού ἀσχολοῦνται μέ διάφορα θέματα, θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά, κοινωνικά, ὅπως καὶ μέ θέματα ἀπό τίς φυσικές ἐπιστῆμες καὶ τὴν ὑγείαν· "Ολα αὐτά τά ἔγραψε ὁ Πλούταρχος γιά τούς νέους τῆς ἐποχῆς του καὶ περιέχουν σοφές γνῶμες, βαθυστόχαστες παρατηρήσεις ἀπό τὸν κοινωνικό καὶ ιδιωτικό θίο τῶν ἀνθρώπων καὶ δίνουν ὠφέλιμες ὑπόδειξεις καὶ συμβουλές. Ἡ προσπάθειά του εἶναι πάντοτε καὶ στίς πραγματεῖς αὐτές, ὅπως καὶ στοὺς «Βίους» του, νά διδάξει τίς ἀρετές ἐκεῖνες πού ἔξυψώνονται τόν ἀνθρωπο καὶ συντελοῦν στήν ἀτομική εὐτυχία καὶ στήν εὐτυχία τῶν κοινωνιῶν.

Γιά τοῦτο ὁ Πλούταρχος εἶναι ἔνας ἀπό τοὺς πιό ἀγαπητοὺς Ἐλληνες συγγραφεῖς. Σέ ὅλους τοὺς αἰώνες πού πέρασαν ἀπό τὴν ἐποχὴ του ὡς σήμερα τά ἔργα του διαβάζονται μέ μεγάλη εὐχαριστηση. Οἱ Βυζαντινοί είχαν τά κείμενα τοῦ Πλουτάρχου στά σχολεῖα τους καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς τά μελετοῦσαν καὶ τά ἀγαποῦσαν πολύ. Στοὺς χρόνους πού ἥρχισε στήν Εὐρώπη ἡ Ἀναγέννηση καὶ ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ Πλούταρχος πήρε τὴν πρώτη θέση καὶ ἀπό τότε τά ἔργα του μεταφράστηκαν σέ ὅλες τίς γλώσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Σοφοί συγγραφεῖς καὶ λογοτέχνες μιλοῦν γιά τὸν Πλούταρχο μέ θαυμασμό καὶ ἀγάπη.

Στό βιβλίο τοῦτο παραβέτονται τέσσερις ἀπό τοὺς «Βίους» τοῦ Πλουτάρχου. Είναι οἱ βιογραφίες τοῦ Σόλωνα (639 - 559 π.Χ.), τοῦ Θεμιστοκλῆ (525 - 461 π.Χ.), τοῦ Περικλῆ (490 - 429 π.Χ.) καὶ τοῦ Φωκίωνα (402 - 318 π.Χ.) πού ἔζησαν πολὺ πρίν ἀπό τὸν Πλούταρχο καὶ ἤταν γι' αὐτὸν, ὅπως καὶ γιά μᾶς, ἔνδοξοι πρόγονοι. Οἱ τέσσερις αὐτοί Ἀθηναῖοι στάθηκαν πρωταγωνιστές σέ διαφορετικές ὥρες τῆς ιστορίας τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας ἀπό τά πρότα τεθμάτα, τὴν ὄρμητική ἄνοδο καὶ τὴν ἀκμή της ὡς τά ὀδυνηρά χρόνια τῆς ἀδυναμίας της, κι ἔτσι ἡ ζωὴ καὶ ἡ προσωπικότητά τους εἶναι ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ιστορικῆς πορείας τῶν Ἀθηνῶν.

1. ΣΟΛΩΝ

Σόλων (639 - 559 π.Χ.)
(Ρωμαϊκό ἀντίγραφο ἀπό προτομή τοῦ 3. αἰ. π.Χ. Νεάπολη, Ἐθνικό
Μουσεῖο).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Στό παρακάτω ποίημα, ό Σόλων μιλάει ό ίδιος γιά τή νομοθεσία του, τή «σεισάχθεια»:

Σάν ποιό ἄφησα στή μέση ἀπ' ὅσα μ' ἔκαμαν
νά συγκαλέσω τό λαό σέ σύναξη;
Μπρός στοῦ Καιροῦ τό δικαστήριο μάρτυρα
ἄριστον ἔχω τήν τρανή μητέρα ἐγώ
τῶν θεῶν τοῦ Ὄλύμπου, τούτη δῶ τή μαύρη Γῆ,
πού πάνωθέ της πέτρες σήκωσα πολλές,
χρεῶν σημάδια: σκλάβα πρῶτα αὐτή τανε
καὶ τώρα λεύτερη εἰναι. Κι Ἀθηναίους πολλούς,
πού δίκια ἥ ἄδικα είχαν πουληθεῖ μακριά,
στή θεόχτιστη πατρίδα τούς ξανάφερα
ἄλλοι, πού χρέι ἀδάσταχτα τούς πιεζανε,
μόνοι είχαν φύγει καὶ, γυρνώντας δῶ κι ἐκεῖ,
τήν ἀττική τους γλώσσα είχαν ξεχάσει πιά,
κι ἀπ' τῆς σκλαβιᾶς ἄλλοι ύποφέραν τήν ντροπή
ἐδῶ στόν τόπο, μπρός στό ἀγρίεμα τρέμοντας
τῶν ἀφεντάδων. "Ολοὺς τούς λευτέρωσα.
Καὶ βίᾳ μαζί καὶ δίκιο συνταιριάζοντας
τά ἑφερα τοῦτα ἐγώ ὡς τήν ἄκρη, δυνατά,
ἔτσι ὅπως είχα τάξει. Νόμους ὄρισα
ἴδιους γιά τούς μεγάλους καὶ γιά τούς μικρούς
τό δίκιο δρόμο στόν καθένα δείχνοντας.
"Αν τή Βουκέντρα κάποιος ἄλλος ἔπιανε,
ἀνθρωπος φιλοχρήματος, κακόθουλος,
ἀντίς γιά μέ, τό λαό δέ θά τόν δάμαζε.

γιατί ἂν παραδεχόμουν ὅσα θ' ἄρεσε
σ' αὐτούς ἐδὲ νά πάθουνε οἱ ἀντίπαλοι
κι ὅσα γιά τούτους βάζαν οἱ ἄλλοι μέ τό νοῦ,
ή πόλη ἀπ' ἄντρες πλῆθος θά μενε ὀρφανή.
Γι' αὐτό ἄμυνα κρατοῦσα ἀπ' ὅλες τίς μεριές,
λύκος ζωσμένος ἀπό σκυλολόρι πυκνό.

.....

*Kai στό λαό ἔγω λέω, ἂν πρέπει νά τά πο
ἔξω ἀπ' τά δόντια: αὐτά πού τώρα ἀπόχτησαν
οὔτε στ' ὀνειρό τους δέ θά τά βλεπαν.*

.....

"Οσο γιά τους μεγάλους και τους δυνατούς,
πρέπει νά μέ δοξάζουν και νά μ' ἀγαποῦν
τ' ἀξίωμα τοῦτο ἂν κάποιος ἄλλος τό παιρνε,
νά συγκρατήσει δέ θά μπόρειε τό λαό
και δέ θά σταματοῦσε, ὥσπον, ταράζοντας
τό γάλα, θά βγαζε ὅλο τό καιμάκι του
ἐγώ ὅμως μές στή μέση στάθηκα τῶν δυό^{μερίδων, σύνορό τους.}

(Μετ. Θρ. Σταιρου)

Σ Ο Λ Ω Ν

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ.

Ο ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΆΛΛΟΙ ΣΟΦΟΙ

(Περίληψη κεφαλαίων 1 - 7)

Ο Σόλων ἦταν γιός τοῦ Ἐξηκεστίδη, πού ἡ γενιά του ἦταν ἀρχοντική καὶ ἔφτανε ὡς τὸν Κόδρο, μά πού ἡ περιουσία του ἦταν μέτρια καὶ ὁ ἴδιος δέν ἀνῆκε στοὺς ἵσχυρούς. Γιά τὴν μητέρα τοῦ Σόλωνα ἀναφέρουν πώς ἦταν ἐξαδέρφη τῆς μητέρας τοῦ Πεισιστράτου. Καὶ μέ τὸν ἴδιο τὸν Πεισίστρατο λέει μιά παράδοση πώς ὁ Σόλων ἦταν στενός φίλος, γι' αὐτό καὶ ὅταν πῆραν διαφορετικό δρόμο στὴν πολιτική δέ μίσησε σφοδρά ὁ ἔνας τὸν ἄλλον. Ἐπειδὴ ὁ πατέρας του ἦταν γενναιόδωρος καὶ εἰχε ξοδέψει τὴν περιουσία του, ὁ Σόλων στράφηκε στὸ ἐμπόριο, γιατί, καθώς ἦταν ἀπό οἰκογένεια συνηθισμένη νά δίνει, δέν ἥθελε νά ἀρχίσει νά παίρνει ἀπό τοὺς ἄλλους. Ἔτσι ἄρχισε νά ταξιδεύει, ὅχι ὅμως μόνο γιά νά κερδίσει χρήματα, ἀλλά καὶ γιά νά μάθει τὸν κόσμο καὶ νά ἀποκτήσει πείρα. Στὴν πραγματικότητα, ἀλλωστε, ὁ Σόλων δέ θαύμαζε τὸν πλοῦτο οὐτε ἥθελε τὸ περιττό, πίστενε ὅμως ὅτι τὸ ἀναγκαῖο πρέπει κανεὶς νά τό ἐπιδιώκει. Μέ τὸ ἐμπόριο μάλιστα στὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀποκτούσε κανεὶς φήμη καὶ δημιουργοῦσε σπουδαῖες φιλικές σχέσεις. Ἡ ἀσχολία τοῦ Σόλωνα μέ τὸ ἐμπόριο ἵσως νά ἐπηρέασε καὶ τὴ ζωὴ του. Τοῦ ἄρεσε νά ξοδεύει χρήματα καὶ ἀγαποῦσε τὴν καλοπέραση καὶ τὶς χαρές τῆς ζωῆς, γιά τὶς ὁποῖες μιλάει καὶ στὰ ποιήματά του. Σέ ποιημά του ὡστόσο πάλι τοποθετεῖ τὸν ἔαντό του μέ τοὺς φτωχούς καὶ ὅχι μέ τοὺς πλουσίους. Μέ τὴν ποιηση ἀσχολήθηκε στὴν ἀρχή γιά διασκέδαση. Ἀργότερα ἔβαλε στοὺς στίχους του φιλοσο-

φικές ίδεες και πολιτικά ζητήματα δχι γιά νά μείνουν στή μνήμη τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά γιά νά ἐκθέσει τό ἔργο του και κάποτε γιά νά συμβουλέψει ή νά ἐπιπλήξει τούς Ἀθηναίους. Λένε πώς και τούς νόμους του προσπάθησε νά διατυπώσει σέ στίχους. Ἀπό τή φιλοσοφία τοῦ ἄρεσαν τά ήθικά και τά πολιτικά θέματα, ἐνώ οι γνώσεις τον γιά τή φύση ήταν ἀπλοϊκές.

Τήν ἐποχὴ ἐκείνη, ὁ κόσμος είχε σέ μεγάλη ύπόληψη τούς σοφούς, πιό πολύ γιά τήν πολιτική τον πείρα. Κυκλοφορούσαν ὅμως και διάφορες ιστορίες, ὥπως ἐκείνη μέ τό χρυσό τρίποδα, πού γίνονταν αἵτια νά μεγαλώσει ἡ φήμη τους. Κάτι ψαράδες ἀπό τήν Κώ θρῆκαν στά δίχτυα τους ἓνα χρυσό τρίποδα, πού ἀπό διάφορα περιστατικά ἔγινε ἀφορμή μεγάλης διαμάχης ἀνάμεσα στήν Κώ και στή Μίλητο. Ἡ Πυθία, πού τῆς ζήτησαν νά μεσολαβήσει, είπε νά χαρίσουν τόν τρίποδα στόν πιό σοφό. Ὁ τρίποδας ἔπειτα ἀπό αὐτό ἔκαμε τό γύρο ὄλων τῶν σοφῶν, γιατί καθένας τονς θεωρούσε ἄλλον σοφότερο ἀπό τόν ἑαντό του και τοῦ τόν ἔστελνε. Τέλος ἀπό τή Μίλητο, ὅπου είχε καταλήξει, μεταφέρθηκε στή Θήβα και ἀφιερώθηκε στό ναό τοῦ Ἀπόλλωνα.

Ἀπό τοὺς σοφοὺς αὐτοὺς ὁ Σόλων ἦταν πιό πολύ φίλος μέ τόν Ἀνάχαρση και μέ τόν Θαλῆ, τόν ὅποιο μάλιστα ἐπισκέφτηκε και στή Μίλητο. Κάποτε πού ὁ Ἀνάχαρσης θρέθηκε στήν Ἀθήνα και ἔμαθε ὅτι ὁ Σόλων καταγινόταν νά συντάξει τούς νόμους του, τόν περιγέλασε και τοῦ είπε ὅτι οἱ νόμοι του δέ θά σταματήσουν τις ἀδικίες, γιατί μοιάζουν μέ τούς ίστούς τῆς ἀράχνης: Θά συγκρατήσουν τούς μικρούς και τούς ἀνισχυρούς, ἐνώ οι ίσχυροι θά τούς σπάσουν. Ὁ Σόλων ὅμως ἀπάντησε ὅτι οἱ ἀνθρωποι σέβονται τις συμφωνίες τους, ὅταν κανείς δέν ἔχει συμφέρον νά τις παραβιάσει. Και αὐτός θά ἔκανε νόμους, πού οι πολίτες θά καταλάβαιναν πώς είναι καλύτερο γιά ὄλους νά τούς τηροῦν.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

(Κεφ. 8-10)

ΚΕΦ. 8
‘Ο Σόλων παρακινεῖ τούς
Ἀθηναίους νά

Κάποτε οἱ Ἀθηναῖοι ἀποκαμῷμένοι ἀπό ἔναν μακροχρόνιο και δύσκολο πόλεμο μέ τούς Μεγαρεῖς γιά τήν κατοχή τῆς Σαλαμίνας ψήφισαν νόμο πού ἀπαγόρευε κάθε πρόταση, ἔγγραφη

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἢ προφορική, πού θά ζητοῦσε νά ξαναρχίσει ἡ πόλη τή διαμάχη γιά τή Σαλαμίνα. Ἀλλιώς ποινή ήταν ό θάνατος. Ὁ Σόλων δέν μποροῦσε νά υποφέρει τήν ντροπή αυτή, και καθώς ἔβλεπε ὅτι πολλοί νέοι είχαν ζωηρή ἐπιθυμία νά ξαναρχίσει ὁ πόλεμος, οἱ ἴδιοι δῆμοι δέν τολμοῦσαν νά δώσουν τήν ἀφορμή, ἐπειδή τό ἀπαγόρευε ό νόμος, προσποιήθηκε στήν ἀρχή πώς τρελάθηκε και διαδόθηκε μάλιστα μέσα ἀπό τό σπίτι του ἡ φήμη στήν πόλη πώς τοῦ είχε σαλέψει τό μυαλό. Ἐπειτα ἔγραψε κρυφά μιάν ἐλεγεία, τήν μελέτησε ώστε νά τή λέει ἀπέξω και δρμησε ξαφνικά στήν ἀγορά μ' ἓνα σκούφο στό κεφάλι. Ὅταν μαζεύτηκε πολύς κόσμος, ὁ Σόλων ἀνέβηκε στό βῆμα τοῦ κήρυκα και τραγούδησε δλόκληρη τήν ἐλεγεία πού ἄρχιζε ἔτσι:

πολεμησούν γα
τή Σαλαμίνα
(612 π.Χ.)

Κήρυκας ἔρχομαι ἀπό τήν ποθητή Σαλαμίνα
κι ἀντί γιά λόγο τραγούδι θά πῶ.

Tό ποίημα αὐτό ἔχει τόν τίτλο «Σαλαμίνα», ἀποτελεῖται ἀπό ἑκατό στίχους και είναι μέ πολλή τέχνη καμωμένο. Μόλις ό Σόλων τό τραγούδησε, οἱ φίλοι του ἄρχισαν νά ἐπιδοκιμάζουν, και προπάντων ό Πεισίστρατος ἔδινε θάρρος στούς πολίτες και τούς παρακινοῦσε νά ἀκούσουν αὐτόν πού τούς μιλοῦσε. Ἐτσι οἱ Ἀθηναῖοι κατάργησαν τό νόμο και ξανάρχισαν τόν πόλεμο δίνοντας τήν ἀρχηγία στό Σόλωνα.

Ἡ λαϊκή παράδοση λέει ὅτι ό Σόλων ἔφτασε μέ τόν Πεισίστρατο ἀπό τή θάλασσα στό ἀκρωτήριο Κωλιάδα, ὅπου βρήκε ὅλες τίς γυναῖκες τής πόλης νά κάνουν τήν πατροπαράδοτη θυσία στή Δήμητρα. Ἀπό κεῖ ἔστειλε ἔναν ἄνθρωπο ἔμπιστό του στή Σαλαμίνα, ό δόποιος προσποιήθηκε πώς είναι λιποτάκτης και παρακινοῦσε τούς Μεγαρεῖς, ἃν θέλουν νά πιάσουν τίς γυναῖκες τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τής Ἀθήνας, νά τρέξουν μέ τό πλοϊο μαζί του στήν Κωλιάδα όσο γίνεται γρηγορότερα. Οἱ Μεγαρεῖς τόν πίστεψαν και ἔστειλαν ἔνα ἔνοπλο τμῆμα. Ὅταν ό Σόλων είδε πλοϊο νά κινεῖται ἀπό τό νησί, πρόσταξε τίς γυναῖκες νά φύγουν μακριά και τούς πιό νέους ἄντρες, δσους δέν είχαν θγάλει ἀκόμα γένια, τούς ἔθαιλε νά μεταμφιεστοῦν μέ τά ρούχα, τίς κορδέλλες, και τά σανδάλια τῶν γυναικῶν, νά πάρουν και νά ἔχουν ἐπάνω τους κρυμμένα ἐγχειρίδια και νά παιζουν

2

3

4

5

καὶ νά χορεύουν κοντά στή θάλασσα, ὥσπου νά θγοῦν ἔξω οἱ ἐχθροί καὶ νά βρεθεῖ τό πλοϊο στά χέρια τῶν Ἀθηναίων. Ἐνῷ γινονταν αὐτά, ὅπως τά ὄρισε ὁ Σόλων, οἱ Μεγαρεῖς ἔγελασμενοι ἀπό ὅσα ἔβλεπαν, πλησίασαν κοντά, ἅρχισαν νά πηδοῦν ἔξω σάν νά ἔκαναν ἐπίθεση σέ γυναῖκες, καὶ συναγωνίζονταν ὁ ἔνας τόν ἄλλον. Ἔτσι κανείς τους δέν μπόρεσε νά ξεφύγει, ἀλλά σκοτώθηκαν ὅλοι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν ἀμέσως μέ τά πλοῖα καὶ κυρίευσαν τό νησί.

ΚΕΦ. 9

Ἄλλες ἐκδοχές
γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Σαλαμίνας.

"Ἄλλοι πάλι λένε ὅτι ἡ κατάληψη τοῦ νησιοῦ δέν ἔγινε μέ τόν τρόπο αὐτό, ἀλλά ὅτι πρῶτα ὁ θεός τῶν Δελφῶν ἔδωσε στό Σόλωνα τόν ἀκόλουθο χρησμό:

Νά ἔξευμενίσεις μέ θυσίες τούς γενάρχες
ἡρωες τῆς χώρας
πού μές στήν ἀγκαλιά της κρύθει ἡ Ἀσωπιάδα γῇ
καὶ νεκροί θωροῦν τή δύση τοῦ ἥλιου.

Καὶ δ Σόλων, λένε, νύχτα πέρασε στό νησί καὶ θυσίασε σφάγια στούς ἥρωες Περίφημο καὶ Κυχρέα. Ἐπειτα πῆρε μαζί του πεντακόσιους Ἀθηναίους ἐθελοντές, ἀφοῦ προηγουμένως ἡ πόλη ἀποφάσισε ὅτι, ἂν καταλάβουν αὐτοί τό νησί, θά γίνουν κυβερνήτες του. Ἀνοίχτηκε στή θάλασσα μέ πολλά ψαροκάκια πού τά συνόδευε μία τριακόντορος καὶ ἅραξε κρυφά στή Σαλαμίνα κοντά σέ μιά θραχώδη προεξοχή πού βλέπει πρός τή Νίσαια. "Οταν οἱ Μεγαρεῖς, πού βρίσκονταν στή Σαλαμίνα, ἀκούσαν κάποια διάδοση ὃχι σίγουρη, ἔτρεξαν οἱ ἴδιοι θορυβημένοι νά πάρουν τά ὄπλα καὶ ἔστειλαν καὶ ἔνα πολεμικό πλοϊο νά κατασκοπεύσει τόν ἔχθρο. Μόλις αὐτό πλησίασε, ὁ Σόλων τό κυρίευσε καὶ αἰχμαλώτισε τούς Μεγαρεῖς. Ἐθάλε κατόπιν μέσα τούς πιό δυνατούς Ἀθηναίους καὶ ἔδωσε διαταγή νά πλεύσουν ἐναντίον τῆς πόλεως ὃσο μποροῦν πιό προφυλαγμένοι, ἐνῷ ὁ ἴδιος πῆρε τούς ἄλλους Ἀθηναίους καὶ συγκρούστηκε στή στεριά μέ τούς Μεγαρεῖς. "Οσο κρατοῦσε ἀκόμα ἡ μάχη, ἐκεῖνοι πού είχαν σταλεῖ μέ τό πλοϊο πρόφτασαν καὶ κυρίευσαν τήν πόλη. Τό πράγμα αὐτό φαίνεται ὅτι μαρτυροῦν καὶ οἱ τελετές πού ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι σέ ἀνάμνηση τῆς μάχης ἐκείνης. "Ενα ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δηλαδή ἀθηναϊκό πολεμικό πλοϊο πλησίαζε ἀθόρυβα στήν ἀρχῇ, ἔπειτα οἱ ναῦτες του ἐφορμοῦσαν μέ κραυγές καὶ ἀλαλαγμούς καὶ ἔνας πηδούσε ἔξω δπλισμένος καὶ ἔτρεχε φωνάζοντας κατά τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο πρός τό μέρος ἐκείνων πού ἔρχονταν ἀπό τή στεριά. Ἐκεῖ κοντά είναι καὶ τό ίερό τοῦ Ἐνναλίου πού ἔχτισε ὁ Σόλων, ἐπειδή νίκησε τούς Μεγαρεῖς. Τούς Μεγαρεῖς πού δέ σκοτώθηκαν, τούς ἄφησε δλους νά φύγουν μέ συνθήκη.

Οἱ Μεγαρεῖς ὡστόσο ἔξακολουθοῦσαν νά ἐπιμένουν στόν πόλεμο καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι πολεμώντας προξενοῦσαν ἀλλά καὶ πάθαιναν πολλά κακά. Γι' αὐτό κάλεσαν τούς Λακεδαιμονίους ώς μεσολαβητές καὶ δικαστές γιά τή διαφορά τους. Στήν περίσταση αὐτή, λένε οἱ πιό πολλοί, ὁ Σόλων θρήκε σύμμαχο τήν αὐθεντία τοῦ Ὁμηρου. Πρόσθεσε δηλαδή μέσα στόν κατάλογο τῶν πλοίων στίχους καὶ διάθασε τό κομμάτι στούς δικαστές:

‘Ο Αἰας πλοϊα δώδεκα τῆς Σαλαμίνας είχε
καὶ τά ’στησε στίς φάλαγγες σιμά τῶν Ἀθηναίων.

Οἱ ἕδιοι πάντως οἱ Ἀθηναῖοι αὐτά τά θεωροῦν ἀνόητες φλυαρίες καὶ ύποστηρίζουν ὅτι ὁ Σόλων ἔδειξε μέ ἐπιχειρήματα στούς δικαστές ὅτι ὁ Φιλαῖος καὶ ὁ Εύρυσάκης, οἱ γιοί τοῦ Αἰαντα, ἔγιναν πολίτες Ἀθηναῖοι καὶ παρέδωσαν τό νησί στήν Ἀθήνα καὶ ἐγκαταστάθηκαν ὃ ἔνας στή Βραυρώνα τῆς Ἀττικῆς καὶ ὁ ἄλλος στή Μελίτη. Ὑπάρχει μάλιστα καὶ δῆμος ἀπό τό δονομα τοῦ Φιλαίου, ὁ δῆμος τῶν Φιλαΐδῶν, ἀπ' ὅπου ἤταν ὁ Πεισίστρατος. Θέλοντας μάλιστα ἀκόμα περισσότερο νά δείξει ὅτι οἱ Μεγαρεῖς είχαν ἄδικο, διαβεβαίωσε ὅτι καὶ τούς νεκρούς τους οἱ Σαλαμίνιοι δέν τούς ἐνταφιάζουν δπως οἱ Μεγαρεῖς, ἀλλά δπως οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ Μεγαρεῖς δηλαδή θάθουν τούς νεκρούς στραμμένους πρός τήν ἀνατολή, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι πρός τή δύση. (Μολαταῦτα ὁ Ἡρέας ἀπό τά Μέγαρα ἔχει ἀντίρρηση, καὶ λέει ὅτι καὶ οἱ Μεγαρεῖς τοποθετοῦν τά σώματα τῶν νεκρῶν στραμμένα πρός τή δύση). Ἀκόμα σπουδαιότερο δμως είναι, ὅτι κάθε Ἀθηναῖος ἔχει ξεχωριστό τάφο, ἐνῷ οἱ Μεγαρεῖς ἐνταφιάζονται τρεῖς καὶ τέσσερις μαζί. Ἀλλά καὶ παραπέρα λένε ὅτι τό Σόλωνα βοήθησαν καὶ κάποιοι χρησμοί τῆς Πυθίας, στούς

1 ΚΕΦ. 10
Οἱ Λακεδαιμόνιοι διατητές
στή διαφορά
Μεγαρέων—
Ἀθηναίων.

7

2

3

4

5

6

όποίους ὁ θεός είχε όνομάσει τή Σαλαμίνα Ιαονία. Στή δίκη αὐτή δικυαστές ήταν πέντε Σπαρτιάτες: ὁ Κριτολαΐδας, ὁ Ἀμορφάρετος, ὁ Υψιχίδας, ὁ Αναξίλας καὶ ὁ Κλεομένης.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΡΟΤΟΥ Ο ΣΟΛΩΝ ΓΙΝΕΙ ΑΡΧΟΝΤΑΣ

(Κεφ. 11-13)

ΚΕΦ. 11
'Ο ιερός πόλεμος ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς Κίρρας (596-585 π.Χ.)

1 Ἐπειτα ἀπό αὐτά ὁ Σόλων ἔγινε πιά ἔνδοξος καὶ μεγάλος. Θαυμάστηκε δῆμος καὶ ἔξυμνηθηκε ἀκόμα πιό πολὺ ἀνάμεσα στούς Ἑλληνες, ὅταν μίλησε γιά τό Δελφικό ιερό καὶ εἰπε δῖτι ἔπρεπε νά τό βοηθήσουν καὶ νά μήν ἀφήσουν τούς Κιρραίους νά προσβάλλουν τό μαντεῖο, ἀλλά νά πᾶνε νά ύπερασπιστοῦν τούς Δελφούς γιά χάρη τοῦ θεοῦ. Ἀπό ἐκεῖνον λοιπόν πείστηκαν οἱ Ἀμφικτίονες καὶ ξεκίνησαν τόν πόλεμο, ὅπως μαρτυροῦν καὶ πολλοί ἄλλοι καὶ κυρίως ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ δόποιος στήν ἀναγραφή τῶν Πυθιονικῶν ἀποδίδει τήν πρόταση στό Σόλωνα. Πάντως στόν πόλεμο αὐτόν ὁ Σόλων δέν είχε ὄριστει στρατηγός ὅπως λέει, κατά τόν Ἔρμιππο, ὁ Εὐάνθης ὁ Σάμιος. Τέτοιο πράγμα οὔτε διητορας Αἰσχίνης είπε, καὶ ἔξαλλον στά ύπομνήματα τῶν Δελφῶν στρατηγός τῶν Ἀθηναίων ἀναγράφεται ὁ Ἀλκμέων καὶ οὕτι ὁ Σόλων.

2

ΚΕΦ. 12
'Ο Σόλων καὶ τό Κυλώνειο ἄγος. Οἱ Ἀθηναῖοι καλοῦν ἀπό τήν Κρήτη τόν Ἐπιμενιδή.

1 Ἡ πόλη βρισκόταν ἀπό καιρό σέ ἀναταραχή μέ τήν ύπόθεση τοῦ Κυλώνειο ἄγους, ἀπό τότε δηλαδή πού ὁ ἄρχοντας Μεγακλῆς ἔπεισε αὐτούς πού είχαν συνωμοτήσει μέ τόν Κύλωνα καὶ είχαν καταφύγει σάν ίκέτες στή θεά Ἀθηνᾶ νά κατεβοῦν στήν πόλη γιά νά δικαστοῦν. Ἐκεῖνοι τότε είχαν δέσει μία κλωστή ἀπό τό ἄγαλμα τής θεᾶς καὶ τήν κρατοῦσαν καθώς κατέβαιναν ἀπό τήν Ἀκρόπολη. Μόλις ἔφτασαν κοντά στό ιερό τό ἀφιερωμένο στίς Σεμνές θεές, ἡ κλωστή κόπηκε μόνη της καὶ ὁ Μεγακλῆς καὶ οἱ συνάρχοντές του ἔτρεξαν νά τούς συλλάβουν, ἐπειδή τάχα ἡ θεά δέ δεχόταν τήν ίκεσία τους. "Οσους βρέθηκαν ἔξω ἀπό τό ιερό τούς σκότωσαν μέ λιθοβολισμό καὶ ὅσους κατέφυγαν στούς θωμούς τούς ἔσφαξαν. Γλίτωσαν μόνο ἐκεῖνοι πού ἔτρεξαν ώς ίκέτες στίς γυναῖκες τῶν ἀρχόντων. "Υστερά ἀπό αὐτό ἀποκαψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λοῦσαν «έναγεῖς» τούς δπαδούς τοῦ Μεγακλῆ καὶ τούς μισοῦσαν, ἐνῶ αὐτοί πού ἐπιζήσανε ἀπό τούς δπαδούς τοῦ Κύλωνα ἀπό-
κτησαν πάλι δύναμη καὶ θρίσκονταν διαρκῶς σὲ διαμάχη μὲ
τούς ἀπογόνους τοῦ Μεγακλῆ. Τόν καιρό ἀυτὸ λοιπόν ή διαμά-
χη είχε ἀποκορυφωθεῖ καὶ ὁ λαός ἦταν διχασμένος. Ὁ Σόλων,
πού είχε πιά μεγάλη φήμη, μπῆκε στή μέση μαζί μὲ τούς πρό-
τους Ἀθηναίους καὶ μέ παρακλήσεις καὶ νουθεσίες ἔπεισε τούς
λεγόμενους «έναγεῖς» νά δεχτοῦν νά δικαστοῦν καὶ νά κριθοῦν
ἀπό τριακόσιους δικαστές διαλεγμένους μέσα ἀπό τούς πιό
ἐκλεκτούς πολίτες. Κατήγορος στή δίκη ἦταν ὁ Μύρωνας ἀπό τή
Φλυά, καὶ ἡ ἀπόφαση ὑπῆρξε καταδικαστική. Οἱ ζωντανοί ἐξο-
ρίστηκαν ἐνῷ οἱ νεκροὶ ξεθάφτηκαν καὶ τά λείψανά τους πε-
τάχτηκαν ἔξω ἀπό τά σύνορα τῆς χώρας. Μέσα στίς ἀναταρα-
χές αὐτές ἔκαμαν ἐπίθεση καὶ οἱ Μεγαρεῖς μέ ἀποτέλεσμα νά
χάσουν οἱ Ἀθηναῖοι τή Νίσαια καὶ νά διωχτοῦν ξανά ἀπό τή
Σαλαμίνα. Συγχρόνως κάποιοι φόβοι ἀπό δεισιδαιμονίες καὶ
φαντάσματα ἀπλώθηκαν στήν πόλη καὶ οἱ μάντεις διαλαλοῦσαν
ὅτι τά σφάγια τῶν θυσιῶν ἔδειχναν ἀνόσιες πράξεις καὶ ιεροσυ-
λίες πού είχαν ἀνάγκη ἀπό καθαρμό. Ἐτσι λοιπόν, προσκάλε-
σαν καὶ ἥρθε ἀπό τήν Κρήτη ὁ Ἐπιμενίδης ἀπό τή Φαιστό, ὁ
ὅποιος συγκαταλέγεται μέσα στούς ἑφτά σοφούς ἔβδομος ἀπό
ὅσους δέν παραδέχονται τόν Περιάνδρο. Πίστευαν ὅτι ἦταν
ἀγαπητός στούς θεούς καὶ ὅτι ἤξερε τά θεῖα καθώς καὶ τά σχε-
τικά μέ τή μαντική καὶ τίς τελετουργίες τῶν μυστηρίων. Γι’ αὐ-
τό οἱ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ του τόν ἀποκαλοῦσαν παιδί τῆς νύμ-
φης Βλάστης καὶ νέο Κούρητα. Ὁ Ἐπιμενίδης λοιπόν ἥρθε στήν
Ἀθήνα, ἔγινε φίλος μέ τό Σόλωνα καὶ σέ πολλά προετοίμασε
καὶ ἔνοιξε τό δρόμο γιά τή νομοθεσία ἐκείνου. Ἐκαμε δηλαδή
τούς Ἀθηναίους πιό ἀπλούς στίς θρησκευτικές τελετές, καὶ στά
πένθη πιό μετρημένους, μέ τό νά ἀναμείξει ἀμέσως κάποιες
θυσίες στίς κηδείες καὶ νά ἀφαιρέσει τό ώμό καὶ βαρθαρικό
στοιχεῖο, τό ὄποιο ἐπικρατοῦσε πρωτύτερα στίς ἐκδηλώσεις τῶν
πιό πολλῶν γυναικῶν. Καὶ τό σπουδαιότερο ἀπ’ δλα, μέ θυσίες,
μέ καθαρμούς καὶ μέ ίερά, πού ἰδρυσε, κανόνισε τίς τελετές τῶν
μυστηρίων, ἐξάγνισε τήν πόλη καὶ τήν ἔκαμε ὑπάκουη στό δί-
καιο καὶ πιό πρόθυμη νά μονοιάσει. Λένε ἀκόμα γιά τόν Ἐπιμε-

νίδη πώς, ὅταν ἀντίκρισε τή *Mουνυχία* και τήν παρατήρησε για πολλή ὥρα, εἶπε σέ ὅσους παρευρίσκονταν ὅτι δ ἄνθρωπος εἶναι τυφλός μπροστά στό μέλλον. "Αν ἡξεραν δηλαδή ἀπό πρίν οἱ Ἀθηναῖοι πόσες στενοχώριες ἔμελλε νά φέρει στήν πόλη ή το 11 ποθεσία αὐτή, θά τήν ἔτρωγαν μέ τά ᾧδια τους τά δόντια. Μιά παρόμοια πρόβλεψη λένε ὅτι είχε κάμει και δ Θαλῆς. "Εδωσε ἐντολή νά τόν θάψουν, ὅταν πεθάνει, σέ μιά ἀσήμαντη και παραμελημένη περιοχή τής Μιλήτου προλέγοντας ὅτι τό μέρος 12 αὐτό θά γίνει κάποτε ή ἀγορά τῶν Μιλησίων. Τόν Ἐπιμενίδη λοιπόν θαύμασαν πάρα πολύ οἱ Ἀθηναῖοι και θέλησαν νά τοῦ προσφέρουν πολλά χρήματα και μεγάλες τιμές. Ἐκείνος ὅμως ζήτησε και πήρε μόνο ἕνα κλαδί τῆς ιερῆς ἐλιᾶς και κατόπιν ἔφυγε.

ΚΕΦ. 13

*Η κατάσταση
πού ἐπικρατοῦ-
σε στήν Ἀθῆνα
πρίν γίνει ἄρ-
χοντας δ Σό-
λων.*

- 1 "Οταν κόπασε ή ἀναταραχή γιά τήν ὑπόθεση τοῦ Κύλωνα και ἔξορίστηκαν, ὅπως εἴπαμε, οἱ «ἐναγεῖς», ξανάρχισαν στήν Ἀθήνα οἱ παλιές πολιτικές διαμάχες και ή πόλη χωρίστηκε σέ τό-
- 2 σες μερίδες δσες γεωγραφικές περιοχές είχε δ τόπος. Οἱ πιό δημοκρατικοί δηλαδή ήταν οἱ Διάκριοι και οἱ πιό δλιγαρχικοί οἱ Πεδιεῖς. Η τρίτη μερίδα οἱ Πάραλοι, προτιμώντας ἕνα ἐνδιάμεσο και ἀνάμεικτο τύπο πολιτεύματος, στέκονταν ἐμπόδιο και δέν ἄφηναν μήτε τόν ἕνα μήτε τόν ἄλλο νά ἐπικρατήσει. Τήν ἐποχή αὐτή ἐπίσης ή ἀνισότητα ἀνάμεσα στούς πλουσίους και στούς φτωχούς είχε φτάσει, θά ἔλεγε κανείς, στό κορύφωμά της. Η πόλη θρισκόταν σέ πολύ δύσκολη θέση και φαινόταν ὅτι δ μόνος τρόπος νά σταθεροποιηθεῖ ή κατάσταση και νά πάφουν
- 4 οἱ ταραχές ήταν νά ἐπιβληθεῖ τυραννικό πολίτευμα. "Ολος δ λαός ήταν χρεωμένος στούς πλουσίους. Εἴτε δηλαδή καλλιεργοῦσαν τή γῆ και πλήρωναν σ' ἐκείνους τό ἕνα ἔκτο ἀπό τά εισιδήματά τους και δνομάζονταν γι' αὐτό ἐκτημόριοι και θῆτες, εἴτε ἐπαιρναν δάνεια μέ ἐγγύηση τό σῶμα τους και γίνονταν ἔτσι ὑποχείριοι στούς δανειστές τους, πού μποροῦσαν νά τους κάνουν δούλους στόν ἴδιο τους τόπο η νά τους πουλήσουν
- 5 στά ξένα. Πολλοί μάλιστα ἀναγκάζονταν νά πουλοῦν και τά ᾧδια τους τά παιδιά —γιατί δέν τό ἐμπόδιζε δ νόμος— η νά φεύγουν ἀπό τήν πόλη ἀναγκασμένοι ἀπό τή σκληρότητα τῶν δανει-

στῶν. Οἱ περισσότεροι τότε καὶ οἱ πιὸ δυνατοὶ ἄρχισαν νά ἔρχονται σέ ἐπαφή καὶ νά παρακινοῦν ό ἔνας τόν ἄλλον νά μῆ μείνουν πιά ἀδρανεῖς, ἄλλα, ἐκλέγοντας ἄρχηγό ἔναν ἄνθρωπο τῆς ἐμπιστούνης τους, νά ἀπαλλάξουν δσους είχαν ἐκπρόθεσμα χρέη, νά κάμουν νέα διανομή τῆς γῆς καὶ νά ἀλλάξουν ριζικά τό πολίτευμα.

6

ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ (Κεφ. 14-24)

Τότε λοιπόν οἱ .πιὸ μυαλωμένοι Ἀθηναῖοι, βλέποντας ὅτι μόνο ό Σόλων θρισκόταν πραγματικά ἔξω ἀπό τά ἀμαρτήματα αὐτά καὶ ὅτι δέ συμμετεῖχε οὔτε στίς ἀδικίες τῶν πλουσίων οὔτε πιεζόταν ἀπό τίς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν, τόν παρακαλοῦσαν νά ἀναλάβει τήν ἔξουσία καὶ νά δώσει τέλος στίς διαφορές. Ὡστόσο ό Φανίας ὁ Λέσθιος ἀναφέρει ὅτι ό Σόλων γιά τή σωτηρία τῆς πόλης παραπλάνησε καὶ τίς δύο παρατάξεις μέ τό νά ύποσχεθεῖ κρυφά στούς ἀπόρους ἀπό τή μιά μεριά, πώς θά μοιράσει τή γῆ καὶ στούς πλουσίους ἀπό τήν ἄλλη, πώς θά ἔξασφαλίσει τά χρήματα πού είχαν δανείσει. Ὁ Ἱδιος όμως ό Σόλων λέει ὅτι δίσταζε στήν ἀρχή νά καταπιαστεῖ μέ τίς ύποθέσεις τῆς πόλιτείας καὶ ὅτι φοβόταν τής μιᾶς μερίδας τή φιλοχρηματία καὶ τῆς ἄλλης τήν ἀλαζονεία. Πάντως τόν ἔξέλεξαν ὥρχοντα μετά τό Φιλόμβροτο καὶ ταυτόχρονα συμφιλιωτή καὶ νομοθέτη, ἀφοῦ τόν δέχτηκαν μέ προθυμία οἱ πλούσιοι ώς εὑπορο καὶ οἱ φτωχοί ώς ἔντιμο ἄνθρωπο. Λένε ἀκόμη ὅτι κυκλοφοροῦσε καὶ ἔνας λόγος του, πού παλαιότερα είχε πεῖ, ὅτι ἡ ἰσότητα δέ φέρνει πόλεμο, καὶ ὅτι ἡ φράση αὐτή ἄρεσε καὶ στούς πλουσίους καὶ στούς φτωχούς, ἐπειδή οἱ πρῶτοι περίμεναν ὅτι θά κερδίσουν τήν ἰσότητα μέ τήν ἀξία καὶ τήν ύπεροχή τους καὶ οἱ ἄλλοι μέ τήν ἀναλογία καὶ τόν ἀριθμό τους. "Ἐτσι καὶ τά δύο μέρη ἔτρεφαν μεγάλες ἐλπίδες καὶ οἱ ἡγέτες τους συμβούλευαν μέ ἐπιμονή τό Σόλωνα νά δεχτεῖ τό ἀξίωμα τοῦ τυράννου καὶ προσπαθοῦσαν νά τόν πείσουν νά κυβερνήσει τήν πόλη μέ τόλμη τώρα πού θά γινόταν κύριος τῆς ἔξουσίας. Μά καὶ πολλοί ἀπό τούς πολίτες πού δέν ἀνήκαν σέ καμιά ἀπό τίς δύο αὐτές μερίδες, ἐπειδή ἔβλεπαν ὅτι ἡ ἀλλαγή στήν πολιτεία μέ τή λογική Ψηφιοποιήθηκε από τό Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1 ΚΕΦ. 14

Ο Σόλων ἐκλέγεται ἄρχοντας (594 π.Χ.)

2

3

4

5

καὶ τὸ νόμο ἡταν ἔργο κοπιαστικό καὶ δύσκολο, δέν ἀπέκρουαν τὴν ἀνάθεση τῆς ἔξουσίας σὲ Ἑναν, στὸν πιό δίκαιο καὶ πιό μυαλωμένο. Μερικοὶ λένε μάλιστα ὅτι ὁ Σόλων πῆρε καὶ ἔναν τέτοιο χρησμό ἀπό τοὺς Δελφούς:

Στοῦ καραβιοῦ τῇ μέσῃ κάθισε

καὶ γίνου ὁ κυθερνήτης.

Οἱ Ἀθηναῖοι οἱ πιο πολλοὶ θέντε νά ται στὸ πλευρό σου.

7 Οἱ φίλοι του προπάντων τὸν κάκιζαν, ἐπειδὴ ἀποδοκίμαζε τὴν μοναρχία μόνο ἀπό ἀντιπάθεια γιὰ τὸ ὄνομά της, σάν νά μην τὴν ἔκινε ἀμέσως νόμιμη βασιλεία μέ τὴν ἀρετὴ του αὐτός πού ἔπαιρνε τὸ ἀξίωμα. "Ἐτσι εἰχε γίνει παλαιότερα μέ τοὺς Εὐθοεῖς, πού διάλεξαν τύραννο τὸν Τυννώνδα καὶ τώρα μέ τοὺς Μυτιληναίους, πού διάλεξαν τὸν Πιττακό. Τίποτε δμως ἀπό αὐτά δέν 8 ἄλλαξε τὴν ἀπόφαση τοῦ Σόλωνα. Εἶπε, λένε, στοὺς φίλους του ὅτι ἡ τυραννίδα είναι ἔνας ώραίος τόπος, πού δέν ἔχει δμως ἔξοδο. Καὶ στά ποιήματά του ἔγραψε ἀπαντώντας στὸν Φῶκο:

Τῇ γῇ μου τὴν πατρίδα ἄν πόνεσα,

στήν τυραννία, στή βία τὴν ἀσπλαχνή ἄν δέν ἀπλωσα

τὸ χέρι-μόλυσμα καὶ ντρόπιασμα στὸ κλέος μου,

δέ μετανοιώνω. Ἐγώ μιά μέρα θά ἐπιπλεύσω

στοὺς ἀνθρώπους.

9 Ἀπό αὐτά είναι φανερό ὅτι εἰχε μεγάλη φήμη καὶ πρὶν συντάξει τοὺς νόμους του. Γιά δσα ἔξαλλου ἔλεγαν πολλοὶ περιγελώντας τον, ἐπειδὴ ἀπέφυγε νά γίνει τύραννος, ἔγραψε:

«Ο Σόλων ἄντρας γνωστικός, μέ νοῦ δέν είναι.

Τοῦ ὁδοσε ἡ τύχη τά καλά, τ' ἀπόδιωξε.

Ψάρεψε λεία, δέν ἀποτράβηξε τό δίχτυ,

θαμπώθηκε ὁ λιγόψυχος, ὁ ἀμυαλός».

Τί θέλαν, θεέ μου: νά ἔξουσιάσω, νά σωρέψω πλούτη, μιά μέρα τύραννος ν' ἀνέβω στὴν Ἀθήνα, κι ἀσκός κατόπι νά χαθῶ, ἡ γενιά μου θρύψαλα.

νήθηκε νά γίνει τύφαννος, ἄσκησε τήν ἔξουσία χωρίς νά φανεῖ ὑπερβολικά μαλακός καὶ συνέταξε τοὺς νόμους του χωρίς νά δείξει ἀδυναμία οὔτε ὑποχωρητικότητα στοὺς ἴσχυρούς, οὔτε ἀκόμη καὶ γιά νά εὐχαριστήσει αὐτούς πού τὸν είχαν ἐκλέξει. Γιά ὅσα πράγματα δῆμος δέν ἦταν σίγουρος, δέν ἐφάρμοζε θεραπεία οὔτε ἔκανε καινοτομίες, ἐπειδή φοβόταν μήπως, προκαλώντας μεγάλη ἀναστάτωση καὶ ταραχή, δέ θά είχε ὕστερα τή δύναμη νά ξαναβάλει σέ τάξη τήν πόλη καὶ νά τήν ἀνασυγκροτήσει καλύτερα. "Οσα πάλι ἔλπιζε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θά τά δέχονταν, ἢν τούς τά πράτεινε ἡ θά τά ύπόμεναν, ἢν τούς ἔξανάγκαζε, αὐτά τά ἔκανε, δῆμος λέει ὁ ἴδιος,

καὶ βίᾳ μαζί καὶ δίκιο συνταιριάζοντας.

Γι' αὐτό, ὅταν ἀργότερα τόν ρώτησαν ἢν ἐδώσε τούς καλυτερούς νόμους στούς Ἀθηναίους, εἶπε: «Τούς καλύτερους πού θά μποροῦσαν νά δεχτοῦν.»

2

Οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς λένε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν μέ κομψό τρόπο ἥπιες ἐκφράσεις γιά νά σκεπάζουν μέ ώραίες καὶ εὐγενικές λέξεις τά δυσάρεστα πράγματα. Ἐτσι ἔλεγαν τούς φόρους συνεισφορές, τίς φρουρές, πού ἔθαζαν στίς πόλεις, προστασία, τίς φυλακές οἰκήματα. Καὶ αὐτό ἦταν ἐπινόηση τοῦ Σόλωνα, πού πρῶτος, δῆμος φαίνεται, δύνομασε τή διαγραφή τῶν χρεῶν σεισάχθεια. Αὐτό ἦταν καὶ τό πρῶτο νομοθετικό του μέτρο: δρισε νά διαγραφοῦν τά χρέη πού ύπῆρχαν ώς τότε καὶ στό μέλλον νά μή δίνονται δάνεια μέ ἐνέχυρο τό ἀνθρώπινο σῶμα. Παρ' ὅλα αὐτά μερικοί συγγραφεῖς, δῆμος ὁ Ἀνδροτίων, ἔγραψαν ὅτι οἱ φτωχοί ἔμειναν εὐχαριστημένοι, ἐπειδή ἀνακουφίστηκαν ὅχι ἀπό τήν δλοκληρωτική διαγραφή τῶν χρεῶν, ἀλλά ἀπό τήν ἐλάττωση τῶν τόκων καὶ δύνομασαν σεισάχθεια καὶ τό εὐεργέτημα αὐτό, καὶ τήν αὔξηση πού ἔγινε παράλληλα στίς μονάδες βάρους καὶ στήν τιμή τοῦ νομίσματος. Ἔδωσε δηλαδή ὁ Σόλων στή μνά ἀξία ἐκετό δραχμῶν, ἐνῶ προηγουμένως είχε ἔθδομήντα τρεῖς. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐκεῖνοι πού ξεπλήρωναν τά χρέη τους, ἔδιναν πίσω τό ἴδιο ποσό ἀριθμητικά, μικρότερο δῆμος σέ ἀξία, καὶ ἔτσι είχαν μεγάλη ὀφέλεια χωρίς νά ζημιώνονται ἐκεῖνοι πού ἔπαιρναν πίσω τά χρήματά τους.

3

4

- 5 Οἱ πιὸ πολλοὶ ὅμως συγγραφεῖς λένε ὅτι ἡ σαισάχθεια ἦταν ἡ διαγραφή ὅλων τῶν χρεῶν καὶ τὰ ποιῆματα τοῦ Σόλωνα συμφωνοῦν πιὸ πολὺ μὲ τὴ μαρτυρία αὐτῆς. Ὑπερηφανεύεται δηλαδὴ σ' αὐτά ὅτι ἀπὸ τῇ γῇ πού ἦταν ὑποθηκευμένη,

πάνωθέ της πέτρες σήκωσε πολλές
τῶν χρεῶν σημάδια. Σκλάβα πρῶτα αὐτῇ τανε
καὶ τώρα λεύτερη εἶναι

καὶ ἀπὸ τοὺς πολίτες, ὅσοι είχαν γίνει φυγόδικοι, ἐπειδὴ χρωστοῦσαν, ἄλλους ξανάφερε ἀπὸ τὰ ξένα, ὅπου

γυρνώντας δῦ κι ἔκει
τήν ἀττική τῇ γλώσσα είχαν ξεχάσει πιά
κι ἄλλους πού ἀπ' τῆς σκλαβιᾶς ὑποφέραν τήν ντροπή
ἔδω στόν τόπο,

- 7 τοὺς ἔδωσε ἐλευθερία. Τοῦ συνέθη ὅμως, λένε, καὶ κάτι πάρα πολὺ ὀδυνηρό ἀπὸ τήν πράξη του ἔκείνη. Καθὼς ξεκίνησε νά ξεγράψει τά χρέη καὶ ζητοῦσε νά βρεῖ τά κατάλληλα ἐπιχειρήματα καὶ τή σωστή ἀρχή, ἔκαμε γνωστό στούς πιὸ ἔμπιστους καὶ στενούς φίλους του, στόν ὅμιλο δηλαδὴ τοῦ Κόνωνα, τοῦ Κλεινία καὶ τοῦ Ἰππονίκου, ὅτι δέν πρόκειται νά θίξει τή γῆ, σκοπεύει ὅμως νά καταργήσει τά χρέη. Αὔτοι, προτοῦ ἔξαγγελθεῖ τό μέτρο, ἔτρεξαν καὶ δανειστηκαν πολλά χρήματα ἀπὸ τοὺς πλουσίους καὶ ἀγόρασαν μεγάλες ἐκτάσεις. Ἐπειτα, ὅταν δημοσιεύτηκε ὁ νόμος, ἔκείνοι ἔξακολούθησαν νά καρπώνονται τά κτήματα, ἐνῶ δέν ἔδωσαν πίσω τά χρήματα στούς δανειστές τους καὶ ἔγιναν αἰτία νά δεχτεῖ ὁ Σόλων πολλές κατηγορίες καὶ συκοφαντίες, σάν νά μήν ἦταν καὶ ὁ ἴδιος ἔνας ἀπὸ αὐτούς πού 8 ἀδικήθηκαν, ἀλλά ἀπὸ αὐτούς πού ἀδίκησαν. Ἡ κατηγορία ὅμως αὐτή ἔξανεμίστηκε ἀμέσως ἀπὸ τήν ὑπόθεση τῶν πέντε ταλάντων. Βρέθηκε δηλαδὴ νά ἔχει δανείσει καὶ ὁ ἴδιος πέντε τάλαντα, τά ὅποῖα πρῶτος, κατά τό νόμο, τά χάρισε. Ἄλλοι μάλιστα, δύνασαν ὁ Πολυζηλος ὁ Ρόδιος, λένε πώς τά τάλαντα ἦταν δεκαπέντε. Οἱ φίλοι του πάντως δνομάστηκαν ἀπὸ τότε «χρεοκοπίδες».

Δέν ίκανοποίησε ώστόσιο δύο λων κανέναν, ἀλλά δυσαρέστησε¹ καὶ τούς πλουσίους μέ τή διαγραφή τῶν χρεῶν καὶ πιό πολὺ ἀκόμα τούς φτωχούς, ἐπειδή δέν ξαναμοίρασε τή γῆ, ὅπως είχαν ἐλπίσει, οὕτε ἔφερε τήν ἀπόλυτην ισότητα στίς περιουσίες, ὅπως είχε κάνει δύο λυκούργος.² Έκείνος δύος ήταν ἐνδέκατος ἀπόγονος τοῦ Ἡρακλῆ, ηταν βασιλιάς πολλά χρόνια στή λακεδαιμονία καὶ είχε μεγάλο κύρος, φίλους καὶ δύναμη, πού τόν θοηθοῦσε νά πραγματοποιήσει τά σωστά σχέδιά του γιά τό πολίτευμα. Και χρησιμοποιώντας πιό πολύ τή βία παρα τήν πειθώ —σέ σημείο μάλιστα νά τον θγάλουν τό μάτι— κατόρθωσε τό πιό σπουδαιο γιά τή σωτηρία καὶ τήν δόμονοια μιᾶς πόλης, νά μήν υπάρχουν δηλαδή πλουσίοι καὶ φτωχοί πολίτες. Τέτοιο πράγμα δύο λων δέν μπόρεσε νά πετύχει, γιατί ήταν ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ καὶ δέν είχε μεγάλη περιουσία. Και πάλι δύος δέν ἐκαμε λιγότερα ἀπό τή δύναμη πού διέθετε, ἔχοντας στήριγμα μόνο τήν κρίση του καὶ τήν ἐμπιστούνη τῶν πολιτῶν. Ότι δυσαρέστησε τούς πολλούς πού είχαν ἐλπίσει ἄλλα, τό λέει καὶ δύος:

Ἄνόητα τότε συλλογίστηκαν καὶ τώρα χολιασμένοι λοξά μέ βλέπουν ὅλοι σάν ἔχθρο.

Λέει δύος καὶ δύοι ἄν αλλος στή θέση του ἔπαιρνε τήν ἴδια δύναμη,

νά συγκρατήσει δέ θά μπόρει τό λαό καὶ δέ θά σταματοῦσε, ώσπου, ταράζοντας τό γάλα, θά ὑγαζε ὅλο τό καϊμάκι του.

Γρήγορα δύος οί πολίτες ἀναγνωρίζοντας τό συμφέρον τους καὶ ἀφήνοντας κατά μέρος τά παράπονα ἐκαμαν μιά θυσία ὅλοι μαζί πού τήν δόνόμιασαν θυσία τής Σεισάζθειας.³ Ἐπειτα δρισαν τό δύο λων ἀναμορφωτή καὶ νομοθέτη τοῦ κράτους μέ ἀπεριόριστη δικαιοδοσία γιά δλα: ἀρχές, ἐκκλησίες, δικαστήρια, βουλές καὶ μέ τό δικαίωμα νά δρίσει αὐτός τί περιουσία ἔπρεπε κανείς νά ἔχει γιά τά ἀξιώματα αὐτά, νά δρίσει καὶ τόν ὑριθμό τῶν μελῶν τους, τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τους, καὶ ἀκόμα νά καταργήσει ἥ νά διατηρήσει δι, τι νόμιζε ἀπό τούς θεσμούς πού υπήρχαν καὶ ἵσχυαν.

1 ΚΕΦ. 16
Ἀρχική δυσαρέσκεια τῶν Ἀθηναίων ἀπό τά μέτρα τοῦ δύο λων. Σύγκριση με τή νομοθεσία τοῦ λυκούργου.

3

5

ΚΕΦ. 17

Κατάργηση τῶν νόμουν τοῦ Δράκωντα.

Πρῶτα-πρῶτα λοιπόν δὲ Σόλων κατάργησε τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντα —έκτος ἀπὸ τούς σχετικούς μὲ τὴν ἀνθρωποκτονία— ἐπειδὴ ἡταν αὐστηροί καὶ πρόβλεπαν βαριές ποινές. Υπῆρχε μιά ποινή σχεδόν για δόλους τούς ἐνόχους, δὲ θάνατος, ὥστε καὶ ὅσοι καταδικάζονταν για δκνηρία νά θανατώνονται, καὶ αὐτοὶ πού ἔκλεψαν λαχανικά ἢ φρούτα νά τιμωροῦνται τὸ ἴδιο ὅπως οἱ ιερόσυλοι καὶ οἱ δολοφόνοι. Γι' αὐτό ἔμεινε ἀργότερα περιφημη ἡ φράση τοῦ Δημάδη, πού εἶπε ὅτι δὲ Δράκων ἔγραψε τοὺς νόμους του μέ αἷμα καὶ δχι μέ μελάνι. Οἱ διοις δὲ Δράκων, δπως λένε, ὅταν ρωτήθηκε, γιατί θέσπισε τὴν ποινή του θανάτου γιά τὰ πιό πολλά ἀδικήματα, ἀποκρίθηκε ὅτι στά μικρά νόμιζε πώς ἄξιζε αὐτή ἢ τιμωρία, ἐνῷ για τά μεγάλα δέν ἔμενε μεγαλύτερη.

ΚΕΦ. 18

Χωρισμός τῶν πολιτῶν στάξεις. Μέτρα προστασίας τοῦ ζωοῦ.

"Ἐπειτα δὲ Σόλων θέλοντας νά ἀφήσει στούς πλουσίους δλα τά ἀξιώματα πού είχαν, ἀλλά στά υπόλοιπα νά πάρει μέρος καὶ δὲ λαός πού ὡς τότε ἡταν ἀμέτοχος, διαχώρισε τούς πολίτες μέ βάση τά εἰσοδήματά τους. "Ετσι δσους είχαν ἑτήσιο εἰσόδημα, σέ ξηρά καὶ ύγρα προιόντα μαζί, πεντακόσια μέτρα τούς τοποθέτησε στήν πρώτη κατηγορία καὶ τούς δνόμασε πεντακοσιομέδιμνους. Στή δεύτερη κατηγορία ἔβαλε αὐτούς πού είχαν τή δυνατότητα νά συντηροῦν ἄλογο ἢ είχαν εἰσόδημα τριακόσια μέτρα αὐτούς τους δνόμαζαν *ιππεῖς*. Ζενγίτες δνομάστηκαν δσοι ἀνήκαν στήν τρίτη κατηγορία καὶ ἡταν αὐτοὶ πού είχαν εἰσόδημα διακόσια μέτρα καὶ ἀπό τά δύο εϊδη προϊόντων. "Ολοι οἱ υπόλοιποι πολίτες δνομάστηκαν *θῆτες*: σ' αὐτούς δέν ἔδωσε κανένα ἀξιώμα, ἀλλά ἐπαιρναν μέρος στή διοίκηση τῆς πολιτείας μέ τό νά συμμετέχουν στήν ἐκκλησία του δήμου καὶ στά δικαστήρια. Στήν ἀρχή τό δικαίωμα αὐτό φάνηκε πώς δέν ἡταν τίποτε, ἀργότερα δμως ἀποδείχτηκε ὅτι είχε πολύ μεγάλη σπουδαιότητα, ἀφοῦ οἱ πιό πολλές διαφορές κατέληγαν στούς δικαστές. Άλλα καὶ γιά τίς διαφορές ἐκείνες πού δρισε νά τίς κρίνουν οἱ ἄρχοντες ἔδωσε τή δυνατότητα νά κάνουν ἔφεση στό δικαστήριο, δσοι ἥθελαν. Λένε ἀκόμη, ὅτι μέ τό νά γράψει τούς νόμους του μέ ἀσάφεια καὶ μέ τρόπο πού νά ἐπιδέχονται πολλές ἀμφισβητήσεις, ἔφεσε πιό πολλή δύναμη στά δικαστήρια. Μή μπορώντας δηλαδηφιοποιηθήκε από τονστιπούστο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δὴ οἱ πολίτες νά λύσουν τίς διαφορές τους μέ τή βοήθεια τοῦ νόμου, συνέθαινε νά ἔχουν ἀδιάκοπα ἀνάγκη ἀπό δικαστές, νά προσφεύγουν σ' αὐτούς γιά κάθε ἀμφισβητούμενο ζῆτημα καί νά γίνουν κατά κάποιο τρόπο οἱ δικαστές κύριοι τοῦ νόμου. Ἐπαινεῖ 5 μάλιστα ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτό του γιά τά μέτρα πού πῆρε μέ τούς στίχους:

“Οσο χρειάζεται ἔδωκα δικαίωμα στούς πολίτες
καί δέν ἀφαίρεσα τιμές ἢ ἐμοίρασα ἄλλες σ' ἄλλους·
καί σ' ὅσους ἡταν δυνατοί καί θαυμαστοί στά πλούτη
τούς εἰπα χρήματ' ἄνομα ποτές τους νά μήν ἔχουν·
καί μπῆκα ἀνάμεσα στούς δυό δίκαιος κριτής κι ἀσπίδα,
κι ἄδικη νίκη ἐγώ ποτέ δέν ἀφησα νά γίνει.

Πιστεύοντας ἀκόμα ὅτι ἔπρεπε νά προστατέψει πιό πολύ τὸν ἀδύναμο λαό, ἔδωσε τό δικαίωμα σέ κάθε πολίτη νά καταφύγει στά δικαστήρια γιά νά ὑπερασπίσει τόν ἀδικημένο. “Ἄν δηλαδή κάποιος τύχαινε νά χτυπηθεῖ ἢ νά ὑποστεῖ βία ἢ ὅποιαδήποτε ζημιά, ἐπιτρεπόταν, ὅποιοσδήποτε πολίτης μποροῦσε καί ἥθελε, νά καταγγείλει καί νά φέρει στά δικαστήρια τό δράστη. Μέ τόν τρόπο αὐτό σωστά ὁ νομοθέτης συνήθιζε τούς πολίτες νά συνασθάνονται σάν μέλη τοῦ ἴδιου σώματος καί νά συμπάσχουν. Ἀναφέρουν μάλιστα καί κάποια λόγια του πού συμφωνοῦν μέ αὐτόν τό νόμο. Κάποτε δηλαδή πού τόν ρώτησαν ποιά είναι ἡ πόλη μέ τήν καλύτερη διοίκηση, ἀπάντησε: «Ἐκείνη στήν ὅποια οἱ πολίτες πού δέν ἔχουν ἀδικηθεῖ οἱ ἴδιοι καταγγέλλουν καί τιμωροῦν τούς ἐνόχους τῆς ἀδικίας μέ τόσο ζῆλο, ὅσο καί οἱ ἀδικημένοι.»

‘Ο Σόλων συγκρότησε καί τή *Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου* πού τήν ἀποτελοῦσαν ὅσοι είλαν προηγουμένως γίνει ἔνα ἔτος ἄρχοντες γι’ αὐτό ἡταν καί ὁ ἴδιος μέλος της, ἀφοῦ είλε διατελέσει ἄρχοντας. Ἐπειδή ἔξαλλου ἔβλεπε τό λαό νά τό παίρνει ἐπάνω του καί νά ἀποθρασύνεται μέ τή διαγραφή τῶν χρεῶν, ἰδρυσε καί μιά δεύτερη βουλή μέ ἐκατό ἀντρες ἀπό καθεμιά ἀπό τίς τέσσερις φυλές πού είλε ἡ πόλη. Αὐτούς τούς ἔβαλε νά ἔξετάζουν κάθε θέμα πρίν ἀπό τό λαό καί νά μήν ἀφήνουν καμιά Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

5

6

7

1 ΚΕΦ. 19

Ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου.

2 θά κλυδωνιζόταν λιγότερο καὶ ὁ λαός θά ἔμενε πιό ἥρεμος.

νπόθεση νά πηγαίνει στήν ἐκκλησία τοῦ δῆμου, χωρίς νά τήν
έχουν κρίνει ἀπό πρίν. Τῇ θουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου τήν ὅρισε
ἐπιτηρητή σέ δλα καὶ φύλακα τῶν νόμων, πιστεύοντας πώς ἡ
πόλη μέ τίς δυό θουλές, σάν πλοῖο πού ἔχει ρίξει δυό ἄγκυρες,

Περίληψη παρ. 3-5

*Oι περισσότεροι συγγραφεῖς λένε πώς ἡ Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου
ἰδρύθηκε ἀπό τό Σόλωνα μέ τόν τρόπο πού εἰπώθηκε παραπάνω.
Ἐχουμε ὅμως καὶ μαρτυρία ὅτι ὑπῆρχε καὶ πρίν ἀπό τό Σόλωνα καὶ
τή νομοθεσία του. Οἱ ἀναγνώστης καλεῖται νά ἔξετάσει καὶ νά κρίνει
καὶ ὁ ἴδιος τό θέμα.*

ΚΕΦ. 20 1

*Ο νόμος γιά σ-
σους ἔμεναν ἀ-
διάφοροι γιά τά
πολιτικά ζητή-
ματα.*

Ἄπο τούς ἄλλους νόμους τοῦ Σόλωνα ἰδιαίτερα χαρακτηρι-
στικός καὶ παράξενος είναι ἐκεῖνος πού δρίζει διτι κάνει τά πο-
λιτικά του δικαιώματα ὅποιος μένει οὐδέτερος σέ περίπτωση
πού θά ξεσπούσε ἐμφύλια διαμάχη στήν πόλη. Ἡθελε, ὅπως
φαίνεται, ὁ Σόλων κανένας πολίτης νά μή μένει ἀδιάφορος καὶ
ἀσυγκίνητος γιά τά δημόσια ζητήματα κοιτάζοντας μόνο πώς νά
ἔξασφαλίσει τά δικά του συμφέροντα, οὔτε νά καυχιέται πώς
δέν πονᾶ κι αὐτός καὶ δέν πάσχει μέ τά δεινά τῆς πατρίδας
του. Ἀντίθετα, ἐπρεπε ὁ πολίτης ἀπό τήν ἀρχή νά παίρνει θέση
πλαϊ σ' αὐτούς πού ἐνεργούν πιό σωστά καὶ πιό δίκαια καὶ νά
κινδυνεύει μαζί τους καὶ νά τους βοηθᾶ, ἀντί νά περιμένει ἀκίν-
δυνα νά δεῖ ποιός θά νικήσει.

Περίληψη κεφ. 20, 2-8, κεφ. 21-24

*Η νομοθεσία τοῦ Σόλωνα μέ ἄλλες λεπτομερειακές διατάξεις της
ρύθμιζε καὶ θέματα σχετικά μέ τή ζωή καὶ μέ τό γάμο τῶν γυναι-
κῶν, καταργούσε τήν προίκα καὶ ἐπαιρνε διάφορα μέτρα, ὥστε οἱ
γάμοι τῶν πολιτῶν νά είναι ταιριαστοί. Ἄλλες διατάξεις ἀπαγόρευαν
νά κακολογεῖ κανείς τους πεθαμένους, γιατί ἦταν ἱεροί, ἀλλά καὶ γιά
νά μή διαιωνίζονται οἱ ἔχθρες. Προβλέπονταν ἀκόμα καὶ μικρές ποι-
νές γιά τους πολίτες πού ἔδειχναν ὑβριστική ἡ προσβλητική συμπερι-
φορά πρός τους ἄλλους, ιδίως σέ ὄρισμένους δημόσιους χώρους.
Ψηφιοποιηθήκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής*

Ἐπιτυχημένος ἦταν καὶ ὁ νόμος τοῦ Σόλωνα γιά τις διαθῆκες, ὁ ὄποιος ἄφηνε, μὲν ὄρισμένους ὄρους, ἐλευθερία στὸν πολίτη νά διαθέσει τὴν περιουσία του ὅπως ἥθελε. Ἀκόμα καὶ γιά τὰ ταξίδια τῶν γυναικῶν καὶ γιά τις πένθιμες ἡ ἑορταστικές ἐκδηλώσεις τους ἔκανε νόμο πού νά ἐμποδίζει τίς κάθε λογῆς ὑπερβολές.

Ο Σόλων, ἐπειδή ἔβλεπε τό ἄγονο ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, ἔστρεψε τοὺς Ἀθηναίους στὰ διάφορα τεχνικά ἐπαγγέλματα καὶ παράλληλα θέσπισε ποινές γιά ἐκείνους πού ἔμεναν ἀεργοι. Είναι χαρακτηριστικό ὅτι μέ νόμο τοῦ Σόλωνα ὁ γιός δέν εἶχε ὑποχρέωση νά συντηρεῖ τὸν πατέρα του, ἢν ἐκείνος δέν τὸν ἔμαθε καμά τέχνη. Ὑπῆρχαν ἀκόμη διατάξεις σχετικές μέ τὴν ὕδρευση, τὴν ἄρδευση τῶν ἀγρῶν καὶ τὶς ἀποστάσεις ἀνάμεσα στὶς φυτείες. Ἀπό τὰ προϊόντα τῆς Ἀττικῆς ἐπιτρέποταν νά γίνεται ἔξαργή μόνο στό λάδι.

Δικαίωμα νά πολιτογραφθοῦν Ἀθηναῖοι εἶχαν μόνο ἐκεῖνοι οἱ ξένοι πού εἶχαν ἔξοριστεῖ ισόβια ἀπό τὴν πατρίδα τους καὶ ἐκεῖνοι πού ἔρχονταν νά ἐγκατασταθοῦν μόνιμα στὴν Ἀθήνα, γιά νά ἀσκήσουν ἔνα ἐπάγγελμα. Ήταν δηλαδή δεκτοί μόνο ὅσοι εἶχαν προϋποθέσεις νά γίνουν ἀφοσιωμένοι καὶ κοινωνικά χρήσιμοι πολίτες.

Γενικά ὁ Σόλων «προσάρμοζε μᾶλλον τοὺς νόμους στὰ πράγματα, παρά τὰ πράγματα στοὺς νόμους» (κεφ. 22,3).

ΟΙ «ΑΞΟΝΕΣ». ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 25-26)

Σέ δὲ οὖς τούς νόμους του ὁ Σόλων ἔδωσε ἰσχύ γιά ἑκατό χρόνια. Γράφτηκαν ἐπάνω σέ ξύλινους πίνακες, περιστρεφόμενους μέσα σέ πλαίσια, πού κάτι λιγοστά λείψανά τους σώζονταν ἀκόμα στὶς μέρες μας στὸ Πρυτανεῖο, καὶ δνομάστηκαν, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, «κύρβεις». Γι' αὐτές λέει κάπου καὶ ὁ κωμῳδιογράφος Κρατίνος:

Στοῦ Σόλωνα καὶ Δράκοντα τ' ὄνομα παίρνουμε ὄρκο πού τώρα μέ τὶς κύρβεις τους κριθάρι καθουρδίζουν.

Ωστόσο μερικοί συγγραφεῖς ἴσχυρίζονται ὅτι «κύρβεις» ὄνομάστηκαν εἰδικά οἱ πίνακες πού περιεῖχαν τὶς διατάξεις τὶς σχετικές Ψηφιοποιήθηκε από τὸ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

1 ΚΕΦ. 25

Τι ἦταν οἱ «α-
ξονες». Τροπο-
ποίηση στὸ ἡ-
μερολόγιο. Ο

2 Σόλων φεύγει
ἀπό τὴν Ἀθήνα.

τικές μέ τίς θρησκευτικές τελετές καὶ τίς θυσίες, ἐνῶ οἱ ἄλλοι
 3 ὀνομάστηκαν «ἄξονες». Κοινό λοιπόν ἔδινε ὅρκο ἡ θουλή ὅτι θά
 τηρήσει σταθερά τούς νόμους τοῦ Σόλωνα καὶ καθένας χωριστά
 ἀπό τούς θεσμοθέτες στήν ἀγορά κοντά στήν «πέτρα», ύποσχό-
 ταν ὅτι ἂν παραθεῖ κανένα ἀπό τοὺς νόμους του, θά ἀφιερώσει
 στούς Δελφούς ὄγαλμα χρυσό ἵσο μὲ τό ἀνάστημά του.

4 Οἱ Σόλων ἐπίστης ἔχοντας παρατηρήσει ὅτι οἱ μῆνες δέν ἦταν
 κανονικοί καὶ ὅτι ἡ κίνηση τῆς σελήνης δέν ἦταν καθόλου σὲ
 ἄρμονία οὕτε μὲ τή δύση τοῦ ἥλιου, οὕτε μὲ τὴν ἀνατολή του,
 ἀλλά πολλές φορές τόν ἔφτανε καὶ τόν προσπερνοῦσε τὴν ἴδια
 μέρα, ὅρισε νά ὀνομάζεται ἡ μέρα αὐτή «παλαιά καὶ νέα σελήνη».
 Θεωροῦσε ὅτι τό τμῆμα τῆς ἡμέρας πρίν ἀπό τή συνάντηση αὐτή
 ἀνῆκε στό μήνα πού τέλειωνε καὶ τό ὑπόλοιπο σ' ἐκεῖνον πού
 ἀρχιζε. Ἡταν, δπως φαίνεται, ὁ πρώτος πού κατάλαβε σωστά τό
 στίχο τοῦ Ὁμήρου:

τοῦτος ὁ μῆνας ἄμα θγεῖ, κι ἄμα πατήσει ὁ ἄλλος

5 καὶ δύναμεις τήν ἐπόμενη μέρα «νουμηνία» (νέα σελήνη). Τήν
 ἀριθμηση ἐξάλλου τῶν ἡμερῶν ἀπό τήν εἰκοστή ὥς τήν τριακο-
 στή τοῦ μηνός δέν τήν ἔκανε προσθέτοντας, ἀλλά μετρώντας
 ἀντίστροφα καὶ ἀφαιρώντας, δπως ἔβλεπε νά λιγοστεύει καὶ τό
 φῶς τῆς σελήνης.

6 Οταν οἱ νόμοι ἀνακοινώθηκαν, ἀρχισαν διάφοροι νά πηγαί-
 νουν καθημερινά στό Σόλωνα καὶ τόν ἐπαινοῦσαν ἡ τόν κατη-
 γοροῦσαν ἡ τόν συμβούλευαν νά προσθέσει ἡ ν' ἀφαιρέσει κάτι.
 Πάρα πολλοί ἦταν καὶ αὐτοί πού ζητοῦσαν νά μάθουν καὶ ρω-
 τοῦσαν μέ ἐπιμονή καὶ τόν παρακαλοῦσαν νά τούς ἔξηγήσει καὶ
 νά τούς ξεκαθαρίσει τί ἦταν τό καθετί στούς νόμους του καὶ
 γιατί ἦταν θαλμένο ἔτσι. Αὐτός τότε θλέποντας ὅτι ἂν δέν ἔκα-
 νε αὐτό πού τοῦ ἔλεγαν, θά ἦταν ἀνάρμοστο καὶ ὅτι ἂν τό ἔκανε
 θά προκαλοῦσε ἐχθρότητες, καὶ θέλοντας νά γλιτώσει τελειωτι-
 κά ἀπό τίς δυσκολίες αὐτές καὶ νά ἀποφύγει τίς δυσαρέσκεις
 καὶ τίς κατηγορίες τῶν πολιτῶν (γιατί «στά μεγάλα ἔργα, δύ-
 σκολο ν' ἀρέσεις σ' ὅλους», δπως είπε ὁ ἴδιος) θρῆκε πρόσχημα
 τά θαλασσινά ἐμπορικά ταξίδια, καὶ ἀφοῦ ζήτησε ἀπό τούς
 Ἀθηναίους νά λείψει ἀπό τήν πατρίδα του γιά δέκα χρόνια,
 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἔφυγε. Ἐλπιζε ὅτι στό διάστημα αὐτό ὁ κόσμος θά συνήθιζε τούς νόμους του.

Στήν ἀρχὴ πῆγε στήν Αἴγυπτο καὶ ἔμεινε, ὥπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος,

Πλάι στό γιαλό τοῦ Κάνωβου, πού χύνεται κι ὁ Νεῖλος.

Πέρασε λίγο καιρό φιλοσοφώντας μέ τοὺς γύρω ἀπό τὸν Ψένωπη τὸν Ἡλιοπολίτη καὶ τὸν Σώγχη τὸν Σαΐτη, πού ἦταν ἀπό τοὺς πιό σοφούς ἵερεῖς. Ἀπό αὐτούς ἀκουσε, ὥπως λέει ὁ Πλάτων, καὶ τῇ διήγησῃ γιά τὴν Ἀτλαντίδα, πού ἐπιχειρησε νά τὴν κάμει γνωστή μέ ποιημά του στοὺς Ἑλληνες. Ἔπειτα ταξίδεψε στήν Κύπρο, ὅπου τὸν δέχτηκε πολύ θερμά ὁ Φιλόκυπρος, κάποιος ἀπό τοὺς βασιλιάδες τοῦ τόπου, πού κυθερνοῦσε μιά μικρή πόλη, τὴν ὧδην εἶχε χτίσει ὁ Δημοφώντας, γιός του Θησέα· βρισκόταν κοντά στὸν Κλάριο ποταμό, σέ δύναμη τοποθεσία, ἄλλα κατά τά ἄλλα ἦταν τόπος στενόχωρος καὶ φτωχός. Ὁ Σόλων ἔπεισε τό Φιλόκυπρο, μιά καὶ πιό κάτω ἀπλωνόταν ἔνας ώραίος κάμπος, νά μεταφέρει τὴν πόλη του καὶ νά τῇ χτίσει πιό εὐχάριστη καὶ πιό μεγάλη. Καὶ δόσο διάστημα βρισκόταν ἐκεῖ, φρόντισε γιά τὴν ἰδρυση τῆς πόλης καὶ τὴν δργάνωσε γιά νά ζει κανείς ἄνετα καὶ ἀσφαλισμένα, ἔτσι πού καὶ ἄλλοι ἡρθαν νά κατοικήσουν στήν πόλη τοῦ Φιλόκυπρου καὶ οἱ ἄλλοι βασιλιάδες ζήλεψαν. Γι' αὐτό καὶ ὁ βασιλιάς, γιά νά τιμήσει τό Σόλωνα, δύνομασε τὴν πόλη ἀπό τό δύνομά του Σόλους, ἐνῶ προηγουμένως λεγόταν Αἰπεία. Ο ἴδιος ὁ Σόλων μνημονεύει τό χτίσιμο τῆς πόλης σέ μιάν ἀπό τίς ἐλεγείες του, πού ἀπευθύνεται στόν Φιλόκυπρο καὶ λέει:

Τώρα στοὺς Σόλους βασιλιάς χρόνια πολλά νά μείνεις
μέσα στήν πολιτεία αὐτή καὶ σύ καὶ ἡ γενιά σου·
καὶ μένα μακριά ἀπ' αὐτό τ' δύνομαστό νησί
ἄβλαθο ἡ Κύπρη ἡ ιστέφανη ἃς μέ πάρει
μέ πλοιο γοργό· καὶ δόξα καὶ χάρη ἃς δώσει
στήν πόλη αὐτή, καὶ γυρισμό καλό γιά μένα στήν πατρίδα.

ΚΕΦ. 26

Ταξίδι τοῦ Σόλωνα στήν Αἴγυπτο καὶ τὴν Κύπρο.

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΚΡΟΙΣΟΣ

(Κεφ. 27-28)

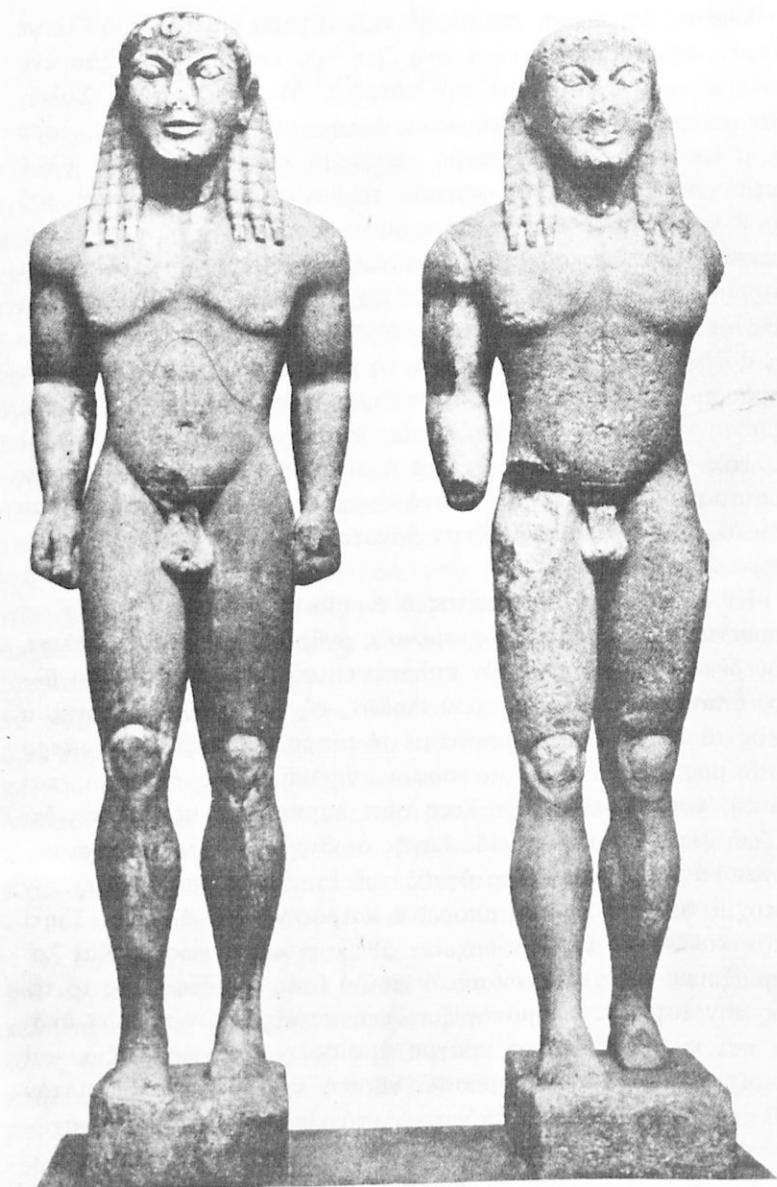
ΚΕΦ. 27 |
*Ο Σόλων στό
παλάτι του
Κροίσου.*

- Τή συνάντηση τοῦ Σόλωνα μέ τόν *Κροῖσο* μερικοὶ τή θεωροῦν πλαιστή ἐλέγχοντας τίς χρονολογίες. "Ομως ἐγώ δέ νομίζω πώς πρέπει νά ἀπορρίψω μία ίστορία τόσο ξακουστή, πού τήν θεβαι-ώνουν τόσες μαρτυρίες, καὶ τό κυριότερο τόσο ταιριαστή μέ τό χαρακτήρα τοῦ Σόλωνα καὶ τόσο ἀντάξια τῆς μεγαλοψυχίας καὶ τῆς σοφίας του, ἐπειδὴ τό θέλουν ἔτσι μερικοὶ χρονολογικοί, ὅπως λέγονται, πίνακες, πού ὡς σήμερα πάμπολλοι τούς διορθώνουν, χωρίς νά μποροῦν σέ κανένα σημεῖο νά συμβιβάσουν τίς
- 2 ἀντιθέσεις τους. Λένε λοιπόν ὅτι, ὅταν ὁ Σόλων πῆγε στίς Σάρδεις καλεσμένος ἀπό τόν Κροῖσο, ἔπαθε κάτι παραπλήσιο μέ τόν στεριανό πού κατέβαινε πρώτη φορά στή θάλασσα καὶ πού θλέποντας τόν ἔνα ποταμό μετά τόν ἄλλο νόμιζε κάθε φορά πώς
- 3 . ἦταν ἡ θάλασσα. "Ετσι καὶ ὁ Σόλων, καθώς διέσχιζε τήν αὐλή τοῦ παλατιοῦ καὶ ἔβλεπε πολλούς ἀπό τούς αὐλικούς στολισμένους μέ πολυτέλεια νά βαδίζουν ύπερηφανα ἀνάμεσα σέ πληθος ἀκολούθους καὶ δορυφόρους, ἔπαιρνε τόν καθένα τους γιά τόν Κροῖσο. "Ωσπου τόν ἔφεραν μπροστά σ' ἐκεῖνον, δ ὅποιος, γιά νά παρουσιάζει θέαμα μεγαλόπρεπο καὶ φανταχτερό, φοροῦσε δ, τι είχε πιό ἐξαιρετικό, σπάνιο καὶ ἀξιοζήλευτο ἀπό πολύτιμα πετράδια, πολύχρωμα ροῦχα καὶ περίτεχνα χρυσά κοσμήματα.
- 4 Μόλις ὁ Σόλων στάθηκε μπροστά του, οὔτε ξαφνιάστηκε καθόλου, οὔτε είπε γιά δσα ἔβλεπε τίποτε ἀπό αὐτά πού περίμενε δ Κροῖσος καὶ μάλιστα ἦταν φανερό γιά κάθε μναλωμένο ἄνθρωπο δτι περιφρονοῦσε αὐτή τήν ἀκαλαισθησία καὶ τή φτήνια.

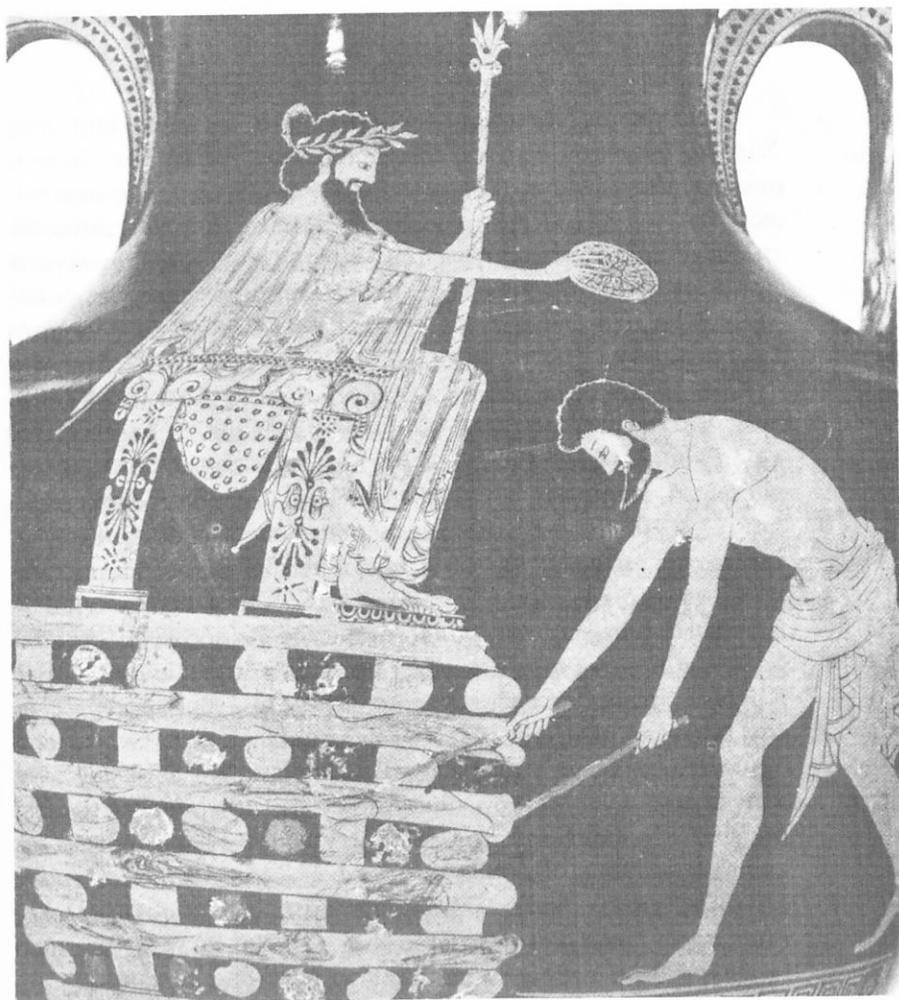
- 5 "Ο Κροῖσος τότε πρόσταξε νά τοῦ ἀνοίξουν τά θησαυροφυλάκια καὶ νά τόν ὀδηγήσουν νά δεῖ δλα τά ἄλλα σκεύη καὶ πιλυτελή πράγματα, χωρίς νά ύπάρχει καμιά ἀνάγκη, γιατί ἔφτανε δ ἵδιος δ Κροῖσος μόνος του, γιά νά δείξει ποιός είναι δ χαρακτήρας τορ. "Οταν λοιπόν δ Σόλων τά είδε δλα καὶ ξαναῆρθε μπροστά του, δ Κροῖσος τόν ρώτησε ἄν γνωρίζει ἄνθρωπδ πιό εύτυχισμένο ἀπό αὐτόν. "Ο Σόλων ἀπάντησε δτι ξέρει τόν συμπολίτη του Τέλλο. Καὶ διηγήθηκε δτι δ Τέλλος στάθηκε καλός

ἀνθρωπος, διτι ἄφησε παιδιό μέ καλό ὄνομα καὶ δέν τοῦ ἔλειψε τίποτε ἀπό τὰ ἀπαραίτητα στὴν ζωὴν του καὶ πέθανε δοξασμένα πολεμώντας γενναῖα γιά τὴν πυτρίδα. Με δῆλα αὐτά ὁ Σόλων φάνηκε στὸν Κροῖσο ἄνθρωπος ἀλλόκοτος καὶ ἀγροῖκος, ὡφοῦ δέ μετροῦσε τὴν εὐτυχία μέ τὸ ἀσῆμι καὶ τὸ χρυσάφι, ἀλλὰ ἐκτιμοῦσε πιό πολὺ τὴν ζωὴν καὶ τὸ θάνατο ἐνδές ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ καὶ ἄσημου πολίτη παρά μιά τόσο μεγάλη δύναμη καὶ ἔξουσία. Παρ' δῆλα αὐτά τὸν ξαναρώτησε ἂν μετά τὸν Τέλλο ἔχει γνωρίσει ἄλλον ἄνθρωπο πιό εὐτυχισμένο. Ὁ Σόλων καὶ πάλι εἰπε διτι ξέρει τὸν Κλέοβη καὶ τὸν Βίτωνα, πού ἦταν ἀγαπημένα ἀδέρφια καὶ πού ἀγαποῦσαν τὴν μητέρα τους τόσο, ὥστε μιά μέρα, πού τὰ βόδια είχαν ἀργήσει, μπῆκαν αὐτοὶ στὸ ζυγό τῆς ἄμαξας καὶ ἐφεραν τὴν μητέρα τους στὸ ιερό τῆς Ήρας, ἐνῷ οἱ πολίτες τὴν μακάριζαν κι νέ ίδια ἦταν γεμάτη χαρά ὡφοῦ ἔπειτα θυσίασαν καὶ πῆραν μέρος στὸ συμπόσιο, δέν ξανασηκώθηκαν τὴν ἄλλη μέρα, ἀλλὰ βρῆκαν θάνατο χωρίς πόνο καὶ λύπες, ὑστερα ἀπό τόση δόξα.

«Κι ἐμᾶς», εἰπε δργισμένος ὁ Κροῖσος, «δέ μᾶς λογαριάζεις πουθενά μέστα στούς εὐτυχισμένους ἀνθρώπους;» Καί ὁ Σόλων, πού δέν ἦθελε οὔτε νά τὸν κολακέψει, οὔτε νά τὸν ἐρεθίσει ἄλλο, ἀπάντησε: «Βασιλιά τῶν Λυδῶν, σ' ἐμᾶς τοὺς Ἐλληνες ὁ Θεός τὰ ἔδωσε δῆλα σύμφωνα μέ τὸ μέτρο καὶ μαζί μέ τὸ μέτρο αὐτό μᾶς χάρισε καὶ μιά σοφία ταπεινή, δπως φαίνεται, καὶ λαϊκή, πού δέν είναι βασιλική οὔτε λαμπρή, μά πού βλέπει διτι ή ζωὴ φέρνει συνεχῶς κάθε λογῆς συντυχίες καὶ δέν ἀφήνει κανέναν νά ξιπάζεται γιά τὰ ἀγαθά πού ἔχει, οὔτε νά θαυμάζει τὴν εὐτυχία τοῦ ἄλλου, πού μπορεῖ ὁ καιρός νά τὴν ἀλλάξει. Γιατί στὸν καθένα τὸ μέλλον ἔρχεται ἀβέβαιο καὶ ἄγνωστο. Καί λογαριάζουμε εὐτυχισμένον αὐτὸν πού ὁ θεός τοῦ ἔδωσε ὡς τὸ τέλος τὴν εὐτυχία. Νά μακαρίζει δμως κανείς αὐτὸν πού ζεῖ ἀκόμα καὶ κινδυνεύει είναι πράγμα ἀμφίβολο καὶ χωρίς ἀξία, καὶ μοιάζει μέ τὸ νά ἀνακηρύσσει νικητή καὶ νά στεφανώνει τὸν ἀθλητή πού ἀγωνίζεται ἀκόμα.» Αὐτά εἰπε ὁ Σόλων καὶ ἀναχώρησε, ὡφοῦ δυσαρέστησε τὸν Κροῖσο χωρίς νά τὸν συνετίσει.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αριστερά : Κλέοβης και Βίτιον (Αρχή 6. αιώνα. Μουσεῖο Δελφῶν).

Έπάνω : Ὁ Κροῖσος στήν πυρά. Παράσταση σέ αμφορέα του 500 π.Χ.
(Μουσεῖο Λούβρου).

ΚΕΦ. 28

'Ο Σόλων διδάσκει δύο βασιλιάδες.

- 1 'Ο μυθοποιός *Αἰσωπος*, πού ἔτυχε τότε νά θρίσκεται στις Σάρδεις ὅπου τὸν είχε καλέσει ὁ Κροῖσος γιά νά τὸν τιμήσει. στενοχωρέθηκε γιά τὸ Σόλωνα πού δέν τοῦ ἔγινε καμιά περιποίηση καί τοῦ ἔδωσε μιά συμβουλή: «Σόλωνα, τοῦ εἰπε, τοὺς βασιλιάδες πρέπει κανείς ἢ νά τοὺς πλησιάζει ὅσο γίνεται λιγότερο, ἢ νά τοὺς εὐχαριστεῖ ὅσο μπορεῖ περισσότερο.» Καί ὁ Σόλων: «Οχι, γιά ὄνομα τοῦ Δία», εἰπε, «ἢ πρέπει νά τοὺς πλησιάζει κανείς ὅσο γίνεται λιγότερο, ἢ νά τοὺς λέει τό καλύτερο.»
- 2 Τότε λοιπόν ὁ Κροῖσος δέ λογάριασε τὸ Σόλωνα. Κάποτε δμῶς πολεμώντας μέ τὸν Κύρο νικήθηκε, ἔχασε τὸ βασίλειο του καί αἰχμάλωτος ὁ ἴδιος ἐμέλλε νά καεῖ ζωντανός. Μόλις ἐτοίμασαν τὴ φωτιά καί τὸν ἀνέθασαν δεμένο, ἐνῷ παρακολουθοῦσαν ὅλοι οἱ Πέρσες καί ἡταν μπροστά καί ὁ Κύρος, ἐκεῖνος, ὑψώνοντας τὴ φωνή του ὥστε νά φτάσει ὅσο μπορούσε πιό μακριά, φώναξε τρεῖς φορές: «Σόλων!». Ὁ Κύρος ἀπόρησε καί ἔστειλε νά τὸν ρωτήσουν ποιός ἄνθρωπος ἢ θεός είναι αὐτός ὁ Σόλων, πού μόνο αὐτὸν φωνάζει μέσα στὴ δυστυχία του. Καί ὁ Κροῖσος, χωρίς νά κρύψει τίποτε, εἰπε: «Ο ἄνθρωπος αὐτός ἡταν ἔνας ἀπό τοὺς σοφοὺς τῶν Ἑλλήνων, πού ἔγώ τὸν κάλεσα ὅχι γιατί ἡθελα νά ἀκούσω ἢ νά μάθω κάτι ἀπό αὐτά πού είχα ἀνάγκη, ἀλλά γιά νά τὸν κάμω νά δεῖ καί φεύγοντας νά μαρτυρήσει στοὺς ἄνθρωπους γιά τὴν εὐτυχία μου ἐκείνη, πού νά τὴ χάσω ἡταν, διπώς βλέπω, μεγάλο κακό, ἐνῷ νά τὴν ἀποκτήσω δέν ἡταν κανένα καλό. Ή εὐτυχία αὐτῆ, ὅσο διαρκοῦσε, δέν ἡταν παρά λόγια καί φαντασία, ἐνῷ τώρα οἱ ἀλλαγές της μοῦ ἔφεραν φοβερά παθήματα καί ἀληθινά ἀγιάτρευτες συμφορές. Ο ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀπό ὅσα ἔβλεπε τότε προβλέποντας τὰ τωρινά μέ συμβούλευε νά κοιτάζω τὸ τέλος τῆς ζωῆς μου, νά μήν ὑπερηφανεύομαι καί νά μή στηρίζομαι σέ ἀβέβαιες ὑποθέσεις.» Όταν ἀνάφεραν τὰ λόγια αὐτά στὸν Κύρο, ἐκεῖνος, πιό γνωστικός ἀπό τὸν Κροῖσο, καί βλέποντας διτὶ τὰ λόγια τοῦ Σόλωνα τὰ ἐπικύρων τὸ ἴδιο τὸ παράδειγμα, ὅχι μόνο ἐλευθέρωσε τὸν Κροῖσο, ἀλλά καί ἔξακολούθησε νά τὸν τιμᾶ, ὅσο ζοῦσε. Καί ὁ Σόλων κέρδισε τὴ φήμη διτὶ μέ μιά του γνώμη ἔσωσε τὸν ἔνα βασιλιά καί δίδαξε τὸν ἄλλον.
- 3 Ψηφιοποιήθηκε από τὸ Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
- 4
- 5
- 6

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 29-32)

Τόν καιρό πού ἔλειπε δέ Σόλων, ξανάρχισαν στήν Ἀθήνα οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στίς πολιτικές μερίδες. Ἀρχηγὸς τῶν Πεδιέων ἦταν δέ Λυκοῦργος, τῶν Παράλων δέ Μεγακλῆς, δέ γιός τοῦ Ἀλκμαίωνα, καὶ τῶν Διακρίων δέ Πεισίστρατος· μέντος αὐτούς ἦταν καὶ τό πλῆθος τῶν θητῶν, πού ἦταν οἱ περισσότερο δυσαρεστημένοι μέντος πλουσίους. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ὥστόσ δέξακολουθοῦσαν νά ἴσχύουν στήν πόλη, δῆλοι δώμας περίμεναν μιά ἐπαναστατική ἀλλαγὴ καὶ ποθοῦσαν νά ἔρθει μιά ἄλλη κατάσταση μέ τήν ἐλπίδα δχι νά κερδίσουν τήν ἰσότητα μέ τήν ἀλλαγὴ, ἄλλα νά ὑπερισχύσουν καὶ νά υποτάξουν ἐντελῶς τούς ἀντιπάλους τους. Ἐτσι είχαν τά πράγματα, δῆτα δέ Σόλων γύρισε στήν Ἀθήνα, δῆτα τόν σέβονταν καὶ τόν τιμοῦσαν δῆλοι, μά δέ ίδιος δέν είχε πιά, ἀπό τά γηρατειά, τή δύναμη οὔτε τήν ὅρεξη νά μιλάει στό λαό καὶ νά δρᾶ. Σύναντοῦσε δώμας ιδιαίτερα τούς ἀρχηγούς τῶν πολιτικῶν μερίδων καὶ προσπαθοῦσε νά θέσει τέρμα στίς ἔχθρες τους καὶ νά τούς συμφιλιώσει. Τή μεγαλύτερη προσοχή φαινόταν νά τοῦ δίνει δέ Πεισίστρατος. Αὐτός πραγματικά είχε στά λόγια του κάτι ἐλκυστικό καὶ ευχάριστο, ἦταν πρόθυμος νά υποστηρίξει τούς φτωχούς καὶ στούς ἔχθρούς του ἐδειχνε συμβιβαστική διάθεση καὶ μετριοπάθεια. Μά καὶ τά χαρίσματα πού δέν τοῦ ἔδωσε ή φύση, ἐπειδή ἡξερε νά υποκρίνεται, πίστευαν δτι τά ἔχει περισσότερο ἀπό δσους τά είχαν πραγματικά καὶ ἔτσι περνοῦσε γιά ἐπιφυλακτικός, φρόνιμος καὶ προπάντων ἀνθρωπος πού ἀγαποῦσε τήν ἰσότητα καὶ πού δυσφοροῦσε μέ αὐτούς πού ἥθελαν ν' ἀλλάξουν τό καθεστώς καὶ είχαν ὅρεξη γιά ριζικές καινοτομίες. Μέ αὐτά ἔξαπατοῦσε τό πλῆθος. Ὁ Σόλων γρήγορα κατάλαβε τό χαρακτήρα του καὶ πρῶτος διέκρινε τά σχέδιά του. Δέν ἔγινε δώμας ἔχθρος του, ἄλλα προσπαθοῦσε νά τόν μαλακώσει καὶ νά τόν συμβουλέψει. Καὶ ἔλεγε σ' αὐτόν καὶ σέ ἄλλους δτι, ἂν θά μποροῦσε κανείς νά βγάλει ἀπό τήν ψυχή τοῦ Πεισίστρατου τήν ἀγάπη του γιά τά πρωτεία καὶ νά γιατρέψει τόν πόθο του γιά τήν τυραννία, δέ θά ὑπῆρχε ἄλ-

1 ΚΕΦ. 29
Γιρισμός τοῦ
Σόλωνά. Ἐμ-
φανίζεται δέ
Πεισίστρατος.
Σόλων καὶ
Θέσπης.

2 .

3

4

5

λος κανείς μέ τόση προδιάθεση πρός τό καλό οὗτε πιό ἐνάρετος πολίτης.

- 6 Τήν ἐποχή αὐτή δ Θέσπης καὶ ἡ διάδαι του είχαν ἀρχίσει νά κάνουν ἄλλαγές στήν τραγωδία καὶ τό πράγμα, σάν καινούριο πού ήταν, τραβοῦσε τό πλῆθος, παρ' ὅλο πού δέν είχαν ἀκόμα φτάσει νά δργανώνουν ἀγῶνες ποιητῶν. Ὁ Σόλων, πού ἀπό τή φύση του ἀγαποῦσε νά ἀκούει καὶ νά μαθαίνει καὶ πιό πολύ στά γηρατειά του είχε κλίση στή σχόλη καὶ στή διασκέδαση καὶ στά συμπόσια, μά τό Δία, καὶ στή μουσική, πήγε νά δεῖ τό Θέσπη, πού ἔπαιξε δ ἴδιος τά ἔργα του, ὅπως συνήθιζαν οἱ παλαιοί. Μετά τήν παράσταση τόν φώναξε καὶ τόν ρώτησε ἂν μπροστά σέ τόσον κόσμο δέν ντρέπεται νά λέει τόσο μεγάλα ψέματα. Ὁ Θέσπης ἀπάντησε ὅτι δέν είναι τόσο τρομερό γιά παιχνίδι νά λέει κανείς καὶ νά παριστάνει αὐτά τά πράγματα. Τότε ὁ Σόλων, χτυπώντας δυνατά τή γῆ μέ τό ραβδί του, είπε: «Ἄν ἔπαινοῦμε καὶ τιμᾶμε ἔτσι αὐτό τό παιχνίδι, σύντομα θά τό βροῦμε μέσα στά συμβόλαια μας.»

ΚΕΦ. 30 1

‘Ο Πεισίστρατος γίνεται τύραννος. Ὁ Σόλων ἀντιδρά μόνος. (561-560 π.Χ.)

- 2 Κάποια μέρα ὁ Πεισίστρατος, ἀφοῦ πληγώθηκε μόνος του, κατέφθασε στήν ἀγορά ἐπάνω σ' ἕνα ὑμάξι καὶ ἔσηκων τό λαό λέγοντας ὅτι οἱ ἔχθροι του τοῦ ἔστησαν παγίδα ἐξαιτίας τῆς πολιτικῆς του. Πολλοί τότε ἀγανάκτησαν καὶ ἀρχισαν νά φωνάζουν, ἐνῶ ὁ Σόλων πλησίασε, στάθηκε πλάι του καὶ τοῦ είπε. «Γιέ τοῦ Ἰπποκράτη, δέν παίξεις καλά τό ρόλο τοῦ Ὄμηρικοῦ Ὀδυσσέα· γιατί αὐτά πού ἔκαμε ἐκεῖνος, πού τραυματίστηκε μόνος του γιά νά ἔξαπατήσει τόν ἔχθρο, ἐσύ τά κάνεις γιά νά παραπλανήσεις τούς πολίτες.» Τό πλῆθος ὑστερα ἀπό αὐτά ήταν ἔτοιμο νά ὑπερασπιστεῖ τόν Πεισίστρατο καὶ δ λαός συγκεντρώθηκε σέ συνέλευση. Ἐκεῖ, ὅταν ὁ Ἀρίστων ἔκαμε πρόταση νά δοθοῦν στόν Πεισίστρατο πενήντα ροπαλοφόροι γιά σωματοφυλακή, ὁ Σόλων σηκώθηκε καὶ ἀντιτάχτηκε. Είπε τότε πολλά, παρόμοια μέ αὐτά πού ἔχει γράψει καὶ στά ποιήματά του:

Τή γλώσσα ἐσεῖς κοιτάζετε τοῦ πλανεροῦ τοῦ ἀνθρώπου... ἵδια ἀλεπού πονηρά περπατάει δ καθένας σας χώρια, μά ὅλοι σάν πᾶτε μαζί, τότε σᾶς πιάνει ἀμναλιά.

Ἐπειδή ὅμως ὁ Σόλων ἔβλεπε ὅτι οἱ φτωχοὶ ἡταν ἀποφασισμένοι νά εὐνοήσουν τὸν Πεισίστρατο καὶ ἔκαναν θόρυβο, ἐνῷ οἱ πλούσιοι ἔφευγαν καὶ ἡταν φοβισμένοι, ἀπομακρύνθηκε λέγοντας ὅτι εἰναι ἀπό τοὺς πρώτους πιό μυαλωμένος καὶ ἀπό τοὺς δεύτερους πιό γενναιοῖς. Πιό μυαλωμένος ἀπό ἐκείνους πού δέν καταλάθαιναν αὐτό πού συνέθαινε, καὶ πιό γενναιοῖς ἀπό αὐτοὺς πού καταλάθαιναν, ἀλλά δέν τολμοῦσαν νά ἀντισταθοῦν στήν τυραννίᾳ. Ὁ λαός ἐπικύρωσε τό ψήφισμα καὶ δέ μικρολόγησε μέ τὸν Πεισίστρατο οὔτε καὶ γιά τὸν ἀριθμό ἄκομα τῶν ροπαλοφόρων, ἀλλά τὸν ἀφῆσε φανερά νά μαζεύει καὶ νά συντηρεῖ ὅσους ἥθελε, ὥσπου ἐκεῖνος κατέλαβε τήν Ἀκρόπολη. «Οταν ἔγινε αὐτό, ἡ πόλη συγκλονίστηκε καὶ ὁ Μεγακλῆς ἔφυγε ἀμέσως μέ τοὺς ἄλλους Ἀλκμεωνίδες, ὁ Σόλων ὅμως, ἄν καὶ ἡταν πιά πολύ γέρος καὶ δέν είχε ἀνθρώπους νά τὸν ὑποστηρίξουν, πῆγε στήν ἀγορά καὶ συνομίλησε μέ τοὺς πολίτες κακίζοντας ἀπό τή μιά μεριά τήν ἀσυλλογισιά καὶ τήν ἀδυναμία τους καὶ παρακινώντας καὶ καλώντας ἀπό τήν ἄλλη νά μήν προδώσουν τήν ἐλευθερία. Τότε είπε καὶ τά λόγια πού μνημονεύουν μερικές φορές, ὅτι δηλαδή προηγουμένως ἡταν εὐκολότερο γι' αὐτούς νά ἐμποδίσουν τήν τυραννίδα, ἐνῷ προετοιμαζόταν, τώρα δόμως πού δργανώθηκε καὶ μεγάλωσε είναι μεγαλύτερο καὶ λαμπρότερο κατόρθωμα νά τήν ξεριζώσουν καὶ νά τήν ἀφανίσουν. Μά ἐπειδή κανείς, ἀπό φόβο, δέν τοῦ ἔδινε προσοχή, ἔφυγε σπίτι του, πῆρε τά σπλα του καὶ τά ἔστησε μπροστά στήν πόρτα του στό δρόμο. «Ἐγώ», είπε, «ὅσο μποροῦσα βοήθησα τήν πατρίδα μου καὶ τούς νόμους.»

Ἀπό τότε ἔμενε ἥσυχος· καὶ στούς φίλους του πού τὸν συμβούλευαν νά φύγει, δέν ἔδινε προσοχή, μόνο γράφοντας ποιήματα κατηγοροῦσε τούς Ἀθηναίους:

Ἄπο δικήσας δειλία κι ἀμυαλιά σᾶς χτυποῦν οἱ φουρτοῦνες·
οὐχι μομφές στοὺς θεούς· δέν είναι φταιχτες· ἐσεῖς
οἱ ἕδιοι ἀρματώσατε τούτους ἔδω καὶ τρανέψανε τόσο·
ἔτσι, ἀπ' αὐτά, στήν πικρή πέσατε τώρα σκλαβιά.

Γιά ὅλα αὐτά πολλοί τὸν συμβούλευαν νά προσέχει, γιατί δύτυραννος θά τόν επόκονται· καὶ κάποτε τόν πότπουσαν σέ τί βασι-

*τος τιμᾶ τό
Σόλωνα. Τό
έργο του Σό-
λωνα γιά την
Ατλαντίδα.*

- ζεται και δείχνει τόσο άσύνετη συμπεριφορά. «Στά γηρατειά»,
2 άπαντησε. 'Ο Πεισίστρατος ώστόσο, δταν έγινε κύριος τής έξου-
σίας, ἔκαμε τόσες περιποιήσεις στό Σόλωνα τιμώντας τον,
δείχνοντάς του φιλική διάθεση και καλώντας τον στό σπίτι του,
ώστε ἐκεῖνος νά γίνει στό τέλος και σύμβουλός του και πολλές
3 ἀπό τίς πράξεις του νά τίς ἐπαινεῖ. Πραγματικά ὁ Πεισίστρατος
διατηροῦσε τούς πιό πολλούς νόμους τοῦ Σόλωνα πρώτος αὐτός
τηρώντας τους και ἀναγκάζοντας και τούς φίλους του. "Ετσι, δ-
ταν τὸν κάλεσαν κάποτε στὸν "Αρειο Πάγο νά δικαστεῖ γιά φό-
νο, ἐνῷ ήταν ἡδη τύραννος, παρουσιάστηκε κανονικά γιά νά ἀ-
πολογηθεῖ, ἐκεῖνος ὅμως πού τόν κατηγοροῦσε δέν ἐμφανίστηκε.
'Ο ἵδιος ἔκαμε και ἄλλους νόμους, και ἀνάμεσά τους και αὐτόν
πού δρίζει νά συντηροῦνται μέ ἔξοδα τοῦ κράτους δσοι ἔγιναν
4 ἀνάπηροι στόν πόλεμο. Αὐτό, λέει ὁ Ἡρακλείδης, είχε και προ-
ηγουμένως ψηφιστεῖ ἀπό τό Σόλωνα γιά τόν ἀνάπηρο Θέρσιππο
5 και τό μιμήθηκε ὁ Πεισίστρατος. "Οπως ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος,
και τό νόμο κατά τής ἀργίας δέν τόν συνέταξε δ Σόλων, ἀλλά ὁ
Πεισίστρατος και ἐτσι ἔκαμε και τή χώρα πιό παραγωγική και
τήν πόλη πιό ἥσυχη.
- 6 'Ο Σόλων ἀκόμα ἄρχισε τό μεγάλο ἐκεῖνο έργο γιά τήν ίστο-
ρία ἥ γιά τό μύθο τής Ἀτλαντίδας, πού τόν είχε ἀκούσει ἀπό
τούς σοφούς τής Σάης και πού είχε σχέση μέ τούς Ἀθηναίους.
Κουράστηκε ὅμως και σταμάτησε ὅχι ἐπειδή είχε ἄλλη ἀσχο-
λία, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, ἀλλά μᾶλλον ἀπό τά γηρατειά, γιατί
7 φοβήθηκε τό μέγεθος τοῦ έργου. Πώς είχε καιρό ἄφθονο μαρτυ-
ροῦν λόγια σάν κι' αὐτά:

Ποτέ δέν παύω νά μαθαίνω ὅσο γερνάω
και

Τά έργα τώρα ἐγώ ἀγαπῶ τής Κύπριας Ἀφροδίτης,
τοῦ Διόνυσου και τῶν μουσῶν, πού εὑφραίνουν τούς
ἀνθρώπους.

ΚΕΦ. 32
*'Ο Πλάτων και
ἡ Ἀτλαντίδα.*

- 1 'Ο Πλάτων είχε τή φιλοδοξία νά περιποιηθεῖ και νά καλλωπίσει
τήν ίστορία τής Ἀτλαντίδας σάν νά ήταν ἕνα ωραῖο κομμάτι
γῆς ἐγκαταλειμμένο, πού τοῦ ἀνήκε κάπως ἀπό τούς συγγενεῖς
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τον. Στήν ἀρχή ἔβαλε δόλόγυρα μεγάλα προπύλαια, περιτειχίσματα καὶ αὐλές τέτοια, πού δέν είχε ὡς τότε καμαί ἄλλη ίστορια, οὕτε μύθος οὔτε ποίημα. "Αρχισε ὅμως ἀργά καὶ πρίν τελειώσει τό ἔργο τελείωσε ή ζωὴ του, ἔτσι πού ὅσο μᾶς εὐφραίνουν αὐτά πού ἔγραψε, ἄλλο τόσο μᾶς λυποῦν αὐτά πού δέν πρόφτασε νά γράψει. Καὶ ὥπως ή πόλη τῆς Ἀθήνας ἄφησε τό Ὁλυμπιεῖο ἀτέλειωτο, ἔτσι καὶ ή σοφία του Πλάτωνα ἀνάμεσα σέ πολλά καὶ ώραια ἔργα ἄφησε μόνο τή διήγηση γιά τήν Ἀτλαντίδα ἀσυμπλήρωτη.

Ο Σόλων, ὥπως ἀναφέρει δὲ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ἔζησε ἀρκετό διάστημα ἀφότου δὲ Πεισίστρατος ἔγινε τύραννος, ἐνῶ δὲ Φανίας ὁ Λέσβιος λέει ὅτι ἔζησε λιγότερο ἀπό δύο χρόνια. Καὶ εἰναι ἔτσι γιατί δὲ Πεισίστρατος πήρε τήν ἔξουσία ὅταν ἄρχοντας ἤταν δὲ Κωμέας καὶ δὲ Σόλων πέθανε, σύμφωνα μέ τό Φανία, ὅταν ἤταν ἄρχοντας δὲ Ἡγέστρατος, πού πήρε τό ἀξιώματος ὕστερα ἀπό τόν Κωμέα. Η ίστορια ὅτι τό σῶμα του κάηκε καὶ ή τέφρα του διασκορπίστηκε στήν περιοχή τῆς Σαλαμίνας, εἰναι μέ τήν παραδοξολογία της τελείως ἀπίθανη καὶ μοιάζει μέ παραμύθι, τήν ἀναφέρουν ὅμως καὶ ἄλλοι ἀξιόλογοι συγγραφεῖς καὶ ἀκόμα δὲ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης.

*'Ο θάνατος τοῦ
Σόλωνα.
(560-559 π.Χ.)*

Βάση ἀπό προτομή τοῦ Σόλωνα (Μουσεῖο Βατικανοῦ)

Σ ΗΜΕΙΩΣ ΕΙΣ

Σελ. 17

ΚΕΦ. 8

έλεγεια· είδος λυρικοῦ ποιήματος πού τό ἀποτελοῦσαν δί-
στιχα σέ δακτυλικό μέτρο. Στά ἀρχαιότερα χρόνια τό τραγου-
δοῦσαν μέ συνοδεία αὐλοῦ. Ἀργότερα μποροῦσε και μόνο νά ἀ-
παγγέλλεται. Τό περιεχόμενο τῆς ἐλεγείας ἡταν στήν ἀρχή πέν-
θιμο και θρηνητικό, ἀργότερα δύμως μποροῦσε νά είναι και ἐρω-
τικό, συμβουλευτικό ἢ, δύπως στίς ἐλεγείες τοῦ Σόλωνα, πολε-
μικό ἢ πολιτικό.

ἔνα σκοῦφο σκοῦφο φοροῦσαν οἱ ἀρρωστοι. Ὁ Σόλων τό
ἔκανε γιά νά δίνει τήν ἐντύπωση πώς δέν είναι στά καλά του
και πώς ἔχει ξεφύγει ἀπό τήν ἐπίβλεψη τῶν δικῶν του.

Τό ποίημα αὐτό ἔχει τόν τίτλο Σαλαμίνα· ἀπό τούς ἐκατό¹
στίχους πού μᾶς ἀναφέρει δί Πλούταρχος ἔχουμε σήμερα συνολι-
κά δκτώ. Στούς ύπόλοιπους ἔξι —ἐκτός ἀπό τούς δύο πού ἔχουμε
ἔδω— δί Σόλων κατηγορεῖ τούς Ἀθηναίους πού ἐγκατέλειψαν
τόν ἀγώνα γιά τή Σαλαμίνα και τούς παρακινεῖ νά πολεμήσουν
ξανά.

Πεισίστρατος, δί Ἀθηναίος τύραννος, γιά τόν δόποιο θά
γίνει λόγος και πιό κάτω. Ὁ Σόλων γεννήθηκε τό 640/639 π.Χ.
και δί Πεισίστρατος λίγο πρίν ἀπό τό 600 π.Χ. Ἐπομένως τό πε-
ριστατικό πού ἀναφέρεται ἔδω είναι ἀπλῶς μιά παράδοση.

ἀκρωτήριο Κωλιάδα· ἀκρωτήριο τῆς Ἀττικῆς νοτιότερα
ἀπό τό Φάληρο, στή σημερινή παραλία τοῦ "Αγιου Κοσμᾶ.
Στήν Κωλιάδα ύπηρχαν ίερά τῆς Ἀφροδίτης και τῆς Δήμητρας
Θεσμοφόρου και γίνονταν διάφορες γιορτές ἀποκλειστικά γυναι-
κεῖες. Μετά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας ἡ θάλασσα είχε ξεβρά-
σει στή θέση αὐτή πολλά περσικά ναυάγια.

Σελ. 18

ΚΕΦ. 9

Ἀσωπιάδα, δηλ. κόρη τοῦ Ἀσωποῦ, είναι ἡ Σαλαμίνα.

Τό νησί κατά τό μύθο πήρε τό δνομά του ἀπό τή νύμφη Σαλαμίνα, κόρη τοῦ ποταμοῦ τῆς Αἴγινας Ἀσωποῦ.

Περίφημος. Κυχρέας· ἥρωες τῆς Σαλαμίνας. Ὁ Κυχρέας ἦταν γιός τῆς νύμφης Σαλαμίνας καὶ τοῦ Ποσειδώνα. Ἐγίνε βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀφοῦ σκότωσε τόν δράκοντα πού λυμαινόταν τό νησί καὶ ἀργότερα ἄφησε τό βασιλειό του στόν Τελαμώνα.

τριακόντορος πολεμικό πλοιο μέ τριάντα κουπιά.

Níσαια τό ἐπίνειο τῶν Μεγάρων.

Σελ. 19

Τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο, ἵσως στή Β. πλευρά τῆς Σαλαμίνας. Σκιράς ἦταν τό πρώτο δνομά τῆς πρωτεύοντας τοῦ νησιοῦ, καθώς καὶ ἐπίθετο τῆς Ἀθηνᾶς πού λατρευόταν ἐκεῖ.

Ἐνυάλιος συνηθισμένο ἐπίθετο τοῦ θεοῦ Ἀρη. Κάποτε ὁ Ἐνυάλιος ἐμφανίζεται καὶ ὡς ἔχωριστό πρόσωπο, γιός τοῦ Ἀρη ἢ τοῦ Κρόνου.

Κατάλογος τῶν πλοίων («κατάλογος τῶν νεῶν»): τό τμῆμα στή δεύτερη ραψωδία τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ἀπαριθμοῦνται τά πλοῖα καὶ ὁ στρατός τῶν Ἀχαιῶν στόν Τρωικό πόλεμο. (Ο Σόλων πρέπει νά πρόσθεσε τόν δεύτερο ἀπό τούς δύο στίχους πού μᾶς παραθέτει ὁ Πλούταρχος).

ΚΕΦ. 10

Αἴας, ὁ γιός τοῦ Τελαμώνα· ὁ βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀπό τίς πιό ἡρωικές καὶ ἀγέρωχες μορφές τῆς Ἰλιάδας.

Βραυρώνα πόλη τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, στήν ἀνατολική της παραλία, ἀνάμεσα στό Μαραθώνα καὶ στό Θορικό, δνομαστή γιά τό ἱερό τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδας. (Ο σημερινός συνοικισμός Βραώνα κοντά στό χωριό Μαρκόπουλο).

Μελίτη ἔνας ἀπό τούς δήμους τῆς Ἀττικῆς, στό δυτικό μέρος τῆς Ἀθήνας πού περιλάβαινε τήν Πνύκα καὶ δλη τή γύρω περιοχή. Ἐκεῖ κοντά ἦταν τό βάραθρο (πρός τό σημερινό Ἀστεροσκοπεῖο), ὅπου οἱ ἀρχαῖοι κατακρήμνιζαν τούς καταδικασμένους σέ θάνατο· ὁ δῆμος τῆς Μελίτης ἀνήκε στήν Κεκροπίδα φυλή.

ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι πρός τῇ δύσῃ παράβαλε τό σημεῖο αὐτό μέ δσα εἰπε ὁ δελφικός χρησμός στό Σόλωνα, παραπάνω (κεφ. 9,1).

Ἡρέας ἀπό τά Μέγαρα· ιστορικός τοῦ 3. αἰ. π.Χ., πού ἔγραψε τό χαμένο σήμερα ἔργο «Μεγαρικά». Ἀπό τό ἔργο του ἄντλησαν ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Σελ. 20

Ιαονία, δηλαδή *Ίωνια* μία ἀπό τίς ἀρχαῖες ὀνομασίες τῆς Ἀττικῆς, πού δόθηκε ἀπό τὸν *Ἴωνα*, γιό τοῦ ἥρωα Ξούθου καὶ μυθικό γενάρχη τῶν *Ίώνων*. Βλ. καὶ τῇ σημείωση γιά τοὺς *Ίωνες* στό κεφ. 9 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ (σελ. 103).

ΚΕΦ. II

τούς *Κιρραίους* δηλαδή τούς κατοίκους τῆς Κίρρας. Ἡ Κίρρα, παραλιακή πόλη τῆς Φωκίδας κοντά στή σημερινή *Ιτέα*, ἡταν τό λιμάνι τῆς κοντινῆς πόλης Κρίσας καὶ τῶν Δελφῶν. Διάφορες προστριβές μέ τούς Δελφούς προκάλεσαν τόν λεγόμενο πρῶτο *Ιερό Πόλεμο* (596 π.Χ.), πού κήρυξαν οἱ *Ἀμφικτίονες* καὶ πού είχε ως ἀποτέλεσμα τήν δλοκληρωτική καταστροφή τῆς Κίρρας. Οἱ *Ἀμφικτίονες* κατόπιν ἀφιέρωσαν τή γῆ τῶν Κιρραίων στόν *Απόλλωνα*.

Ἀμφικτίονες κάτοικοι γειτονικῶν ἐλληνικῶν πόλεων, πού είχαν θρησκευτικό κέντρο κάποιο ἱερό, ὅπου σέ δρισμένη μέρα τελοῦσαν ἔօρτή τοῦ θεοῦ ὁ ὄποιος λατρευόταν ἐκεῖ. Ὁ σύνδεσμος αὐτός λεγόταν ἀμφικτιονία καὶ πολύ σύντομα διευρύνθηκε καὶ ἔξελίχθηκε, ἐκτός ἀπό θρησκευτικό καὶ σέ ίσχυρό πολιτικό θεσμό. Ἡ δελφική ἀμφικτιονία ίδιαίτερα είχε ἀποκτήσει μεγάλο κύρος καὶ μπορούσε νά συμβάλλει καὶ σέ διακανονισμούς διαφορῶν ἀνάμεσα σέ ἐλληνικές πόλεις.

Αριστοτέλης, ὁ μεγάλος ἀρχαῖος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στά *Στάγειρα* τῆς Μακεδονίας τό 384 π.Χ., δάσκαλος τοῦ Μ. *Ἀλεξάνδρου*, ἴδρυτής περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στήν *Ἀθήνα* (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τό 322 π.Χ. στή *Χαλκίδα*. Ἐγραψε πολλά φιλοσοφικά καὶ ἐπιστημονικά συγγράμματα.

Πυθιονίκες οἱ νικητές στούς Πυθικούς ἀγῶνες τῶν Δελφῶν.

Ἀναγραφὴ τῶν Πυθιονικῶν ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Καλλισθένη. Ὁ Καλλισθένης εἶχε γράψει καὶ τὴν ἱστορία τοῦ πρώτου Ἱεροῦ πολέμου.

Ο Σόλων δὲν εἶχε ὄριστει στρατηγός· μιά ἄλλη ἀρχαία πηγή —δι περιηγητής Παυσανίας— ἀναφέρει ὅτι στόν πόλεμο αὐτὸν ὁ Σόλων ἦταν σύμβουλος κοντά στό στρατηγό ὄλων τῶν Ἀμφικτιόνων, πού ἦταν ὁ Κλεισθένης, τύραννος τῆς Σικυώνας.

Ἐρμιππος· περιπατητικός φιλόσοφος τοῦ 3 αι. π.Χ. Ἐγραψε καὶ συλλογές βιογραφιῶν.

Ἐνάνθης ὁ Σάμιος· γιά τόν συγγραφέα αὐτόν δέν ξέρουμε τίποτε βέβαιο.

Αἰσχίνης· ὀνομαστός Ἀθηναῖος ρήτορας (389-314 π.Χ.), ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένη. Μᾶς ἔχουν σωθεῖ τρεῖς ἀπό τούς λόγους του.

ὑπομνήματα τῶν Δελφῶν τά ἀρχεῖα τῆς πόλης τῶν Δελφῶν.

μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ Κυλώνειου ἄγους. Τά γεγονότα πού ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ Πλούταρχος είναι ἡ ἀπόπειρα τοῦ εὐπατρίδη Κύλωνα νά καταλάβει τὴν Ἀκρόπολη καὶ νά γίνει τύραννος τῆς Ἀθήνας. Ὁ Κύλων νικήθηκε καὶ δραπέτευσε, οἱ συνένοχοι του ὅμως κλείστηκαν στὴν Ἀκρόπολη καὶ μετά ἀπό λίγο ἀναγκάστηκαν νά καταφύγουν ώς ίκετες στό βωμό τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. (Γιά τά γεγονότα μιλάει καὶ ὁ Ἡρόδοτος 5,71 καθώς καὶ ὁ Θουκυδίδης 1,126).

Μεγακλῆς· γενέρχης τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἐπώνυμος ἀρχοντας, ὅταν ἔγινε ἡ στάση τοῦ Κύλωνα. (Ο «ἐπώνυμος ἀρχών» ἦταν ἔνας ἀπό τούς ἐννέα ἀρχοντες τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Λεγόταν «ἐπώνυμος» γιατί ἀπό τό ὄνομά του δριζαν τό ἔτος. Ἐλεγαν π.χ. «ἐπί Μεγακλέους ἀρχοντος»).

στίς Σεμνές θεές· Σεμνές θεές δονομάζονται οἱ Ἐρινύες ἢ Εὐμενίδες, θεότητες πού μόνιμα καταδίωκαν καὶ τιμωροῦσαν ἰδίως τούς φονεῖς καὶ τούς ἐπιόρκους. Τό ιερό τους βρισκόταν στούς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης κοντά στόν Ἀρειο Πάγο.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σελ. 21

έναγής· αὐτός πού θεωρεῖται μολυσμένος, καταραμένος, ἐπειδή διέπραξε φόνο ἦ ἀνόσια πράξη.

Φλυά· ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, ὅπου περίπου τό σημερινό Χαλάντρι.

Ἐπιμενίδης· σοφός, ποιητής καὶ θαυματοποιός. Μέ τό ὄνομά του συνδέονταν διάφορες ίστορίες, π.χ. ὅτι ἔζησε 157 ἤ 299 χρόνια, ὅτι κοιμήθηκε 57 χρόνια, κ.ἄ.

Κούρητα· οἱ Κούρητες ἡταν θεότητες πού προστάτεψαν καὶ ἀνάθρεψαν τό Δία μικρό στήν Κρήτη. Πιστευόταν δτι είχαν βοηθήσει στόν ἐκπολιτισμό τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ νησιοῦ.

Σελ. 22

Μουνυχία· λόφος στήν Πειραιϊκή χερσόνησο, ἡ σημερινή Καστέλλα, πού συνδέθηκε μέ διάφορα περιστατικά τῆς ἀθηναϊκῆς ίστορίας. Ἡ στρατηγική θέση της ἔξασφάλιζε καὶ τήν κατοχή τῆς Ἀθήνας, γι' αὐτό καὶ στό φρούριο της ἐγκαταστάθηκε καὶ ἡ φρουρά τῶν Μακεδόνων πού κατέλαβαν τήν Ἀθήνα (322 π.Χ. καὶ μετέπειτα).

ΚΕΦ. 13

Διάκριοι, οἱ Ὄρεινοι· κάτοικοι τῆς Διακρίας, τῶν δρεινῶν περιοχῶν τῆς Ἀττικῆς πού είχαν πολύ μικρή ἥ καθόλου ἴδιοκτησία καὶ ἡταν οἱ πιό φτωχοί. Πεδιεῖς· οἱ Πεδινοί, πού ἡταν κυρίως οἱ κτηματίες στήν εὐφορη πεδιάδα τις Ἀττικῆς. Πάραλοι ἥ Παράλιοι, οἱ ναυτικοί καὶ οἱ ἔμποροι. Ἡ διαίρεση αὐτή ἔξακολούθησε νά ύπάρχει καὶ μετά τό Σόλωνα, ἄλλοι μάλιστα συγγραφεῖς τήν ἀναφέρουν γιά πρώτη φορά, δταν μιλούν γιά τά χρόνια τοῦ Πεισιστράτου.

έκτημόριοι· ἀκόμα καὶ τό ἓνα ἕκτο είναι θαρύς φόρος, δταν ἥ γῆ είναι φτωχή καὶ μικροί οἱ καλλιεργητές.

Θῆτες· βλ. παρακάτω κεφ. 18 καὶ σημ. σελ. 51.

Σελ. 23

ΚΕΦ. 14

Φανίας ἥ Φανίας· μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη (4.οι. π.Χ.). Ἀσχολήθηκε πιό πολύ μέ ίστορικά ἔργα, πού ἔχουν σχεδόν διλογία πορτικά χαθεῖ.

Σελ. 24

Τυνιώνδας· ἄγνωστος. Πιττακός· σοφός, πολιτικός και ποιητής, (περίπου 650-750 π.Χ.), ἕνας ἀπό τούς ἐφτά σοφούς. Ἐγινε και αὐτός νομοθέτης τῆς πατρίδας του Μυτιλήνης. Στήν πολιτική του είχε πολλά κοινά σημεῖα μέ τό Σόλωνα.

Τή γῆ μου κτλ. Τό ἀπόσπασμα αὐτό, καθώς και τό ἐπόμενο εἶναι μετάφραση τοῦ Γιάννη Δάλλα.

Σελ. 25

σεισάχθεια, δηλαδή ἀπαλλαγή ἀπό τό βάρος, ἀπόσειση τοῦ «ἄχθους».

ΚΕΦ. 15

Ἀνδροτίων· Ἀθηναῖος ιστορικός και πολιτικός, μαθητής τοῦ Ἰσοκράτη (4. αἰ. π.Χ.). Ἐγραψε «Ἀτθίδα», δηλαδή ίστορία τῆς Ἀθήνας, ἀπό τά παλαιά χρόνια ὡς τήν ἐποχή του (346 π.Χ.).

Ἐδωσε στή μνά ἀξία ἑκατό δραχμῶν· δὲ Σόλων ἔκαμε δηλαδή αὐτό πού λέμε ἀναπροσαρμογή τοῦ νομίσματος. Ἡ μνά δέν ἦταν νόμισμα ἀλλά νομισματική μονάδα. Ἡ ἴδια ποσότητα σέ ἄργυρο, πού προηγουμένως ἔδινε 73 δραχμές, ἔδινε στό ἑξῆς 100. Ἡ δραχμή δηλαδή ὑποτιμήθηκε. Φαίνεται δτι δὲ Σόλων ἀντικατάστησε τό αἰγινητικό σύστημα (σύμφωνα μέ τό δροῦο ἡ μνά ζύγιζε 617 γραμμάρια) μέ τό εὐθοϊκό (σύμφωνα μέ τό δροῦο ζύγιζε 436,6 γραμμάρια). Ἐτσι δσοι χρωστούσαν και είχαν δυνατότητα νά ἐξοφλήσουν τά χρέη τους, ἔδιναν πίσω τό ἴδιο ποσό δνομαστικά, κέρδιζαν δμως ἓνα ποσοστό 27% ἀπό τό ποσό πού ὅφειλαν.

Σελ. 26

πάνωθέ της κτλ. μετάφραση Θ. Σταύρου.

πέτρες σήκωσε· πέτρες (ἀρχ. ὄροι), πέτρινες πλάκες στημένες στά χωράφια μέ ἐπιγραφές πού δήλωναν δτι αὐτά ἦταν ὑποθηκευμένα.

Πολύζηλος· ὁ Ρόδιος· ιστορικός πού είχε γράψει τό χαμένο σήμερα ἔργο «Ροδιακά».

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

χρεοκοπίδες· δόλιοι χρεοκόποι. Γίνεται λογοπαίγνιο μέτο Κεκροπίδες, (ἀπόγονοι τοῦ Κέκροπα, πού ἦταν ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι).

Σελ. 27

ΚΕΦ. 16

Λυκοῦργος· ὁ θεμελιωτής τῆς σπαρτιατικῆς πολιτείας, σύμφωνα μέτην παράδοση. Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδαν στὸ Λυκοῦργο ὅλους τοὺς θεσμούς τῆς Σπάρτης, ἄσχετα μέτην ἐποχὴ πού ἐμφανίστηκαν. Ἀθέβαιη εἶναι ὅχι μόνο ἡ χρονολογικὴ τοποθέτηση τοῦ Λυκούργου (1100-600 π.Χ.), ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ ἱστορικὴ του ὑπαρξη.

σέ σημεῖο μάλιστα νά τοῦ θγάλουν τό μάτι· οἱ πλούσιοι Σπαρτιάτες εἶχαν ιδιαίτερα ἀγανακτήσει ἀνάμεσα σ' ἄλλα καὶ ἀπό τῇ λιτή διατροφή πού τούς ἐπέθαλε ὁ Λυκοῦργος. Γι' αὐτό κάποτε ξεσηκώθηκαν ἐναντίον του, ἄρχισαν νά τὸν κυνηγοῦν καὶ κάποιος νεαρός μ' ἔνα ραβδί τὸν χτύπησε στὸ μάτι καὶ τοῦ τό ἔθγαλε (Πλούταρχου Λυκοῦργος, 11).

Θά ὡγαζε ὅλο τό καιμάκι κτλ. Θά ἄφηνε δηλαδή τό λαό νά κάνει δ.τι ἥθελε καὶ ἀπό τὴν ἀναταραχή θά κοίταζε νά θγεῖ κερδισμένος δ ἰδιος. (Ἡ μετάφραση εἶναι τοῦ Θ. Σταύρου).

θυσία τῆς Σεισάχθειας· ἔγινε δηλαδή ἀπό τό λαό εὐχαριστήρια θυσία γιά τή διαγραφή τῶν χρεῶν καὶ τὴν κατάργηση τῶν σωματικῶν καταναγκασμῶν.

Σελ. 28

ΚΕΦ. 17

νόμους τοῦ Δράκοντα· ἦταν ἡ πρώτη γραπτή νομοθεσία στὴν Ἀθήνα (621 π.Χ.).

Ἀημάδης· Ἀθηναῖος ρήτορας (ἡ ἀκμή του εἶναι ἀνάμεσα στά 350-319 π.Χ.). Ἀνῆκε στή φιλομακεδονική μερίδα καὶ εἶχε ἀναπτύξει ζωηρή πολιτική δράση σέ κρίσιμες στιγμές. Ἀπό τοὺς λόγους του δέν ἔχουν σωθεῖ παρά μόνο φράσεις πού εἶχαν μείνει ἱστορικές.

ΚΕΦ. 18

διαχώρισε τοὺς πολίτες· ἡ διαίρεση τῶν πολιτῶν σύμφωνα μέτην περιουσία τοὺς ὑπῆρχε καὶ πρίν ἀπό τό Σόλωνα. Ὁ Σόφηφιστος ἤθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

λων ὄπλως τή δέχτηκε καὶ τή διαρρύθμισε καλύτερα γιά τό κοινό συμφέρον.

μέτρα· ὁ μάδιμνος ἦταν μονάδα μετρήσεως στερεῶν καὶ ἴσοδυναμοῦσε μὲ 51,84 σημερινά λίτρα. Γιά τά ύγρα χρησιμοποιοῦσαν τό μετρητή πού ἴσοδυναμοῦσε μὲ 38,88 λίτρα. Μέ τή γενική δονομασία μέτρο ἐννοοῦσαν τό μέδιμνο ἡ τό μετρητή.

Ζευγίτες: ζευγίτης λεγόταν αὐτός πού μποροῦσε νά ἀγοράσει καὶ νά συντηρήσει ἔνα ζευγάρι βόδια.

Θῆτες: ἡ λέξη σήμαινε τό ειδος τῶν δουλοπάροικων πού καλλιεργοῦσαν τή γῆ τῶν πλουσίων, καὶ γενικά τούς μισθωτούς ἐργάτες τῆς γῆς.

νά κάνουν ἔφεση στό δικαστήριο· δηλαδή στό δικαστήριο τῆς Ἡλιαίας, πού είχε συγκροτηθεῖ ἀπό ὅλες τίς τάξεις. Στήν ἀρχή ἡ Ἡλιαία είχε ἀρμοδιότητα μόνο γιά τίς ἔφεσεις ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων πού είχαν ἐκδώσει οἱ ἀρχοντες. Ἀργότερα ἔγινε ὃ ὑπέρτατος κριτής ὅλων τῶν διαφορῶν στήν Ἀθῆνα.

μέ ἀσάφεια· δέν πρόκειται γιά ἀσάφεια, ὅπως παρατήρησε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης στό ἔργο του Ἀθηναίων Πολιτεία. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ἔθεταν γιά πολλά πράγματα τούς γενικούς κανόνες, ὥστε μέ βάση αὐτούς νά ρυθμίζονται ἔπειτα οἱ λεπτομερειακές περιπτώσεις.

Σελ. 29

"Οσο χρειάζεται κτλ., μετάφραση I.A. Θωμόπουλου.

Ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου είναι βέβαιο ὅτι ὑπῆρχε καὶ πρίν ἀπό τό Σόλωνα. Διατήρησε καὶ μετά ἀπό αὐτόν πολλές ἀπό τίς παλιές της δικαιοδοσίες: Ἀσκοῦσε ἔλεγχο στά δημόσια ἥθη καὶ δίκαζε ἐγκλήματα φόνου ἐκ προμελέτης. Οἱ πολιτικές καὶ διοικητικές ἔξουσίες της ὅμως ἐλαττώθηκαν καὶ ἔνα μέρος τους τό πήρε ἡ *Βουλὴ* τῶν *Τετρακοσίων*, πού είχε εὐρύτερη σύνθεση καὶ ἀντιπροσώπευε περισσότερο τό λαό. "Οσο γιά τήν *Ἐκκλησία* τοῦ Δήμου, αὐτή δέν είχε ἀκόμα τίς ἀποφασιστικές ἔξουσίες πού θά ἀποκτοῦσε σέ λίγα χρόνια, ἡ νομοθεσία ὅμως τοῦ Σόλωνα θοήθησε σημαντικά καὶ σ' αὐτό.

ΚΕΦ. 19

«Ο Σόλων μέ δὴ τὴν προθλεπτικότητα τοῦ πολιτικοῦ καὶ μέ δὴ τὴ φαντασία τοῦ ποιητῆ δὲν μπορούσε ἀκόμα νά προθλέψει πόσο τεράστια εὐεργεσία θά πρόσφεραν οἱ μεταρρυθμίσεις του στήν Ἀθήνα καὶ στή Δημοκρατία», παρατηρεῖ ὁ Γάλλος ιστορικός Γουστανός Γκλότς.

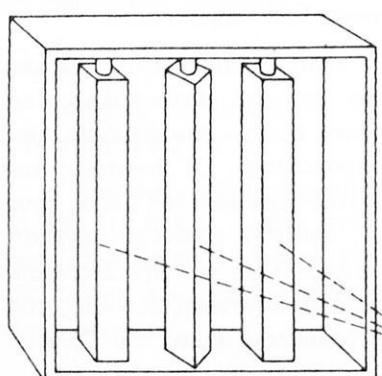
τέσσερις φυλές· παλιά διαίρεση τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Ο Κλεισθένης (508 π.Χ.) ἔκαμε νέα διαίρεση σέ ἑκατό δῆμους καὶ δέκα φυλές.

Σελ. 31

ΚΕΦ. 25

Πρυτανεῖο. Στίς ἐλληνικές πόλεις τό πρυτανεῖο γενικά ἦταν ἔνα δημόσιο οἰκημα ἀφιερωμένο στή θεά Ἐστία. Στήν Ἀθήνα ὑπῆρχε τό ἀρχαῖο Πρυτανεῖο, πού ἦταν στούς πρόποδες τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κλεισθένη καὶ ἔνα ἄλλο, ἡ λεγόμενη Θόλος (κυκλικό κτίριο στήν Ἀγορά τῆς Ἀθήνας). Τό παλαιότερο πρυτανεῖο παρέμεινε θρησκευτικό κέντρο, ἐνώ ἡ Θόλος ἐξυπηρετούσε ἀνάγκες τῆς διοικήσεως. Σ' αὐτήν ἔμεναν κυρίως καὶ συνεδρίαζαν οἱ πρυτάνεις. (*Πρυτάνεις* οἱ βουλευτές πού ἦταν διαδοχικά προϊστάμενοι τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων καὶ είχαν καὶ ὅρισμένες ἄλλες ἐκτελεστικές ἀρμοδιότητες).

Κρατίνος (περ. 484-419). Μαζί μέ τόν Ἀριστοφάνη καὶ τόν Εὔπολη ἀποτελούν τήν τριάδα τῶν μεγάλων Ἀθηναίων κωμικῶν ποιητῶν. "Ἔγραψε 21 κωμῳδίες, ἀπό τίς ὅποιες ἔχουμε μόνο ἀποσπάσματα.

ἄξονες

κύρθεις— ἄξονες. Οἱ «ἄξονες» ἦταν περίπου δπως δείχνει τό σχέδιο. Οἱ συγγραφεῖς πού κάνουν διαχωρισμό ἀνάμεσα στούς «ἄξονες» καὶ τίς «κύρθεις» περιγράφουν τίς κύρθεις διαφορετικά, δηλαδή

σάν λίθινες πλάκες πού σχημάτιζαν τριγωνική πυραμίδα περιστρεφόμενη. Στίς πλάκες ἐπάνω ἦταν χαραγμένοι οἱ νόμοι.

Σελ. 32

ἡ Βουλὴ πρόκειται ἐδῶ γιά τή Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ ὅχι γιά τή Βουλή τῶν Τετρακοσίων.

θεσμοθέτες· ἔξι ἀπό τούς ἐννέα ἑτήσιους ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας (μετά τὸν βασιλέα, τὸν πολέμαρχο, καὶ τὸν ἐπώνυμο ἄρχοντα). Κυριότερο ἔργο τους ἦταν νά ἐποπτεύουν τήν τήρηση τῶν νόμων. Ἐδῶ μέ τή λέξη θεσμοθέτες ὁ Πλούταρχος πρέπει νά ἐννοεῖ καὶ τούς ἐννέα ἄρχοντες.

πέτρα· θωμός στήν Ἀγορά τῆς Ἀθήνας, ὅπου ὀρκίζονταν οἱ θεσμοθέτες, οἱ διαιτητές (=πολίτες διορισμένοι νά ἐπιλύουν ἰδιωτικές διαφορές) καὶ οἱ μάρτυρες.

οἱ μῆνες· ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικός μήνας ἦταν σεληνιακός καὶ ἀντιστοιχούσε στό διάστημα ἀνάμεσα σέ δύο καινούρια φεγγάρια. Ἡ κίνηση ὅμως τῆς σελήνης δέ συμβάδιζε μέ τὸν ἥλιο, γιατί ὁ σεληνιακός μήνας ἔχει 29 ἡμέρες, 12 ὥρες, 44 λεπτά καὶ 2,8 δευτερόλεπτα. Γιά νά καλύψουν τή διαφορά, είχαν ἔνα μήνα ἀπό 29 ἡμέρες καὶ ἔναν ἀπό 30 ἐναλλάξ. Ἔτσι ὁ χρόνος είχε 354 ἡμέρες· καὶ γιά νά καλυφθεῖ καὶ πάλι ἡ διαφορά πρόσθεταν σέ κάθε κύκλῳ δκτώ χρόνων, καὶ σέ δρισμένα διαστήματα μέσα σ' αὐτόν, τρεῖς ἀκόμα μῆνες συνολικά.

παλαιά καὶ νέα σελήνη (ἔνη καὶ νέα). Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ σεληνιακοῦ μήνα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ πρώτη τοῦ μήνα λεγόταν νουμηνία (νέα σελήνη).

τοῦτος ὁ μήνας κλπ. Ὁδύσσεια ξ, 162, μετάφραση Ἀργ. Ἐφταλιώτη.

τήν ἀρίθμηση ἐξάλλου κτλ. Ὁ ἀττικός μήνας εἶχε διαιρεθεῖ σέ τρεῖς δεκάδες. Ἡ πρώτη ἦταν ἡ δεκάδα «μηνός ἴσταμένου», ἡ δεύτερη «μηνός μεσοῦντος» καὶ ἡ τρίτη «μηνός φθίνοντος». Ἡ ἀρίθμηση εἰδικά τοῦ τρίτου δεκαημέρου γινόταν ἔτσι:

21η: δεκάτη φθίνοντος (δηλ. 10 ἡμέρες πρίν ἀπό τήν τριακοστή)

- 22α: ἐνάτη φθίνοντος
 29η: δευτέρα φθίνοντος
 30ή: ἔνη καὶ νέα

Σελ. 33

ΚΕΦ. 26

τοῦ Κάνωβου· πανάρχαιο αἰγυπτιακό ἐμπορικό καὶ θρησκευτικό κέντρο στίς ἐκβολές τοῦ Νείλου, πού ἔχει συνδεθεῖ μὲ τὴν Ἑλληνική μυθολογία, καθώς καὶ μὲ τῇ ζωῇ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ στήν Αἴγυπτο ὡς τίς τελευταῖες του μέρες.

Πλάτων, ὁ μεγάλος Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητής τοῦ Σωκράτη. Ἐγραψε πολλά φιλοσοφικά ἔργα σέ μορφή διαλόγων.

Ατλαντίδα· θρυλική ἥπειρος στόν ὠκεανό πέρα ἀπό τίς Ήράκλειες Στῆλες (Γιθραλτάρ), πού καταποντίστηκε ὅστερα ἀπό σεισμό καὶ πλημμύρα. Κάτοικοί της, κατά τὸ μύθο, ἦταν οἱ Ἀτλαντες, πού είχαν ἀναπτύξει σημαντικό πολιτισμό καὶ είχαν κατακτήσει μεγάλο μέρος τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης. Κάποτε θέλησαν νά προχωρήσουν ὡς τήν Ἐλλάδα καὶ τήν Αἴγυπτο, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι μπήκαν ἐπικεφαλῆς στήν ἄμυνα καὶ τούς ἀπώθησαν μέ τὸν ἡρωισμό τους. Ὁ Πλάτων μιλάει γιά τὸ μύθο τῆς Ἀτλαντίδας στήν ἀρχή τοῦ διαλόγου του *Tίμαιος*. Μέ τήν Ἀτλαντίδα ἀσχολήθηκε ἐπίστης καὶ στό μιστοτελειωμένο ἔργο του *Κριτίας*. Γύρω ἀπό τήν ὑπαρξη τῆς ἥπειρου αὐτῆς ἔγιναν πολλές συζητήσεις σέ διάφορες ἐποχές.

Κύπρη· ἐπωνυμία τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ Σόλων τήν ἐπικαλεῖται ἐδῶ, γιατί στήν Κύπρο, ὅπου καὶ γεννήθηκε, τή λάτρευναν ίδιαίτερα.

Σελ. 34

ΚΕΦ. 27

Κροῖσος· ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς Λυδίας (περ. 560-546 π.Χ.), γιός τοῦ Ἀλυάττη. Στάθηκε δραστήριος κυβερνήτης καὶ δημιούργησε σχέσεις ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ μὲ τοὺς Ἑλληνες, ἡ ἀνάπτυξη ὅμως τῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν σταμάτησε τό ἔργο του.

ἐλέγχοντας τίς χρονολογίες· ὁ Κροῖσος ἀνέβηκε στό θρόνο τήν ἐποχή πού ὁ Σόλων πέθαινε σέ βαθιά γεράματα.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σελ. 35

έφεραν τή μητέρα τους στό ιερό δύο ή ταν ιέρεια.

υστερα ἀπό τόση δόξα. Οἱ Ἀργεῖοι γιά νά τιμήσουν τά δύο ἀδέρφια ἔστησαν τά ἀγάλματά τους στούς Δελφούς. Και τά δύο ἔχουν βρεθεῖ στίς ἀνασκαφές τοῦ ιεροῦ καὶ σήμερα εἶναι στό ἐκεῖ μουσεῖο.

Σελ. 38

Αἴσωπος: πρόσωπο τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, στό δύο ἀπό τόν 5. αἰ. π.Χ. καὶ πέρα ἀποδόθηκαν πολλοί λαϊκοί διδακτικοί μύθοι καὶ ἀνέκδοτα. Τόν τοποθετοῦσαν στόν 6. αἰ. π.Χ.

ΚΕΦ. 28

Κύρος: ὁ θεμελιωτής τῇ περσικῇ αὐτοκρατορίᾳς. Στάθηκε μεγάλος κατακτητής καὶ πολιτικός μὲ ἔξαιρετική εὐφυΐα. Στίς ἀφηγήσεις τῶν Ἐλλήνων δό Κύρος ἔμεινε ως τό ὑπόδειγμα τοῦ δίκαιου μονάρχη.

καὶ δίδαξε τόν ἄλλον βλ. τήν ἴδια ἀφήγηση καὶ στόν Ἡρόδοτο 1,30 κ.ἔ. καὶ 1,86 κ.ἔ.

Σελ. 39

Μεγακλῆς: ἐγγονός τοῦ Ἀλκμεωνίδη Μεγακλῆ, γιά τόν δύο δύο ἔγινε λόγος παραπάνω, κεφ. 12, σημ. σελ. 47. Γιά τούς Πεδιεῖς, Παράλους καὶ Διακρίους βλ. σημ. σελ. 48.

ΚΕΦ. 29

Σελ. 40

Θέσπης: θεωρεῖται ὁ δημιουργός τῆς τραγῳδίας. Πρῶτος αὐτός ἐμφανίστηκε ως ήθοποιός ξεχωριστός ἀπό τό χορό. Μιλώντας καὶ ἀπαντώντας σ' ἀντόν ἔδωσε ἔτσι στό δράμα τό διαλογικό τοῦ χαρακτήρα. "Ετος πού βραβεύτηκε δράμα τοῦ ἀναφέρεται τό 534 π.Χ.

πού τραματίστηκε μόνος τον βλ. Ὄδυσσεια δ, 242-258, ὅπου ἡ Ἐλένη διηγεῖται πῶς δό Όδυσσέας ντύθηκε δοῦλος, αὐτοτραματίστηκε καὶ μπῆκε ἄγνωστος στήν Τροία.

ΚΕΦ. 30

ροπαλοφόροι (κορυνηφόροι) σωματοφύλακες πού κρατοῦσαν «κορύνη» δηλ. μακρύ ῥόπαλο ντυμένο σέ μέταλλο. Φηφιόποι θήκε από τό Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σᾶς πιάνει ἀμυναλιά τό ἀπόσπασμα αὐτό καί τό ἐπόμενο είναι μετάφραση τοῦ Θ. Σταύρου.

Σελ. 42

ΚΕΦ. 31

Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (περ. 390-310 π.Χ.). Μαθητής τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγραψε πολλά φιλοσοφικά, ιστορικά καί ἄλλα ἔργα, ἀπό τά ὅποια ἔχουν σωθεῖ μικρά ἀποσπάσματα.

Θεόφραστος, φιλόσοφος ἀπό τήν Ἐρεσό τῆς Λέσβου (372-287 π.Χ.), μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγραψε πολλά συγγράμματα, ἀπό τά δόποια τό πιό γνωστό είναι τό ἔργο του «Χαρακτῆρες».

Ἀτλαντίδας· βλ. παραπάνω σελ. 54.

πού είχε σχέση μέ τοὺς Ἀθηναίους· ἐπειδή οἱ Ἀθηναῖοι είχαν νικήσει τοὺς Ἀτλαντες.

Σελ. 43

ΚΕΦ. 32

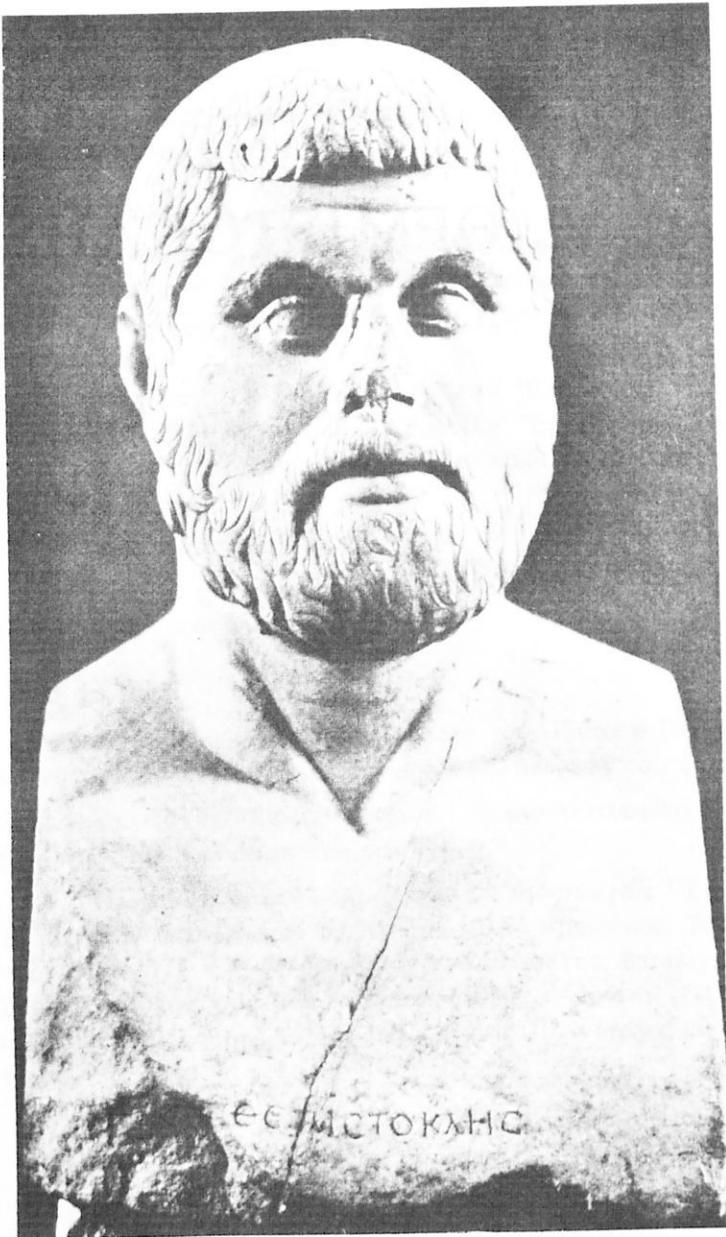
ἀπό τοὺς συγγενεῖς τοῦ· ἡ μητέρα τοῦ Πλάτωνα Περικτιόνη καταγόταν ἀπό τή γενιά τοῦ Δροπίδη, ἀδερφοῦ τοῦ Σόλωνα.

αὐτά πού ἔγραψε· πρόκειται γιά τό μισοτελειωμένο διάλογο *Kριτίας* (βλ. καί παραπάνω κεφ. 26).

Ὀλυμπιεῖο· ὁ ναός τοῦ Ὄλυμπίου Διός ἄρχισε νά χτίζεται ἀπό τὸν Πεισίστρατο τό 530 π.Χ., ἀλλά σταμάτησε. Τόν ξανάρχισε τό 175 π.Χ. ὁ Ἀντίοχος Δ' ὁ Ἐπιφανῆς, βασιλιάς τῆς Συρίας καί τόν τελείωσε ὁ αὐτοκράτορας Ἀδριανός (117-138 μ.Χ.). Ἐγκαινιάστηκε τό 132 μ.Χ., δταν ὁ Πλούταρχος είχε πεθάνει.

Ἀριστοτέλης· βλ. σημ. σελ. 46.

2. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΚΛΗΣ

Θεμιστοκλῆς (525-461 π.Χ.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαίδευτικής Μολιτικής

Ο ιστορικός Θουκυδίδης χαρακτηρίζει μὲ τά ἀκόλουθα λόγια τήν προσωπικότητα τοῦ Θεμιστοκλῆ:

«Ο Θεμιστοκλῆς εἶχε δεῖξει ὄλοφάνερα ὅτι ἦταν προικισμένος μὲ φυσική εὐφύΐα καὶ ἀπ' αὐτῇ τὴν ἅποψη ἦταν περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον ἐξαιρετικά ἀξιοθαύμαστος· γιατί μόνο μὲ τὴν ἔμφυτη σύνεσή του, χωρὶς καθόλου νά ἔχει ἀνάγκη νά τὴν ἐνισχύσει πρωτύτερα ἢ ἀργότερα μὲ ίδιαιτερη διδασκαλία, μποροῦσε μὲ μιὰ γρήγορη σκέψη νά σχηματίζει τὴν καλύτερη γνώμη γιά τά παρόντα καὶ νά προβλέπει μὲ τή μεγαλύτερη ἀκρίθεια γιά ὅσα θά γίνονται στό πιό ἀπομακρυσμένο μέλλον. Καθετί πού ἐπιχειροῦσε ἦταν ίκανός νά τό ἔξηγει καὶ στούς ἄλλους, ἀλλά καὶ ἐκεῖνα γιά τά ὅποια δέν εἶχε προσωπική πείρα μποροῦσε νά τά κρίνει ἀρκετά καλά. Πρόβλεπε καθαρότατα τὴν καλὴ ἡ τὴν κακὴ ἑκβαση μιᾶς ἐνέργειας, ἐνῶ τό ἀποτέλεσμά της ἦταν ἀκόμη ἄδηλο στούς ἄλλους. Μέ λίγα λόγια, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς μὲ τή φυσική του ίδιοφύΐα καὶ μέ ἐλάχιστη προπαρασκευή μποροῦσε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον νά κρίνει ἀμέσως καὶ μέ ἐτοιμότητα τί ἔπρεπε νά γίνει κάθε φορά. (Θουκ. A, 138, 3).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗ
ΗΑΙΚΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ
(Κεφ. 1-2)

Ἡ καταγωγὴ τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν ἦταν τόσο σημαντική, ὥστε νά συντελέσει στή δόξα του. Ὁ πατέρας του ὁ Νεοκλῆς, ἔνας ὕσημος Ἀθηναῖος, ἀνῆκε στό δῆμο τῶν Φρεαρρίων ἀπό τή Λεωντίδα φυλὴ ἐξάλλου ἀπό τή μητέρα του δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος (γιατί ἡ καταγωγὴ της ἦταν ξένη), δπως μαρτυροῦν κάποιοι στίχοι:

«Εἶμαι ἡ Ἀθρότονον, ἐγώ, γυναίκα ἀπό τή Θράκη,
μά στήν Ἑλλάδα τόν τρανό Θεμιστοκλῆ ἔχω δώσει.»

Ὁ Φανιας ὅμως γράφει ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν Ἠ-
ταν ἀπό τή Θράκη παρά ἀπό τήν Καρία καί δέ λεγόταν Ἀθρό-
τονον παρά Εὐτέρπη. Ὁ Νεάνθης μάλιστα προσθέτει καί τή λε-
πτομέρεια ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἀπό τήν πόλη
Ἀλικαρνασσό τής Καρίας.

“Οσοι Ἀθηναῖοι δέν ἦταν γνήσιοι πολίτες μαζεύονταν γιά νά γυμνάζονται στό Κυνόσαργες, ἔνα γυμναστήριο ἔξω ἀπό τίς πύλες, ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, γιατί καί ἐκεῖνος ἀνάμεσα στούς θεούς δέν ἦταν γνήσιος, ἀλλά είχε τό στίγμα τής νοθείας, ἔξαιτίας τής μητέρας του πού ἦταν θνητή. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως ἐπεισε μερικούς νέους ἀπό καλές καί γνήσιες ἀθηναϊκές οἰκογένειες νά κατεβαίνουν στό Κυνόσαργες καί νά γυμνάζονται μαζί του. Μέ αύτό τόν τρόπο φαίνεται πώς κατάφερε μέ πονηρία νά ἔξαλειψε τή διάκριση ἀνάμεσα σέ γνήσιους καί μή γνήσιους Ἀθηναίους. “Οτι ὅμως ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνῆκε στό γένος τῶν Λυ-

ΚΕΦ. 1
Καταγωγὴ τοῦ
Θεμιστοκλῆ.

2

3

4

κομιδῶν είναι φανερό, γιατί, όταν τό τελεστήριο στή Φλυά πού ήταν κοινή ιδιοκτησία τῶν Λυκομιδῶν πυρπολήθηκε ἀπό τούς βαρβάρους, αὐτός ἐδωσε τά ἔξοδα νά ἐπισκευαστεῖ καὶ νά στολιστεῖ μέ ζωγραφιές, δπως ἀναφέρει ὁ Σιμωνίδης.

ΚΕΦ. 2

Tá παιδικά καὶ νεανικά του χρόνια.

- 1 Λέγεται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπό παιδί ἀκόμη, ήταν γεμάτος ὀρμητικότητα καὶ ὅτι ἀπό τή φύση εἶχε προικιστεῖ μέ σύνεση, ἡ προαίρεσή του ὅμως τὸν ὥθιοῦσε στίς μεγάλες πράξεις καὶ στήν πολιτική. Κατά τίς ώρες τῆς ἀργίας καὶ δταν ήταν ἐλεύθερος ἀπό τὰ μαθήματά του, δέν ἔπαιζε οὔτε ἔμενε χωρίς νά κάνει τίποτε, δπως τά περισσότερα παιδιά, παρά τὸν ἐβλεπαν νά μελετᾶ καὶ νά συνθέτει ρητορικούς λόγους πού τούς ἔλεγε στόν ἑαυτό του. Καὶ είχαν οἱ λόγοι αύτοί ὡς θέμα τήν κατηγορία ἡ τήν ὑπεράσπιση ἐνός ἀπό τά παιδιά. Γι' αὐτό συνήθιζε νά τοῦ λέει διάσκαλός του: «Ἐσύ, παιδί μου, δέ θά γίνεις καθόλου κάτι μέτριο, παρά ἀσφαλῶς κάτι μεγάλο, ἡ καλό ἡ κακό.» Αὐτό φαινόταν καὶ ἀπό τίς σπουδές του, γιατί ὅσα μαθήματα είναι ἀπλῶς ἡθοπλαστικά ἡ διδάσκονται γιά κάποια εὐχαρίστηση καὶ γιά νά προσδώσουν τίς χάρες πού ἀρμόζουν στούς ἐλεύθερους πολίτες, αὐτά τά μάθαινε μέ δκνηρία καὶ μέ ἀπροθυμία, ἐνδιάμεσα ἀπεναντίας ἐκεῖνα πού συντελοῦν στή φρόνηση ἡ παρακινοῦν πρός δράση φαινόταν πώς τά ἀγαποῦσε ὑπερβολικά παρά τήν ἡλικία του,
- 2 γιατί πίστευε πώς ταίριαζαν στή φύση του. Γι' αὐτό, δταν ἀργότερα στίς ἀσχολίες πού ἀρμόζουν στούς ἐλεύθερους πολίτες καὶ στούς κατοίκους τῶν πόλεων, ἐκεῖνοι πού νομίζουν πώς είναι μορφωμένοι τόν χλεύαζαν σάν ἀδέξιο, ἀναγκαζόταν νά ὑπερασπίζει τόν ἑαυτό του μέ τρόπο ἀπότομο, λέγοντας πώς θέβαια δέν ἤξερε νά κουρδίζει τή λύρα καὶ νά παίζει τήν κιθάρα, ἤξερε δμως πώς μιά πόλη πού θά τήν παραλάβει μικρή καὶ ἄδοξη νά τήν κάμει ἔνδοξη καὶ μεγάλη.
- 3 5 Ο Στησίμβροτος δμως λέει πώς ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθησε τά μαθήματα τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ πώς ήταν μαθητής τοῦ Μελίσσου τοῦ φυσικοῦ, ἀλλά δέν ὑπολογίζει σωστά τίς χρονολογίες: γιατί, δταν ὁ Περικλῆς, πού ήταν πολύ νεώτερος ἀπό τό Θεμιστοκλῆ, πολιορκοῦσε τούς Σαμίους, ὁ Μέλισσος ήταν στρατηγός τῶν Σαμίων ἀντίπαλος του καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ήταν φίλος Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ Περικλῆ. Περισσότερο μπορεῖ κανείς νά πιστεύει ἐκείνους πού λένε ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθησε μέζηλο τό *Μνησίφιλο* τό Φρεάρριο, πού δέν ήταν οὔτε ρήτορας οὔτε ἀπό τούς φιλοσόφους πού δνομάστηκαν φυσικοί, παρά είχε ως ἐπάγγελμα τήν τότε λεγόμενη σοφία, πού ήταν πράγματι πολιτική ίκανότητα και ἐνεργητική φρόνηση και πού ὁ Μνησίφιλος τή διατήρησε ως φιλοσοφικό σύστημα κατά παράδοση ἀπό τό *Σόλωνα* αὐτή τή σοφία τήν ἀνακατεψαν μέτεχνες πού ήταν χρήσιμες στά δικαστήρια και ἔφεραν τήν ἀσκησή της ἀπό τίς πράξεις στά λόγια οι ὑστερότεροι, πού γι' αὐτό δνομάστηκαν σοφιστές. Αὐτόν ὅμως τόν παρακολουθοῦσε ἀπό τότε πού ἄρχισε πιά ν' ἀνακατεύεται στήν πολιτική.

Στίς πρώτες ὄρμες τῶν νεανικῶν του χρόνων ήταν παράφορος και ἀσυγκράτητος, γιατί, χωρίς νά ἔχει ὀδηγό τή λογική και τήν πειθαρχία, ἀκολουθοῦσε μόνο τή φυσική του παρόρμηση, πού ἔφερνε στίς πράξεις του μεγάλες μεταπτώσεις ἀπό τή μιά ὑπερβολή στήν ἄλλη και πολλές φορές τόν παράσερνε στό κακό· τοῦτο και ὁ ἴδιος ὑστερα τό δμολογοῦσε, λέγοντας ὅτι και τά ὕγια πουλάρια γίνονται ἄριστα ἄλογα, δταν πάρουν τήν ἀνατροφή και τήν ἔξασκηση πού πρέπει. "Οσα ὅμως περιέχονται σέ διάφορες διηγήσεις πού ἔχαιτιας τής διαγωγῆς του αὐτῆς πλάθουν μερικοί, πώς δηλαδή ὁ πατέρας του τόν ἀποκήρυξε και πώς ἡ μητέρα του αὐτοκτόνησε περίλυπη γιά τή δυσφήμηση αὐτή τοῦ παιδιοῦ της, φαίνεται ὅτι είναι δλότελα ψέματα. Ἀπεναντίας ὑπάρχουν ἄλλοι πού λένε ὅτι ὁ πατέρας του γιά νά τόν ἀποτρέψει ἀπό τό νά ἀνακατευτεῖ στήν πολιτική, τοῦ ἔδειχνε τά παλαιά πολεμικά πλοϊα πού ήταν ριγμένα και παραμελημένα στήν παραλία, λέγοντας ὅτι ἔτσι φέρνεται δλαός και στούς πολιτικούς, δταν δέν τούς χρειάζεται πιά.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Κεφ. 3-5)

Ἄλλα φαίνεται ὅτι ἡ πολιτική δράση γρήγορα και ζωηρά τράβηξε τό Θεμιστοκλῆ και τόν κυρίεψε σφοδρός πόθος γιά τή δόξα. Γι' αὐτό ἀπό τήν ἀρχή ἐπιθυμοῦσε νά είναι πρώτος και

I ΚΕΦ. 3
‘Ο ποθος για
τη δοξα.

ἀντιμετώπιζε μέ απότομο τρόπο τούς ἐχθρούς του ἐκείνους πού είχαν τή δύναμη και τά πρωτεία στήν πολιτεία, και προπάντων τόν Ἀριστείδη, τό γιό τοῦ Λυστιμάχου, πού θάδιζε πάντα σέ δρόμο ἀντίθετο ἀπό τό δικό του.

3 Ἄλλα και ή ἀνομοιότητα στή ζωή και στούς τρόπους τους φαίνεται ὅτι μεγάλωσε τή μεταξύ τους ἀντίθεση. Γιατί ὁ Ἀριστείδης ἡταν ἀπό φύση μαλακός και ἀκέραιος στό χαρακτήρα και σάν πολιτικός δέν ἐπιζητοῦσε νά γίνει ἀρεστός οὔτε νά δοξαστεῖ, παρά είχε στό νοῦ του πάντα ἐκείνο πού θεωροῦσε καλύτερο γιά τό λαό και τό ἐπιζητοῦσε μαζί μέ τήν ἀσφάλεια και τή δικαιοσύνη. Ἔτσι, ἐπειδή ὁ Θεμιστοκλῆς ώθοῦσε τό λαό σέ πολλές τολμηρές ἐνέργειες και ἐπιζητοῦσε μεγάλες καινοτομίες, ὁ Ἀριστείδης βρισκόταν συχνά στήν ἀνάγκη νά τοῦ ἐναντιωθεῖ, γιά νά ἐμποδίσει τήν αὕξηση τής πολιτικής του δύναμης.

4 Λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς είχε τόση μανία νά ἀποκτήσει δόξα και ἀπό τή φιλοδοξία του λαχταροῦσε τόσο πολύ τά μεγάλα κατορθώματα, ώστε, νέος ἀκόμη, ὅταν ἔγινε στό Μαραθώνα ἡ μάχη μέ τούς βαρβάρους και διαφημίστηκε ἡ στρατηγία τοῦ Μιλτιάδη, αὐτός φαινόταν πολύ σκεπτικός, τίς νύχτες ἔμενε ἄυπνος, παράτησε τά συνηθισμένα συμπόσια και σέ ἐκείνους πού τόν ρωτοῦσαν μέ ἀπορία γιά τήν ἀπότομη αὐτή μεταβολή τής ζωῆς του ἔλεγε: «Δέ μ' ἀφήνει νά κοιμηθῶ τό τρόπαιο τοῦ Μιλτιάδη!».

5 Τότε οί ἄλλοι νόμιζαν ὅτι ἡ συντριβή τῶν βαρβάρων στό Μαραθώνα ἡταν τό τέλος τοῦ πολέμου, ἐνῷ ὁ Θεμιστοκλῆς είχε τή γνώμη ὅτι ἡταν ἡ ἀρχή μεγαλύτερων ἀγώνων, γιά τούς διοίους προετοίμαζε τόν ἑαυτό του και ἀσκοῦσε τούς πολίτες, γιά νά ύπερασπιστοῦν δόλοκληρη τήν Ἑλλάδα, γιατί ἀπό μακριά πρόβλεπε τό μέλλον.

ΚΕΦ. 4

‘Ο Θεμιστοκλῆς
για τή ναυτική
δύναμη τῶν
Ἀθηναίων.

1 Και πρῶτα πρῶτα, ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι είχαν τή συνήθεια νά μοιράζονται μεταξύ τους τήν πρόσοδο ἀπό τά ἀργυρωρυχεῖα τοῦ Λαιρείου, μόνος ὁ Θεμιστοκλῆς τόλμησε νά παρουσιαστεῖ στήν ἐκκλησία τῶν δήμου και νά πεῖ, ὅτι πρέπει νά ἀφήσουν τή διανομή και μέ τά χρήματα αὐτά νά κατασκευάσουν πλοῖα, γιά νά τά χρησιμοποιήσουν στόν πόλεμο πού είχαν μέ τούς Αἰγινῆτες.

Γιατί δύο πόλεμος αὐτός βρισκόταν τότε σέ μεγάλη ἔνταση στήν Ἑλλάδα και οἱ Αἰγινῆτες μέ τό πλῆθος τῶν πλοίων τους κυριαρχοῦσαν στή θάλασσα.

Γιά τοῦτο δύο Θεμιστοκλῆς πολύ πιό εὐκολα ἐπεισε τούς Ἀθηναίους νά συμφωνήσουν μέ τή γνώμη του, και δέν τούς παρουσίασε σάν ἀπειλή οὔτε τό Δαρεῖο οὔτε τούς Πέρσες (γιατί αὐτοὶ ἦταν μακριά και δέν ὑπῆρχε πολύ βέθαιος φόβος πώς θά φτάσουν στήν Ἑλλάδα), παρά ἐκμεταλλεύτηκε τήν δργή τῶν Ἀθηναίων και τήν ἀντίζηλία τους μέ τούς Αἰγινῆτες, γιά νά τούς παρακινήσει σέ πολεμική προετοιμασία. Και ἀπό τά χρήματα ἐκεῖνα κατασκευάστηκαν ἑκατό πολεμικά πλοῖα, πού οἱ Ἀθηναῖοι ἐπειτα τά χρησιμοποιήσαν γιά νά πολεμήσουν τόν Ξέρξη.

Ἀπό τότε σιγά σιγά παράσυρε τούς συμπολίτες του και τούς ἐπεισε νά κατεβοῦν πρός τή θάλασσα, γιατί είχε τή γνώμη δτι μέ τόν πεζικό τους στρατό οὔτε μέ τούς γείτονες δέν ἦταν ἵκανοι νά μάχονται, ἐνδ μέ τή ναυτική τους δύναμη μποροῦσαν και τούς βαρβάρους νά ἀποκρούσουν και νά ἀποκτήσουν τήν ἡγεμονία στήν Ἑλλάδα. Γι' αὐτό τούς Ἀθηναίους πού ἦταν ώς τότε μόνιμοι ὄπλιτες τούς ἔκαμε, καθώς λέει ὁ Πλάτων, ναυτικούς και θαλασσινούς και ἐδωσε ἀφορμή νά τόν κατηγορήσουν πώς τάχα δύο Θεμιστοκλῆς ἀφαίρεσε τό δόρυ και τήν ἀσπίδα ἀπό τούς συμπολίτες του και περιόρισε τό δῆμο τῶν Ἀθηναίων στόν πάγκο τοῦ ναύτη και στό κουπί. Και τά κατάφερε αὐτά κατανικώντας τίς ἀντιρρήσεις τοῦ Μιλτιάδη, ὅπως βεβαιώνει ὁ Στησίμβροτος. Τώρα, ἂν μέ αὐτά πού ἔκαμε, ἔθλαψε ἢ ὅχι τήν τελειότητα και τή γνησιότητα τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, αὐτό ἄς τό ἔξετάσουν οἱ φιλόσοφοι. Ἀλλά δτι ἡ σωτηρία τότε τῶν Ἑλλήνων δφείλεται στή θάλασσα, και τά πολεμικά ἐκεῖνα πλοῖα ἀνόρθωσαν πάλι τήν πόλη τῶν Ἀθηναίων, αὐτό και πολλά ἄλλα τό μαρτυροῦν, ἀλλά και δύο ιδιος δέρξης τό ἐπιβεβαίωσε. Γιατί, μολονότι ἡ πεζική του δύναμη ἔμενε ἀκόμη ἀνέπαφη, αὐτός ἔψυχε μετά τήν καταστροφή τῶν πλοίων του, βλέποντας δτι δέν είναι πιά ἱκανός νά πολεμήσει, και κατά τή γνώμη μου ἀφησε τό Μαρδόνιο στήν Ἑλλάδα, περισσότερο γιά νά ἐμποδίσει τούς Ἑλληνες νά τόν καταδιώξουν, παρά γιά νά τούς ὑποδουλώσει.

ΚΕΦ. 5

Χαρακτηριστικά άνεκδοτα.

- 1 Μερικοί ισχυρίζονται διτι ό Θεμιστοκλῆς ζητοῦσε μέ επιμονή νά μαξεύει χρήματα, γιατί ήθελε νά ξοδεύει γενναιόδωρα και πράγματι, έπειδή πολύ τοῦ ἄρεσε νά προσφέρει πλούσιες θυσίες και άγαποῦσε τή μεγαλοπρέπεια ὅταν δαπανοῦσε γιά τούς ξένους, είχε άναγκη ἀπό ἄφθονα μέσα. "Άλλοι δημως, ἀντίθετα, τόν κατηγοροῦν γιά φιλαργυρία και μικροπρέπεια και λένε πώς ἔφτανε στό σημεῖο νά πουλεῖ και αυτά τά τρόφιμα πού τοῦ ἔστελναν γιά δῶρα. 'Αναφέρουν μάλιστα πώς, ὅταν ό Διφιλίδης, ό ίπποτρόφος, δέν τοῦ ἔδωσε ἔνα πουλάρι πού τοῦ ζήτησε, ό Θεμιστοκλῆς τόν ἀπειλήσε διτι γρήγορα θά κάμει τό σπίτι του «δούρειον ἵππον», κάνοντας ἔτσι τόν ύπαινιγμό διτι θά ξεσηκώσει ἐναντίον του κατηγορίες συγγενῶν του και δίκες μέ ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ του.
- 2 3 Στή φιλοδοξία ὅλους τούς ξεπέρασε. "Οταν ήταν ἀκόμη νέος και ἀσημος, παρακάλεσε θερμά τόν Ἐπικλῆ ἀπό τήν Ἐρμιόνη, πού δίδασκε μουσική και πολύ τόν ἐκτιμοῦσαν οι Ἀθηναῖοι, νά δίνει τά μαθήματά του στό σπίτι του, γιατί είχε τή φιλοδοξία νά ζητοῦν τό σπίτι του πολλοί και νά συχνάζουν σ' αὐτόν. 'Ἐπίσης λένε πώς ό Θεμιστοκλῆς, ὅταν ήρθε κάποτε στήν Ὁλυμπία και θάλθηκε νά ξεπεράσει τόν Κίμωνα στήν πολυτέλεια τῶν δείπνων και τῶν σκηνῶν και στήν ἄλλη λαμπρότητα και ἐπιδειξη, προκάλεσε τή δυσαρέσκεια τῶν Ἑλλήνων. Γιατί στόν Κίμωνα πού ήταν νέος και ἀπό μεγάλο σπίτι, νόμιζαν διτι ἔπρεπε νά τοῦ συγχωροῦν τέτοιες πολυτέλειες: ἀλλά ό Θεμιστοκλῆς πού δέν είχε γίνει ἀκόμη γνωστός και φαινόταν νά περηφανεύεται γιά πράγματα πού δέν είχε και πού ήταν ἀνώτερα ἀπό τίς δυνάμεις του, κατακρίθηκε γιά ἀλαζονεία. 'Ἐπίσης κέρδισε τή νίκη ώς χορηγός σέ μιά παράσταση τραγωδίας τότε πού ό διαγωνισμός τῶν τραγωδιῶν είχε πιά μεγάλη σημασία και καθένας φιλοδοξοῦσε νά νικήσει. 'Αφιέρωσε μάλιστα και μιά εἰκόνα γι' ἀνάμνηση τῆς νίκης του μέ τέτοια ἐπιγραφή: «Ο Θεμιστοκλῆς ό Φρεάρριος ήταν ό χορηγός, Φρύνιχος ήταν ό ποιητής, Ἀδείμαντος ό ἐπώνυμος ἄρχοντας».
- 4 5 6 Και δημως ἄρεσε στόν πολύν κόσμο, γιατί και τοῦ καθενός ἀπό τούς συμπολίτες του θυμόταν τό ὄνομά του και τόν προσφωνηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

νοῦσε μέ αὐτό καὶ ἀκόμη γιατί φαινόταν κριτής ἀμερόληπτος στις ιδιωτικές τους διαφορές. Ἐτσι κάποτε καὶ στὸ Σιμωνίδη ἀπό τὴν Κέα, πού ζητοῦσε ἀπό τὸ Θεμιστοκλῆ, ὅταν ἦταν στρατηγός, κάτι ὅχι σωστό, λέγεται πώς τοῦ εἶπε: «Οὕτ' ἐσύ θά ἤσουν καλός ποιητής, ἢν τραγουδοῦσες παράφωνα, οὐτ' ἐγώ ἄξιος ἄρχοντας, ἢν ἔκανα χατίρια παράνομα». Καὶ ἄλλη φορά, πάλι περιπαίζοντας τὸ Σιμωνίδη τοῦ ἔλεγε πώς δέν ἔχει μυαλό νά κακολογεῖ τοὺς Κορινθίους πού ἔχουν μία μεγάλη πόλη καὶ νά βάζει νά τοῦ κάνουν τίς εἰκόνες του, ἐνδὲ είναι τόσο ἄσχημος.

Τέλος, ὅταν μεγάλωσε ἡ πολιτική του δύναμη καὶ κέρδισε τὴν εὔνοια τοῦ λαοῦ, κατόρθωσε νά ἐπικρατήσει τὸ κόμμα του καὶ ἀπομάκρυνε τὸν Ἀριστείδη μέ τὸ νόμο τοῦ ἔξοστρακισμοῦ.

ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (Κεφ. 6-8)

“Οταν οἱ Μῆδοι κατέβαιναν πιά γιά νά χτυπήσουν τὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι σκέφτονταν ποιόν νά δρίσουν στρατηγό, λένε πώς δλοι οἱ ἄλλοι μόνοι τους παραιτήθηκαν ἀπό τῇ στρατηγίᾳ, γιατί είχαν τρομάξει μπροστά στὸν κίνδυνο, καὶ μόνο ὁ Ἐπικύρδης, ὁ γιός τοῦ Εὐφημίδη, πού ἦταν πολιτικός ίκανός στῇ ρητορική, μά λιγόψυχος καὶ εὔκολα μποροῦσε νά ἔξαγοραστεῖ μέ χρῆμα, ἐπιθυμοῦσε νά ἀναλάβει τὴν ἀρχηγία καὶ είχε τὴν πιθανότητα νά ἐπικρατήσει κατά τὴν ἐκλογή. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε ὀλοκληρωτική καταστροφή, ἢν ἡ ἀρχηγία ἀνατεθεῖ σ' ἐκείνον καὶ λένε δτὶ μπροστά σ' αὐτό τὸν κίνδυνο ἀγόρασε μέ χρήματα ἀπό τὸν Ἐπικύρδη τῇ φιλοδοξίᾳ του (γιά τῇ στρατηγίᾳ).

Πολλοί ἐπαινοῦν καὶ αὐτό πού ἔκαμε στὸ διερμηνέα πού ἦταν μαζί μ' ἐκείνους τοὺς ὅποίους ἔστειλε ὁ Βασιλιάς, γιά νά ζητήσουν «χῶμα καὶ νερό». Δηλαδή, ἐπιασε τὸν διερμηνέα καὶ μέ ψήφισμα τὸν καταδίκασε σέ θάνατο, γιατί τόλμησε νά δανείσει τὴν ἐλληνική γλώσσα σέ θαρραρικές προσταγές. Ἀκόμη ἐπαινοῦν καὶ αὐτό πού ἔκαμε στὸν Ἀρθμο τὸ Ζελείτη μέ πρόταση τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ αὐτὸν καὶ τὰ παιδιά του καὶ τοὺς ἀπογόνους του τοὺς ἔγραψαν στὸν κατάλογο τῶν «ἀτιμασμένων» πολιτῶν, γιατί ἔφερε χρυσάφι ἀπό τοὺς Μῆδους στοὺς Ἕλληνες.

7

1 ΚΕΦ. 6

Μπροστά στὸν
κίνδυνο τῶν
Μῆδων.

2

3

4

5 Άλλα τό πιο ἀξιόλογο ἀπό δόλα τά ἔργα τοῦ Θεμιστοκλῆ είναι διτὶ κατάργησε τοὺς ἑλληνικούς πολέμους καὶ συμφιλίωσε τίς πόλεις μεταξύ τους, πείθοντας τοὺς Ἕλληνες νά ἀναβάλουν τίς ἔχθρες τους ἐξαιτίας τοῦ πολέμου τῶν Περσῶν. Σ' αὐτὸ λένε διτὶ πολύ τόν βοήθησε καὶ ὁ Χείλεος ἀπό τήν Ἀρκαδία.

Περιληψη Κεφ. 7-8

Ο Θεμιστοκλῆς ἔβλεπε τόν κίνδυνο ποὺ ἐρχόταν ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν Περσῶν. Προσπαθοῦσε νά πείσει τούς Ἕλληνες ν' ἀντιμετωπίσουν ἐνωμένοι τούς βαρβάρους στό πιο κατάλληλο μέρος. Οἱ προσπάθειές του ὅμως συναντοῦσαν πολλά ἐμπόδια. Πρώτα οἱ Θεσσαλοί προσχώρησαν στό Βασιλιά τῶν Περσῶν κι ἔτσι νανάγησε τό ἀρχικό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλῆ νά πολεμήσουν στά Τέμπη. Ἐπειτα ὅλες οἱ πόλεις ως τή Βοιωτία πῆγαν μέ τό μέρος τῶν ἔχθρων. Τότε οἱ Ἕλληνες συγκεντρώνουν τό στόλο τους στό Ἀρτεμίσιο, γιά νά φυλάξουν ἐκεῖ τά στενά μεταξύ τῆς Εὔβοιας καὶ τῆς ἀπέναντι Μαγνησίας. Ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς δείχνει ὅλες τίς ἀρετές του. Ὑποχωρεῖ στίς ἀξιώσεις τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἀναγνωρίζει ώς ἀρχηγό τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου τό Σπαρτιάτη Εὐρυθιάδη. Άλλα συγχρόνως ἀγυρπνεῖ, ἔξουδετερώνει ὅλες τίς ἀντιδράσεις τῶν ἀντιξῆλων του, συγκρατεῖ τούς Ἕλληνες ἐνωμένους καὶ οὐσιαστικά είναι αυτός ὁ ἀρχηγός τους. Καὶ ἔτσι, ὅταν ὁ Περσικός στόλος μέ τό πλήθος τῶν πλοιών τους ἔρχεται στό Ἀρτεμίσιο, συναντᾶ ἡρωική ἀντίσταση καὶ οἱ Ἕλληνες κερδίζουν ὑπέροχη νίκη.

ΜΕΤΑ ΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ (Κεφ. 9-10)

ΚΕΦ. 9

Ἡ ἀναρροή
τῶν Ἑλλήνων
ἀπό το Αρτεμίσιο.

- 1 "Οταν ὅμως οἱ Ἕλληνες ποὺ ἦταν στό Ἀρτεμίσιο ἔμαθαν ἀπό ἀγγελιοφόρους ὅσα ἔγιναν στίς Θερμοπύλας, διτὶ δηλαδή ὁ Λεωνίδας ἔπεσε καὶ διτὶ ὁ Ξέρξης είχε κυριέψει τίς διαβάσεις στήν ξηρά, ἔφυγαν γιά νά γυρίσουν στήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι είχαν πάρει ἐξαιτίας τῆς ἀντρείας τους θέση σάν διπισθιοφυλακή ὅλου τοῦ στόλου, περήφανοι γιά τά κατορθώματά τους. Ο Θεμιστοκλῆς περνώντας μέ τό στόλο του κοντά στή στεριά σέ ὅσα μέρη ἔβλεπε ὅπου χωρίς ἄλλο θά ἀγκυροθολοῦσαν Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
- 2

οἱ ἔχθροι ἡ θά πήγαιναν νά κρυφτοῦν, ἔθαζε νά σκαλίζουν ἐπάνω στις πέτρες ἐπιγραφές πού νά τις βλέπουν δλοι· καὶ ἄλλες ἀπό τις πέτρες αὐτές ἔτυχε νά βρίσκονται ἐκεῖ σέ κατάλληλη θέση, ἄλλες ὁ ἴδιος τις ἔστηνε δλόγυρα στούς δρμους καὶ σέ τοποθεσίες μέ πηγές νεροῦ. Μέ τις ἐπιγραφές αὐτές ἔξόρκιζε τούς Ἱωνες πού ἦταν στό στρατό τῶν Περσῶν, ἃν μποροῦσαν, νά αὐτομολήσουν σ' αὐτούς, πού ἦταν πατέρες τους καὶ κινδυνεύουν γιά τήν ἐλευθερία ἐκείνων, εἰδάλλως νά προξενοῦν θλάβη καὶ ἀναταραχή στό βαρβαρικό στράτευμα κατά τή διάρκεια τῶν μαχῶν. Καὶ είχε τήν ἐλπίδα πώς αὐτά ἡ θά κάμουν τούς Ἱωνες νά πάνε μέ τό μέρος τους ἡ θά φέρουν ταραχή στούς βαρβάρους, γιατί θά τούς γεννοῦσαν ὑποψίες.

Καί, ὅταν ὁ Ξέρξης περνώντας τή Δωρίδα μπῆκε ἀπό τό πάνω μέρος στή Φωκίδα καὶ πυρπολοῦσε τις πόλεις τῆς χώρας αὐτῆς, οἱ Ἑλληνες δέν ἤρθαν νά βοηθήσουν, ἃν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τούς παρακαλοῦσαν νά τρέξουν στή Βοιωτία καὶ νά συναντήσουν τούς βαρβάρους ἐκεῖ, προυσπίζοντας τήν Ἀττική, δπως αὐτοί τούς βοήθησαν κατά θάλασσα στό Ἀρτεμίσιο. Κανείς δμως δέν ἄκουε τις παρακλήσεις τῶν Ἀθηναίων, παρά δλοι είχαν προσκολληθεῖ στήν Πελοπόννησο· βιάζονταν νά συναθροίσουν δλη τή δύναμή τους μέσα στόν Ἰσθμό καὶ ἔχτιζαν ἐκεῖ τεῖχος ἀπό τή μιά θάλασσα στήν ἄλλη. Ἡ προδοσία αὐτή τῶν Ἐλλήνων ἔξόργισε τούς Ἀθηναίους καὶ τούς ἔπιασε λύπη καὶ μελαγχολία, γιατί είχαν μείνει μόνοι. Βέβαια, δέν μποροῦσαν οὔτε νά τό διανοηθοῦν πώς θά πολεμοῦσαν μέ τόσες μυριάδες στρατοῦ. Ἐκείνο μόνο πού κατ' ἀνάγκη ἐπρεπε νά κάμουν σ' αὐτή τήν περίσταση ἦταν νά ἀφήσουν τήν πόλη τους καὶ νά μείνουν προσκολλημένοι στά πλοια τους. Ἄλλα τό πλῆθος τῶν Ἀθηναίων τό ἄκουε αὐτό μέ ἀγανάχτηση, γιατί οὔτε τή νίκη θά τή χρειάζονταν οὔτε τή σωτηρία θά τήν καταλάβαιναν, ἃν παρατοῦσαν τούς ναούς τῶν θεῶν καὶ τούς τάφους τῶν πατέρων.

Τότε δ Θεμιστοκλῆς, ἐπειδή δέν μποροῦσε μέ ἀνθρώπινους συλλογισμούς νά φέρει μέ τό μέρος του τό πλῆθος, ἔθγαλε στή μέση ἔνα τέχνασμα, δπως γίνεται σέ παράσταση τραγωδίας· σκέ-

φτηκε δηλαδή νά τους παρουσιάσει σημεῖα ἀπό τους θεούς και μαντείες. Πήρε γιά θεϊκό σημάδι αὐτό πού ἔγινε τίς μέρες ἐκείνες μέ τό δράκοντα, πού, ὅπως λένε, ἐξαφανίστηκε ἀπό τό ναό.

- 2 Kai, ἐπειδή τίς προσφορές πού τοῦ παράθεταν κάθε μέρα τίς ἐθρισκαν ἄθικτες, οἱ ἰερεῖς τό ἀνακοίνωναν στό λαό, καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἔδινε τήν ἐξήγηση, πώς ἡ θεά παράτησε τήν Ἀθήναν καὶ ἔτσι ἔδειχνε στους Ἀθηναίους τό δρόμο πρός τήν θάλασσα.
- 3 Ἔπισης καὶ μέ τό χρησμό προσπαθοῦσε νά τραβήξει τό λαό, λέγοντας πώς τό «ξύλινο τεῖχος» δέ φανέρωνε τίποτε ἄλλο παρά τά πλοῖα. Γιά τοῦτο καὶ τή Σαλαμίνα ὁ θεός στό χρησμό του τήν δονομάζει «εὐλογημένη» καὶ ὅχι φοβερή οὔτε καταραμένη, γιατί ἔμελλε νά δώσει τό ὄνομά της σέ μιά μεγάλη εὐτυχία τῶν Ἑλλήνων.
- 4 Καὶ ὅταν ὑπερίσχυσε ἡ γνώμη του, ὑποθάλλει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου τήν πρόταση: νά ἐμπιστευτοῦν τήν πόλη στήν Ἀθηνᾶ πού είναι προστάτισσά της, καὶ ὅλοι ὅσοι ἔχουν τή στρατεύσιμη ἡλικία νά μποῦν στά πλοῖα καὶ νά προσπαθεῖ ὁ καθένας μέ δποιον τρόπο μπορεῖ νά διασώσει τά παιδιά, τίς γυναῖκες καὶ τούς δούλους. "Οταν ἡ πρόταση αὐτή ἐγκρίθηκε, οἱ περισσότεροι ἀπό τους Ἀθηναίους ἔφεραν γι' ἀσφάλεια τά παιδιά καὶ τίς γυναῖκες τους στήν *Troizήνα*, ὅπου γίνονταν δεκτοί ἀπό τους κατοίκους μέ μεγάλη προθυμία. Ἀποφάσισαν μάλιστα νά ἀναλάβουν τή διατροφή τους μέ δημόσια ἔξοδα, δίνοντας κάθε μέρα δύο ὀβολούς στόν καθένα καὶ νά ἐπιτρέπουν στά παιδιά νά παιρνουν διπωρικά ἀπό παντοῦ, καὶ ἀκόμη νά πληρώνουν γι' αὐτά μισθούς σέ δασκάλους. Τήν πρόταση αὐτή τήν είχε κάμει ὁ Νικαγόρας. Καὶ ἐπειδή τό δημόσιο ταμεῖο τῶν Ἀθηναίων δέν είχε χρήματα, ἡ θυνλή τοῦ Ἀρείου Πάγου, καθώς λέει ὁ Ἀριστοτέλης, ἔδωσε σέ κάθε στρατευμένο πολίτη δκτώ δραχμές· αὐτό ἔγινε ἡ κυριότερη ἀφορμή νά γεμίσουν μέ πληρώματα τά πλοῖα. Ὁ *Kleidimos* διμως νομίζει πώς καὶ τοῦτο ἡταν τέχνασμα τοῦ Θεμιστοκλῆ. Λέει δηλαδή δτι, δταν οἱ Ἀθηναῖοι κατέβαιναν στόν Πειραιά, χάθηκε τό κεφάλι τῆς *Gorgonaς* ἀπό τό ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς: ὁ Θεμιστοκλῆς τότε κάνοντας πώς τό ἀναζητεῖ καὶ ψάχνοντας μέ ἐπιμονή ὅλα, βρίσκει μέσα στίς ἀποσκευές πολλά χρήματα κρυμμένα, πού δόθηκαν σέ κοινή χρήση καὶ ἔτσι ὅσοι ψιφιοποιήθηκε από τό Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
- 5
- 6
- 7

μπήκαν στά πλοϊα είχαν ἄφθονα ἐφόδια.

Τό θέαμα τῶν πολιτῶν πού ἔμπαιναν στά καράβια και ἔφευγαν, σέ ἄλλους προκαλοῦσε θλίψη και σέ ἄλλους θαυμασμό γιά τήν τόλμη τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, πού ἔστελναν κατευοδώνοντας τίς οἰκογένειές τους μακριά, σέ ἄλλο μέρος, ἐνῷ αὐτοὶ, ἄκαμπτοι στίς οἰμωγές και τά δάκρυα και τά ἀγκαλιάσματα τῶν γονιῶν τους, τραβοῦσαν ἀντίκρυ, πρός τό νησί. "Ομως και οἱ πολιτεῖς πού ἔξαιτιάς τῶν γηρατειῶν τους ἀπόμεναν στήν πόλη προκαλοῦσαν λύπη μεγάλη. Ἀκόμη μιά γλυκιά συμπάθεια πού ράγιζε τήν καρδιά ἔνιωθε κανείς γιά τά ἡμερα σπιτικά ζῶα, πού μέ φωνές και μέ λαχτάρα ἔτρεχαν ἀκολουθώντας τά ἀφεντικά τους σάν ἔμπαιναν στά πλοϊα. Ἀνάμεσα σ' αὐτά ἀναφέρεται στίς διηγῆσεις και δ σκύλος πού είχε ὁ Ξάνθιππος, δ πατέρας τοῦ Περικλῆ, πού μή βαστώντας νά χωριστεῖ ἀπ' αὐτόν πήδησε μέσα στή θάλασσα και κολυμπώντας πλάῃ στό πλοϊο θγήκε ἔξω στή Σαλαμίνα και μ' ἔξαντλημένες τίς δυνάμεις του ἔξεψύχησε ἀμέσως· τάφος δικός του λένε πώς είναι ἐκεῖνο πού δείχνεται ὡς σήμερα και δνομάζεται «Κυνός σῆμα».

ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ. 11-15)

Βέβαια, αὐτές οι πράξεις τοῦ Θεμιστοκλῆ είναι μεγάλες. Ἄλλα είναι και ἄλλες ἀκόμη. Ἐπειδή κατάλαβε δτι οἱ πολίτες ἥθελαν ἐπίμονα τόν Ἀριστείδη και είχαν τό φόβο μήπως αὐτός ἐρεθισμένος ἀπό τήν δργή του προσχωρήσει στούς βαρβάρους και βλάψει τά ἐλληνικά συμφέροντα (γιατί, δπως εἴπαμε, είχε ἔξοστρακιστεῖ πρίν ἀπό τόν πόλεμο, κυνηγημένος γιά κομματικούς λόγους ἀπό τό Θεμιστοκλῆ) ὑποθάλλει ἔγγραφη πρόταση στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου νά ἐπιτραπεῖ σέ δσους ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ γιά ὄρισμένο χρόνο, νά ἐπιστρέψουν, γιά νά πράττουν και νά συμβουλεύουν και αὐτοὶ μαζί μέ τούς ἄλλους πολίτες δ,τι κρίνουν καλύτερο γιά τήν Ἐλλάδα.

"Οταν ὁ Εύρυθιάδης, πού χάρη στό μεγάλο κύρος τῆς Σπάρτης είχε τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου, πού ἤταν δμως ἀνθρωπος ἄτολμος μπροστά στόν κίνδυνο, ἥθελε νά ξεκινήσουν και νά τραβήξουν Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

8

9

10

1 ΚΕΦ. 11
Πολεμικό συμβούλιο τῶν Ἐλλήνων.

2

πρός τόν Ἰσθμό, ὅπου είχε συγκεντρωθεῖ καὶ τὸ πεζικό τῶν Πελοποννησίων, δὲ Θεμιστοκλῆς είχε ἀντίρρηση. Καὶ τότε λένε πώς εἰπώθηκαν τά περίφημα ἐκεῖνα λόγια πού μνημονεύονται ὡς
 3 σήμερα. Δηλαδή, ὅταν ὁ Εύρυθιάδης τοῦ εἶπε «Θεμιστοκλῆς,
 στοὺς ἀγῶνες, ὅσους ἔκεινον πρὶν ἀπό τὴν ὥρα τους τούς ραβδί-
 ζουν», «ναί» ἀποκρίθηκε δὲ Θεμιστοκλῆς, «ἄλλα ὅσους μένουν
 πίσω δέν τους στεφανώνουν» καὶ μόλις ἐκεῖνος σήκωσε τὸ ρα-
 βδί του γιά νά τόν χτυπήσει, δὲ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Χτύπησέ
 4 με, μά ἄκουσέ με!». Καὶ ὅταν ὁ Εύρυθιάδης θαυμάζοντας τὴν ἀ-
 ταραξία τοῦ Θεμιστοκλῆς, τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια νά μιλήσει, αὐ-
 5 τός προσπάθησε πάλι νά τόν φέρει στήν ἀποψή του. Ἀλλά κά-
 πιος εἶπε τότε πώς ἔνας ἄνθρωπος χωρὶς πατρίδα δέν είναι σω-
 στό νά συμβουλεύει ἐκείνους πού ἔχουν πατρίδες νά τίς ἐγκατα-
 λείψουν καὶ νά ἀδιαφορήσουν γι' αὐτές. Σ' αὐτόν δὲ Θεμιστο-
 κλῆς, ἀντιστρέφοντας τό συλλογισμό, ἀποκρίθηκε: «Ἐμεῖς βέ-
 θαια, καημένε, τά σπίτια μας καὶ τά τείχη μας τά ἔχουμε ἀφή-
 σει, γιατί θαρροῦμε πώς δέν ἀξίζει νά γίνουμε δούλοι γι' ἄψυχα
 πράγματα· πάντως ὅμως ἐμεῖς ἔχουμε τήν πιό μεγάλη ἀπ' ὅλες
 τίς ἑλληνικές πατρίδες: τά διακόσια πολεμικά πλοῖα πού θρί-
 σκονται ἐδῶ ἔτοιμα νά σᾶς βοηθήσουν, ἃν θέλετε νά σωθεῖτε μέ
 αυτά· μά, ἃν μᾶς προδώσετε γιά δεύτερη φορά καὶ φύγετε ἀπ' ἐδῶ,
 ἀμέσως θά μάθει δέ κάθε Ἕλληνας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουν καὶ
 πατρίδα ἐλεύθερη καὶ χώρα ὅχι κατώτερη ἀπό ἐκείνη πού ἔχα-
 σαν». Τά λόγια αὐτά τοῦ Θεμιστοκλῆς ἔθαλαν σ' ἔγνοια καὶ τρό-
 μαξαν τόν Εύρυθιάδη, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι τούς ἀφήσουν καὶ
 φύγουν. Καὶ, σάν δὲ στρατηγός τῶν Ἐρετριέων δοκίμασε κάτι νά
 πεῖ, δὲ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Πῶς; μιλάτε γιά πόλεμο κι ἐσεῖς
 πού, σάν τά καλαμάρια, μαχαίρι ἔχετε, μά καρδιά δέν ἔχετε;»

Περίληψη Κεφ. 12

“Οταν ὁ στόλος τῶν ἐχθρῶν φάνηκε πλέοντας πρός τό Φάληρο
 καὶ ὁ Ξέρξης κατέβαινε πρός τή θάλασσα μέ τό πεζικό του συγκεν-
 τρωμένο, οἱ Ἕλληνες κλονίστηκαν. Πράτοι οἱ Πελοποννήσιοι ἐτο-
 μάζονταν νά φύγουν. Ὁ κίνδυνος νά διαλυθοῦν οἱ Ἕλληνες ἦταν ἄ-
 μεσος. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει ἔναν ἐμπιστό του ἄνθρωπο, τόν
 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σίκινο, καὶ εἰδοποιεῖ τὸν Ξέρξη ὅτι οἱ Ἑλληνες σκέφτονται νά φύγουν καὶ τώρα πού βρίσκονται σέ ἀταξία τὸν συμβουλεύει νά ἐπιτεθεῖ. Ὁ Ξέρξης ἔδωσε διαταγὴ νά περικυκλώσουν ἀμέσως τὸ στενό ἀνάμεσα στὴ Σαλαμίνα καὶ τὴν Ἀττικὴν. Τὴν ὥρα ἐκείνη ἔρχεται καὶ ὁ ἔξοριστος Ἀριστείδης πού ἐνισχύει τὸ Θεμιστοκλῆ. Τέλος, φάνηκε ἔξαφνα ἔνα πολεμικό πλοϊό πού αἴτομολοδῆς ἀπό τοὺς Πέρσες καὶ ἔφερε τὴν εἰδῆση ὅτι οἱ Ἑλληνες βρίσκονται κυκλωμένοι. Τό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλῆ πέτυχε καὶ οἱ Ἑλληνες ἀναγκάστηκαν νά ριχτοῦν ὄλοψυχα στὸν ἄγώνα.

Μόλις ξημέρωσε, ὁ Ξέρξης κάθησε πάνω σ' ἔνα ὑψωμα, γιά νά ἐπιβλέπει τὸ στόλο καὶ τὴν παράταξή του. Αὐτό τὸ ὑψωμα, ὅπως λέει ὁ Φανόδημος, βρισκόταν πιό πάνω ἀπό τὸ ναό τοῦ Ἡρακλῆ, ἐκεῖ ὅπου τὸ νησί τῆς Σαλαμίνας χωρίζεται μ' ἔνα μικρό πέραμα ἀπό τὴν Ἀττικὴν ὁ Ἀκεστόδωρος δῆμος νομίζει πώς ἡταν στὰ μεθόρια τῆς Μεγαρίδας, πιό πάνω ἀπό τὴν τοποθεσία πού λέγεται «Κέρατα». Ἐκεῖ ὁ Ξέρξης ἔστησε ἔνα χρυσό θρόνο νά κάθεται καὶ τοποθέτησε κοντά του πολλούς γραμματικούς, γιά νά καταγράφουν ὅσα θά γίνονταν κατά τὴν ναυμαχία.

Γιά τό πλῆθος τῶν βαρβαρικῶν πλοίων ὁ Αἰσχύλος ὁ ποιητής, σάν ἄνθρωπος πού ξέρει καὶ μπορεῖ νά μιλεῖ μέ βεβαιότητα, λέει στούς «Πέρσες», τὴν περίφημη τραγωδία του, αὐτά:

«Χίλια ἡταν τά καράβια πού δόδηγοῦσε ὁ Ξέρξης·
αὐτό καλά τό ξέρω τά γιργόδρομά του
ἡταν διακόσια ἐφτά· νά αὐτή εἰν' ἡ ἀναλογία».

Τά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἡταν ὄλο ὄλο ἑκατόν δύδοντα καὶ καθένα είχε δεκαοχτώ πολεμιστές τοῦ καταστρώματος· ἀπ' αὐτούς τέσσερις ἡταν τοξότες καὶ οἱ ἄλλοι ὀπλίτες.

Φαίνεται πώς ὁ Θεμιστοκλῆς ἔλαβε ὑπόψη του καὶ τὴν κατάληξη ὥρα, ὅχι μόνο τὸν κατάλληλο τόπο τῆς μάχης γι' αὐτό καιροφυλάχτησε καὶ δέν τοποθέτησε τά ἑλληνικά πλοῖα ἀντιμέτωπα στά βαρβαρικά, πρίν ἔρθει ἡ συνηθισμένη ὥρα πού φυσάει πάντα ἀπό τό πέλαγος σφοδρός ἄνεμος πού περνώντας ἀπό τά στενά ἔεστηκόνται τά κύματα. Ὁ δυνατός αὐτός ἄνεμος τά ἑλληνικοί ηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1 ΚΕΦ. 13

*Προετοιμασία
γιὰ τὴ ναυμα-
χία.*

1 ΚΕΦ. 14

*Ἡ ναυμαχία
ἀρχίζει.*

3

νικά πλοῖα δέν τά πείραζε, γιατί ἦταν χαμηλά καὶ μικρότερα, τά βαρβαρικά δύμως πού είχαν τίς πρύμνες στηκωμένες καὶ ψηλά τά καταστρώματα καὶ ἀπό τό βάρος τους δύσκολα μποροῦσαν νά κινηθοῦν, τά ξεμάκραινε ἀπό τό δρόμο τους, δπως ἔπεφτε πάνω τους, καὶ τά ἔφερνε στά πλευρά τῶν Ἑλλήνων, πού δρμοῦσαν μέ δύναμη καὶ ἔστρεφαν δλη τήν προσοχή τους στό Θεμιστοκλῆ, γιατί ἤξεραν δτι αὐτός περισσότερο ἀπ' δλους βλέπει ποιό είναι τό συμφέρο τῶν Ἑλλήνων. "Ἄλλωστε ἀπέναντι ἀκριθῶς ἀπό τό Θεμιστοκλῆ δ ναύαρχος τοῦ Ξέρξη Ἀριαμένης ἀπό τό μεγάλο πλοῖο του τόξευε καὶ ἀκόντιζε σάν ἀπό κανένα τεῖχος αὐτός δ Ἀριαμένης ἦταν ἄντρας γενναῖος καὶ ἀπό τους ἀδέρφους 4 τοῦ βασιλιᾶ δ πιό δυνατός καὶ δ πιό δίκαιος. Ἐπάνω σ' αὐτὸν δρμοῦν δ Ἀμεινίας ἀπό τή Δεκέλεια καὶ δ Σωκλῆς ἀπό τήν Παλλήνη πού ἔπλεαν μαζί στό ἴδιο πλοῖο καὶ χτυποῦν τό πλοῖο του Ἀριαμένη. Καὶ δπως τά δύο πλοῖα ἔπεφταν πλώρη μέ πλώρη τό ἔνα πάνω στό ἄλλο, συγκρούστηκαν, καὶ βρέθηκαν μπλεγμένα τά χάλκινα ἔμβολά τους. Τότε δ Ἀριαμένης προσπαθεῖ νά κατεβεῖ στό πλοῖο τους, ἀλλά ἐκεῖνοι τοῦ ἀντιτάχτηκαν καὶ χτυπώντας μέ τά δόρατα τόν ἔριξαν στή θάλασσα· καὶ τό σῶμα του πού τό παράσερναν τά κύματα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μαζί μέ τά ἄλλα ναυάγια τό ἀναγνώρισε δ Ἀρτεμισία καὶ τό ἀνέβασε στόν Ξέρξη.

ΚΕΦ. 15

'Ο θριαμβος.

- 1 Σ' αὐτή τή στιγμή τῆς ναυμαχίας λάμψη μεγαλη λένε πώς ἄστραψε ἀπό τό μέρος τῆς Ἐλευσίνας καὶ ἥχος καὶ φωνή γέμισε τό Θριάσιο κάμπο ως τή θάλασσα, σάν ἄνθρωποι πολλοί μαζί νά συνόδευαν σέ λιτανεία τόν μυστικό Ἰακχο. Καὶ ἀπό τό πλῆθος τῶν ἀνθρώπων πού φώναζαν φάνηκε νά σηκώνεται λίγο λίγο ἀπό τή γῆ πρός τά πάνω ἔνα σύννεφο σκόνη, νά γυρίζει ἔπειτα στή θάλασσα καὶ νά πέφτει ἀπότομα πάνω στά πλοῖα. "Ἄλλοι θαρροῦσαν πώς ἔβλεπαν καθαρά φαντάσματα καὶ εἰδῶλα ἀντρῶν δπλισμένων ἀπό τό μέρος τῆς Αἴγινας, πού ὑψωναν τά χέρια ἐμπρός ἀπό τά ἔλληνικά πλοῖα. Καὶ συμπέραιναν πώς αὐτοί ἦταν οἱ Αἰακίδες, πού τους είχαν παρακαλέσει μ' εὐχές πρίν ἀπό τή ναυμαχία νά ἔρθουν βοηθοί.
- 2 Πρώτος δ Λυκομήδης δ Ἀθηναῖος τριήραρχος, κυριεύει ἔχ-
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
- 3 Πρώτος δ Λυκομήδης δ Ἀθηναῖος τριήραρχος, κυριεύει ἔχ-

θρικό πλοϊο καί, ἀφοῦ ἔκοψε τά ἐμβλήματά του, τά ἀφιέρωσε στό δαφνηφόρο Ἀπόλλωνα στή Φλυά. Τέλος οἱ ἄλλοι Ἐλληνες πού πολεμούσαν μέ ἵσες πάντοτε δυνάμεις – γιατί οἱ θάρβαροι ἔξαιτιας τοῦ στενοῦ ἔρχονταν λίγοι λίγοι κάθε φορά καί χτυπιόνταν μεταξύ τους – κατόρθωσαν νά τρέψουν σέ φυγή τά περσικά πλοϊα πού ἀντιστάθηκαν ώς τό βράδυ. Ἔτσι, ὅπως λέει ὁ Σιμωνίδης, οἱ Ἐλληνες κέρδισαν τήν ὡραία καί περίφημη ἐκείνη νίκη, πού λαμπρότερο ἀπ' αὐτήν κανένα ἄλλο κατόρθωμα στή θάλασσα δέν ἔχει γίνει οὔτε ἀπό τούς Ἐλληνες οὔτε ἀπό τούς θαρβάρους. Και τή νίκη αὐτή τήν κέρδισαν μέ τήν ἀντρεία καί τήν κοινή προθυμία δῶν τῶν Ἐλλήνων πού πῆραν μέρος στή ναυμαχία, ἄλλα καί μέ τήν πρωτοβουλία καί τήν ίκανότητα τοῦ Θεμιστοκλῆ.

ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ. 16-20)

Μετά τή ναυμαχία δ Ἐέρξης, ἐνῶ ἀκόμη ἔθραζε ἀπό θυμό γιά τήν ἀποτυχία του, σκέφτηκε νά γεμίσει μέ χώματα καί νά φράξει τό ἐνδιάμεσο στενό, γιά νά δόηγήσει τό πεζικό του στή Σαλαμίνα ἐναντίον τῶν Ἐλλήνων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπό τό ἄλλο μέρος θέλοντας νά δοκιμάσει τόν Ἀριστείδη, τοῦ ἔλεγε πώς ἔχει τή γνώμη νά πᾶνε μέ τά πλοϊα τους στόν Ἐλλήσποντο καί νά διαλύσουν τή γέφυρα πού είχε στήσει ἐκεῖ δ Ἐέρξης, «γιά νά μπρέσουμε ἔτσι», ἔλεγε, «νά πιάσουμε τήν Ἀσία μέσα στήν Εὐρώπη». Ἄλλα δ Ἀριστείδης ἀρνήθηκε νά δεχτεῖ τέτοια πρόταση καί τοῦ λέει: «Ως τώρα ἔχουμε πολεμήσει ἔνα θάρβαρο πού είχε δλες του τίς ἀνέστεις, μά, ἀν τόν ἀποκλείσουμε στήν Ἐλλάδα καί ἀπό τό φόβο τόν φέρουμε σέ κατάσταση ἀνάγκης, ἔναν ἀνθρωπο πού είναι κύριος τόσο μεγάλων δυνάμεων, τότε δέ θά κάθεται πιά κάτω ἀπό χρυσούφαντη σκηνή νά βλέπει τή μάχη ἥσυχα, ἄλλα τολμώντας τά πάντα καί σέ δλα παρών δ ἵδιος ἔξαιτιας τοῦ κινδύνου πού τόν ἀπειλεῖ, θά προσπαθήσει νά ξανακερδίσει δλα τά χαμένα καί θά σκεφτεῖ νά κάμει δ, τι μπορεῖ καλύτερο πολεμώντας δλα γιά δλα.» Και πρόσθεσε δ Ἀριστείδης:

1 ΚΕΦ. 16

‘Ο Ξέρξης
φευγει.

2

3

4

«Λοιπόν, Θεμιστοκλῆ, ὅχι νά καταστρέψουμε τή γέφυρα πού ύπάρχει, παρά και ἄλλη ἀκόμη, ἂν μποροῦμε, πρέπει ἐμεῖς νά κατασκευάσουμε, γιά νά διώξουμε τό γρηγορότερο αὐτό τόν ἔνθρωπο ἀπό τήν Εὐρώπη». «Λοιπόν», εἶπε ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἄν νομίζεις πώς αὐτά μᾶς συμφέρουν, είναι καιρός νά σκεφτοῦμε ὅλοι μας και νά βροῦμε τόν τρόπο πῶς θά φύγει μιά ὥρα ἀρχύτερα ἀπό τήν Ἑλλάδα».

- 5 Ἄφοῦ λοιπόν ἀποφάσισαν αὐτά, ὁ Θεμιστοκλῆς ἔστειλε ἔναν ἀπό τούς βασιλικούς ἀκολούθους πού τόν βρῆκαν ἀνάμεσα στούς αἰχμαλώτους, τόν Ἀρνάκη, ὅπως δονομαζόταν, και τοῦ ἔδωσε διαταγή νά πεῖ στό βασιλιά ὅτι οἱ Ἑλληνες πού ἔχουν νικήσει μέ τό ναυτικό τους ἀποφάσισαν νά τραβήξουν ἐπάνω, πρός τόν Ἑλλήσποντο, ἐκεῖ ὅπου ἔκαμε τή σύνδεση, και νά διαλύσουν τή γέφυρα, ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως πού γνοιάζεται γιά τό βασιλιά, τόν συμβουλεύει νά πάρει γρήγορα δρόμο πρός τή δική του θάλασσα και νά περάσει ἀπέναντι στήν Ἀσία, ἐνόσω αὐτός θά ἔφερνε μέ τρόπο χρονοτριβές στούς συμμάχους και θά 6 ἀργοποροῦσε τήν καταδίωξη. «Οταν ἄκουσε αὐτά δ Ξέρξης, φοβήθηκε πολύ και ἐτοιμάστηκε γρήγορα νά φύγει.

Καὶ ἡ φρόνηση τοῦ Θεμιστοκλῆ και τοῦ Ἀριστείδη ἀποδείχτηκε στή μάχη μέ τό Μαρδόνιο, ὅπου οἱ Ἑλληνες, ἂν και πολέμησαν μ' ἔνα ἐλάχιστο μέρος τῶν δυνάμεων τοῦ Ξέρξη στίς Πλαταιές, βρέθηκαν στόν ἔσχατο κίνδυνο.

ΚΕΦ. 17

Τιμεὶς στο Θεμιστοκλῆ.

- 1 Ἄπο τίς (ἐλληνικές) πόλεις, λέει ὁ Ἡρόδοτος, διακρίθηκε στήν ἀντρεία ἡ Αἴγινα, ἄλλα στό Θεμιστοκλῆ ὅλοι, ἂν και ἀπό φθόνο δέν τό ἡθελαν, ἔδωσαν τήν πρώτη θέση. «Ἔτσι, ὅταν πηγαν στόν Ἰσθμό και ἐκεῖ ψήφιζαν οἱ στρατηγοί παιρνοντας τήν ψῆφο τους ἀπό τό βωμό τοῦ θεοῦ, πρῶτον ἀνακήρυττε καθένας τόν ἔαυτό του στήν ἀντρεία, ἄλλα δεύτερον ἀμέσως ὑστερα τό Θεμιστοκλῆ. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπίσης, ὅταν τόν ὑποδέχτηκαν στή Σπάρτη, ἔδωσαν στόν Εὐρυθιάδη γιά τήν ἀντρεία του και σ' ἐκείνον γιά τή σοφία του ώς βραβεῖο στεφάνι ἀπό κλάδο ἐλιᾶς: και τοῦ πρόσφεραν γιά δώρο τό καλύτερο ἀπό τά ἄρματα πού ἤταν στήν πόλη και ἔστειλαν μαζί του τριακόσιους νέους γιά

τιμητική συνοδεία ὡς τά σύνορα τῆς Λακωνίας.

Λέγεται ἀκόμη ὅτι στούς ἀμέσως ἐπόμενους Ὀλυμπιακούς ἀγῶνες, ὅταν μπῆκε στό στάδιο ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ δέν πρόσεχαν πιά στούς ἀγωνιστές, παρά ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκείνον παρατηροῦσαν, τὸν ἔδειχναν στούς ἔνενος καὶ μ' ἐπιδοκιμασίες θαυμασμοῦ τὸν χειροκροτοῦσαν, τόσο πού καὶ ὁ ἴδιος εὐχαριστημένος διμολόγησε στούς φίλους του ὅτι ἐκείνη τὴν ἡμέρα ἀπολάθαινε τὸν καρπό τῶν ἀγώνων, του γιά τὴν Ἑλλάδα.

‘Αλήθεια, ἦταν τό φυσικό του νά κυνηγᾶ τῇ δόξῃ, ἃν πρέπει νά κρίνει κανείς ἀπό ὅσα μνημονεύονται γι' αὐτόν. ‘Οταν, λόγου χάρη, ἡ πόλη τὸν είχε ἐκλέξει ναύαρχο, καμιά ὑπόθεση οὔτε ἰδιωτική οὔτε δημόσια δέν ἐνεργοῦσε τὴν καθεμιά στήν ὥρᾳ τῆς, παρά κάθε δουλειά πού τύχαινε νά τοῦ παρουσιάζεται, τὴν ἄφηνε μέ πολλές ἀναβολές γιά τὴν ἡμέρα ἐκείνη πού ἦταν νά ταξιδέψει, καὶ τό ἔκανε αὐτό, γιά νά τὸν βλέπουν τὴν τελευταία στιγμή πώς ἐνεργεῖ συγχρόνως πολλές ὑποθέσεις μαζί καὶ ἔρχεται σ' ἐπαφή μέ λογῆς λογῆς ἀνθρώπους, ὥστε νά φαίνεται ὅτι εἶναι σπουδαῖος καὶ ἔχει πολὺ μεγάλη δύναμη.

‘Οταν κάποτε παρατηροῦσε κοντά στή θάλασσα τούς νεκρούς πού τά κύματα τούς είχαν ρίξει ἔξω, καὶ τοὺς εἰδεῖ νά φοροῦν χρυσά θραχιόλια καὶ περιδέραια, ὁ ἴδιος προσπέρασε χωρίς νά δώσει σημασία, ἀλλά τά ἔδειξε στό φίλο του πού τὸν ἀκολουθοῦσε καὶ τοῦ εἰπε: «Παρ' τα γιά σένα, γιατί ἐσύ δέν εἰσαι ὁ Θεμιστοκλῆς.» Γιά τοὺς Ἀθηναίους πάλι ἔλεγε πώς δέν τὸν ἐκτιμοῦν καὶ δέν τὸν θαυμάζουν, παρά ὅπως σ' ἔνα πλατάνι σέ στιγμή κυκοκαιρίας καὶ κινδύνου προστρέχουν κάτω ἀπό τὰ κλαδιά του, μά σάν γίνει καλός καιρός ὀλόγυρά τους, τό μαδοῦν καὶ τό κόθουν. Σ' αὐτόν ἀπό τή Σέριφο πάλι πού τοῦ εἰπε κάποτε πώς δέν ἔχει ἀποκτήσει δόξα ἀπό προσωπική του ἀξία, παρά χάρη στήν πόλη ἀπό τὴν ὁποία κατάγεται, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε: «Αλήθεια λέες, μά οὐτ' ἐγώ ἄν ἤμουν ἀπό τή Σέριφο θά γινόμουν ἔνδοξος οὐτ' ἐσύ ἄν ἤσουν Ἀθηναῖος.»

‘Ακόμη λένε ὅτι, ὅταν ἔνας ἀπό τοὺς (νεώτερους) στρατηγούς, νομίζοντας πώς είχε προσφέρει κάποια χρήσιμη ὑπηρεσία στήν

1 ΚΕΦ. 18
‘Αποφθέγματα
τοῦ Θεμιστοκλῆς

2

4

5

6

πόλη, μίλησε μέ θρασύτητα στό Θεμιστοκλῆ και σύγκρινε τίς δικές του πράξεις μέ τίς πράξεις ἐκείνου, ό Θεμιστοκλῆς τοῦ είπε ἔνα μάθο: «Κάποτε φιλονίκησε μέ τή γιορτή ἡ ἀκόλουθη της μέρα και τῆς ἔλεγε ..·εσύ ὅταν ἔρχεσαι, μᾶς φέρνεις ἀναστάτωση και κόπους, ἐνῶ κατά τή διάρκεια τή δική μου οί ἄνθρωποι χαιρονται τά ὅσα ἔχουν ἔτοιμάσει και ζοῦν ἥσυχα.,, Σ' αὐτά ἡ γιορτή ἀπάντησε: ..·ἀλήθεια λές: μά, ἂν δέν είχα γίνει ἐγώ, ἐσύ δέ θά ὑπῆρχες.,, Και λοιπόν, γιά νά ἔρθουμε και στά δικά μας,

7 ἂν τότε δέν είχα γίνει ἐγώ, ποῦ θά ἥσαστε τώρα ἐσεῖς;» Και γιά τό γιό του πού ἔκανε τή μητέρα του δόψες ἥθελε και ἔξαιτιας ἐκείνης είχε πάρει τόν ἀέρα και τοῦ ἴδιου, ἀστειευόταν και ἔλεγε ὅτι ὁ γιός του είχε περισσότερη δύναμη ἀπ' ὅλους τούς "Ἐλλήνες γιατί τούς "Ἐλλήνες τούς κυβερνοῦν οἱ 'Αθηναῖοι, τούς 'Αθηναίους αὐτός, αὐτόν ἡ γυναίκα του και τή γυναίκα του ὁ

8 γιός τους. Και πάλι, ἐπειδή ἥθελε σέ ὅλα νά ξεχωρίζει, ὅταν πουλοῦσε κανένα κτήμα, ἔδινε παραγγελία νά διαλαλήσουν πώς

9 ἐκτός ἀπό τά ἄλλα ἔχει και καλό γείτονα. Ἀπό αὐτούς πού ζητοῦσαν τή θυγατέρα του σέ γάμο προτίμησε τόν πιό φρόνιμο και ὅχι τόν πιό πλούσιο και ἔλεγε ὅτι ζητεῖ ἄνθρωπο πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό χρήματα και ὅχι χρήματα πού ἔχουν ἀνάγκη ἀπό ἄνθρωπο.

Τέτοιος ήταν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅπως δείχνεται σ' αὐτά τά σοφά του λόγια.

ΚΕΦ. 19 1
Ἡ ἀνοικοδομη-
τη.

1 'Αμέσως ἐπειτα ἀπό ἐκεῖνα τά κατορθωματά του, ό Θεμιστοκλῆς ἄρχισε νά ἀνοικοδομεῖ και νά περιτειχίζει τήν πόλη. Και, ὅπως ἔξιστορεῖ ό Θεόπομπος, ἐπεισε μέ δωροδοκία τούς ἐφόρους τῆς Σπάρτης νά μήν ἐναντιωθοῦν στήν ἀνοικοδόμηση· καθώς ὅμως λένε οί περισσότεροι, τό πέτυχε αὐτό, γιατί τούς παραπλάνησε. Ήρθε δηλαδή στή Σπάρτη μέ τόν τίτλο τάχα τοῦ πρεσβευτή και, ὅταν οί Σπαρτιάτες τοῦ ἔκαναν παράπονα ὅτι οί 'Αθηναῖοι περιτειχίζουν τήν πόλη τῆς 'Αθήνας, και δ Πολύαρχος πού είχε ἔρθει ἐπίτηδες ἀπό τήν Αἴγινα κατηγοροῦσε γι' αὐτό τούς 'Αθηναίους, ό Θεμιστοκλῆς ἀρνήθηκε ὅτι γίνεται τέτοιο πράγμα και τούς κάλεσε νά στείλουν στήν 'Αθήνα ἄνθρώπους

πού θά βεβαιωθοῦν μέ τά ἴδια τους τά μάτια. "Ηθελε μέ αὐτό τὸν τρόπο καὶ νά δώσει καιρό στὸν περιτειχισμό καὶ νά κρατήσουν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀποσταλμένους ως δόμήρους, πού θά ἡταν ἐγγύηση γι' αὐτόν. "Ἐτσι καὶ ἔγινε. Γιατί, ὅταν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐμαθαν τὴν ἀλήθεια, δέν τὸν πείραξαν, παρά ἔκρυψαν τὴ δυσαρέσκειά τευς καὶ τὸν ἀφῆσαν νά φύγει. Ἐπειτα ὁ Θεμιστοκλῆς δχύρωνε καὶ τὸν Πειραιά, γιατί εἶχε καταλάβει τὰ φυσικά πλεονεκτήματα πού είχαν τὰ λιμάνια του καὶ ἦθελε νά προσκολλήσει δλόκληρη τὴν πόλη μέ τὴν θάλασσα, μέ κάποιο τρόπο δηλαδή εἶχε πολιτική ἀντίθετη ἀπό ἐκείνη πού είχαν οἱ παλαιοί βασιλεῖς τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι, καθώς λέγεται, προσπαθοῦσαν νά ἀποσπάσουν τοὺς πολίτες ἀπό τὴν θάλασσα καὶ νά τοὺς συνηθίσουν νά ζοῦν ὅχι σάν ναυτικοί παρά σάν ἀγρότες καὶ γι' αὐτό ἀφῆσαν νά διαδοθεῖ ὁ θρύλος γιὰ τὴν Ἀθηνᾶ, πώς, ὅταν φιλονίκησε μαζί της ὁ Ποσειδώνας, αὐτή παρουσίασε τὴν ἱερή ἐλιά στοὺς δικαιστές καὶ τὸν νίκησε. Ἀντίθετα, ὁ Θεμιστοκλῆς δέν «ἐξένυμωσε τὸν Πειραιά» μέ τὴν Ἀθήνα, καθώς λέει ὁ Ἀριστοφάνης ὁ κωμικός, παρά τὴν Ἀθήνα τὴν ἔδεσε μέ τὸν Πειραιά καὶ τὴ στεριά μέ τὴ θάλασσα. Ἐτσι καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ τά αὔξησε ἀπέναντι τῶν ἀριστοκρατικῶν, καὶ τοὺς γέμισε θύρρος, γιατί τὴν πολιτικὴ ἔξουσία τὴν πῆραν στά χέρια τους οἱ ναῦτες καὶ οἱ καπετάνιοι καὶ οἱ καραβοκύρηδες. Γι' αὐτό καὶ τὸ βῆμα πού εἶχε στηθεῖ στὴν Πνύκα ἔτσι, ώστε νά βλέπει πρός τὴ θάλασσα, ἀργότερα οἱ τριάντα τύραννοι τὸ ἔστρεψαν πρός τὴν ξηρά, γιατί νόμιζαν ὅτι ἡ θαλάσσια κυριαρχία είναι ἡ μάνα τῆς δημοκρατίας, ἐνῶ ἡ δλιγαρχία είναι λιγότερο δυσάρεστη στοὺς γεωργούς.

3

4

5

6

Περίληψη Κεφ. 20

Ο Θεμιστοκλῆς μέ κάθε τρόπο προσπαθεῖ νά ἔξασφαλίσει τὴν ύπεροχή τῶν Ἀθηναίων. Στὸν ὑπερβολικό του ζῆλο σκέφτηκε κάποτε νά ώθησει τοὺς Ἀθηναίους νά κάψουν τὸ στόλο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τό σχέδιο αὐτό ὁ Ἀριστείδης τὸ ἔκρινε ἄδικο καὶ ἔτσι ματαιώθηκε. Ἐξάλλου ὁ Θεμιστοκλῆς ἔρχεται σὲ σύγκρουση μέ τοὺς Λακεδαιμονίους στὸ συνέδριο τῆς Ἀμφικτυνονίας. Γι' αὐτό οἱ Λακεδαιμόνιοι Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

νιοι ἐχθρεύονται τό Θεμιστοκλῆ καὶ ἐπιδιώκουν νά προωθήσουν τόν Κίμωνα στήν ἐκτίμηση τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

ΕΞΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ
(Κεφ. 21-23)

- ΚΕΦ. 21**
- 1 Ἄλλα καὶ στοὺς συμμάχους ἔγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιατὶ περιόδευε τά νησιά καὶ ζητοῦσε ἀπ' αὐτά νά τοῦ δίνουν χρήματα. "Ετσι, λόγου χάρη, καθὼς διηγεῖται ὁ Ήρόδοτος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πήγε στήν "Ανδρο νά ζητήσει καὶ ἀπό ἑκεῖ χρήματα, εἰπε καὶ ὄκουσε τά ἀκόλουθα. Εἴπε πώς ἔρχεται φέρνοντας μαζί του δύο θεούς, τήν Πειθώ καὶ τή Βία καὶ ἑκεῖνοι τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅτι καὶ αὐτοὶ ἔχουν δύο μεγάλους θεούς, τήν Πενία καὶ τήν Ἀδνυαμία, πού τούς ἐμποδίζουν νά τοῦ δώσουν χρήματα.
 - 2 3 Καὶ ὁ Τιμοκρέων, ὁ λυρικός ποιητής ἀπό τή Ρόδο, σ' ἔνα του τραγούδι κατηγορεῖ μέ πολλή πίκρα τό Θεμιστοκλῆ, γιατὶ τάχα ἄλλους ἔξοριστους μέ δωροδοκίες τούς βοήθησε νά γυρίσουν στήν πατρίδα τους, ἐνώ αὐτόν πού ἦταν γνώριμός του ἀπό φιλοξενία καὶ φίλος του, τόν ἀφηνε στήν ἔξορια χάρη στό χρῆμα.
 - 4 Καὶ λέει αὐτά:
- «Τόν Πανσανία ἐσύ παινᾶς; Παινᾶς τόν Ξάνθηππο ἵσως;
Τό Λεωτυχίδη; Ἔγώ παινῶ τόν Ἀριστείδη, πού ἄλλος
δέν ἦρθε ἐδῶ τόσο καλός ἀπ' τήν ίερήν Ἀθήνα·
γιατὶ ἡ Λητώ πολύ μισεῖ τόν ψεύτη, τόν προδότη,
τόν ἀδικο Θεμιστοκλῆ, πού ἄτιμο πῆρε χρῆμα
κι ἔτσι τόν Τιμοκρέοντα, πού φίλος του ἦταν, πίσω
δέν ἔφερε στόν τόπο του, τήν Ιάλυσον ναὶ τρία
πῆρε ἀσημένια τάλαντα καὶ πάσι μέ τό καράβι,
πάει στά τσακίσματα ἀδικα στόν τόπο του ἄλλον πήγε,
ἄλλον μακριά τόν ἔδιωξε καὶ σκότωσε ἄλλους πάλι.
Μέ τρόπο πού είναι νά γελάς, αὐτός γεμάτος χρῆμα,
φίλενε κόσμο στόν Ισθμό· τά κρέατα ἦταν κρύα
κι εὔχονταν ὅσοι τά τρωγαν: νά μήν τόν θρεῖ ἄλλος χρόνος!»
- 5 Ἄλλα πολύ πιό ἀσυγκράτητες καὶ πιό ἀνοιχτές βρισιές γιά τό Θεμιστοκλῆ μετά τήν ἔξορια καὶ τήν καταδίκη του μεταχειρίζεται ποιητοὶ ιθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ται ὁ Τιμοκρέων. Είχε συνθέσει τότε ἔνα τραγούδι πού ἀρχιζε ἔτσι:

«Μούσα, αὐτό τό τραγούδι μου κάμε
στήν Ἑλλάδα νά γίνει γνωστό,
δπως πρέπει, δπως είναι σωστό».

6

Αλέγεται ἀκόμη ὅτι ὁ Τιμοκρέων ἔξορίστηκε μέ τὴν κατηγορία τοῦ μηδισμοῦ καὶ ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς βοήθησε στήν καταδίκη του. "Οταν ὅμως ἀργότερα κατηγορήθηκε καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς πώς είναι μέ τό μέρος τῶν Μήδων, ἔγραψε γι' αὐτὸν τούτους τούς στίχους:

«Ο Τιμοκρέοντας, λοιπόν, δέν είναι μόνος
πού πήγε μέ τούς Μήδους,
τέτοιοι είναι κι ἄλλοι πονηροί·
δέν είμαι ή μόνη κοψονόύρα ἐγώ,
εἰν' κι ἄλλες ἀλεποῦδες».

7

Στό τέλος, ἐπειδή καὶ οἱ συμπολίτες του ἀρχισαν νά τόν φθονοῦν καὶ νά δέχονται εὐχάριστα τίς διαβολές ἐναντίον του, ὁ Θεμιστοκλῆς βρισκόταν στήν ἀνάγκη νά γίνεται ὀχληρός, ὑπενθυμίζοντας πολλές φορές δημόσια τά δσα ἔκαμε. Καὶ σ' ἐκείνους πού δυσφοροῦσαν γι' αὐτό είπε κάποτε: «Γιατί πειράζεστε πού σᾶς εὐεργετοῦν οἱ ἴδιοι ἀνθρωποι πολλές φορές;» Ἀλλά στενοχώρησε τό λαό ἀκόμη καὶ δταν ἰδρυσε τό ναό τῆς Ἀρτεμῆς, πού τήν ὀνόμασε Ἀριστοθούλη, γιατί πίστευε πώς αὐτός ἐδώσε ἄριστες συμβουλές στήν πόλη καὶ στούς Ἐλληνες· καὶ ἔχτισε αὐτό τό ναό κοντά στό σπίτι του στή Μελίτη, ἐκεῖ ὅπου σήμερα οἱ δῆμοι ρίχνουν τά σώματα τῶν καταδικασμένων σέ θάνατο καὶ παίρνουν τά ἐνδύματα καὶ τά σκοινιά τῶν κρεμασμένων, δταν τούς κατεβάζουν ἀπό τήν ἀγχόνη. Ὅπάρχει μάλιστα στό ναό τῆς Ἀριστοθούλης καὶ ἔνα μικρό ἄγαλμα τοῦ Θεμιστοκλῆ πού βρίσκεται ὡς σήμερα καὶ μᾶς δείχνει ἔναν ἀνθρωπο πού είχε ὅχι μόνο ψυχή παρά καὶ μορφή ἥρωϊκή.

1 ΚΕΦ. 22

‘Ο ἔξοστρακισμός.

Τόν ἔξοστρακισμό λοιπόν τοῦ Θεμιστοκλῆ τόν ἀποφάσισαν οἱ Ἀθηναῖοι, θέλοντας νά περιορίσουν τήν πολιτική δύναμη καὶ

Ψηφιοποιηθήκε ἀπό το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

4

τήν ύπεροχή του, ὅπως συνήθιζαν νά κάνουν γιά ὅλους ἐκείνους πού νόμιζαν δτι ἀποκτοῦσαν δύναμη μεγάλη και ἀσυμβίβαστη πρός τήν ισότητα πού ἀπαιτεῖ ἡ δημοκρατία. Γιατί ὁ ἔξοστρακισμός δέν ἦταν τιμωρία, παρά ίκανοποίηση και κατευνασμός τοῦ φθόνου, πού θρίσκει εὐχαριστηση νά ταπεινώνει τοὺς ξεχωριστούς και ξεθυμαίνει μέ αὐτή τήν ἀτίμωση.

ΚΕΦ. 23

*Κατηγορία ἐ-
σχατῆς προδο-
σιας.*

- 1 "Οταν ἐξορίστηκε ἀπό τήν πατρίδα του ὁ Θεμιστοκλῆς και τόν καιρό πού ἔμενε στό Ἀργος, τά δσα ἔγιναν τότε μέ τόν Παυσανία ἔδωσαν νέες ἀφορμές στούς ἐχθρούς του νά τόν κατηγορήσουν. Αὐτός πού τόν κατάγγειλε γιά προδοσία ἦταν ὁ Λεωβότης, δι γιός τοῦ Ἀλκμαίωνα ἀπό τό δῆμο τῆς Ἀγρινῆς, συγχρόνως ὅμως τόν κατηγοροῦσαν και οί Σπαρτιάτες. Γιατί ὁ Παυσανίας, ὅταν σχεδίαζε ἐκείνη τή γνωστή προδοσία του, στήν ἀρχή ἔκρυθε τά σχέδιά του ἀπό τό Θεμιστοκλῆ, ἄν και ἦταν φίλος του. "Οταν ὅμως τόν είδε ἐξορισμένο ἀπό τήν πόλην του και ἀγαναχτισμένο, πῆρε τό θύρρος και τοῦ πρότεινε νά συμπράξει και αὐτός στίς ἐνέργειές του. Τοῦ ἔδειξε μάλιστα και ἔγγραφα τοῦ βασιλιὰ τῶν Περσῶν και τόν ἐξερέθιζε ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, λέγοντας πώς είναι κακοί και ἀχάριστοι. Αὐτός ὅμως δέ δέχτηκε τήν πρόταση τοῦ Παυσανία και ἀρνήθηκε ὀλότελα τή συμμετοχή του, μά σέ κανέναν δέ φανέρωνε δσα τοῦ είπε οὔτε κατάγγειλε τήν πράξη, γιατί πίστευε ἡ πώς ὁ Παυσανίας θά σταματήσει μόνος του κάθε ἄλλη ἐνέργειά του ἡ πώς μέ ἄλλο τρόπο θά φανερωθεῖ, ἀφοῦ ἐπιζητοῦσε πράγματα παράδοξα και ἐπικίνδυνα.
- 2 "Οταν ὅμως ὕστερ' ἀπ' αὐτά ὁ Παυσανίας θανατώθηκε, θρέθηκαν μερικές ἐπιστολές και ἔγγραφα σχετικά μέ τίς ἐνέργειές του αὐτές πού γεννοῦσαν ύποψίες γιά τό Θεμιστοκλῆ. Και φώναζαν ἐναντίον του οί Λακεδαιμόνιοι και τόν κατηγοροῦσαν ὅσοι συμπολίτες του τόν φθονοῦσαν, ἐνῶ αὐτός δέν ἦταν παρών και ἀναγκαζόταν νά ἀπολογεῖται μέ ἔγγραφες ἐκθέσεις μέ τίς ὄποιες ἀναιροῦσε προπάντων τίς προηγούμενες κατηγορίες. Και ἔγραφε ὅτι, ἀφοῦ οί ἴδιοι οί ἀντίπαλοι του τόν κατηγοροῦν πρός τούς συμπολίτες του πώς πάντοτε ζητεῖ νά ἔξουσιάζει και πώς δέν ελ-
- 5 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ναι τό φυσικό του ούτε καί θέλει νά θρίσκεται κάτω ἀπό τήν ἔξουσία ἄλλου, πῶς θά μπορούσε ποτέ νά πουλήσει τὸν ἔαυτό του μαζί μέ δλη τήν Ἑλλάδα σέ βαρβάρους καί μάλιστα σ' ἔχθρους; Μολαταῦτα ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τελικά πείστηκε ἀπό τοὺς κατηγόρους καί ἔστειλε ἀνθρώπους μέ τήν ἐντολή νά τὸν πιάσουν καί νά τὸν φέρουν, γιά νά δικαστεῖ σέ κοινό συνέδριο τῶν Ἑλλήνων.

6

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ (Κεφ. 24-25)

Ἐκεῖνος τό κατάλαβε καί πρόφτασε νά περάσει στήν Κέρκυρα, πού ἄλλοτε τήν είχε εὐεργετήσει. Γιατί, δταν δρίστηκε διατητής τῶν Κερκυραίων πού είχαν κάποια διαφορά μέ τοὺς Κορινθίους, κατάφερε νά διαλύσει τήν ἔχθρα τους μέ τήν κρίση πού ἔθγαλε νά πληρώσουν οἱ Κορίνθιοι εἰκοσι τάλαντα καί νά κυθεροῦν ἀπό κοινοῦ τή Λευκάδα, πού ἤταν ἀποικία καί τῶν δύο λαῶν. Ἀπ' ἐκεῖ πήγε στήν Ἡπειρό καί, ἐπειδή οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἅρχισαν νά τὸν καταδιώκουν, ρίχτηκε σέ προσπάθειες ἐπικίνδυνες καί ἀπελπιστικές. Σκέφτηκε νά καταφύγει στόν Ἀδμητο, τό βασιλιά τῶν Μολοσσῶν. Αὐτός ἄλλοτε είχε ζητήσει κάτι ἀπό τοὺς Ἀθηναίους καί δ Θεμιστοκλῆς τοῦ τό ἀρνήθηκε περιφρονητικά, δταν βρισκόταν στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς του δύναμης· γιά τοῦτο δ Ἀδμητος ἤταν πάντοτε δργισμένος ἐναντίον του καί ἤταν φανερό πώς, ἀν τὸν ἔπιανε, θά ἔπαιρνε ἐκδίκηση. Ἀλλά στή δύσκολη θέση πού ἔτυχε νά βρεθεῖ τότε δ Θεμιστοκλῆς, φοβήθηκε περισσότερο τὸν πρόσφατο φθόνο τῶν συμπατριωτῶν του παρά τήν παλιά δργή τοῦ ξένου βασιλιᾶ καί παραδόθηκε στό ἔλεός του· ἔγινε ἴκετης του, ἀλλά μ' ἔναν τρόπο ξεχωριστό καί ἀσυνήθιστο. Κρατώντας στήν ἀγκαλιά του τό γιό τοῦ βασιλιᾶ, πού ἤταν μικρό παιδί, γονάτισε μπροστά στήν ἔστια· καί αὐτό τό θεωροῦν οἱ Μολοσσοί σάν τήν πιό μεγάλη καί σχεδόν μόνη ἴκεσία πού δέν μπορεῖ κανείς νά τήν ἀρνηθεῖ. Μερικοί λένε πώς ή Φθία, ή γυναίκα τοῦ βασιλιᾶ, ὑπόδειξε στό Θεμιστοκλῆ αὐτό τό τρόπο τῆς ἴκεσίας καί πώς ἔβαλε τό γιό της νά καθίσει μαζί του μπροστά στήν ἔστια. Ἄλλοι πάλι λένε πώς δ ἵδιος δ Ἀδμητος, γιά

1 ΚΕΦ. 24

Στό βασιλία
τῶν Μολοσ-
σῶν.

2

3

4

5

νά μπορέσει νά ἐπικαλεστεῖ ἀπέναντι ἐκείνων πού κυνηγοῦσαν τό Θεμιστοκλῆ θρησκευτικούς λόγους γιά τούς δοποίους ἡταν ἀνάγκη νά μήν τόν παραδώσει, μηχανεύτηκε ἀπό πρίν και ἔπαιξε 6 μαζί του αὐτή τή σκηνή τῆς ἵκεσίας. Ἐκεῖ στήν "Ηπειρο και ὁ Ἐπικράτης ἀπό τίς Ἀχαρνές ἔστειλε κρυφά ἀπό τήν Ἀθήνα στό Θεμιστοκλῆ τή γυναικα του και τά παιδιά του. Και γι' αὐτό τό λόγο ὁ Κίμων ἀργότερα τόν κατάγγειλε και ἔγινε αἰτία νά θανατωθεῖ, ὅπως ίστορεῖ δ Στησίμβροτος. Ἐπειτα δέν ξέρω πῶς, 7 ξεχνώντας αὐτά πού ἔγραψε ἡ παριστάνοντας πώς ὁ Θεμιστοκλῆς ξέχασε ὄλους και ὄλα, γράφει, πώς τράβηξε γιά τή Σικελία και ζήτησε ἀπό τόν Ιέρωνα τόν τύραννο τή θυγατέρα του σέ γάμο μέ τήν ὑπόσχεση νά φέρει τούς "Ἐλληνες στήν ἔξουσία του και πώς, ἐπειδή ὁ Ιέρων ἀρνήθηκε, πέρασε πρός τήν Ἀσία.

ΚΕΦ. 25

'Ο Θεμιστοκλῆς φεύγει ἀπό τήν Ελλάδα.

1 Ἄλλα ὅλα αὐτά δέ φαίνεται νά ἔγιναν πράγματι ἔτσι. Γιατί ὁ Θεόφραστος στό βιβλίο του «Περὶ βασιλείας» ἔξιστορεῖ δι, ὅταν ὁ Ιέρων ἔστειλε στήν Ὀλυμπίᾳ ἄλογα ἔξασκημένα γιά τούς ἀγῶνες και ἔστησε μιά σκηνή μέ πολλά στολίδια, ὁ Θεμιστοκλῆς μίλησε στούς "Ἐλληνες και τούς εἰπε δι, πρέπει νά καταξεκίσουν τή σκηνή τοῦ τυράννου και νά ἐμποδίσουν τά ἄλογά 2 του νά πάρουν μέρος στούς ἀγῶνες. Και ὁ Θουκυδίδης λέει δι, ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀφοῦ κατέβηκε στήν ἄλλη θάλασσα, δηλαδή στό Αίγαιο, ἔπλευσε ἀπό τήν Πύδνα, χωρίς κανείς ἀπό τούς συνταξιδιώτες του νά ξέρει ποιός είναι. Ἐπειτα δι, ὅταν τό φορτηγό πλοϊο μέ τό δοποῖο ταξίδευε τό ἔφερνε σφοδρός ἀνεμος πρός τή Θάσο, πού τότε τήν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναγκάστηκε ἀπό φόβο νά φανερώσει τήν ταυτότητά του στό ναυκληρο και τόν πλοιάρχο. Και πρῶτα τούς παρακαλοῦσε, ἐπειτα τούς ἀπειλοῦσε και τούς ἔλεγε δι, θά τούς κατηγορήσει και θά πεῖ ψέματα στούς Ἀθηναίους πώς τάχα ἔξαρχης τόν πῆραν μαζί τους δχι γιατί δέν ἤξεραν ποιός είναι παρά γιατί δωροδοκήθηκαν. Ἐτσι τούς ἀνάγκασε νά παραπλεύσουν τή Θάσο και νά φθάσουν στήν Ἀσία. Ἀπό τήν περιουσία του ἔνα μεγάλο μέρος τό ἔθγαλαν κρυφά οἱ φίλοι του γιά λογαριασμό του και πήγε στήν Ἀσία· τό ἄλλο μέρος πού ἀνακαλύφτηκε και μεταφέρθηκε στό δημόσιο ταμεῖο ἡταν ἔκατό τάλαντα, δπως λέει δ Θεόπομ-

πος, δύγδόντα, σπως λέει ο Θεόφραστος, ἐνῶ ο Θεμιστοκλῆς δέν είχε περιουσία πού νά ἀξίζει οὕτε τρία τάλαντα, ὅταν ἄρχισε νά πολιτεύεται.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ (Κεφ. 26-29)

“Οταν προσορμίστηκε καί θγήκε στήν Κύμη κατάλαβε δτι πολλοί ἀπό ἐκείνους πού βρίσκονταν στήν παραλία παραφύλαγαν νά τόν πιάσουν καί μάλιστα οι ἄνθρωποι τοῦ Ἑργοτέλη καί τοῦ Πυθόδωρου, γιατί αὐτό τό κυνήγι ἦταν ἀρκετά προσοδοφόρο γιά ἐκείνους πού ἀγαποῦν νά κερδίζουν μέ κάθε τρόπο, ἀφοῦ είλχαν δριστεῖ ἀπό τό βασιλιά διακόσια τάλαντα ώς χρηματική ἀμοιβή γιά τή σύλληψή του. Γι’ αὐτό ἔφυγε καί πῆγε στίς Αἴγες, μιά μικρή αἰολική πόλη, ὅπου κανένας δέν τόν ἥξερε ἐκτός ἀπό τό Νικογένη, ἔνα φίλο του ἀπό παλιά φιλοξενία, πού ἦταν ὁ πιό πλούσιος ἀπό ὅλους τούς Αἰολεῖς καί είχε πολλές γνωριμίες μέ τούς ίσχυρούς τῶν ἐσωτερικῶν πόλεων τής Ασίας. Ἐμεινε κρυμμένος στό σπίτι του λίγες μέρες καί ἔνα βράδυ ὁ Ὄλβιος, ὁ παιδαγωγός τῶν παιδιῶν τοῦ Νικογένη, μετά τό γεῦμα πού τό ἀκολούθησε θυσία, ἔγινε ἔξαλλος καί, σάν νά τοῦ ἤρθε θεία ἐμπνευση, φώναξε δυνατά αὐτά ἐδῶ τά λόγια σέ μέτρο βαλμένα:

«Τῆς νύχτας ἄκου τή φωνή, τῆς νύχτας πάρε συμβουλή
κι ή νύχτα θά νικήσει.»

“Υστερ’ ἀπ’ αὐτό δ Θεμιστοκλῆς ἔπεσε νά κοιμηθεῖ καί βυθισμένος στόν ὑπνο είδε ἔνα ὄνειρο. Τοῦ φάνηκε πώς ἔβλεπε ἔνα μεγάλο φίδι νά τυλίγεται γύρω ἀπό τήν κοιλιά του καί νά σέρνεται πρός τό λαιμό· ἔπειτα είδε πώς τό φίδι, μόλις τοῦ ἄγγιξε τό πρόσωπο, ἔγινε μεμιᾶς ἀετός πού τόν ἀγκάλιασε μέ τίς φτερούγες του, τόν σήκωσε, τόν ἔφερε μακριά· ἐκεῖ ἔξαφνα φάνηκε ἔνα χρυσό ραβδί σάν ἀπό ἐκεῖνα πού κρατοῦν οι κήρυκες, καί τόν ἔστησε σταθερά πάνω σ’ αὐτό· τότε αἰσθάνθηκε πώς λυτρώθηκε ἀπό τήν τρομερή ἀγωνία καί τήν ταραχή πού τόν είλχαν κυριέψει.

Ἐπιτέλους ὁ Νικογένης τόν φυγαδεύει, ἀφοῦ μηχανεύτηκε

1 ΚΕΦ. 26
Στην Κύμη τῆς
Μ. Ασίας.

2

3

4

τόν ἀκόλουθο τρόπο γιά τή σωτηρία του. Πολλοί ἀπό τούς βαρ-
βαρικούς λαούς και μάλιστα οἱ Πέρσες ἔχουν ἀπό φυσικό τους
5 μιά ζηλοτυπία γιά τίς γυναῖκες τους, ἄγρια και ἀνυπόφορη· ὅχι
μόνο τίς συζύγους τους παρά και τίς δοῦλες τους τίς φυλάγουν
αὐστηρά, ὥστε νά μήν τίς βλέπει κανείς ἀπό τούς ἔξω τοῦ σπι-
τιοῦ, τίς ἀφήνουν νά ζοῦν διαρκῶς κλεισμένες μέσα στό σπίτι
και, ὅταν είναι νά ταξιδέψουν, τίς μεταφέρουν κάτω ἀπό σκηνές
6 στημένες στά ἀμάξια και περικλεισμένες δλόγυρα μέ παραπετά-
σματα. Ἔνα τέτοιο ἀμάξι κατασκευάστηκε και γιά τό Θεμιστο-
κλῆ, πού χώθηκε μέσα, και οἱ συνοδοί πού τόν πήγαιναν και
περιτριγύριζαν τό ἀμάξι, σέ δσους συναντοῦσαν στό δρόμο και
ρωτοῦσαν τί κουβαλοῦν, ἔλεγαν πώς δδηγοῦν μιά κοπέλα Ἑλλη-
νίδα ἀπό τήν Ἰωνία πρός κάποιον αὐλικό τοῦ βασιλιᾶ.

ΚΕΦ. 27

Στή βασιλική
αὐλή τῶν Περ-
σῶν.

1 ‘Ο Θουκυδίδης και ὁ Χάρων ἀπό τή Λάμψακο γράφουν στίς ἴ-
στορίες τους ὅτι μετά τό θάνατο τοῦ Ξέρξη, ὅταν πιά βασίλευε ὁ
γιός του, σ’ αὐτόν παρουσιάστηκε ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἀλλά ὁ Ἔ-
φορος, ὁ Δείνων, ὁ Κλείταρχος, ὁ Ἡρακλείδης και πολλοί ἄλλοι
2 ἀκόμη λένε πώς ὁ Θεμιστοκλῆς πήγε στόν ἴδιο τόν Ξέρξη. Φαι-
νεται δμως ὅτι ὁ Θουκυδίδης συμφωνεῖ περισσότερο μέ τά ἐπί-
σημα χρονικά, μολονότι και αὐτά ἀκόμη δέ βρίσκονται σέ λίγη
σύγχυση.

‘Ο Θεμιστοκλῆς λοιπόν, ὅταν βρέθηκε κοντά στήν κρίσιμη ὥ-
ρα τοῦ ταξιδιοῦ του, συναντᾶ πρώτα τόν Ἀρτάθανο τό χιλιάρχο
και τοῦ λέει ὅτι είναι Ἑλληνας και θέλει νά συναντηθεῖ μέ τό
3 βασιλιά γιά σπουδαῖες ὑποθέσεις πού τόν ἐνδιαφέρουν ἔξαιρετι-
κά. Αὐτός τοῦ ἀπαντᾷ: «Ξένε μου, οἱ συνήθειες τῶν ἀνθρώπων
είναι διαφορετικές σέ κάθε τόπο. Ἄλλα νομίζουν καλά ἐδῶ και
ἄλλα ἄλλοι. Μά δλοι νομίζουν σωστό νά τιμοῦν και νά διατη-
4 ροῦν τίς δικές τους ἰδιαίτερες συνήθειες. Ἐσεῖς βέβαια λένε πώς
ἐκτιμᾶτε περισσότερο τήν ἐλευθερία και τήν ισότητα· ἐμεῖς πάλι
έχουμε πολλές καλές συνήθειες, μά καλύτερη ἀπ’ ὅλες είναι αὐ-
τή: νά τιμοῦμε και νά προσκυνοῦμε τό βασιλιά, σάν εἰκόνα τοῦ
5 Θεοῦ πού κυθερνά τά πάντα. “Αν λοιπόν ἀποδεχεῖς τή δική μας
συνήθεια και προσκυνήσεις τό βασιλιά, τότε σοῦ ἐπιτρέπεται
και νά τόν δεῖς και νά τοῦ μιλήσεις· ἂν δμως ἔχεις ἄλλα στό

νοῦ σου, θά πρέπει νά θρεῖς ἄλλους ἀγγελιοφόρους γιά νά ἐπικοινωνήσεις μέ αὐτόν. Γιατί είναι πατροπαράδοτος νόμος γιά τό βασιλιά νά μή δέχεται σέ ἀκρόαση ἄνθρωπο πού δέ θέλησε νά τόν προσκυνήσει.»⁶ Όταν ἄκουσε αὐτά τά λόγια ὁ Θεμιστοκλῆς, τοῦ ἀπαντᾶ: «Μά ἐγώ, Ἀρτάβανε, ἡρθα ἐδῶ, γιά νά αὐξήσω τή δόξα καί τή δύναμη τοῦ βασιλιᾶ, ἐπομένως καί ἐγώ δ ἴδιος θά ὑπακούσω στό νόμο σας, ἀφοῦ ἔτσι τό θέλησε ὁ Θεός πού ἐξυψώνει τούς Πέρσες, καί ἔξαιτίας μου θά προσκυνοῦν τό βασιλιά πολύ περισσότεροι ἀκόμη ἀπό ὅσους τώρα τόν προσκυνοῦν.»⁷ Ωστε αὐτό ἄς μή γίνει καθόλου ἐμπόδιο στίς προτάσεις πού ἐπιθυμῶ νά κάμω σ' ἐκείνον.»⁸ «Καί ποιός Ἐλληνας», είπε ὁ Ἀρτάβανος, «θά ποῦμε στό βασιλιά δτι ἡρθε ἐδῶ; Γιατί, θέβαια, ἀπό τόν τρόπο πού φανερώνεις τίς σκέψεις σου δέ φαίνεσαι νά είσαι τυχαῖος ἄνθρωπος.» Καί ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε: «Αὐτό, Ἀρτάβανε, δέ θά τό μάθει κανένας πρίν ἀπό τό βασιλιά.»

«Ολα αὐτά τά διηγεῖται ὁ Φανίας. Καί ὁ Ἐρατοσθένης στό βιβλίο του «Περὶ πλούτου», προσθέτει δτι μιά γυναίκα πού είχε μαζί του ὁ χιλίαρχος καί πού ἤταν Ἐλληνίδα ἀπό τήν Ἐρέτρια, μεσολάβησε, γιά νά συναντηθεῖ καί συστηθεῖ μέ τόν Ἀρτάβανο ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ἐπιτέλους ὁ Θεμιστοκλῆς ὀδηγήθηκε στά ἀνάκτορα καί παρουσιάστηκε στό βασιλιά. Τόν προσκύνησε καί στάθηκε σιωπηλός, ὡς τή στιγμή πού δ βασιλιάς ἔδωσε διαταγή στό διερμηνέα νά τόν ρωτήσει ποιός είναι· καί, δταν δ διερμηνέας τόν ρώτησε, δ Θεμιστοκλῆς είπε: «Ἐρχομαι σ' ἐσένα, βασιλιά, ἐγώ δ Θεμιστοκλῆς δ Ἀθηναῖος, ἔξορισμένος καί διωγμένος ἀπό τούς Ἐλληνες. Σ' ἐμένα χρωστοῦν οἱ Πέρσες πολλά κακά, μά περισσότερα καλά, γιατί ἐμπόδισα τήν καταδίωξή τους, δταν δ Ἐλλάδα είχε ἀποφύγει πιά τόν κίνδυνο καί δ σωτηρία τῆς πατρίδας μου μοῦ ἔδωσε τήν εύκαιριά νά προσφέρω καί σ' ἐσᾶς κάποιαν ὑπηρεσία. Τώρα λοιπόν πού θρίσκομαι σ' αὐτή τή δύσκολη περίσταση δλα μοῦ ἐπιτρέπονται καί ἔρχομαι προετοιμασμένος νά δεχτῶ τήν εὔνειά σου, ἃν θέλεις νά συμφιλιωθεῖς μαζί μου, ἥ νά

1 ΚΕΦ. 28

‘Η παρουσίαση
στό βασιλιά
τών Περσών.

2

- κατευνάσω τήν δργή σου, αν θυμᾶσαι ἀκόμη τά κακά πού σου
 4 ἔκαμα. Ἀλλά ἐσύ, βασιλιά, τούς ἔχθρούς μου μπορεῖς νά τους
 θεωρήσεις σάν τους καλύτερους μάρτυρες τῶν εὐεργεσιῶν πού ἔχω
 προσφέρει στούς Πέρσες καί οἱ συμφορές μου τώρα ἄς σου δό-
 σουν τήν εὐκαιρία νά δείξεις τήν καλοσύνη σου καί ὅχι νά ίκα-
 νοποιήσεις τήν δργή σου. "Αν μέ σώσεις, θά σώσεις ἔναν ἰκέτη
 σου, εἰδάλλως θά ἔξοντάσεις ἔναν ἄνθρωπο πού ἔγινε ἔχθρος
 5 τῶν Ἑλλήνων.» Ἀφοῦ εἶπε αὐτά ὁ Θεμιστοκλῆς, γιά νά ἐπιθε-
 βαιώσει τά λόγια του μέ τά θεϊκά σημεῖα πού τοῦ ἔτυχαν, διη-
 γήθηκε τό ὄνειρο πού είδε στό σπίτι τοῦ Νικογένη καί τό χρη-
 σμό τοῦ Δωδωναίου Διός, πού τοῦ ἔδωσε ἐντολή νά πορευτεῖ
 πρός τόν ὄμώνυμο τοῦ Θεοῦ, ἀπ' ὅπου συμπέρανε ὅτι ὁ Θεός
 τόν στέλνει στό βασιλιά τῶν Περσῶν, γιατί καί οἱ δύο είναι καὶ
 λέγονται Μεγάλοι Βασιλεῖς.
- 6 Σάν ἄκουσε αὐτά ὁ Πέρσης μονάρχης, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε
 στό Θεμιστοκλῆ, ἃν καί θαύμασε τό φρόνημα καί τήν τόλμη
 του. Μιλώντας ὅμως ιδιαίτερα στούς φίλους του καλοτύχισε
 τόν ἑαυτό του γι' αὐτό πού ἔγινε καί πού τό θεώρησε σάν μιά
 πολύ μεγάλη εὐτυχία. Εὐχήθηκε νά δίνει πάντα ὁ Θεός Ἀρειμά-
 νιος στούς ἔχθρούς του τέτοια μυαλά, ώστε νά διώχνουν ἀπό τήν
 πατρίδα τους τούς ἀρίστους. Καί λένε ὅτι ἔκαμε θυσία στούς
 θεούς, ἔπειτα ἀμέσως γλέντησε σέ συμπόσιο καί τή νύχτα ἀπό
 τή χαρά του φώναξε δυνατά μέσα στόν ὑπνο του τρεῖς φορές:
 «Κρατῶ στά χέρια μου τό Θεμιστοκλῆ τόν Ἀθηναῖο!»

ΚΕΦ. 29

*Μεγάλες τιμές
 στήν περσική
 αιών.*

- 1 Μόλις ξημέρωσε, ὁ βασιλιάς συγκάλεσε σέ συμβούλιο τούς
 φίλους του καί τούς παρουσίσε τό Θεμιστοκλῆ πού δέν περί-
 μενε κανένα καλό ἀπό δσα ἔβλεπε: γιατί οἱ αὐλικοί, ὅταν ἔμα-
 θαν τό ὄνομά του τή στιγμή πού περνοῦσε μπροστά τους, φαι-
 νονταν θυμωμένοι καί τόν κακολογοῦσαν. Ἀκόμη καί ὁ Ρωξά-
 νης ὁ χιλιάρχος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς βρέθηκε κοντά του, ἐνῷ ὁ
 βασιλιάς ἦταν καθισμένος καί δλοι σιωποῦσαν, ἀναστέναξε καί
 εἶπε μέ χαμηλή φωνή: «Ἐσύ, πονηρό ἐλληνικό φίδι ἡ καλὴ τύ-
 2 χη τοῦ βασιλιὰ σ' ἔφερ ἐδῶ.» Ἀλλά, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πα-
 ρουσιάστηκε μπροστά στό βασιλιά καί τόν προσκύνησε πάλι,
 3 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

αὐτός τόν χαιρέτησε, τοῦ μίλησε φιλικά καὶ τοῦ ἐίπε ὅτι γιά τήν ὥρα τοῦ χρωστούσε διακόσια τάλαντα γιατί, ἀφοῦ παρουσίασε ὁ ἴδιος τόν ἔαυτό του, εἶναι δίκιο νά εἰσπράξει αὐτός τήν ἀμοιβή πού δρίστηκε γιά ἐκεῖνον πού θά τόν ἔφερνε. Τοῦ ὑποσχέθηκε ὅμως ὅτι θά τοῦ ἔδινε ἀκόμη περισσότερα ἀπ' αὐτά, τόν ἐνθάρρυνε καὶ τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια νά τοῦ πεῖ ἐλεύθερα ὅ, τι θέλει γιά τά ἐλληνικά πράγματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε ὅτι ἡ ὄμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μέ χαλιά πού ἔχουν κεντημένες εἰκόνες γιατί, ὅπως αὐτά, ἔτσι καὶ ἐκείνη, ὅταν ἀπλώνεται, δείχνει τίς εἰκόνες, ὅταν ὅμως μαζεύεται, τίς κρύθει καὶ τίς ἔξαφανίζει. Γι' αὐτό, εἶπε, τοῦ χρειάζεται καιρός. Ὁ βασιλιάς εὐχαριστήθηκε ἀπ' αὐτή τήν παρομοίωση καὶ τοῦ εἶπε ὅτι τοῦ δίνει τόν καιρό πού ζητεῖ. Αὐτός ζήτησε προθεσμία ἐνός χρόνου καί, ἀφοῦ στό διάστημα αὐτό ἔμαθε ἀρκετά τήν περσική γλώσσα, μιλοῦσε μέ τό βασιλιά χωρίς διερμηνέα. Τοῦτο ἔδωσε ἀφορμή στούς ἔξω ἀπό τήν αὐλή νά σχηματίσουν τήν ιδέα πώς ὁ Θεμιστοκλῆς είχε μιλήσει στό βασιλιά μόνο γιά τά ἐλληνικά πράγματα ἐπειδή ὅμως αὐτό τόν καιρό ὁ βασιλιάς ἔκαμε πολλές ἀλλαγές στό προσωπικό τής αὐλῆς καὶ στούς φίλους του, ὁ Θεμιστοκλῆς κίνησε τό φθόνο τῶν ἰσχυρῶν, γιατί πίστευαν πώς είχε τολμήσει νά μιλήσει θαρρετά στό βασιλιά καὶ ἐναντίον τους. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ τιμές πού τοῦ δόθηκαν δέν ἦταν ὅμοιες μ' ἐκεῖνες πού συνηθίζονταν στούς ξένους. Καὶ σέ κυνήγια πῆρε μέρος μέ τό βασιλιά καὶ στίς οἰκογενειακές του συναναστροφές, ὅστε καὶ στήν ίδια τή μητέρα τοῦ βασιλιᾶ νά παρουσιαστεῖ καὶ νά σχετιστεῖ μαζί της, καὶ μέ τήν ἄδεια τοῦ βασιλιᾶ νά παρακολουθήσει τή διδασκαλία τῶν μάγων.

Οταν ὁ Δημάρατος ὁ Σπαρτιάτης προσκλήθηκε ἀπό τό βασιλιά νά ζήτησει ὅποια χάρη θέλει, αὐτός ζήτησε τήν ἄδεια νά περάσει ἔφιππος μεσ' ἀπό τίς Σάρδεις, φορώντας ἀνυψωμένη τήν τιάρα, ὅπως οἱ βασιλεῖς. Τότε ὁ Μιθροπαύστης, ἔξαδελφος τοῦ βασιλιά, ἔπιασε τήν τιάρα τοῦ Δημάρατου καὶ τοῦ εἶπε: «Αὐτή ἡ τιάρα δέν ἔχει μιαλό γιά νά τό σκεπάσει· οὔτε κι' ἐσύ θά γίνεις Δίας, ἂν πάρεις στά χέρια σου κεραυνό.» Ὁ βασιλιάς ἔξαλλου ἔδιωξε τό Δημάρατο θυμωμένος γι' αὐτό πού τοῦ ζήτησε καὶ φαινόταν πώς δέ θά τόν συγχωροῦσε, ἀλλά ὁ Θεμιστοκλῆς με-

σολάθησε καί τόν ἔπεισε νά συμφιλιωθεῖ μαζί του.

- 9 Λένε ἀκόμη πώς καὶ ἔπειτα καθένας ἀπό τούς κατοπινούς βασιλεῖς, τήν ἐποχή πού οἱ Πέρσες είχαν ζωηρότερη ἀνάμειξη στίς Ἑλληνικές ὑποθέσεις, κάθε φορά πού χρειαζόταν τίς ὑπηρεσίες κάποιου Ἑλληνα, τοῦ ἔγραφε καὶ τοῦ ἔδινε ὑπόσχεση ὅτι θά είχε κοντά του μεγαλύτερη βαρύτητα καὶ ἀπό δῆτα είχε ὁ
- 10 Θεμιστοκλῆς. Καὶ λένε πώς ὁ Ἰδιος ὁ Θεμιστοκλῆς πού είχε πιά μεγάλη δύναμη καὶ είχε στήν ὑπηρεσία του πολλούς, ὅταν καποτε τοῦ παρατέθηκε πλούσιο τραπέζι, εἶπε στά παιδιά του: «Παιδιά μου, θά πηγαίναμε χαμένοι, ἂν δέν είχαμε χαθεῖ.»
- 11 Ἀκόμη, καθώς λένε οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς, τοῦ ἔδωσαν καὶ τρεῖς πόλεις, γιά νά προμηθεύεται τό ψωμί, τό κρασί καὶ τό προσφάγι του, τή *Μαγνησία*, τή *Λάμψακο* καὶ τή *Μυούντα*. Ὁ Νεάνθης ἀπό τήν *Κύζικο* καὶ ὁ *Φανίας* προσθέτουν καὶ δύο ἄλλες, τήν *Περκώτη* καὶ τήν *Παλαίσκηψη*, γιά τά στρώματα καὶ τό ρουχισμό του.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 30-32)

ΚΕΦ. 30

Μεγαλοι κινδυνοι απαιζοῦν τό Θεμιστοκλή.

- 1 “Οταν ἀργότερα κατέβηκε πρός τή θάλασσα, γιά νά ἀσχοληθεῖ μέ τίς Ἑλληνικές ὑποθέσεις, ἔνας Πέρσης πού δονομαζόταν Ἐπιξύνης, σατράπης τής ἀνω *Φρυγίας*, σκέφτηκε νά τόν ἔξοντώσει. Είχε προετοιμάσει ἀπό καιρό μερικούς *Πισίδες*, γιά νά τόν σκοτώσουν, ὅταν θά ἔφτανε καὶ θά στάθμευε στήν κωμόπολη *Λεοντοκέφαλο*. Καὶ λένε πώς τό μεσημέρι, τήν ώρα πού ὁ Θεμιστοκλῆς κοιμόταν, φάνηκε στόν ὑπνο του ἡ *Μητέρα τῶν θεῶν* καὶ τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλῆ, μακριά ἀπό λιονταριῶν κεφάλι, γιά νά μήν πέσεις στό στόμα λιονταριοῦ. Κι’ ἐγώ γιά πληρωμή μου σοῦ ζητῶ ώς ίέρεια τήν κόρη σου τή *Μνησιπτολέμα*.» Ὁ Θεμιστοκλῆς τότε πολύ ταραγμένος προσευχήθηκε στή θεά. “Ἐπειτα προχώρησε ἀφήνοντας τό μεγάλο δρόμο καὶ ἀφοῦ ἔκαμε γύρο ἀπό ἄλλο δρόμο καὶ πέρασε πιό πέρα ἀπό ἐκεῖνο τό μέρος, τόν
- 2 θρήκε πιά ἡ νύχτα καὶ σταμάτησε νά ἔκουραστεῖ. Ἐκεῖ, ἐπειδή ἔνα ἀπό τά ὑποζύγια πού κουβαλούσαν τή *σκηνή* ἔπεισε στό ποτάμι, οἱ ὑπηρέτες τοῦ Θεμιστοκλῆ πῆραν τά παραπετάσματα
- 3
- 4

τῆς σκηνῆς πού βράχηκαν καὶ τά ἄπλωσαν νά στεγνώσουν. Οι Πισίδες στό μεταξύ μέ τά σπαθιά στά χέρια τους ἔτρεχαν μέ δρυμή πρός τά ἐκεῖ καὶ, σάν είδαν τά παραπετάσματα πού στέγνωναν, χωρίς νά μπορούν νά διακρίνουν καλά κάτω ἀπό τό φῶς τῆς σελήνης, νόμισαν πώς είναι ή σκηνή τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ πώς θά τόν θροῦν μέσα νά ἀναπαύεται. "Οταν ὅμως ἡρθαν κοντά καὶ σήκωσαν τό παραπέτασμα, πέφτουν ἐπάνω τους οἱ ἄνθρωποι τοῦ Θεμιστοκλῆ πού τούς παραμόνευαν καὶ τούς πιάνουν. "Ετσι ο Θεμιστοκλῆς ἔφυγε τόν κίνδυνο καὶ θαύμασε τό φανέρωμα τῆς θεᾶς. Τῆς ἔχτισε ναό στή Μαγνησία μέ τήν ἐπωνυμία τῆς Δινδυμήνης καὶ τῆς ἔδωσε ώς ίέρεια τή θυγατέρα του Μνησιπτολέμα.

"Οταν ἡρθε στίς Σάρδεις καὶ σάν δέν είχε ἄλλη ἀσχολία, παρατηροῦσε μέ προσοχή τήν ἀρχιτεκτονική τῶν ναῶν καὶ τό πλῆθος τῶν ἀφιερωμάτων. Ἐκεῖ είδε στό ναό τῆς Μητέρας τῶν θεῶν καὶ ἕνα χάλκινο ἄγαλμα πού εἰκόνιζε τήν Ὅροφόρα Κόρη, ὅπως λεγόταν, καὶ πού είχε ὑψος δύο πῆχες. Τό ἄγαλμα τοῦτο ἦταν ἐκεῖνο πού αὐτός ὁ ἴδιος τό είχε προσφέρει ώς ἀφιέρωμα, ὅταν ἦταν ἐπιστάτης τῶν νερῶν στήν Ἀθήνα καὶ είχε δώσει διαταγή νά κατασκευαστεῖ μέ τά πρόστιμα στά δόποια καταδίκασε ἐκείνους πού ἀφαιροῦσαν τό νερό καὶ τό διοχέτευαν στά χτήματά τους. Καί, σάν τό είδε ἐκεῖ στίς Σάρδεις, εἴτε γιατί λυπήθηκε πού τό ἀφιέρωμά του ἦταν σκλαβωμένο εἴτε γιατί ἥθελε νά δείξει στούς Ἀθηναίους πόση τιμή καὶ δύναμη είχε στήν ύπηρεσία τοῦ βασιλιά, μίλησε στό σατράπη τῆς Λυδίας καὶ ζήτησε γιά χάρη του νά στείλουν πίσω τό ἄγαλμα τῆς Κόρης στήν Ἀθήνα. Ἄλλα δέ βάρθαρος σατράπης ἀρνήθηκε θυμωμένος καὶ τοῦ είπε πώς θά τό ἀναφέρει μέ ἐπιστολή του στό βασιλιά. Ο Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε καὶ κατάφυγε στό γυναικωνίτη τοῦ σατράπη, δωροδόκησε τίς γυναικες του καὶ κατάφερε νά καταπραῦνε τήν δργή του. Ἀπό τότε σέ κάθε ἄλλη του ἐνέργεια ἦταν πιό προσεχτικός, γιατί τόν φόβιζε πιά δὲ φθόνος τῶν βαρθάρων. Γι' αὐτό ἔπαψε τίς περιοδεῖες του στήν Ἀσία, ὅπως λέει ὁ Θεόπομπος, καὶ κατοικοῦσε μόνιμα στή Μαγνησία. Ἐκεῖ παίρ-

1 ΚΕΦ. 31
Θυνατος τῶν
Θεμιστοκλῆς

νοντας μεγάλες δωρεές και ἔχοντας μεγάλες τιμές, ὅπως οἱ ἔξοχότεροι ἀπό τοὺς Πέρσες, ἔζησε πολύν καιρὸν ἀνενόχλητα, γιατὶ δὲ βασιλιάς δέν ἔδινε προσοχή στίς ἐλληνικές ὑποθέσεις, ἀπασχολημένος μέ τά ἐσωτερικά ζητήματα τοῦ κράτους του.

4 Ἀλλά, ὅταν ἡ Αἴγυπτος ἀποστάτησε μέ τῇ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων, και ἐλληνικά πολεμικά πλοῖα ἔπλεαν ὡς τὴν Κύπρο και τὴν Κιλικία, και ὁ Κίμων κυριαρχοῦσε στὴ θάλασσα, ὁ βασιλιάς ἔστρεψε τὴν προσοχή του στοὺς Ἑλληνες και θέλησε νά ἐναντιώθει στίς προσπάθειές τους και νά τοὺς ἐμποδίσει νά μεγαλώνουν πρός βλάβη του. Τότε και στρατιωτικές δυνάμεις κινήθηκαν και στρατηγοί στάλθηκαν σέ διάφορα μέρη και κατέβηκαν στὴ Μαγνησία ἀγγελιοφόροι πρός τὸ Θεμιστοκλῆ μέ διαταγὴ τοῦ βασιλιᾶ νά καταπιαστεῖ μέ τίς ἐλληνικές ὑποθέσεις και νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του.

5 Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως στήν περιστασή αὐτῇ δέν παρασύρθηκε ἀπό θυμό ἐναντίον τῶν συμπολιτῶν του οὔτε περηφανεύτηκε γιά τὴν τόση τιμή και δύναμη πού τοῦ ἔδινε ὁ πόλεμος. Ἰσως, βέβαια, ἔκρινε δτὶ τὸ ἔργο δέν ἦταν κατορθωτό, ἀφοῦ ἡ Ἑλλάδα είχε τότε και ἄλλους μεγάλους στρατηγούς και μάλιστα τὸν Κίμωνα, πού ἐξαιρετικά εύδοκιμοῦσε στὰ πολεμικά ἔργα. Ἀλλά περισσότερο ἀπ' ὅλα αὐτό πού ἐπικράτησε στήν ψυχὴ του ἦταν ὁ σεβασμός πρός τὴ δόξα τῶν κατορθωμάτων του και τῶν παλαιῶν του ἐκείνων θριάμβων.

6 Γι' αὐτό πῆρε τὴν πιὸ καλὴ ἀπόφαση, νά δώσει στὴ ζωὴ του τὸ τέλος πού ἄρμοζε. Θυσίασε στοὺς θεούς, συγκέντρωσε τοὺς φίλους του και τοὺς χαιρέτησε μέ τὸ δεξί του χέρι ἔπειτα, καθὼς λένε οἱ περισσότεροι, ἥπιε αἷμα ταύρου ἥ, καθὼς λένε μερικοί, πῆρε δραστικό δηλητήριο. Ἀφησε τὴν τελευταία πνοή του στὴ Μαγνησία τῆς Ἀσίας, ἀφοῦ ἔζησε ἔξηντα πέντε χρόνια, και τὰ περισσότερα σάν πολιτικός ἀρχηγός.

7 Ὅταν ἔμαθε τὴν αἰτία και τὸν τρόπο τοῦ θανάτου του ὁ βασιλιάς, λένε πώς θαύμασε ἀκόμη περισσότερο τὸν ἄντρα και ἔδειχνε πάντα εὐμένεια στοὺς φίλους και συγγενεῖς του.

Λυσάνδρου ἀπό τὴν Ἀλωπεκή δι Θεμιστοκλῆς ἄφησε τρεῖς γιούς: τὸν Ἀρχέπτολη, τὸν Πολύευκτο καὶ τὸν Κλεόφαντο, πού τὸν μνημονεύει καὶ δι Πλάτων δι φιλόσοφος σάν ἄριστο ἵππεα, χωρὶς ὅμως ἄλλη ἀξία. Ἀπό τὰ μεγαλύτερα παιδιά του δι Νεοκλῆς πέθανε, 2 διαν ἡταν ἀκόμη μικρός, ἀπό δάγκωμα ἀλόγου, καὶ τὸ Διοκλῆ τὸν νίοθέτησε δι παππούς του δι Λύσανδρος. Θυγατέρες εἶχε περισσότερες· ἀπ' αὐτές τῇ Μνησιπτολέμα, πού τὴν ἀπόκτησε ἀπό τὸ δεύτερο γάμο του, τὴν πήρε γυναίκα του δι ἀπό ἄλλη μητέρα ἀδερφός της Ἀρχέπτολης· τὴν Ἰταλία τῇ νυμφεύτηκε δι Πανθοΐδης ἀπό τὴ Χίο· τῇ Σύθαρη δι Νικόδημος δι Αθηναῖος· τῇ Νικομάχῃ δι Φρασικλῆς, δι ὀνεψιός του Θεμιστοκλῆ, ἀφοῦ ἐκεῖνος εἶχε πιά πεθάνει, πήγε στὴ Μαγνησία καὶ τὴν πήρε ἀπό τοὺς ἀδερφούς της. Τέλος δι ιδιος δι Φρασικλῆς ἀνάθρεψε καὶ τὴν Ἀσία, τῇ μικρότερῃ ἀπό δύλα τὰ παιδιά του Θεμιστοκλῆ.

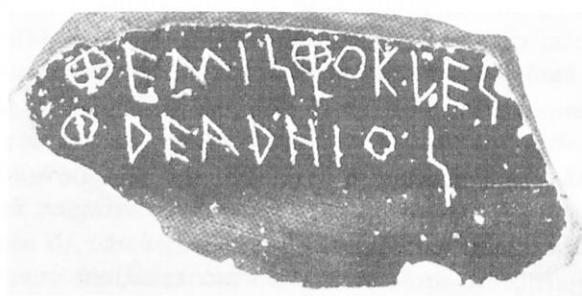
Λαμπρός τάφος του Θεμιστοκλῆ ὑπάρχει στὴν ἀγορά τῆς Μαγνησίας. "Οσο γιά τὰ λείψανά του δέν ἀξίζει νά δίνει κανείς πίστη οὔτε σέ δσα λέει δι Ανδοκίδης στὸ βιβλίο του «Πρός τοὺς ἔταιρους», δι δηλαδή οἱ Αθηναῖοι βρήκαν τὰ λείψανά του καὶ τὰ σκόρπισαν (αὐτά είναι ψέματα πού τά γράφει ἐπίτηδες, γιά νά ἔξερθίσει τούς δλιγαρχικούς ἐναντίον του λαοῦ) οὔτε πάλι σέ δσα λέει δι Φύλαρχος, πού ἔστησε στὴ διήγησή του μιά μηχανή σάν ἐκεῖνες πού χρησιμοποιοῦν σε παράσταση τραγωδίας καὶ παρουσιάζει στὴ σκηνή κάποιον Νεοκλῆ καὶ κάποιον Δημόπολη, σάν παιδιά του Θεμιστοκλῆ, θέλοντας νά προκαλέσει θόρυβο καὶ συγκίνηση· αὐτά καὶ δι πιό τυχαῖος ἄνθρωπος τό καταλαβαίνει δι είναι πλαστά.

Ο Διόδωρος δι περιηγητής στὸ ἔργο του «Περὶ μνημάτων» ἔχει γράψει, ἀπό εἰκασία καὶ ὅχι ἀπό ἀμεση ἀντίληψη, δι κοντά στὸ μεγάλο λιμάνι του Πειραιᾶ προεκτείνεται ἀπό τὸ ἀκρωτήριο πού σχηματίζεται κατά τὸν Ἀλκιμο μιά προεξοχή σάν ἀγκώνας καὶ στὴ στροφή πρός τὸ ἐσωτερικό του λιμανιοῦ, ἐκεὶ ὅπου ἡ θάλασσα ἔχει γαλήνη, ὑπάρχει μιά βάση ἀρκετά μεγάλη καὶ δι αὐτό πού φαίνεται ἐπάνω της σάν σχῆμα θωμοῦ είναι δι τάφος του Θεμιστοκλῆ. Καί δι Διόδωρος νομίζει πώς δι Πλάτων δι κωμικός συμφωνεῖ μαζί του καὶ ἐπιθεβαιώνει τὰ λόγια του μέ τοὺς ἀκόλουθους στίχους:

*Tu παδία τοῦ
Θεμιστοκλῆ.
Ο τάφος του.*

«Τό μνῆμα σου καλά είν' αὐτοῦ στημένο,
σημάδι ἀπό παντοῦ στούς ταξιδιώτες.
Θά βλέπει αὐτούς πού μπαίνουνε καὶ βγαίνουν
καὶ καραβιῶν ἀγωνες θά κοιτάζει.»

Γιά τους ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλῆ διατηρήθηκαν τιμητικές διακρίσεις στή Μαγνησία ὡς τίς μέρες μας. Αὐτές τίς χάρηκε καὶ ὁ (νεώτερος) Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, αὐτός πού ἦταν συμμαθητής καὶ φίλος μου στή σχολή τοῦ Ἀμμωνίου τοῦ φιλοσόφου.

«“Οστρακο” μὲν χαραγμένο τό ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἀπό ψηφοφορίᾳ γιά ἐξοστρακισμό του. [Βλ. σημ. γιά τό κεφ. 5, 7 (σελ. 101) καὶ τό κεφ. 22 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ (σελ. 81)].

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 61

Ἡ καταγωγὴ οἱ γονεῖς τοῦ Θεμιστοκλῆ ἡταν ἄσημοι· τῇ δόξᾳ πού ἀπόκτησε τήν δφείλει μόνο στή δική του δράση. Ἡ συγγένειά του ὅμως μέ τούς Λυκομίδες (1,4) τόν κατατάσσει ἀνάμεσα στούς εὐγενεῖς.

στὸ δῆμο τῶν Φρεαρρίων ἀπό τή Λεωντίδα φυλή. Ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.) πού ἔθεσε τίς βάσεις τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος στήν Ἀθήνα είχε διαιρέσει τό λαό τῆς Ἀττικῆς σέ ἐκατό δήμους και κάθε δέκα δῆμοι ἀποτελοῦσαν μία φυλή (ἀργότερα ἔγιναν οἱ δῆμοι 174). Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνῆκε στή Λεωντίδα φυλή και στὸ δῆμο Φρεάρριο ἢ Φρέαρρο (δ δημότης Φρεάρριος), ἀπό τό δνομα τοῦ ἀττικοῦ ἥρωα Φρεάρρου· δ δῆμος αὐτός ἵσως βρισκόταν ἀνάμεσα στό Θορικό και τήν Κερατέα τῆς Ἀττικῆς. Στίς ἐπίσημες πράξεις ἡταν ἀπαραίτητο μαζί μέ τό δνομα τοῦ προσώπου νά ἀναγράφεται τό δνομα τοῦ πατέρα του, καθώς και τοῦ δήμου στόν δποῖον ἀνῆκε.

δέν ἡταν γνήσιος Ἀθηναῖος· κατά τόν ἀττικό νόμο δέν ἡταν γνήσιος Ἀθηναῖος ὅποιος είχε πατέρα ἢ μητέρα ξένης καταγωγῆς (αὐτοὶ λέγονταν «νόθοι»). Ἐπομένως και δ Θεμιστοκλῆς δέν ἡταν γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του καταγόταν ἀπό τή Θράκη.

κάποιοι στίχοι είναι ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα ἄγνωστου ποιητή πού τό ἀναφέρουν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

ἡ Ἀθρότονον θηλυκό δνομα μέ τύπο οὐδετέρου, δπως συνήθιζαν πολλὲς φορές οἱ ἀρχαῖοι γιά δνόματα γυναικῶν (ἔτσι

ΚΕΦ. 1

καὶ σήμερα λέμε τό Ἐλενιώ, τό Κατινιώ κτλ. χαιδευτικά).

Φανίας ἢ *Φαινίας*, φιλόσοφος ἀπό τήν Ἐρεσό τῆς Λέσβου (μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη), πού ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά καὶ ιστορικά ἔργα, ἀπό τά δόποια μόνο λίγα ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Καρία, χώρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνάμεσα στή Λυδία καὶ τή Λυκία.

Νεάνθης, ἀπό τήν Κύζικο τῆς Προποντίδας, ἔζησε τόν 3ο π.Χ. αἰ. καὶ ἔγραψε πολλά ιστορικά καὶ ρητορικά ἔργα πού ἀπ' αὐτά ἔμειναν μόνο ἀποσπάσματα περίφημο είναι τό βιογραφικό ἔργο του «Περὶ ἐνδόξων ἀνδρῶν», ἀλλά καὶ ἀπ' αὐτό μόνο μερικά ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Ἀλικαρνασσός, ἡ πρωτεύουσα τῆς Καρίας, μεγάλη καὶ ἀρχαία παραλιακή πόλη μέ καλό λιμάνι καὶ δύο ἀκροπόλεις· ἡ βασιλισσά της Ἀρτεμισία πῆρε μέρος μαζί μέ τούς Πέρσες στήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων (βλ. κεφ. 14,4).

Κυνόσαργες, γυμναστήριο ἔξω ἀπό τήν πόλη, στό νοτιανατολικό μέρος της, ἵσως ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ συνοικία «Νέος κόσμος», στό δρόμο πρός τόν Ἀγιο Δημήτριο (Μπραχάμι)· σ' αὐτό γυμνάζονταν ὅσοι δέν ἦταν γνήσιοι Ἀθηναῖοι (βλ. σημ. παραπάνω). Ἡταν ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, πού δέν τόν θεωροῦσαν γνήσιο, γιατί είχε βέβαια πατέρα τό Δία, ἀλλά ἡ μητέρα του, ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν θνητή.

ἔξω ἀπό τίς πύλες· ἐννοεῖ τίς Διόμειες πύλες κοντά στό σημερινό προεδρικό μέγαρο.

γένος τῶν Λυκομίδῶν οἱ Λυκομίδες ἦταν ἀρχαία ἱερατικὴ οἰκογένεια τῆς Ἀθήνας.

Σελ. 62

Φλινά (ἢ *Φλυή* ἢ *Φλυές*) είναι τό ὄνομα ἐνός δήμου τῆς Ἀττικῆς, περίπου ὅπου τό σημερινό Χαλάντρι. Ἐκεῖ ἦταν ἔνα τελεστήριο, δηλ. ἔνας ναός, ὅπου γινόταν μύηση τῶν πιστῶν, ὑνάλογη μέ τή μύηση στά ἔλευσίνια μυστήρια.

Σιμωνίδης ὁ *Κεῖος* (δηλ. ἀπό τήν Κέα), μεγάλος λυρικός ποιητής καὶ μάλιστα ἐπιγραμματοποιός (556-548 π.Χ.). Περίφη-

μο είναι τό ἐπίγραμμά του σ' αὐτούς πού ἔπεσαν στίς Θερμοπύλες:

*Ω̄ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι*

(Στή Λακεδαιμονία, ξένε διαβάτη, τό μήνυμα φέρε
ὅτι κειτόμαστε δῶ στίς ἐντολές τους πιστοί.

Μετ. Θρ. Σταύρου).

μαθήματα ἡθοπλαστικά ἢ γιά εὐχαρίστηση ἦταν ἡ μουσική, ἡ ποίηση καὶ ἡ γυμναστικὴ σ' αὐτά ἔδιναν μεγάλη σημασία γιά τήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, γιατί ἡ μουσική καὶ ἡ ποίηση ἐξευγενίζουν τήν ψυχή καὶ ἡ γυμναστικὴ διαμορφώνει εὔρωστα σώματα, ὥστε τό παιδί νά γίνει γερό καὶ στήν ψυχή καὶ στό σῶμα. Γι' αὐτό είχαν μεγάλη ἐκτίμηση οἱ διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς (κιθαριστές) καὶ τῆς γυμναστικῆς (παιδοτρίβες).

λύρα ἦταν ἔγχορδο μουσικό ὅργανο, συνήθως μέ ἑφτά χορδές, δμοιο περίπου μέ τήν κιθάρα.

Στησίμβροτος· ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ, πού ἔγραψε μέ ἐχθρότητα ἔνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλῆ, τόν Περικλῆ καὶ τό Θουκυδίδη (οχι τόν ίστορικό, παρά τό γιό τοῦ Μελησία, πολιτικό ἀντίπαλο τοῦ Περικλῆ).

Αναξαγόρας, μεγάλος φιλόσοφος· γεννήθηκε στίς Κλαζομενές τῆς Μικρᾶς Ασίας τό 500 π.Χ., ἔζησε στήν Ἀθήνα καὶ πέθανε στή Λάμψακο τό 428· ἔγραψε σύγγραμμα «Περί φύσεως», ὅπου ἐκθέτει τό φιλοσοφικό του σύστημα καὶ ύποστηρίζει ὅτι τό αἴτιο πού κινεῖ δλα τά στοιχεῖα στή φύση είναι δ ἄπειρος «νοῦς».

Μέλισσος, φιλόσοφος ἀπό τή Σάμο· αὐτός ἦταν στρατηγός τῶν Σαμίων κατά τήν ἐκστρατεία πού ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι τό 440 π.Χ. ἐναντίον τῆς Σάμου· δ Μέλισσος νίκησε τούς Ἀθηναίους, γιατί ἔλειπε δ Περικλῆς.

νεώτερος· δ Θεμιστοκλῆς γεννήθηκε τό 525 π.Χ., ἐνῶ δ Περικλῆς τό 495 π.Χ.

ΚΕΦ. 2

Σελ. 63

Μνησίφιλος, πολιτικός σύγχρονος καὶ συνδημότης τοῦ Θεμιστοκλῆ (άπό τὸ δῆμο Φρεάρριο, βλ. κεφ. 1,1) ὁ ἱστορικός Ἡρόδοτος λέει ὅτι ὁ *Μνησίφιλος* ἔδωσε συμβουλή στὸ Θεμιστοκλῆ νά πείσει τοὺς Ἀθηναίους νά πολεμήσουν στὴ Σαλαμίνα. Ἰσως αὐτό τὸ εἶχαν διαδώσει ὅσοι ἥθελαν νά ύποτιμήσουν τὸ ἔργο τοῦ Θεμιστοκλῆ.

φυσικοὶ φιλόσοφοι λέγονταν οἱ Ἰωνες φιλόσοφοι, τοῦ δου καὶ δου π.Χ. αἰ. ποὺ ἐρευνοῦσαν τὴν οὐσία καὶ τὰ αἴτια τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Σόλων, ὁ μεγάλος Ἀθηναῖος νομοθέτης (639-559 π.Χ.) πού ἤταν συγχρόνως φιλόσοφος καὶ ποιητής.

σοφιστές: ἔτσι λέγονταν στὴν ἀρχῇ ἄνθρωποι σοφοί ποὺ εἶχαν ώς ἔργο τὴν ἐπιστημονική ἔρευνα καὶ παρουσίασαν μεγάλη πνευματική καὶ κοινωνική δράση (γι' αὐτό σοφιστής λεγόταν καὶ δ *Σόλων*): ἀργότερα ὅμως τὸ ὄνομα δόθηκε στοὺς ρητοροδιδασκάλους πού εἶχαν ἔρθει στὴν Ἀθήνα κατά τὸν 5ο π.Χ. αἰ. ἀπό διάφορα μέρη, καὶ σ' ἐκείνους γενικά πού ἐπιδίωκαν νά κάμουν τοὺς μαθητές τους ἴκανούς νά νικοῦν μέ κάθε τρόπο τοὺς ἀντιπάλους τους στίς συζητήσεις, ἀκόμη καὶ μέ στρεψοδικίες.

ὅ πατέρας του τὸν ἀποκήρυξε: ἡ «ἀποκήρυξη» γινόταν γνωστή μέ δημόσιο κήρυκα: ὁ νόμος ἐδινε τὸ δικαίωμα στὸν πατέρα νά κηρύξει τό παιδί του ἀπόκληρο καὶ νά διαλύσει τὴ νόμιμη σχέση πατέρα καὶ παιδιοῦ, ἂν αὐτό ἔδειχνε ἄκοσμη διαγωγή καὶ ζοῦσε βίο ἄσωτο καὶ ἄπρεπο.

ΚΕΦ. 3

Σελ. 64

τὸν Ἀριστείδη: ὁ *Ἀριστείδης*, ὁ *Ἀθηναῖος στρατηγός* (540-468 π.Χ.), γνωστός μέ τὴν ἐπωνυμία «δίκαιος» είναι ὁ κυριότερος ἀντίπαλος τοῦ Θεμιστοκλῆ, ὅπως φαίνεται καὶ σὲ ὅσα γράφει παρακάτω ὁ *Πλούταρχος*: ἀλλά γιά τὸν *Ἀριστείδη* ὁ *Πλούταρχος* ἔγραψε καὶ ιδιαίτερη βιογραφία.

τὸ Μαραθώνα: ἡ περίφημη μάχη τοῦ Μαραθώνα ἔγινε τό 490 π.Χ. μέ ἀρχιστράτηγο τὸν *Ἀθηναῖο στρατηγό Μιλτιάδη*

πού δόδηγησε τόν έλληνικό στρατό ἀπό 10.000 Ἀθηναίους και Πλαταιεῖς στήν ύπερλαμπρη νίκη.

τά ἀργυρωρυχεῖα τοῦ Λαυρείου· στό Λαύρειο ύπηρχαν πλουσιότατα μεταλλεῖα σιδήρου, ψευδαργύρου, μολύβδου, καὶ ἀργύρου σέ ἕκταση 300.000 στρεμμάτων. Οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν ἐκμετάλλευση μόνο τοῦ μολύβδου πού εἶχε ἀρκετή ποσότητα ἀργύρου καὶ σώζονται τά ἵχνη ἀπό 2.000 περίπου στοές· ἀπό τὰ μεταλλεῖα αὐτά τὴν ἐποχὴν πού γινόταν ἐντατική ἐκμετάλλευση τους τό δημόσιο ταμείο τῆς Ἀθήνας εἶχε πρόσοδο ἀπό 50-100 τάλαντα τό χρόνο, δηλ. 300.000-600.000 χρυσές δραχμές.

ΚΕΦ. 4

Σελ. 65

Δαρεῖος ὁ Α' (550-485 π.Χ.) ύπηρξε ὁ σπουδαιότερος βασιλιάς τῶν Περσῶν μετά τό μεγάλο Κύρο τό Β'. Ὁ Δαρεῖος ὅργάνωσε τό ἀπέραντο κράτος του καὶ προσάρτησε σ' αὐτό πολλές χῶρες· αὐτός πρῶτος ἄρχισε τόν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Ἐλλήνων τό 492 π.Χ.

Αἰγινῆτες· ὁ πόλεμος τῶν Ἀθηναίων μέ τούς Αἰγινῆτες ἄρχισε τό 488 π.Χ. καὶ τελείωσε τό 481 π.Χ., ὅταν οἱ Ἐλληνες συμφιλιώθηκαν μπροστά στόν κίνδυνο πού τούς ἀπείλησε ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν Περσῶν.

μόνιμοι ὄπλιτες· οἱ Ἀθηναῖοι ὡς τότε εἶχαν στρατό ἀπό δηλίτες πού πήγαιναν νά πολεμήσουν σέ δρισμένο μέρος καὶ δύσκολα μποροῦσαν νά μετακινηθοῦν (γι' αὐτό λέγονται «μόνιμοι δηλίτες»). Ὁ Θεμιστοκλῆς δῆμος θέλησε νά τούς μεταβάλει σέ μάχιμο πλήρωμα τῶν πλοίων («ναυτική δηλιτεία»), πού μποροῦσαν νά ἀποθιβάζονται σέ διάφορα μέρη καὶ σέ περίπτωση κινδύνου νά ἀποχωροῦν μπαίνοντας στά πλοῖα.

Πλάτων, δ μεγάλος Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητής τοῦ Σωκράτη. Αὐτός ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά ἔργα σέ μορφή διαλόγων. Σ' ἔνα ἀπό τά ἔργα του πού ἐπιγράφεται «Νόμοι» ἀναφέρει αὐτό πού λέει ἐδῶ ὁ Πλούταρχος γιά τή μετατροπή τῶν μόνιμων Ἀθηναίων δηλιτῶν σέ ναυτικούς καὶ θαλασσινούς.

Στησίμβροτος, βλ. σελ. 97.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος· ἐδῶ δὲ Πλούτ. ἀφήνει νά
έννοηθεῖ ὅτι ἡ μεταβολή τῆς Ἀθήνας ἀπό ἡπειρωτική σὲ ναυ-
τική δύναμη τὴν δόδγησε σὲ ἄκρατη δημοκρατία (βλ. καὶ κεφ.
19,6).

ὁ Ξέρξης μετά τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα, ἐνδε εἶχε ἀνέ-
παφο τὸν πολυάριθμο πεζικό του στρατό, ἥψησε στήν Ἑλλάδα
τό Μαρδόνιο κυρίως γιά νά παρεμποδίσει τοὺς Ἕλληνες νά τόν
καταδιώξουν· ἀντό βέθαια δείχνει τήν ὑπεροχή πού ἔχει ἡ ναυ-
τική δύναμη ἀπέναντι στήν πεζική. Παρακάτω δύως (κεφ. 16,6)
δὲ Πλούτ. ἐκφράζει διαφορετική κρίση γιά τήν ἰκανότητα τῶν
περσικῶν δυνάμεων πού εἶχαν ἀφεθεῖ στό Μαρδόνιο.

Σελ. 66

ΚΕΦ. 5

πλούσιες θυσίες· οἱ θυσίες τῶν ἀρχαίων ἦταν πολυέξοδες,
γιατί τίς θυσίες συνήθως ἀκολουθοῦσε συμπόσιο μέ πολλούς κα-
λεσμένους.

«δούρειον ἵππον». Ὁ δούρειος ἵππος (ξύλινο ἄλογο) κυ-
ριολεχτικά εἶναι τό ὕπουλο μέσο πού μεταχειρίστηκαν οἱ Ἕλ-
ληνες γιά τήν καταστροφή τῆς Τροίας, γιατί ἀπό μέσα του ξε-
πετάχτηκαν οἱ κρυμμένοι πολεμιστές. Ἐδῶ δὲ Θεμιστοκλῆς χρη-
σιμοποιεῖ τή φράση μεταφορικά. (Πῶς θά ἔλεγε ἂν μιλοῦσε μέ
κυριολεξία;)

Ο Ἐπικλῆς, ἦταν «κιθαριστής», δηλαδή ἴδιωτικός δά-
σκαλος τῆς μουσικῆς. Βλ. σημ. κεφ. 2, σελ. 97 στή λέξη μα-
θήματα.

Όλυμπία, δπου γίνονταν οἱ πανελλήνιοι δλυμπιακοί ἀγῶ-
νες κάθε τέσσερα χρόνια, πού λέγονταν «Ολύμπια». Κατά τήν
τέλεση τῶν ἀγώνων συγκεντρώνονταν θεατές ἀπό ὅλη τήν Ἑλ-
λάδα. Οἱ ἀγῶνες διαρκοῦσαν στήν ἀρχή μία μέρα, ἔπειτα 3 καὶ
ἀργότερα 5 μέρες. Γιά τήν παραμονή τῶν θεατῶν στήνονταν
σκηνές σέ εἰδικό χώρο καὶ οἱ ἐπισημότεροι ἔμεναν σέ σκηνές
μέ ἔξαιρετική πολυτέλεια, πού ἔδειχνε τόν πλοῦτο καὶ τήν κοι-
νωνική τους θέση.

δ Κίμων (510-449 π.Χ.), γιός τοῦ Μιλτιάδη (τοῦ νικητῆ
στή μάχη τοῦ Μαραθώνα), ἦταν δεκαπέντε χρόνια μικρότερος
Ψηφιστοποίηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ἀπό τό Θεμιστοκλῆ καὶ ἀνῆκε σέ ἀρχοντική ἀθηναϊκή οἰκογένεια.

χορηγός· ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε ἐπιβάλει στους πλούσιους πολίτες τὴν ύποχρέωση νά ἐκτελοῦν μέ δικά τους ἔξοδα δρισμένες ύπηρεσίες πού λέγονταν «λειτουργίες»· σπουδαιότερες ἦταν: 1) ἡ γυμνασιαρχία, δηλ. ἡ προετοιμασία τῆς λαμπαδηφορίας κατά τά Παναθήναια ἡ καὶ σέ ἄλλες δημόσιες γιορτές; 2) ἡ θεωρία, δηλ. ἡ ἀποστολή ἀντιπροσώπων σέ πανελλήνιες γιορτές καὶ σέ Ἱερούς τόπους; 3) ἡ τριηραρχία, δηλ. ὁ ἔξοπλισμός καὶ ἡ συντήρηση ἐνός πολεμικοῦ πλοίου τῆς πολιτείας καὶ 4) ἡ χορηγία, δηλ. ἡ ὀργάνωση τῶν λυρικῶν ἡ δραματικῶν ἀγώνων. Αὐτός πού θ' ἀναλάβαινε τή χορηγία, ὁ χορηγός, εἶχε ύποχρέωση νά βρεῖ τά κατάλληλα πρόσωπα γιά τό χορό τῶν ἀγώνων, νά συντηρεῖ τά μέλη τοῦ χοροῦ, νά πληρώνει τόν κατάλληλο χοροδιδάσκαλο καὶ γενικά νά προσφέρει ὅλα τά ἔξοδα πού χρειάζονταν γιά τήν παράσταση τοῦ ἔργου. Ό Θεμιστοκλῆς ἔγινε χορηγός σέ διαγωνισμό τραγωδίας κατά τή γιορτή τῶν μεγάλων Διονυσίων, τό Μάρτιο τοῦ 476 π.Χ. καὶ νίκησε στό διαγωνισμό ἡ τραγωδία πού τό χορό της τόν εἶχε παρασκευάσει αὐτός μέ ἔξοδά του.

Φρύνιχος, Ἀθηναϊος δραματικός ποιητής (πρόδρομος τοῦ Αισχύλου) πού δέ σώζονται ἀπό τά ἔργα του παρά μόνο λίγα ἀποσπάσματα· ἡ τραγωδία πού νίκησε σ' αὐτό τόν ἀγώνα μέ τόν τίτλο «Φοίνισσες» εἶχε ώς θέμα τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.

Ἀδείμαντος, ἐπώνυμος ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας τό 477-476 π.Χ., τρία χρόνια μετά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Ἐπώνυμος λεγόταν στήν Ἀθήνα δι πρῶτος ἀπό τούς 10 ἄρχοντες πού μέ τό σονομά του καθόριζαν τή χρονολογία, δηλ. τό πότε ἔγινε μιά πράξη.

Σελ. 67

Σιμωνίδης βλ. σημ. κεφ. 1, σελ. 96.

ὁ ἔξοστρακισμός ἦταν θεσμός πού καθιέρωσε ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.), γιά νά ἀπομακρύνονται οἱ πολιτικοί πού ἀποκτοῦσαν μεγάλη δύναμη καὶ ἦταν γι' αὐτό ἐπικίνδυνοι στήν δ-

μαλή λειτουργία τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Δέν ἡταν ἐξορία, παρά προσωρινή ἀπομάκρυνση πού διαρκοῦσε πέντε ἥ δέκα χρόνια καὶ γινόταν ἔπειτα ἀπό ψηφοφορία τοῦ λαοῦ δηλαδή οἱ πολίτες ψήφιζαν γράφοντας ἐπάνω σέ κομμάτι κεραμιδιοῦ (σέ «օστρακο») τό ὄνομα τοῦ πολιτικοῦ πού θέλει νά ἀπομακρύνει. Οἱ Ἀριστείδης ἔξοστρακίστηκε τό 482 π.Χ.

ΚΕΦ. 6

οἱ Μῆδοι μετά τήν κατάλυση τοῦ μεγάλου μηδικοῦ κράτους ἀπό τόν Κύρο τό Β' τόν 60 π.Χ. αἰ., οἱ Μῆδοι συνενώθηκαν μέ τούς Πέρσες καὶ ἀκολούθησαν τίς τύχες τοῦ περσικοῦ κράτους· οἱ ἀρχαῖοι τά δόνόματα Μῆδοι καὶ Πέρσαι τά θεωροῦσαν συνώνυμα (γι' αὐτό καὶ οἱ πόλεμοι Περσῶν καὶ Ἑλλήνων λέγονται «Μηδικοί πόλεμοι»).

κατά τήν ἐκλογήν ἡ ἐκλογή γινόταν μέ τήν ἀνάταση τῶν χεριῶν (χειροτονία): οἱ στρατηγοί θά ψήφιζαν γιά τήν ἀνάδειξη ἐνός ἀπό αὐτούς πού θά είχε ἀπεριόριστη ἔξουσία, ἐπομένως ἐπρεπε νά ἐκλέξουν τόν πιό ίκανό.

«χῶμα καὶ νερό» («γῆν καὶ ὕδωρ»), ἡταν τά σημεῖα ὑποταγῆς.

ψήφισμα, δηλ. ἀπόφαση τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου.

Ἄρθμιος ὁ Ζελείτης, δηλ. ἀπό τήν πόλη Ζέλεια τῆς Τρωάδας, στούς πρόποδες τῆς Ἱδης.

«άτιμασμένοι» πολίτες· σέ εἰδικό κατάλογο ἔγραφαν τά δόνόματα τῶν «άτιμων», δηλ. τῶν πολιτῶν πού μέ δικαστική ἀπόφαση ἔχαναν τά πολιτικά τους δικαιώματα· μέ τήν ποινή αὐτή τιμωροῦσαν τούς προδότες καὶ τούς ἐχθρούς τοῦ δήμου καὶ τῶν συμμάχων τους, καθώς καὶ ὅσους είχαν κάμει θαριές ἐγκληματικές πράξεις.

χρυσάφι ἀπό τοὺς Μῆδους· ὁ Ξέρξης είχε στείλει τόν Ἀρθμιο μέ πολλά χρήματα στή Σπάρτη, γιά νά πείσει τούς Λακεδαιμονίους νά συμπράξουν μέ τούς Πέρσες ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 68

Χεῖλεος (στήν ἀρχαία: Χείλεως), ἀπό τήν Τεγέα. Αὐτόν τόν ἐκτιμοῦσαν πολύ οἱ Λακεδαιμόνιοι.

Θερμοπύλες, τά στενά πού σχηματίζονται ἀνάμεσα στούς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Καλλιδρόμου καὶ στό Μαλιακό κόλπο· τήν ἀρχαία ἐποχὴ εἶχε μῆκος 1 χιλιόμ. καὶ πλάτος περίπου 60 μ. Στά στενά αὐτά ἔγινε ἡ περίφημη μάχη τὸ 480 π.Χ. ὅπου ὁ Λεωνίδας μαζὶ μέ 300 Σπαρτιάτες ἔπεσε ἡρωικά. Ἡ εἰδηση τῆς μάχης καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων της μεταδόθηκε μέ ἄγγελιοφόρους στούς Ἑλληνες πού ἦταν στό Ἀρτεμίσιο καὶ ἔφερε μεγάλη ἀναταραχὴ.

χωρὶς ἄλλο θά ἀγκυροβολοῦσαν οἱ ἐχθροὶ, γιὰ νά προμηθευτοῦν νερό, ἐπομένως μέρη μέ πηγές.

Σελ. 69

ἢ θά πήγαιναν νά κρυψτοῦν, δηλ. μέρη ἀσφαλισμένα σέ περίπτωση τρικυμίας.

"Ιωνες" οἱ πρῶτες ιωνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἦταν ἀποικίες τῆς Ἀθήνας καὶ γενικά οἱ "Ιωνες" θεωροῦσαν τήν Ἀθήνα ὡς μητρόπολη· γι' αὐτό στίς ἐπιγραφές πού σκάλιζαν ἐπάνω στίς πέτρες ὑπενθύμιζαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι εἶναι πατέρες τους. Οἱ "Ιωνες", ὑποδούλωμένοι στούς Πέρσες, εἶχαν στρατολογηθεῖ μαζὶ μέ δλους τούς λαούς τοῦ περσικοῦ κράτους, διατηροῦσαν δμως στήν ψυχὴ τους τήν ἔθνική τους συνείδηση καὶ γι' αὐτό οἱ Πέρσες δέν τούς εἶχαν πολλή ἐμπιστοσύνη.

περνώντας τή Δωρίδα· ὁ Ξέρξης μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν κατέβηκε πρός τά κάτω, πέρασε τή Δωρίδα, καὶ ἀπό τό πάνω μέρος, δηλ. ἀπό τήν Οἴτη, μπῆκε στή Φωκίδα, δπου ἔκαψε τίς πόλεις, γιατί οἱ Φωκεῖς δέν ἥθελαν νά προσχωρήσουν στούς Πέρσες· ἔπειτα συνέχισε τήν πορεία του, μπῆκε στήν Ἀττική καὶ ἔφτασε ὡς τήν Ἀκρόπολη.

ἀπό τή μιά θάλασσα στήν ἄλλη, δηλ. ἀπό τό Λέχαιο (τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου) ὡς τίς Κεγχρέες (τοῦ Σαρωνικοῦ).

σέ παράσταση τραγωδίας· στό ἀρχαίο θέατρο πολλές φορές κατά τήν παράσταση τραγωδίας ὁ ποιητής σκηνοθετοῦσε τήν ἐμφάνιση θεοῦ ἢ θεᾶς, πού μέ τό χειρισμό κάποιου μηχανήματος φαινόταν ὅτι κατέβαινε ἀπό τόν οὐρανό («ὅ ἀπό μηχανῆς θεός»); ἡ θεία αὐτή ἐμφάνιση ἔδινε τή λύση τοῦ δράματος.

Σελ. 70

δράκοντας λεγόταν τό φίδι πού, δπως πίστευαν, ζοῦσε στό ναό της Ἀθηνᾶς στήν Ἀκρόπολη, κρυμμένο κάτω στή γῆ ἀπό τήν όποια ἔβγαινε και ἐπαιρνε τίς προσφορές πού τοῦ παράθεταν οἱ ιερεῖς, δηλαδή κάθε μήνα πίτα ζυμωμένη μέ μέλι (μελιτόεσσα) και κάθε μέρα ἐκλεκτές τροφές· τό φίδι αὐτό πίστευαν πώς ήταν φύλακας τοῦ ναοῦ («οἰκουρός ὄφις»).

«ξύλινο τεῖχος»· ὁ χρησμός πού ἔδωσε τότε τό μαντεοῖ τῶν Δελφῶν ἔλεγε πώς οἱ Ἀθηναῖοι μποροῦν νά σωθοῦν μόνο μέ «τεῖχος ξύλινο» χωρίς νά διευκρινίζει τί ἐννοοῦσε μέ αὐτό· ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως ἔδινε τήν ἑξήγηση ὅτι τά ξύλινα τείχη πού ἔλεγε ὁ χρησμός ήταν τά πλοια. Αὐτά διηγεῖται και ὁ Ἡρόδοτος.

τή Σαλαμίνα· γιά τή Σαλαμίνα, δπου ηθελε ὁ Θεμιστοκλῆς νά γίνει ή ναυμαχία, ὁ χρησμός ἔλεγε: «ῳ θεία Σαλαμίνα, ἐσύ θά στείλεις στόν ὄλεθρο παιδιά γυναικῶν». Και πολλοί ἔξηγοῦσαν ὅτι ὁ χρησμός μέ τίς λέξεις «παιδιά γυναικῶν», ὑπονοοῦσε τούς Ἑλληνες, ἐνώ ὁ Θεμιστοκλῆς ὑποστήριξε ὅτι ὑπονοοῦσε τούς Πέρσες, γιατί ἀλλιῶς δέ θά ἔλεγε τή Σαλαμίνα «θεία» (δηλ. εὐλογημένη ἀπό τούς θεούς), παρά θά τήν δνόμαζε «δεινήν» ἡ «σχετλίαν» (φοβερή, καταραμένη).

Τροιζήνα, πόλη της Ἀργολίδας κοντά στό Σαρωνικό κόλπο (σήμερα λέγεται Δαμαλάς)· κατά τόν Ἡρόδοτο, ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἔφεραν τίς οἰκογένειές τους στήν Αἴγινα και στή Σαλαμίνα.

ὅθολός, τό 1/6 της ἀττικῆς δραχμῆς (βλ. τάλαντο, σημ. σελ. 113).

νά πληρώνουν γι' αὐτά μισθούς σέ δασκάλους· οἱ κάτοικοι της Τροιζήνας φρόντισαν, ἐκτός ἀπό τά ἄλλα, νά πληρώνουν ἀκόμη και δασκάλους γιά τά προσφυγόπουλα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ φροντίδα αὐτή μέσα στή μεγάλη ἐκείνη ἀναταραχή δείχνει τή μεγάλη σημασία πού ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες στήν ἐκπαίδευση.

Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου, σδμα πού ἀρχικά είχε τήν ἀνώ-
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τερη δικαστική, νομοθετική και ἀστυνομική ἔξουσία· μετά τήν δριστική διαμόρφωση τῆς δημοκρατίας τά δικαιώματά του περιορίστηκαν μόνο σέ δικαστικές ὑποθέσεις (δίκες γιά φόνο κτλ.).

Ἄριστοτέλης, δι μεγάλος ἀρχαῖος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στά Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τό 384 π.Χ., δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ίδρυτής περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στήν Ἀθήνα (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τό 322 π.Χ. στή Χαλκίδα. Ἐγραψε πολλά φιλοσοφικά και ἐπιστημονικά συγγράμματα. Αὐτό πού ἀναφέρει ἐδῶ δι Πλούτ. γιά τή βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου περιέχεται στό ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη «Ἀθηναίων Πολιτεία».

Κλειδημος, ίστοριογράφος Ἀθηναῖος πού ἔζησε κατά τούς χρόνους τῶν περσικῶν πολέμων και ἐγραψε ίστορία τῆς Ἀττικῆς.

τό κεφάλι τῆς Γοργόνας, τό γοργόνειο, ἡταν ἡ χρυσή κεφαλή τῆς Γοργόνας Μέδουσας πού κοσμοῦσε τήν ἀσπίδα (ἡ αἰγίδα) ἀρχαίου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς πού ἡταν στό ναό τοῦ Ἐρεχθίου στήν Ἀκρόπολη. Φαίνεται πώς τό κόσμημα αὐτό ἡταν πρόσθετό και οι Ἀθηναῖοι ἤθελαν νά τό πάρουν μαζί τους.

Σελ. 71

πρός τό νησί, δηλ. πρός τή Σαλαμίνα.

Ξάνθιππος, πατέρας τοῦ Περικλῆ· ἔδρασε κατά τούς μηδικούς πολέμους. Ἁταν και αὐτός ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού ἄφησαν τήν πόλη, δταν πλησίαζαν οι Πέρσες, και ἀγωνίστηκε στή Σαλαμίνα. Τό ἐπόμενο ἔτος διαδέχτηκε τό Θεμιστοκλῆ στήν ἀρχηγία τοῦ ἀθηναϊκοῦ στόλου και συνέχισε τόν ἀγώνα. Οι Ἀθηναῖοι τιμώντας τίς ὑπηρεσίες του τοῦ ἔστησαν ἀνδριάντα στήν Ἀκρόπολη.

«Κυνός σῆμα» τό ὄνομα αὐτό ἔδιναν οι ἀρχαῖοι σέ πολλά ἀκρωτήρια· ἐδῶ λέγεται γιά τό ἀκρωτήριο τῆς Σαλαμίνας ἀντίκρυ στήν Ἀττική, δπου ἀποβιθάζονταν οι Ἀθηναῖοι. Τό ὄνομα αὐτό διατήρησε ὡς τά χρόνια τοῦ Πλουτάρχου (τόν 1 μ.Χ. αιώνα).

ΚΕΦ. 11

είχε ἔξοστρακιστεῖ πρὶν ἀπό τὸν πόλεμο δὲ Ἀριστείδης, θλ. σημ. σελ. 101.

γιὰ ὄρισμένο χρόνο, συνήθως δὲ ἔξοστρακισμός διαρκοῦσε 5-10 ἔτη.

Εὐρυβιάδης, ναύαρχος τοῦ σπαρτιατικοῦ στόλου, ἄνθρωπος μὲ ἀδύνατο χαρακτήρα καὶ περιορισμένη ἀντίληψη.

Σελ. 72

τὰ περίφημα ἐκεῖνα λόγια· δὲ Ἡρόδοτος στήν ίστορίᾳ του γράφει πώς τὰ λόγια αὐτά τὰ εἶπε δὲ Ἀδείμαντος, δὲ στρατηγός τῶν Κορινθίων.

ἄνθρωπος χωρὶς πατρίδα, γιατὶ οἱ Ἀθηναῖοι είχαν ἀφῆσει τὴν πόλη τους· τὰ διακόσια πλοῦτον, ἀπό τὰ δόποια τὰ 180 ἦταν μὲ πλήρωμα ἀθηναϊκό καὶ τὰ 20 τὰ είχαν δώσει στοὺς Χαλκιδεῖς.

ἄν μᾶς προδώσετε γιὰ δευτερη φορά· γιά τὴν πρώτη προδοσία θλ. κεφ. 9,3-4. σελ. 69.

τὰ καλαμάρια (τὰ γνωστά κεφαλόποδα μαλάκια) ἔχουν στό ἐσωτερικό τους ἔνα κόκαλο πού λέγεται ξίφος ή μαχαίρι.

Σελ. 73

ΚΕΦ. 13

μόλις ζημέρωσε· είναι ή ίστορική μέρα τῆς 28 Σεπτεμβρίου τοῦ 480 π.Χ.

Φανόδημος, Ἑλληνας ίστοριογράφος πού ἔζησε στίς ἀρχές τοῦ 4. αι. π.Χ.

πιὸ πάνω ἀπό τὸ ναό τοῦ Ἡρακλῆ δὲ ναός αὐτός τοῦ Ἡρακλῆ (πού λεγόταν «Ἡράκλειον») ἦταν στοὺς πρόποδες τοῦ Αἰγάλεου, κοντά στὸ σημερινό Κερατσίνι, δῆπου καὶ τὸ Πέραμα. Ἐκεῖ στοὺς τελευταίους πρόποδες τοῦ Βουνοῦ, πάνω σὲ λοφίσκο, είχε στηθεῖ δὲ θρόνος τοῦ Ξέρξη ἀπ' δῆπου μπόρουσε νά ἀντικρίζει τή Σαλαμίνα καὶ νά παρακολουθεῖ ἄνετα δῆλα δῆσα θά διαδραματίζονταν στή θάλασσα.

Ἀκεστόδωρος, Ἑλληνας ίστορικός ἀπό τή Μεγαλόπολη πού ἔζησε τόν 3. αι. π.Χ. καὶ ἔγραψε ἔνα ἔργο «Περὶ πόλεων» αὐτός ἀπό σύγχυση στίς τοπωνυμίες νομίζει δῆτι δὲ θρόνος τοῦ Ξέρξη είχε στηθεῖ στά Κέρατα τῆς Μεγαρίδας, στό σημερινό Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μεγάλο Πεύκο, γιατί και ἡ τοποθεσία ἐκείνη τοῦ Αἰγάλεου λεγόταν Κέρατα.

χρυσὸς θρόνος, ἀπό ἄλλη πηγή ξέρουμε δτὶ δ θρόνος τοῦ Ξέρξη ἡταν «ἀργυρόπους», εἶχε δηλ. ἀσημένια πόδια. Αὐτός ἀργότερα κατατέθηκε μαζί μὲ ἄλλα λάφυρα στό ναό τῆς Ἀθηνᾶς, στήν Ἀκρόπολη.

Αἰσχύλος, δο μεγάλος τραγικός ποιητής πού γεννήθηκε στήν Ἐλευσίνα τό 525 π.Χ. και πέθανε στή Γέλα τῆς Σικελίας τό 456 π.Χ. Ἐγραψε 90 δράματα ἀπό τά δρόπια σώθηκαν μόνο 7. Ἔνα ἀπ' αὐτά μέ τόν τίτλο «Πέρσες» ἔχει ως θέμα τή νίκη τῶν Ἑλλήνων στή Σαλαμίνα. Ό ποιητής εἶχε πάρει μέρος και δ ἴδιος στή ναυμαχία.

ἡ ἀναλογία (τοῦ περσικοῦ στόλου πρός τόν Ἑλληνικό), γιατί δο *Αἰσχύλος* ἀναφέρει πρίν και τόν ἀριθμό τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων.

έκατόν δύδοντα· τά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἡταν διακόσια, εἶχαν δώσει δμως τά εἴκοσι στούς Χαλκιδεῖς.

τοξότες, πού εἶχαν κύριο ἐπιθετικό δπλο τό τόξο μέ τό δρόπιο ἔριχναν βέλη—όπλιτες, οι βαριά ὀπλισμένοι.

τήν κατάλληλη ὥρα· συνήθως κατά τίς 9 τό πρωί ἀρχίζει νά πνεεί στό σημεῖο αὐτό δ μπάτης.

Σελ. 74

Ἀριαμένης, μεγαλύτερος ἀδερφός τοῦ Ξέρξη, διεκδικητής τοῦ θρόνου.

Ἀμεινίας, ἀδερφός τοῦ ποιητῆ *Αἰσχύλου* δ ἄλλος ἀδερφός του δ *Κυναίγειρος* ἔπεσε ήρωικά στό *Μαραθώνα*.

Δεκέλεια, τό σημερινό Τατόι τῆς Ἀττικῆς.

Σωκλῆς, (ἀπό τήν Παλλήνη, ἀρχαῖο δῆμο τῆς Ἀττικῆς κοντά στό σημερινό *Χαρβάτι*) ἡταν και αὐτός στό ἴδιο πλοῖο μέ τόν *Ἀμεινία*, δηλ. τό πλοῖο αὐτό εἶχε δύο τριηράρχους.

Ἄρτεμισία, βασίλισσα τῆς Ἀλικαρνασσοῦ τῆς Καρίας πού εἶχε προσφέρει στόν Ξέρξη 5 πλοῖα και διακρίθηκε κατά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας· (ἄλλη, πολύ μεταγενέστερη, εἶναι ἡ

Ἄρτεμισία ἡ γυναίκα τοῦ Μαυσώλου, βασίλισσα καὶ αὐτή τῆς Καρίας ἐπί Μ. Αλεξάνδρου, πού κατασκεύασε πρός τιμή τοῦ συζύγου της τό περίφημο Μαυσωλεῖο).

ΚΕΦ. 15

τόν Θριάσιο κάμπο τῆς Ἐλευσίνας, πού λεγόταν «Θριάσιον πεδίον».

Ἴακχος, τό ξύλινο ἄγαλμα (ξόανο) τοῦ Ἰάκχου πού συνδέεται μέ τό θεό Διόνυσο καὶ πού τό ἔφερναν ἀπό τήν Ἀθήνα μέσο τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ στήν Ἐλευσίνα μέ τραγούδια, χορούς καὶ λαμπάδες. Λέγεται μυστικός δ Ἱακχος ἀπό τούς μύστες (τούς πιστούς) πού τόν συνόδευαν.

Αἰακίδες, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰακοῦ, μυθικοῦ βασιλιὰ τῆς Αἴγινας (δηλ. δ Πηλέας, οἱ ἀδερφοί του Τελαμών καὶ Φῶκος, ἐπίσης δ Ἄχιλλέας, γιός τοῦ Πηλέα κ.λ.π.)

Σελ. 75

ἐμβλήματα τό ἔμβλημα (στήν ἀρχαία: τό ἐπίσημον ἢ παράσημον) ἡταν εἰκόνα στήν πλάρη ἢ στήν πρύμη τοῦ πλοίου, πού χρησίμευε σάν κόσμημα καὶ σάν διακριτικό του σημάδι· οἱ εἰκόνες αὐτές παρίσταναν θεούς ἢ ἥρωες καὶ, δπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, ἔδιωχναν τίς κακοκατιρίες καὶ κάθε κακό συναπάντημα (ἀντιστοιχοῦν μέ τίς σημερινές γοργόνες ἢ φιγοῦρες τῶν καραβιῶν).

Φλυά, θλ. σημ. σελ. 96.

Σιμωνίδης, θλ. σημ. σελ. 96.

ΚΕΦ. 16

τό ἐνδιάμεσο στενό, πού είναι ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καὶ τήν ἀπέναντί της ἀκτή τῆς Ἀττικῆς.

νά διαλύσουν τή γέφυρα πού είχε στήσει ἐκεῖ δ Ἑέρξης· δ Ἑέρξης είχε διατάξει καὶ ἐστησαν γεφυρώματα στό πιό στενό μέρος τοῦ Ἐλλησπόντου, ἀνάμεσα στήν "Αβυδο καὶ στή Σηστό, γιά νά περάσει τό στρατό του ἀπό τήν Ἀσία στήν Εὐρώπη.

νά πιάσουμε τήν Ἀσία (δηλ. ποιόν); χρησιμοποιεῖ ὅχι ἀπευθείας τό ὄνομα πού θέλει, ἀλλά κάποιο πού ἔχει παρόμοιο νόημα (ἀντονομασία).

Κάτω ἀπό χρυσούφαντη σκηνή είναι ἡ σκηνή πού είχε

στηθεῖ σάν περίπτερο καὶ ἀπό τὴν δποίᾳ δ Ξέρξης, καθισμένος στό θρόνο του, παρακολουθοῦσε τή ναυμαχία.

Σελ. 76

Μαρδόνιος, Πέρσης στρατηγός, γαμπρός τοῦ Δαρείου τοῦ Α', πού είχε υποτάξει τίς ἐλληνικές πόλεις τῆς Ἰωνίας. Μετά τή φυγή τοῦ Ξέρξη (τό 480 π.Χ.) τοῦ ἀνατέθηκε ἡ ἀρχιστρατηγία. Πολέμησε, νικήθηκε καὶ σκοτώθηκε στίς Πλαταιές. Ἀπό τή συντριβή τοῦ Μαρδονίου φάνηκε δτι ἡ δύναμη τῶν Περσῶν στήν ξηρά δέν ἦταν δλότελα ἀκαταμάχητη (πρβλ. κεφ. 7,5).

ἀπό τό θωμό τοῦ θεοῦ, ἐνν. τοῦ Ποσειδώνα. Στίς ψηφοφορίες ἔθεταν πολλές φορές τίς ψήφους πάνω στό θωμό καὶ ἀπ' ἐκεῖ τίς ἔπαιρναν οἱ ψηφοφόροι. Ἐδῶ οἱ στρατηγοί θά ψήφιζαν, γιά νά ποῦν ποιός ἀναδείχτηκε κατά τή γνώμη τους πρώτος και ποιός δεύτερος στήν ἀντρεία καὶ στόν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Σελ. 77

στοὺς ἀμέσως ἐπόμενους Ὄλυμπιακούς ἀγῶνες, πού ἔγιναν ἔπειτα ἀπό τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα, δηλ. τό 476 π.Χ. (βλ. λ. Ὄλυμπία, σημ. σελ. 100).

τή δόξα δτι δ Θεμιστοκλῆς κυνηγοῦσε τή δόξα τό εἶπε δ Πλούτ. καὶ παραπάνω (βλ. κεφ. 3,4 καὶ 5,3).

ναὶ αρχος στήν Ἀθήνα σ' ἔναν ἀπό τούς δέκα στρατηγούς ἀνάθεταν τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου μέ τόν τίτλο τοῦ ναυάρχου.

ὅπως σ' ἔνα πλατάνι κτλ. παρομοίωση ση (πρόσεξε καὶ ἀνάλυσε τά στοιχεῖα της).

ἀπό τη Σέριφο δέ Σέριφος είναι νησί τῶν Κυκλαδῶν οἱ κάτοικοι του ἦταν Ἰωνες, σύμμαχοι πάντοτε τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 78

ἔνα μύθο πρόσεξε τά στοιχεῖα τοῦ μύθου καὶ τίς παρομοιώσεις (δ Θεμιστοκλῆς καὶ δ νεώτερος στρατηγός – δ γιορτή καὶ ἡ ἀκόλουθη μέρα κτλ.) Ποιό είναι τό ἐπιμύθιο;

ΚΕΦ. 17

ΚΕΦ. 18

ἄν τότε δέν είχα γίνει ἐγώ, δηλ. κατά τούς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Περσῶν.

κεφ. 19 νά ἀνοικοδομεῖ· γιατί ή Ἀθήνα είχε καταστραφεῖ τό 480 π.Χ. ἀπό τὸν Ξέρξη καὶ τὸ ἐπόμενο ἔτος ἀπό τὸ Μαρδόνιο.

Θεόπομπος, ιστορικός ἀπό τὴν Χίο. Γεννήθηκε τό 376 π.Χ. καὶ ἔγραψε ιστορικά βιβλία, ἀπό τὰ δοποῖα μόνο ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Σελ. 79

τὰ λιμάνια τοῦ Πειραιᾶ, δηλ. η Μουνυχία (σήμερα Τουρκολίμανο) η Ζέα (σήμερα Πασαλιμάνι) καὶ τὸ κεντρικό πειραιϊκό λιμάνι μὲ τὸ πολεμικό τμῆμα (τὸν Κάνθαρο) καὶ τὸ ἐμπορικό (τὸ «Ἐμπόριον»).

ὁ θρύλος γιά τὴν Ἀθηνᾶ· κατά τὴν παράδοση η Ἀθηνᾶ καὶ δι Ποσειδῶν είχαν φιλονικήσει γιά τὴν κατοχή τῆς Ἀθήνας· καὶ η Ἀθηνᾶ ἔκαμε νά φυτρώσει στὴν Ἀκρόπολη η ἐλιά πού ἦταν ἄγνωστη ως τότε στὴν Ἀθήνα, ἐνώ δι Ποσειδῶν χτύπησε μὲ τὴν τρίαινά του τό βράχο καὶ ἀνάβλυσε πηγή θαλασσινού νερού· ἀλλά τό δῶρο τῆς Ἀθηνᾶς θεωρήθηκε ἀνώτερο καὶ ἔτσι ἀναγνωρίστηκε η κυριαρχία τῆς στὴν Ἀθήνα, πού ἀπό τότε πήρε τό δνομά τῆς (πρίν λεγόταν Κεκροπία ἀπό τό δνομα τοῦ Κέκροπα πού ἦταν ἴδρυτής καὶ πρώτος βασιλιάς τῆς Ἀθήνας). Η σκηνή τῆς φιλονικίας Ἀθηνᾶς καὶ Ποσειδώνα είχε ἀπεικονιστεῖ μὲ ἀνάγλυφη παράσταση στό δυτικό ἀέτωμα τοῦ Παρθενώνα.

στοὺς δικαστές· κριτές στή φιλονικία, ἦταν κατά τὴν παράδοση οἱ ἄλλοι θεοί, η, σύμφωνα μὲ ὅλη ἐκδοχή, δι Κέκροπας.

«έζύμωσε τὸν Πειραιά» μὲ τὴν Ἀθήνα, μεταφορική ἐκφραστή (πῶς θά τό λέγαμε μὲ κυριολεξία;).

Ἀριστοφάνης, δι περίφημος Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής (452-385 π.Χ.)· αὐτό πού ἀναφέρεται ἐδῶ περιέχεται σὲ μιά κωμῳδία του πού ἔχει τὸν τίτλο «Ἴππεῖς», στιχ. 815.

τὴν Ἀθήνα τὴν ἔδεσε μὲ τὸν Πειραιά καὶ δχι τὸν Πειραιά μὲ τὴν Ἀθήνα (ἀντίθεση· ποιό είναι τό νόημά της;)

Πνύκα, ύψωμα στά δυτικά της Ἀκρόπολης, κοντά στή σημερινό Ἀστεροσκοπεῖο, δπου κατά τήν ἀρχαιότητα συγκεντρωνόταν ή ἐκκλησία τοῦ δήμου.

οἱ τριάντα τύραννοι· οἱ ἀρχοντες πού ἐγκαθιδρύθηκαν στήν Ἀθήνα ἀπό τούς Λακεδαιμονίους τό 404 π.Χ., ὥστερ' ἀπό τήν πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων στούς Αἴγος ποταμούς (στήν Εὐρωπαϊκή ἀκτή τοῦ Ἑλλησπόντου) πού σημείωσε τό τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τούς τριάντα τυράννους ἔδιωξε τό ἐπόμενο ἔτος (403) δ Θρασύβουλος πού μπῆκε στήν Ἀθήνα μέδημοκρατικό στρατό και ἔφερε πάλι τό δημοκρατικό πολίτευμα.

Σελ. 80

Ἄλλα και στούς συμμάχους ἔγινε δυσάρεστος δ Θεμιστοκλῆς, γιατί τούς ἐπίεζε νά δίνουν χρήματα γιά τό συμμαχικό ταμεῖο πού τό διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι· ἔτσι ή συμμαχία ἀρχισε νά γίνεται βάρος γιά τούς συμμάχους τῆς Ἀθήνας.

Πειθώ, Βία, Πενία, Ἀδυναμία· προσωποποιήσεις (ποιές ἐνέργειες ή καταστάσεις προσωποιούνται ἐδῶ; τί νόημα ἔχουν οἱ λόγοι τοῦ Θεμιστοκλῆ και ή ἀπάντηση πού πήρε;)

Τιμοκρέων, κωμικός ποιητής, γνωστός και ὡς ἀθλητής, ἀπό τήν Ἰάλυσο τῆς Ρόδου, ἔγραψε πειραχτικά τραγούδια και ἐπιγράμματα. "Οταν δ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε, ζήτησε ἀπό τό Θεμιστοκλῆ τή βοήθειά του γιά νά γυρίσει στή Ρόδο, ἀλλά δ Θεμιστοκλῆς ἀρνήθηκε· δ Τιμοκρέων τότε μέ πειραχτικά ποιήματα κατηγορούσε τό Θεμιστοκλῆ δτι δωροδοκήθηκε ἀπό τούς ἀντιπάλους τοῦ Τιμοκρέοντα.

Παυσανίας, δ Σπαρτιάτης στρατηγός και ναύαρχος, πού νίκησε τό Μαρδόνιο στίς Πλαταιές (479 π.Χ.). Ἀργότερα ἦρθε σέ συνεννόηση μέ τούς Πέρσες, και, δταν ὀνακαλύφτηκε ή προδοσία του, κατάφυγε στό ναό τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, δπου ἔμεινε ἀποκλεισμένος και πέθανε ἀπό ἀστία. Γιά τόν Ξάνθιππο, βλ. σημ. σελ. 105.

Λεωτυχίδης, βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐπικεφαλῆς τῶν Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐλλήνων νίκησε τούς Πέρσες στή Μυκάλη στήν ξηρά και τή θάλασσα (479 π.Χ.).

Αητώ, ἡ μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνα και τῆς Ἀρτεμῆς, πού τούς γέννησε ὑστερ' ἀπό πολλές περιπλανήσεις στή Δῆλο.

ποὺ ἄτιμο πῆρε χρῆμα· γιατί νόμιζε δι Τιμοκρέων διτι οἱ ἀντίπαλοι του δωροδόκησαν τό Θεμιστοκλῆ, γιά νά μή τόν βοηθήσει.

Ιάλυσος, ἀρχαία πόλη τῆς Ρόδου.

φίλενε κόσμο στόν Ἰσθμό· δι Τιμοκρέων χλευάζει τό πενιχρό συμπόσιο πού παράθεσε κάποτε δι Θεμιστοκλῆς στόν Ἰσθμό, δταν γίνονταν ἐκεῖ ἀγῶνες.

Σελ. 81

Μούσα (ἀρχ. Μοῦσα)· οἱ ἀρχαῖοι ποιητές συνήθιζαν νά ἀρχίζουν τά ποιήματά τους μέ τήν ἐπίκληση στή Μούσα.

μέ τήν κατηγορία τοῦ μηδισμοῦ δι Τιμοκρέων, ἐπειδή δέν τόν ἔφερναν ἀπό τήν ἔξορία, κατάφυγε στό βασιλιά τῶν Περσῶν· καταδικάστηκε τότε ἀπό τό συμμαχικό δικαστήριο σέ ἴσοβια ἔξορία· δι Θεμιστοκλῆς ώς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀθήνας ψήφισε και αὐτός τήν καταδίκη τοῦ Τιμοκρέοντα.

Ἀριστοθούλη· ἔδωσε τό δνομα αὐτό στή θεά Ἀρτέμη, γιά νά δηλώσει διτι διδιος σκέφτεται δρθά και δίνει ἄριστες συμβουλές.

Μελίτη· βλ. σημ. σελ. 45.

Τόν ἔξοστρακισμό τοῦ Θεμιστοκλῆ· δι ἔξοστρακισμός του ἔγινε τό 472 π.Χ., δταν ὑπερίσχυσε τό ἀντίπαλο κόμμα πού είχε ἀρχηγό τό Κίμωνα (βλ. και λ. ἔξοστρακισμός, σημ. σελ. 101). Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σελ. 82

Πανσανίας, βλ. σημ. σελ. 111.

ΚΕΦ. 23

ό δῆμος τῆς Ἀγρύλης ἦταν κατά τό νότιο μέρος τῆς Ἀθήνας, ἔφτανε ως τὸν Ὑμηττό καὶ περιλάβαινε τὸν Ἀρδηττό, τό ὑψωμα δπου ἐδιναν κάθε χρόνο τὸν ὄρκο τους οἱ δικαστές τῆς Ἡλιαίας (οἱ ἡλιαστές)· δῆμος τῆς Ἀγρύλης ἀνήκε στὴν Ἐρεχθιδα φυλή.

τις προηγούμενες κατηγορίες δῆμος είχε κατηγορηθεῖ καὶ πρωτύτερα ἀπό τους Σπαρτιάτες γιά προδοσία, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι είχαν ἀποκρούσει τότε τὴν κατηγορία.

Σελ. 83

στὴν Κέρκυρα ποὺ ἄλλοτε τὴν είχε εὐεργετήσει δῆμος είχε ἀνακηρυχτεῖ εὐεργέτης τῆς Κέρκυρας, καὶ γι' αὐτό εἶχε τό δικαίωμα τῆς ἀσυλίας.

ΚΕΦ. 24

εἴκοσι τάλαντα τό τάλαντο (στὴν ἀρχαία: «τάλαντον ἀργυρίου»), μονάδα βάρους (26 κιλῶν καὶ 200 γραμμαρίων). Ἀργότερα χρησίμευε καὶ ως νομισματική μονάδα. Τό ἀττικό τάλαντο είχε τὴν ἀκόλουθη ὑποδιαιρέση: 1 τάλαντο = 60 μνές (ἀρχ. μνᾶ)· 1 μνά = 100 δραχμές· 1 δραχμή = 6 ὀδολοί.

ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στὴν Ἡπειρο οἱ Κερκυραῖοι δέν ἦθελαν νά τόν προστατέψουν, ἀπό φόβο μήπως δυσαρεστήσουν τους Ἀθηναίους καὶ τους Σπαρτιάτες.

Μολοσσοί, ἔθνος τῆς Ἡπείρου· είχαν θρησκευτικό κέντρο τή Δωδώνη, ἐπιβλήθηκαν στους ἄλλους λαούς τῆς Ἡπείρους καὶ ἴδρυσαν δικό τους θασίλειο.

είχε ζητήσει κάτι δῆμος είχε ζητήσει νά γίνει σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλά κατά συμβουλή τοῦ Θεμιστοκλῆ ἡ πρότασή του δέν ἔγινε δεχτή.

ἔγινε ίκέτης του ίκέτες ἔλεγαν ἐκείνους πού πρόστρεχαν σέ κάποιον καὶ ζητοῦσαν τή βοήθεια ἥ προστασία του σέ ἐκτακτη στιγμή ἀνάγκης· αὐτοί κατάφευγαν στό βωμό ἥ στὴν ἐστία τοῦ σπιτιοῦ καὶ είχαν τό ιερό δικαίωμα τῆς φιλοξενίας.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σελ. 84

οἱ Ἀχαρνές, ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, δυτικά τῆς Ἀθήνας, πρός τὴν Πάρνηθα, κοντά στὸ σημερινό Μενίδι.

Στησίμβροτος, βλ. σημ. σελ. 97.

ὅλους καὶ ὅλα, δῆλ. τῇ γυναικά του, τὰ παιδιά του καὶ τὶς οἰκογενειακές του ὑποχρεώσεις. Είναι δλοφάνερο δτὶ αὐτά πού λέει ὁ Στησίμβροτος, δὲν είναι ἀληθινά· αὐτός μιλεῖ πάντα μὲ ἔχθρική προκατάληψη γιά τὸ Θεμιστοκλῆ.

Τέρων, τύραννος τῶν Συρακουσῶν (478-467 π.Χ.) πού ἔφερε τὸ κράτος του σέ μεγάλη ἀκμῇ· ἔνας ἀπό τοὺς πιό πλούσιους Ἑλληνες ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς του.

Θεόφραστος· βλ. σημ. σελ. 56.

στὴν Ὄλυμπια, βλ. σημ. σελ. 100.

νά καταξεσκίσουν τῇ σκηνῇ τοῦ τυράννου· ἀπό ἄλλη ἴστορική πηγὴ ξέρουμε δτὶ ὁ Θεμιστοκλῆς δικαιολόγησε τὴν πρότασή του λέγοντας δτὶ ὁ Τέρων πού δέ συμμερίστηκε τοὺς μεγάλους κινδύνους τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νά λαβαίνει μέρος καὶ στὶς πανελλήνιες πανηγυρικές συγκεντρώσεις.

Θουκυδίδης, ὁ μεγάλος Ἀθηναῖος ἴστορικός (471-396 π.Χ.) πού ἔγραψε τὴν ἴστορια τοῦ πελοποννήσιακοῦ πολέμου.

στὴν ἄλλη θάλασσα (στὸ Αἴγαιο)· ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε ἀπό ξηρά στή Μακεδονία καὶ ἔφτασε στὴν Πύδνα, πόλη τῆς Μακεδονίας, στή δυτική πλευρά τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου.

Θάσος, νησί τοῦ Β. Αἰγαίου στὸ Θρακικό πέλαγος, κοντά στὸ ἀνατολικό ἄκρο τῆς Μακεδονίας· τότε (τὸ 469 π.Χ.) τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι.

ναῦκληρος είναι δ ἰδιοκτήτης τοῦ πλοίου.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 110.

Σελ. 85

Κύμη, ἀρχαία Ἑλληνική πόλη τῆς Μ. Ἀσίας στά νότια παράλια τοῦ Ἐλαιϊτικοῦ κόλπου (ἀπέναντι καὶ ΝΑ τῆς Μυτιλήνης), ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αίγας, μικρή πόλη τῆς Μυσίας κοντά στήν Κύμη, πρός τό έσωτερικό.

τῆς νύχτας ἄκου τή φωνή κτλ.: προσωποποίηση τῆς νύχτας, ἀντί: πρόσεξε τό δνειρό πού θά δεῖς στόν ὑπνό σου, αὐτό θά σου δείξει τί νά κάμεις, γιά νά σωθεῖς.

Ἐγινε μεμᾶς ἀετός· ἡ μεταμόρφωση τοῦ φιδιοῦ σέ ἀετό προμηνούσε, κατά τίς δοξασίες πού ἐπικρατοῦσαν τότε, εὐχάριστη ἀλλαγή στήν κατάσταση τοῦ Θεμιστοκλῆ· δ' ἀετός ήταν σύμβολο τῆς περσικῆς βασιλείας.

χρυσό ραβδί τό ραβδί τοῦ κήρυκα (τό «κηρύκειον») είχε στό ἐπάνω μέρος δύο φίδια συμπλεγμένα, τό ἕνα ἀπέναντι στό ἄλλο, καὶ τό κρατοῦσαν οἱ ἀποσταλμένοι στό ἐχθρικό στρατόπεδο γιά νά προτείνουν εἰρήνη· ἐδῶ στό δνειρό προαναγγέλλει εἰρήνη και ἀσφάλεια γιά τό Θεμιστοκλῆ.

Σελ. 86

Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 114.

ΚΕΦ. 27

Χάρων ἀπό τή Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ 'Ελλησπόντου), ιστοριογράφος τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. "Εγράψε τά «Περσικά» και ίστορία τῆς Λαμψάκου.

μετά τό θάνατο τοῦ Ξέρξη ἀνέβηκε στό θρόνο δ γιός του 'Αρταξέρξης δ Α' (464-424 π.Χ.).

Ἐφορος, ἀπό τήν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας ιστοριογράφος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Δείνων, ἀπό τήν Κολοφώνα τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, ιστοριογράφος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Κλείταρχος, γιός τοῦ Δείνωνα, ιστοριογράφος και αὐτός, ἔγραψε ίστορίες τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ἡρακλείδης, ιστοριογάφος ἀπό τήν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας, ἔζησε κατά τούς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

τά ἐπίσημα χρονικά ήταν τά ἐπίσημα βιβλία πού θρίσκονταν πιθανῶς στά ἀνάκτορα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας· σ' αὐτά κατάγραφαν τά σπουδαιότερα γεγονότα και τή χρονολογία τους.

Αρτάθανος ὁ χιλιαρχὸς δηλ.ό ἀρχηγός τῶν 1.000 σωματοφυλάκων τοῦ βασιλιᾶ.

τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα ἡταν καὶ στούς βαρβάρους γνωστό ὅτι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ἀγαποῦσαν περισσότερο ἀπ' ὅλα τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα ἔναντι τῶν νόμων.

Σελ. 87

ὁ Θεός ποὺ ἔξυψώνει τοὺς Πέρσες· ὁ θεός τοῦ καλοῦ πού θέλει τό μεγαλεῖο τῶν Περσῶν λεγόταν Ὁρομάζης ἀντίθετα, ὁ θεός τοῦ κακοῦ ἡταν ὁ Ἀρειμάνιος.

Phaniaς, 8λ. σημ. σελ. 96.

Ἐρατοσθένης ἀπό τὴν Κυρήνη τῆς Ἀφρικῆς γεννήθηκε τό 275 π.Χ., ἀστρονόμος, γεωγράφος καὶ φιλόσοφος. Διευθυντής τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας.

Σελ. 88

ΚΕΦ. 28

σάν τοὺς καλύτερους μάρτυρες· οἱ ἐχθροί μου στὴν Ἀθήνα μέ κυνηγοῦν, ἀκριβῶς γιατί ἔχω προσφέρει ὑπηρεσίες σ' ἐσένα. Αὐτοί λοιπόν είναι οἱ καλύτεροι μάρτυρες πού μποροῦν νά σέ πείσουν γιά τίς διαθέσεις μου. Ἔννοεῖται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς μὲ πονήρια, ἐπικαλεῖται ώς ὑπηρεσίες πρός τό βασιλιά τά τεχνάσματα πού είχε μηχανευτεῖ στή Σαλαμίνα καὶ σέ ἄλλες περιπτώσεις γιά τό καλό τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τότε πού ἔστειλε τό Σίκιννο (κεφ. 12,3-5) κτλ.

ἰκέτης, 8λ. σημ. σελ. 113.

τοῦ Δωδωναίου Διός· στή Δωδώνη τῆς Ἡπείρου (στούς πρόποδες τοῦ ὄρους Τομάρου) ὑπῆρχε τό περίφημο μαντεῖο τοῦ Δωδωναίου Διός. Ἀπ' ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς είχε πάρει τό χρησμό νά πορευετεῖ στόν ὁμώνυμο τοῦ θεοῦ, δηλαδή σ' ἐκείνον πού ἔχει τό ἴδιο ὄνομα μέ τό Θεό. Τό συμπέρασμα πού ἔθγαλε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπό τό ὄνειρο είναι καὶ αὐτό κάτι πού κολακεύει τό βασιλιά.

Σελ. 89

ΚΕΦ. 29

ἡ ὄμιλια τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μὲ χαλιά κτλ., παρομοίωση

(παρακολούθησε τήν παραθολή αυτή στίς λεπτομέρειές της. Ποιό είναι τό νόημά της;)

τοῦ χρειάζεται καιρός, ώσπου νά μάθει νά μιλεῖ περσικά. Εύλογο πρόσχημα, γιά νά άναβάλει τή δυσάρεστη στιγμή πού θά μιλούσε γιά τά έλληνικά πράγματα στό βασιλιά τῶν Περσῶν.

τή διδασκαλία τῶν μάγων οί μάγοι ήταν οἱ ιερεῖς τῶν Περσῶν, ἄνθρωποι σοφοί, πού μελετούσαν καὶ δίδασκαν μυστικές καὶ μαγικές τέχνες καὶ ἔρμήνευαν τά δόγματα τῆς θρησκείας τους.

Δημάρατος, δι βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐκθρονίστηκε, κατάφυγε στό Δαρεῖο τό 491 π.Χ. καὶ ἀργότερα παρακολούθησε τόν Ξέρξη στήν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

τιάρα, περσικό κάλυμμα τῆς κεφαλῆς· μόνο δι βασιλιάς φορούσε τήν τιάρα ἀνυψωμένη, ἐνῷ οἱ ἄλλοι Πέρσες τή φοροῦσαν γερμένη πρός τά κάτω. (Τό αἴτημα τοῦ Δημαράτου δείχνει τό χαρακτήρα του).

αὐτή ή τιάρα δέν ἔχει μυαλό κτλ., δηλ. τό κεφάλι πού τή φοράει δέν ἔχει μυαλό, παραθολή (ἔτσι καὶ ἔμεῖς λέμε σήμερα: «Τό ράσο δέν κάνει τόν παπά»).

Σελ. 90

στίς ἔλληνικές ὑποθέσεις· μετά τόν πελοποννησιακό πόλεμο οἱ Πέρσες ἀναμείχτηκαν στά έλληνικά πράγματα, ώσπου οἱ "Ἐλληνες μέ τήν ἀνταλκίδειο εἰρήνη (387 π.Χ.) ἀναγνώρισαν τελικά τήν ἐξάρτησή τους ἀπό τό βασιλιά τῶν Περσῶν.

Θά πηγαίναμε χαμένοι κτλ., δηλ. ἂν δέν είχαμε ἐξοριστεῖ, θά ζούσαμε φτωχοί καὶ δέ θά είχαμε τώρα τόσο καλά (ή ἐξορία μᾶς θγῆκε σέ καλό). Είναι λόγια πού κρύθουν μιά πικρή εἰρωνεία.

γιά νά προμηθεύεται τό ψωμί, τό κρασί καὶ τό προσφάγι του δηλ. κάθε πόλη γιά τό είδος πού παράγει.

ή Μαγνησία, πόλη τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, κοντά στό Μαιάνδρο ποταμό.

ή Λάμψακος, πόλη στήν ἀσιατική ἀκτή τοῦ Ἐλλησπόντου.

ἡ Μυούντα, μικρή Ιωνική πόλη στάθμεια τῆς Μιλήτου.
Νέανθης, 8λ. σημ. σελ. 96.

Φανίας, 8λ. σημ. σελ. 96.

Περκώτη, πόλη τῆς Μυσίας στή Μ. Ἀσία.

Παλαιόκηψη, πόλη τῆς Τρωϊκῆς χώρας.

Ἄνω Φρυγία ἡ Μεγάλη Φρυγία, στάθμεια τῆς Μ. Ἀσίας: ἀντίθετα ἡ Μικρή ἡ πρός τὸν Ἐλλήσποντο Φρυγία κατά τὰ νότια παράλια τῆς Προποντίδας ώς τὸν Ἐλλήσποντο.

Πισίδες, κάτοικοι τῆς Πισιδίας στή νότια Μ. Ἀσία.

ὁ Λεοντοκέφαλος, κωμόπολη τῆς Ἀνω Φρυγίας· ἐκεῖ θάτταθμευε ὁ Θεμιστοκλῆς.

φάνηκε στὸν ὕπνο τὸν· ἡ πίστη τῶν ἀρχαίων στάθμεια ἡταν πολὺ ριζωμένη. Παράβαλε καὶ τὸ δνειρό πού ἀναφέρεται στό κεφ. 26,3.

ἡ Μητέρα τῶν θεῶν, ἀσιατική θεά πού λεγόταν Κυθέλη ἡ Κυθήλη ἡ Δινδυμήνη (ἀπό τὸ ὄρος Δίνδυμο τῆς Φρυγίας). Ἡ Ρέα τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας.

«μακριά ἀπό λιονταριῶν κεφάλι», πού τοῦ ἔδινε νά καταλάβει ὅτι ἔπρεπε νά φυλαχτεῖ ἐκεῖ πού θά πάει στό Λεοντοκέφαλο. Τά δνειρά καὶ οἱ χρησμοί μιλοῦσαν μέ υπαινιγμούς.

στό στόμα λιονταριοῦ, δηλ. στήν ἐπιθουλή τοῦ ἔχθροῦ του, τοῦ Ἐπιξύη.

τῇ σκηνῇ, πού θά ἔστηναν γιά νά περάσει τή νύχτα του δ Θεμιστοκλῆς· τὴν ἡμέρα τὴν ἔλυναν γιά νά τήν κουβαλοῦν τά ύποζύγια.

Σελ. 91

μὲ τὴν ἐπωνυμία τῆς Δινδυμήνης, 8λ. σημ. παραπάνω γιά τή Μητέρα τῶν θεῶν.

Σάρδεις, πρωτεύουσα τῆς μικρασιατικῆς Λυδίας.

τὴν Ὅδροφόρα Κόρη, δηγαλμα πού τό είχαν πάρει οἱ Πέρσες ἀπό τὴν Ἀθήνα κατά τούς μηδικούς πολέμους.

πού είχε ψύψος δύο πῆχες· ἡ πήχη ίσοδυναμοῦσε μέ 0,45 τοῦ μέτρου.

ἐπιστάτης τῶν νερῶν, ἄρχοντας πού φρόντιζε γιά τήν κατασκευή τῶν κρηνῶν καί τή διανομή τοῦ νεροῦ.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 110.

Μαγνησία, πόλη τῆς Καρίας, κοντά στό Μαιανδρο ποταμό. Ἐκεῖ ἔμεινε πιά ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς τό θανατό του.

Σελ. 92

ἀπασχολημένος μὲ τά ἐσωτερικά ζητήματα· κυρίως ἀπασχολοῦσε τό βασιλιά ἡ ἀποστασία τῆς Βακτριανῆς, μεγάλης χώρας τῆς Ἀσίας.

ὅταν ἡ *Αἴγυπτος* ἀποστάτησε, τό 459 π.Χ., κατά τή βασιλεία τοῦ Ἀρταξέρξη.

Κιμων, βλ. σημ. σελ. 100.

καὶ νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του εἰχε ἔρθει ἡ κρίσιμη ὥρα γιά τό Θεμιστοκλῆ. "Ως τότε δέν εἰχε κάμει τίποτε πού νά βλάψει τήν πατρίδα του. Τώρα ἔπειτε ἡ νά πραγματοποιήσει τίς ὑποσχέσεις του στό βασιλιά τῶν Περσῶν ἡ νά δώσει ἄλλη λύση στό ψυχικό του δράμα. Καί προτίμησε τό δεύτερο.

καὶ ἄλλους μεγάλους στρατηγούς, δηλ. τό Μυρωνίδη, τόν Τολμίδη καί τόν Περικλῆ.

αἷμα ταύρου· οἱ ἄρχαῖοι πίστευαν πώς τό πρόσφατο αἷμα τοῦ ταύρου είναι δηλητήριο.

δραστικό δηλητήριο, δηλ. τό κώνειο πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἄρχαῖοι γιά τή θανάτωση τῶν καταδίκων.

ἀφησε τήν τελευταία πνοή του τό 461 π.Χ.

Σελ. 93

ἡ Ἀλωπεκή, δῆμος τῆς Ἀττικῆς, στά Ν.Δ. τῆς Ἀκρόπολης, πρός τό Φάληρο.

Πλάτων, βλ. σημ. σελ. 99.

Ἀνδοκίδης, Ἀθηναῖος πολιτικός καί ρήτορας τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἐνας λόγος του εἰχε τόν τίτλο «Πρός ἔταιρους». Στό βιβλίο αὐτό ἔλεγε πώς οἱ Ἀθηναῖοι τάχα σκόρπισαν τά λείψανα τοῦ Θεμιστοκλῆ· μέ αὐτό ἥθελε νά παραστήσει τήν Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

άσέθεια τοῦ λαοῦ πρός τούς μεγάλους ἄντρες του.

Φύλαρχος, "Ἐλληνας ἱστοριογράφος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἀπό τὴν Ἀθήνα ἥ ἀπό τὴν Αἴγυπτο.

ἔστησε στῇ διηγησῃ τὸν μιὰ μηχανῆ (ὅπως σέ παράσταση τραγωδίας, βλ. σημ. σελ.103).

Διοδώρος, ὁ περιηγητής, πού ἔζησε γύρω στά 300 π.Χ. "Ἔγραψε βιβλίο «Περὶ μνημάτων» στό όποιο περιγράφει τοὺς τάφους ἔξαιρετικῶν προσώπων, ὅπως τούς είδε στίς περιηγήσεις του ἥ ἀπό πληροφορίες ἄλλων. Ἀπό τὸ ἔργο του αὐτὸ σώζονται ἀποσπάσματα.

στὸ μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ, δηλαδὴ στὸν κεντρικό λιμένα πού κυρίως λέγεται «Πειραιεύς».

κατὰ τὸν Ἀλκίμο, δεξιά ὅπως μπαίνει κανείς στὸ λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ (πού σήμερα λέγεται ἀκτὴ Ἀλκίμων ἥ Ξαθερίου ἥ προκυμαία Κανθάρου).

Πλάτων, ὁ κωμικός (οχι ὁ φιλόσοφος). "Εζησε τὸν 4ο π.Χ. αἱ. (σύγχρονος τοῦ μεγάλου κωμικοῦ Ἀριστοφάνη). "Ἔγραψε πολλές κωμῳδίες ἀπό τίς ὅποιες σώζονται ἀποσπάσματα.

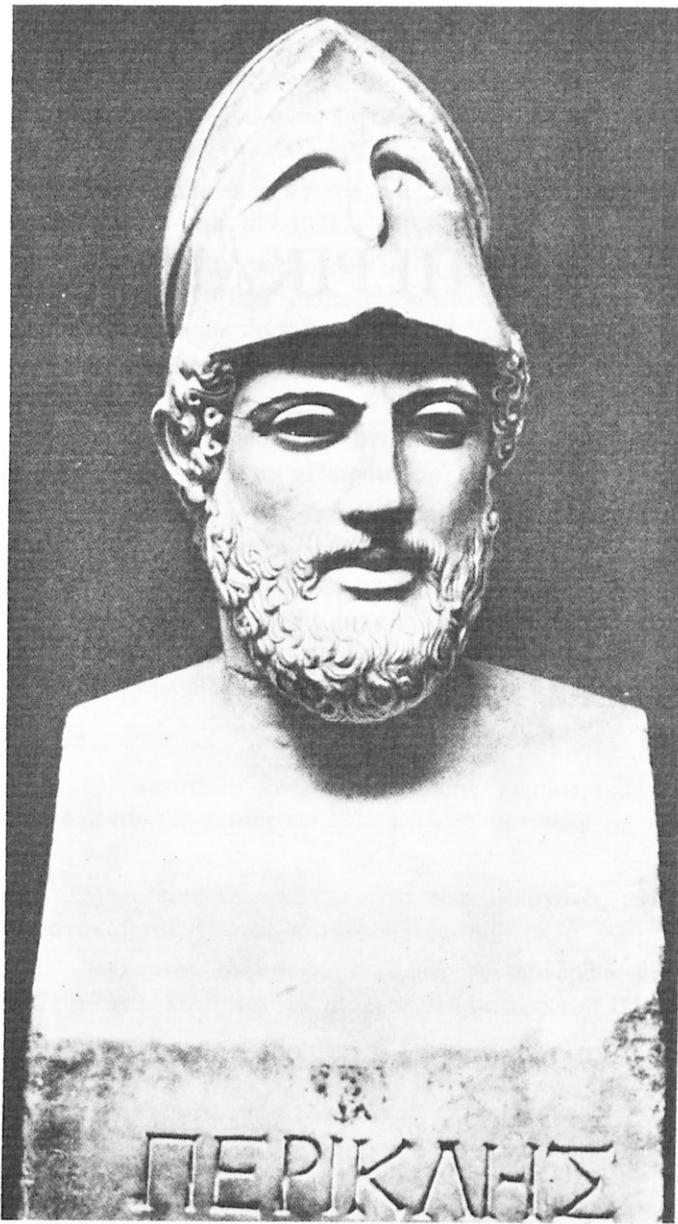
Σελ. 94

καὶ καραβιῶν ἀγῶνες· ἐννοεῖ τίς λεμβοδρομίες, ὡς καὶ τοὺς ἀγῶνες μεγαλύτερων πλοιών, πού γίνονταν σέ δρισμένες γιορτές.

ὁ νεώτερος Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου Θεμιστοκλῆ, σύγχρονος τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀμμωνίος, φιλόσοφος ἀπό τὴν Ἀλεξάνδρεια, πού δίδαξε στὴν Ἀθήνα, κατὰ τὸν 1ο αἱ. μ.Χ., δάσκαλος τοῦ Πλουτάρχου.

3. ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Περικλῆς (490 - 429 π.Χ.).

(Μουσεῖο Βατικανοῦ)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γιά τήν προσωπικότητα τοῦ Περικλῆ διατίθεται οὐδέποτε ιστορικός Θουκυδίδης γράφει:

«Ο Περικλῆς εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη μὲ τό προσωπικό του κύρος καὶ τή διανοητική του ἰκανότητα καὶ γιατί εἶχε ἀναδειχτεῖ δόλοφάνερα ἀνώτερος ἀπό χρήματα. Γι' αὐτό συγκρατοῦσε τό λαό, χωρίς νά περιορίζει τίς ἐλευθερίες του. Δέν τόν ρυμουλκοῦσε διαλόγος, παρά αὐτός τόν καθοδηγοῦσε, γιατί δέν ἐπιδίωκε νά κερδίσει δύναμη μέ διθέμιτα μέσα, ὥστε νά είναι ἀναγκασμένος νά μιλεῖ γιά νά κολακεύει τό πλῆθος, ἀλλά στηριγμένος στήν κοινή ἐκτίμηση εἶχε τό σθένος νά τοῦ ἀντιλέγει, ἀκόμη καὶ ἄν προκαλοῦσε τήν ὅργη του. Ἔτσι, ὅταν καταλάβαινε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό ἐπαρση ἔδειχναν παράκαιρο θάρρος, τούς μιλοῦσε μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά τούς τρομάξει καὶ νά τούς φοβίζει, ἐνῶ ἀντίθετα, ὅταν τούς ἔθλεπε νά φοβοῦνται χωρίς λόγο, τούς ἔδινε πάλι θάρρος. Ἐπομένως μόνο κατά τό ὄνομα ἡταν δημοκρατία, πράγματι δημος έξουσία πού τήν εἶχε ἔνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης.»

(Θουκ. Β, 65, 8-10)

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΗ, ΜΟΡΦΩΣΗ
ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 3-6)

‘Ο Περικλῆς ἀνῆκε στήν Ἀκαμαντίδα φυλή καὶ στό δῆμο τοῦ Χολαργοῦ· ἡ πατρική καὶ ἡ μητρική του γενιά εἶχαν τά πρωτεῖα στήν Ἀθήνα. Ὁ πατέρας του δὲ Ξάνθιππος, αὐτός πού νίκησε στή Μυκάλη τούς στρατηγούς τῶν Περσῶν, νυμφεύτηκε τήν Ἀγαρίστη, τήν ἐγγονή τοῦ Κλεισθένη, ἐκείνου πού ἔδιωξε τούς Πεισιστρατίδες καὶ κατάλυσε μέ γενναιότητα τήν τυραννίδα καὶ ἔθεσε νόμους καὶ θεμελίωσε πολίτευμα πού εἶχε συνταχτεῖ μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά δόμονοια καὶ σταθερότητα. Ἡ Ἀγαρίστη εἶδε στόν ὑπνο της πώς γέννησε ἔνα λιοντάρι καὶ ὕστερ· ἀπό λίγες μέρες γέννησε τόν Περικλῆ πού τό σώμα του ἦταν κανονικό κατά τά ἄλλα, μά τό κεφάλι μακρουλό καὶ στό μέγεθος δυσανάλογο. Γι’ αὐτό τό λόγο οἱ καλλιτέχνες τόν παριστάνουν σχεδόν πάντα μέ κράνος, γιατί δέν ἥθελαν, φαίνεται, νά τόν πικράνουν (γιά τό φυσικό του ἐλάττωμα).

Οἱ περισσότεροι λένε δτὶ δ Περικλῆς εἶχε δάσκαλο τῆς μουσικῆς τό Δάμωνα (πού τό δνομά του, ἰσχυρίζονται, πρέπει νά προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή). Ὁ Ἀριστοτέλης δμως ἀναφέρει δτὶ ἀσκήθηκε στή μουσική ἀπό τόν Πιθοκλείδη. ‘Οσο γιά τό Δάμωνα, φαίνεται πώς αὐτός ἦταν ἔξοχος σοφιστής, ἀλλά ἥθελε νά κρύθει ἀπό τό πλῆθος τήν ἱκανότητά του καὶ γι’ αὐτό τή σκέπαζε μέ τήν ἴδιότητα τοῦ μουσικοῦ. Καὶ εἶχε στενές σχέσεις μέ τόν Περικλῆ, δπως ἔνας προπονητής καὶ δάσκαλος τῶν ἀγώνων μέ ἔναν ἀθλητή τῆς πολιτικῆς. Κατάλαβε

- 1 ΚΕΦ. 3
Οἱ γονεῖς τοῦ Περικλῆ. Ἡ σωματική του διάπλαση.
- 2 3
4
- 1 ΚΕΦ. 4
Ἡ μόρφωση τοῦ Περικλῆ.
- 2 3

δμως ὁ κόσμος δτι ὁ Δάμων χρησιμοποιοῦσε τή λύρα ώς πρόσχημα καί κατηγορήθηκε πώς κρύθει μεγάλα σχέδια καί πώς εύνοει τήν τυραννία. Γι' αυτό ἔξοστρακίστηκε καί ἔδωσε ύλικό

4 στά πειράγματα τῶν κωμικῶν ποιητῶν. Ἐτσι ὁ Πλάτων ὁ κωμικός παρουσιάζει σέ μιά σκηνή κάποιον πού ρωτάει:

«Πρῶτα, γιά πές μου, σέ παρακαλῶ· γιατί εἰσαι ἐσύ
ό Χείρων, πού, δπως λέν, ἀνάθρεψες τόν Περικλῆ.»

5 Ὁ Περικλῆς παρακολούθησε ἀκόμη καί τά μαθήματα τοῦ Ζῆνωνα τοῦ Ἐλεάτη, πού ἐρευνοῦσε τή φύση, δπως ὁ Παρμενίδης, καί είχε ἀποκτήσει κάποιαν ίκανότητα νά συζητεῖ καί μέ ἀντιλογίες νά σπρώχνει τελικά τό συζητητή του σέ ἀμμχανία. Αύτό καί ὁ Τίμων ὁ Φλειάσιος τό είχε πεῖ μέ τούτα τά λόγια:

«Δύναμη ἀδάμαστην ἔχει διπλόγλωσσος Ζήνωνας, κι δλα
ξέρει μέ λόγια νά κρίνει, νά ἐλέγχει.»

6 Ἐκεῖνος δμως πού περισσότερο ἀπ' δλους συνδέθηκε μέ τόν Περικλῆ καί τοῦ πρόσθεσε πολύ μεγάλο κύρος καί γέμισε τήν ψυχή του μέ τό φρόνημα πού πρέπει νά ἔχει ἔνας πολιτικός ἀρχηγός καί ἔφερε σέ μεγάλο ὑψος τήν ἀξία τοῦ ἥθους του, ἡταν ὁ Ἀναξαγόρας ἀπό τίς Κλαζομενές. Είναι αὐτός πού οι σύγχρονοί του τόν δνόμαζαν «Νοῦν», είτε γιατί θαύμασαν τή διάνοιά του, πού φάνηκε στήν ἐρευνα τής φύσης μεγάλη καί ἔξαιρετική, είτε γιατί, πρῶτος αὐτός, σάν ἀρχή στή διαμόρφωση τοῦ κόσμου καθόρισε δχι τήν τύχη ούτε τήν ἀνάγκη, παρά ἔνα νοῦ καθαρό καί ἀπλό, πού μέσ' ἀπό τό χάος τῶν ἀνάμεικτων στοιχείων τοῦ σύμπαντος ξεχωρίζει ἐκεῖνα πού σχηματίζονται ἀπό δμοια μέρη.

ΚΕΦ. 5
*'Ο χαρακτή-
ρας του.*

Αύτό τόν ἄνθρωπο τόν θαύμασε ἀπεριόριστα δ Περικλῆς καί ἀπ' αὐτόν μυήθηκε στή λεγόμενη μετεωρολογική ἐπιστήμη καί στήν τέχνη τῶν συζητήσεων.

Ἐτσι, δπως φαίνεται, δχι μόνο ἡ σκέψη του ἡταν σοβαρή καί δ λόγος του ὑψηλός καί ἀπαλλαγμένος ἀπό κάθε χυδαία καί ἀδιάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλά καί τοῦ προσώπου του ἡ ἔκφραση πού δέν τήν ἀλλοίωνε τό γέλιο, καί τό ἡρεμο βάδισμα, καί ἡ

σεμνή περιθολή του πού δέν τήν ἀνατάραξε ποτέ καμιά βίαιη κίνηση δταν μιλοῦσε, και δ χαμηλός τόνος τῆς φωνῆς του, δλα αὐτά και πολλά παρόμοια προκαλοῦσαν τό θαυμασμό δλων.

‘Οταν κάποτε ἔνας ἀπαίσιος και ἀχρεῖος ἄνθρωπος στήν ἀγορά τόν ἔβριζε και τόν κακολογοῦσε δλη τήν ἡμέρα, δ Περικλῆς σιωποῦσε μέ νπομονή, ἀπασχολημένος σέ μιά ἐπείγουσα ύπόθεση: τό βράδυ ἔφυγε ἡσυχα γιά τό σπίτι του, ἐνῶ δ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τόν παρακολούθουσε και ξεστόμιζε κάθε εἰδους βρισιά ἔναντίον του. Και δ Περικλῆς, μόλις ἔφτασε στήν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ του και σάν ἡταν πιά σκοτάδι, ἔδωσε διαταγή σ’ ἔνα ἀπό τούς ύπηρέτες του νά πάρει τό φῶς και νά συνοδέψει και νά δόηγησει ἐκεῖνο τόν ἄνθρωπο στό σπίτι του. ‘Ο ποιητής Ἰων λέει πώς στίς κοινωνικές σχέσεις του δ Περικλῆς ἡταν ἀλαζονικός και κάπως ἀγέρωχος και πώς στούς καυχησιάρικους τρόπους του ύπηρχε και μεγάλη δόση ἀπό ύπεροψία και περιφρόνηση πρός τούς ἄλλους: και ἐπαινεῖ ἀντίθετα τοῦ Κίμωνα τήν κοσμιότητα, τήν ἡπιότητα και τήν εὐγένεια στή συμπεριφορά του. ‘Ἄλλ’ ἄς ἀφήσουμε τόν Ἰωνα, πού νομίζει ἀπαραίτητο νά ἔχει ἡ ἀρετή και κάτι τό εὐχάριστο, δπως οι παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν ἔχουν και ἔνα σταυρικό μέρος. ‘Αντίθετα, ἄς θυμηθοῦμε τό Ζήνωνα πού, δταν ἄκουε πολλούς νά χαρακτηρίζουν τή σοθαρότητα τοῦ Περικλῆ σάν μεγαλομανία και ἀλαζονεία, τούς συμβούλευε νά ἔχουν και αὐτοί μιά τέτοια μεγαλομανία, γιατί και ἡ προσποίηση ἀκόμη μιᾶς καλῆς διαγωγῆς γεννᾶ σιγά σιγά και χωρίς νά τό καταλάθει κανείς, τό ζῆλο και τή συνήθεια τοῦ καλοῦ.

Δέν ἀποκόμισε δμως μόνο αὐτά ἀπό τή συναναστροφή του μέ τόν Ἀναξαγόρα δ Περικλῆς, ἀλλά φαίνεται πώς ξεπέρασε τίς δεισιδαιμονίες, πού μπροστά στά μετεωρολογικά φαινόμενα προκαλοῦν τρόμο σ’ ἐκείνους πού δέν ξέρουν τίς αἰτίες τους, και ἀπό τήν ἀμάθειά τους κυριαρχοῦνται ἀπό φόβο και ταραχή γιά τά θεῖα. Αύτή τήν ἀμάθεια τήν ξεαφανίζει ἡ φυσική ἐπιστήμη πού διώχνοντας τή φοβερή και νοσηρή δεισιδαιμονία ἐμπνέει τή σταθερή εὺσέθεια και τήν αἰσιοδοξία. Σχετικά μέ τίς δεισιδαιμονίες διηγοῦνται και τό ἀκόλουθο περιστατικό.

2

3

I ΚΕΦ. 6
Οι δεισιδαιμονίες.

2

"Ἐφεραν κάποτε στόν Περικλῆ ἀπό τοὺς ἄγρους τὸ κεφάλι ἀπό ἔνα μονοκέρατο κριάρι. Τότε δὲ Λάμπων δὲ μάντης, μόλις εἶδε τὸ κέρατο πού ἦταν φυτρωμένο δυνατό καὶ στερεό ἀπό τὴν μέση τοῦ μετώπου, εἶπε μιὰ προφητεία, πῶς ἀπό τίς δύο πολιτικές μερίδες πού ἦταν τότε ἴσχυρές στήν πόλη, τοῦ Θουκυδίδη καὶ τοῦ Περικλῆ, θά ὑπερισχύσει ἡ μερίδα ἐκείνου, πού μέσα στόν ἄγρό του βρέθηκε τὸ σημαδιακό αὐτό κεφάλι. 'Ἄντι γ' ἀλλὴ ἀπάντησῃ δὲ Ἀναξαγόρας ἐσπασε τὸ κρανίο καὶ ἔδειξε ὅτι δὲ γέγκεφαλος δέν ἔπιανε δῆλη τῇ βάσῃ, παρά μυτερός σάν αὐγό εἰχε γλιστρήσει ἀπό δῦλο τὸ χῶρο τοῦ κρανίου πρός τὸ μέρος ἐκεῖνο
3 ἀπ' ὅπου ἔσφυτρωνε τὸ κέρατο. Καὶ τότε δῆλοι δῆσι ἦταν ἐκεῖ θαύμασαν τὸν Ἀναξαγόρα, ἀλλά ὑστερ, ἀπό λίγο θαύμασαν τὸ Λάμπωνα, δταν δὲ Θουκυδίδης, ἐπεσε ἀπό τὴν ἐξουσία καὶ ὀλόκληρη τῇ διαχείριση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τὴν πῆρε μὲ
4 δόμαλό τρόπο στά χέρια του δ Περικλῆς. 'Αλλά τίποτε δέν ἐμποδίζει, νομίζω, νά ποδμε δῆσι καὶ δ ψυσικός εἰχε δίκιο καὶ δ μάντης: δ πρῶτος καλά κατάλαβε τὴν αἰτία, ἐνῷ δ δεύτερος τὸ
5 ἀποτέλεσμα: γιατί ἔργο τοῦ ψυσικοῦ ἦταν νά ἔξετάσει ἀπό ποιά αἰτία καὶ πῶς ἔγινε τὸ φαινόμενο, ἐνῷ τοῦ μάντη νά προφητέψει γιά ποιό σκοπό ἔγινε καὶ τί σημαίνει. Γι' αὐτό ἐκεῖνοι πού λένε δῆσι ἡ εὑρεση τῆς αἰτίας είναι ἀναίρεση τοῦ σημείου πού μᾶς φανερώνεται, δέν καταλαβαίνουν δῆσι ἔτσι ἀρνοῦνται μαζί καὶ τά σημεῖα πού φανερώνονται ἀπό τοὺς θεούς καὶ τά σημεῖα πού προέρχονται ἀπό τὴν τέχνη τῶν ἀνθρώπων, δπως είναι, λόγου χάρη, ὁ ἥχος τῶν μετάλλινων δίσκων, οἱ φλόγες τῆς φωτιᾶς καὶ οἱ σκιές πού βλέπουμε στά ἡλιακά ρολόγια: καθένα ἀπ' αὐτά ἔγινε ἀπό κάποιαν αἰτία, ἀλλά μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά χρησιμεύει σάν σημάδι πού φανερώνει κάτι.

'Αλλ' αὐτά ἵσως ἔχουν τῇ θέσῃ τους σέ ἄλλου είδους πραγματεία.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (Κεφ. 7-8)

ΚΕΦ. 7
 'Ο Περικλῆς
 καὶ ὁ λαός.

- 1 'Ο Περικλῆς, δταν ἦταν νέος, φοβόταν πολύ τὸ λαό. Γιατί στή μορφή ἔμοιαζε μέ τὸν τύραννο Πεισίστρατο καὶ οἱ πολύ ἡλι-

κιωμένοι ἔνιωθαν κάποια ἐκπληξη θλέποντας τὴν δμοιότητα πού είχε μέ αὐτὸν καὶ στὴ γλυκύτητα τῆς φωνῆς του καὶ στὴν εὐ-
χέρεια καὶ τὴν ἑτοιμότητα τοῦ λόγου του, ὅταν συζητοῦσε. 2
Ἐπειδὴ μάλιστα ἦταν πλούσιος, ἀπό λαμπρό γένος, καὶ εἰχε φίλους πολὺ ἰσχυρούς, φοβόταν μήπως ἔξοστρακιστεῖ· γι' αὐτό δέν ἐπαιρνε καθόλου μέρος στὴν πολιτική, ἐνῶ στίς ἐκστρα-
τεῖς ἦταν γενναῖος καὶ ριψοκίνδυνος. "Οταν ὅμως ὁ Ἀριστείδης 3
πέθανε καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἔξοστρακιστηκε καὶ τὸν Κίμωνα τὸν ἀπασχολοῦσαν πολύν καιρό οἱ ἐκστρατεῖς του ἔξω ἀπό τὴν Ἑλλάδα, τότε ὁ Περικλῆς ἀποφάσισε νά προσχωρήσει στὴ δη-
μοκρατική μερίδα, γιατί προτίμησε νά ταχτεῖ ὅχι μέ τούς πλου-
σίους καὶ λίγους παρά μέ τούς πολλούς καὶ φτωχούς, παρά τὴν 4
ψυχοσύνθεσή του πού δέν ἦταν καθόλου λαϊκή. "Οποις φαίνεται,
φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τὴν ὑποψία πώς θέλει νά γίνει τύ-
ραννος καὶ, ἐπειδὴ ἔβλεπε ἀπό τὸ ἄλλο μέρος ὅτι ὁ Κίμων ἦταν ἀριστοκρατικός καὶ ὅτι ἔξαιρετικά τὸν ἀγαποῦσαν οἱ ἀριστο-
κρατικοί, αὐτός ἄρχισε νά κολακεύει τούς πολλούς, γιά νά ἀποκτήσει ἀσφάλεια γιά τὸν ἑαυτό του καὶ δύναμη ἐναντίον ἐ-
κείνου. Ἀμέσως μάλιστα ἄλλαξε καὶ τίς συνήθειες τῆς ζωῆς 5
του. Στὴν πόλη δέν τὸν ἔβλεπαν νά κυκλοφορεῖ παρά μόνο σ' ἔ-
να δρόμο, σ' αὐτὸν πού δόδηγει πρός τὴν ἀγορά καὶ τὸ βουλευ-
τήριο. Παράτησε τίς προσκλήσεις σέ δεῖπνα καὶ δλες τίς φιλι-
κές συναναστροφές καὶ σχέσεις, ώστε σέ ὅλο τὸ μακροχρόνιο 6
διάστημα τῆς πολιτικῆς του ζωῆς σέ κανενός φίλου τὸ σπίτι δέν
πήγε γιά δεῖπνο, παρά μόνο μιά φορά, πού παραθρέθηκε στούς
γάμους τοῦ ἔξαδέρφου του τοῦ Εὐρυπτόλεμου, ἄλλα καὶ ἐκεῖ τὴν
ῷρα πού θά ἄρχιζαν νά πίνουν, σηκώθηκε ἀμέσως καὶ ἔφυγε.
Γιατί αὐτοῦ τοῦ εἰδους οἱ συναναστροφές είναι ίκανες νά μειώ-
σουν ὅλο τὸ κύρος καὶ μέ τὴν οἰκειότητα πού ἀναπτύσσεται σ'
αὐτές δύσκολα μπορεῖ νά κρατηθεῖ κανείς μέσα στὰ δρια πού
χρειάζονται γιά νά φαίνεται σοθαρός. Και ὅμως, ἡ ἀληθινή
ἀρετή τόσο ωραιότερη φαίνεται, ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο,
καὶ στούς χρηστούς ἀνθρώπους τίποτε δέν ὑπάρχει τόσο θαυμα-
στό γιά τούς ξένους ὅσο ή καθημερινή διαγωγή τους πρός τούς
οἰκείους καὶ φίλους. Ἅλλα ὁ Περικλῆς ἀπόφευγε τὴ συχνή καὶ 7
κατά κόρο ἐπικοινωνία του μέ τὸ λαό καὶ μόνο κατά διαλείμμα-

τα τόν ἐπλησίαζε δέ μιλοῦσε γιά καθετί καὶ δέν παρουσιαζόταν διαιρκῶς στό πλῆθος, παρά, καθώς λέει ὁ Κριτόλαος, ἔκανε τήν ἐμφάνισή του, ὅπως τό ιέρο πλοῖο, ἡ «Σαλαμίνια», μόνο σ' ἔξαιρετικές περιπτώσεις, ἐνῶ γιά τίς κοινές ὑποθέσεις ἄφηνε νά τόν 8 ἀντιπροσωπεύουν οί πολιτικοί φίλοι καὶ συνεργάτες του. "Ἐνας ἀπ' αὐτούς λένε ὅτι ἡταν ὁ Ἐφιάλτης, πού κατάργησε τήν ἀριστοκρατική ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου πάγου καὶ, κατά τόν Πλάτωνα, πρόσφερε στούς πολίτες ἄφθονο καὶ ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας, τόσο πολύ, ὥστε ὁ λαός, σάν ἀφηνιασμένο ἄλογο, ὅπως λένε οί κωμικοί ποιητές, «χαλινάρι κανένα δέν ἥθελε, μά τήν Εὔβοια τή δάγκωνε, τά νησιά τά πηδοῦσε».

ΚΕΦ. 8

*'Η ρητορική
του. 'Η προ-
σωνυμία «Ό-
λυμπιος».*

1 Προσπαθοῦσε νά ἐναρμονίζει τό λόγο του σύμφωνα μέ τόν τρόπο πού είχε δργανώσει τή ζωή του καὶ σύμφωνα μέ τό μεγαλεῖο τῶν σκέψεών του, σάν ἔνα μουσικό δργανο πού μέ τό τέντωμα τῶν χορδῶν του ἀπηχοῦσε συχνά μέ περισσότερη δύναμη τή διδασκαλία τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ ἔδινε κατά κάποιο τρόπο στή ρητορική του ἔνα χρώμα ἀπό τίς θεωρίες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Γιατί αὐτό τό «μεγάλο ὑψος τοῦ πνεύματος καὶ τήν τελειότητα στήν ἐκτέλεση τῶν ἔργων», πού, ὅπως λέει ὁ θεῖος Πλάτων, «προστέθηκαν στήν ἔμφυτη εὐφυΐα του», τά ἀπόκτησε ἀπό τή φυσική ἐπιστήμη καὶ «παίρνοντας ἀπ' αὐτήν ὅ,τι ἡταν πρόσφορο γιά τήν τέχνη τῶν λόγων», ἀναδείχτηκε πολύ ἀνώτερος 2 ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους. Σ' αὐτό, λένε, ὁφείλει καὶ τήν ἐπωνυμία «Όλυμπιος» πού τοῦ δόθηκε, ἄν καὶ μερικοί φρονοῦν ὅτι δονομάστηκε ἔτσι ἀπό τά ἔξοχα μνημεῖα μέ τά ὅποῖα ἐκόσμησε τήν πόλη καὶ ἄλλοι πάλι ἀπό τήν πολιτική καὶ στρατηγική του ὑπεροχή. Καὶ είναι πολύ φυσικό ὅτι πολλά προσόντα ἔχουν 3 συντείνει, ὥστε νά ἀποκτήσει αὐτή τή δόξα. Οί κωμωδίες ὅμως τῶν τότε ποιητῶν, πού ἔεστόμισαν πολλά σοθαρά καὶ πολλά ἀστεῖα γι' αὐτόν, δείχνουν ὅτι ἡ προσωνυμία αὐτή τοῦ δόθηκε κυρίως γιά τή δύναμη τοῦ λόγου του, γιατί λένε πώς, δταν ἐκείνος μιλοῦσε στό λαό, «θροντοῦσε καὶ ἀστραφτε καὶ είχε στή γλώσσα του φοθερό κεραυνό». Μνημονεύεται μάλιστα καὶ κάτι πού είπε ὁ Θουκυδίδης, ὁ γιός τοῦ Μελησία, θέλοντας νά ἀστειευτεῖ γιά τή ρητορική δεινότητα τοῦ Περικλῆ. 'Ο Θουκυδίδης, ὅπως 4 5 σα του φοθερό κεραυνό». Μνημονεύεται μάλιστα καὶ κάτι πού είπε ὁ Θουκυδίδης, ὁ γιός τοῦ Μελησία, θέλοντας νά ἀστειευτεῖ γιά τή ρητορική δεινότητα τοῦ Περικλῆ. 'Ο Θουκυδίδης, ὅπως

ξέρουμε, ἀνήκε στούς ἀριστοκρατικούς καὶ γιά μεγάλο χρονικό διάστημα ἡταν ἀντίθετος στήν πολιτική τοῦ Περικλῆ· καὶ, ὅταν ὁ Ἀρχίδαμος, δὲ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων, ρώτησε τὸ Θουκυδίδη ἄν αὐτός ἢ δὲ Περικλῆς ἡταν ἀνώτερος στήν πάλη, ἀποκρίθηκε: «὾ταν στήν πάλη ἐγώ τόν ρίξω καταγῆς, ἐκεῖνος, ἀντίθετα, λέει πώς δέν ἔπεσε καὶ κατορθώνει νά νικήσει καὶ νά μεταπείσει τούς θεατές.» Καὶ ὅμως δὲ Περικλῆς δὲ ἵδιος μιλούσε στό λαό μέ τόσο μεγάλη περίσκεψη, ὥστε πάντα, ὅταν πήγαινε πρός τό βῆμα, εὐχόταν στούς θεούς νά μήν τοῦ ξεφύγει ἄθελα ἀπό τό στόμα του οὔτε μία λέξη πού νά ἡταν ἀνάρμοστη στήν προκείμενη περίπτωση. Πάντως, δέν ἔχει ἀφῆσει κανένα γραφτό, ἐκτός ἀπό τά ψηφίσματά του καὶ ἀξιομνημόνευτα λόγια του πολύ λίγα ἔχουν διασωθεῖ, δῆπος λόγου χάρη, τά ἀκόλουθα: «Σᾶς συμβουλεύω νά βγάλετε ἀπό τή μέση τήν Αἴγινα πού ἔχει γίνει μιά τσίμπλα στό μάτι τοῦ Πειραιῶν» καὶ ἐπίσης: «Βλέπω τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας ἀπό τήν Πελοπόννησο». Ὁ Στησίμβροτος ἀναφέρει ὅτι δὲ Περικλῆς κάποτε ἐγκωμιάζε ἀπό τό βῆμα ἐκείνους πού ἔπεσαν στή Σάμο καὶ ἔλεγε ὅτι ἔχουν γίνει ἀθάνατοι ὅπως οἱ θεοί· «γιατί καὶ τούς θεούς τούς ἴδιους δέν τούς βλέπουμε, ἀλλ’ ἀπό τίς τιμές πού τούς προσφέρουμε καὶ ἀπό τά καλά πού μᾶς προσφέρουν, συμπεραινούμε ὅτι είναι ἀθάνατοι τό ἴδιο λοιπόν συμβαίνει καὶ γιά ἐκείνους πού πέθαναν γιά τήν πατρίδων».

6

7

9

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

(Κεφ. 9-11)

Ο ἰστορικός Θουκυδίδης μιλώντας γιά τήν διακυβέρνηση τῆς πολιτείας ἀπό τόν Περικλῆ τή χαρακτηρίζει σάν κάπως ἀριστοκρατική καὶ λέει πώς «μόνο κατά τό ὄνομα ἡταν δημοκρατία, πράγματι ὅμως ἔξουσία πού τήν είχε ἔνας μόνο, δὲ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολιτίης». Πολλοί ἄλλοι λένε ὅτι ἐκεῖνος πρῶτος δδήγησε τό λαό σέ κληρουχίες καὶ θεωρικά καὶ ἀποζημιώσεις καὶ ὅτι ἔτσι τόν κακοσυνήθισε καὶ, ἐνῷ πρίν ἡταν φρόνιμος καὶ ἐργατικός, ἔγινε ἔξαιτίας τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν μέτρων σπάταλος καὶ ἀκόλαστος. Σωστό δῆμος είναι νά ἔξετάσουμε τήν αἵτια τῆς Ψηφιοποιήθηκε από τό Ινστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

1 ΚΕΦ. 9

Παροχές στό λαό.
Ἐξοστρακι-
σμός τοῦ Κι-
μωνα.

μεταθολής αυτῆς στηριγμένοι στά ἴδια τά πράγματα.

- 2 Στήν ἀρχή, καθώς εἴπαμε, θέλοντας νά ἀντιταχτεῖ στή δημοτικότητα τοῦ Κίμωνα, κολάκευε τό λαό· ἀλλά δέν είχε τόν πλοῦτο και τά χρήματα πού είχε ὁ Κίμων, μέ τά ὅποια κέρδιζε τήν εὔνοια τῶν φτωχῶν, παρέχοντας κάθε μέρα δεῖπνο σέ ὄσους Ἀθηναίους είχαν ἀνάγκη, ντύνοντας τούς γέρους και βγάζοντας τούς φράχτες τῶν κήπων του, γιά νά παίρνουν ἐλεύθερα ἀπ' αὐτούς δημοτικά ὅσοι ήθελαν. Ἐπειδή μέ αὐτά τά δημαγωγικά μέσα τοῦ ἀντιπάλου του ὁ Περικλῆς ἔχανε τή δημοτικότητά του, γιά νά τά ἔξουδετερώσει τρέπεται στή διανομή χρημάτων τοῦ δημοσίου κατά συμβουλή τοῦ Δαμωνίδη ἀπό τήν Οἰη, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης. Και ἀμέσως μέ τά θεωρικά και δικαστικά ἐπιδόματα και μέ ἄλλες μισθοδοσίες και παροχές κέρδισε δόλο τό λαό και τόν χρησιμοποιοῦσε γιά νά περιορίσει τήν ἔξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου, πού αὐτός δέν ήταν μέλος της, ἐπειδή δέν είχε κληρωθεῖ ποτέ οὕτε ἀρχοντας οὕτε θεσμοθέτης 3 οὕτε βασιλιάς οὕτε πολέμαρχος. Γιατί τά ἀξιώματα αὐτά ἀπό τά παλιά χρόνια τά ἀναλάθαιναν οί πολίτες μέ κληρο και ἄν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπιδοκίμαζε τή διοίκησή τους, γίνονταν μέλη 4 τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου. Γιά τοῦτο ὁ Περικλῆς, ὅταν ἀπόκτησε μεγαλύτερη δύναμη στό λαό, μέ τήν ύποστήριξή του ἀντιπολιτεύτηκε τή βουλή και κατάφερε μέ τή μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλτη νά τῆς ἀφαιρεθεῖ τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τή δικαστική της ἔξουσία. Ἐπειτα κατηγόρησε τόν Κίμωνα σάν φίλο τῶν Λακεδαιμονίων και ἐχθρό τῆς δημοκρατίας και πέτυχε τόν ἔξοστρακισμό του μόλο πού κατά τόν πλοῦτο και κατά τό γένος δέν ήταν κατώτερος ἀπό κανέναν, και είχε νικήσει τούς βαρβάρους κερδίζοντας τίς ώραιότερες νίκες, και είχε γεμίσει τήν πόλη μέ πολλά χρήματα και λάφυρα, ὅπως ἔγραψα στή βιογραφία του. Τόσο μεγάλη ήταν ἡ δύναμη τοῦ Περικλῆ στό λαό.

- 1 Ἡ διάρκεια τοῦ ἔξοστρακισμοῦ ἐκείνων πού ἔδιωχνε ἡ πόλη είχε δριστεῖ μέ νόμο γιά δέκα χρόνια. Μόλις είχε περάσει τό μισό διάστημα τῆς δεκαετίας πού ὁ Κίμων ήταν ἔξοστρακισμένος, οί Λακεδαιμονίοι μέ μεγάλο στρατό μπήκαν στήν περιοχή τῆς Ταγάγρας και οί Ἀθηναῖοι ἀμέσως ὅρμησαν ἐναντίον τους. Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τότε δέ Κίμων γύρισε ἀπό τήν ἔξορία καὶ κατατάχτηκε καὶ αὐτός στό λόχο πού ὑπηρετοῦσαν οἱ ἄντρες τῆς φυλῆς του. Ἡθελε
 μέ τήν πράξη του νά ξεπλύνει τήν κατηγορία τοῦ λακωνισμοῦ,
 κινδυνεύοντας στόν ἀγώνα μαζί μέ τούς συμπολίτες του. Ἀλλά
 οἱ φίλοι τοῦ Περικλῆ συνεννοήθηκαν καὶ τόν ἔδιωξαν μέ τή
 δικαιολογία δτι ἡταν ἔξοστρακισμένος. Γιά τοῦτο, φαίνεται, δέ
 Περικλῆς σ' ἐκείνη τήν μάχη πολέμησε μέ πολλή ἄντρεια καὶ
 ξεχώρισε ἀπ' ὅλους τούς ἄλλους, ἀψηφώντας τήν ζωή του. Ἀλλά
 ἐπεσαν σ' αὐτή τήν μάχη καὶ ὅλοι μαζί οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνα,
 αὐτοί πού δέ Περικλῆς τούς κατηγοροῦσε ἐπίσης ως φίλους τῶν
 Λακεδαιμονίων. Καὶ τότε μετάνοιωσαν πικρά οἱ Ἀθηναῖοι καὶ
 ἀποζητοῦσαν τόν Κίμωνα, πολύ περισσότερο μάλιστα γιατί νι-
 κήθηκαν στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς καὶ περίμεναν πώς τήν ἐρχό-
 μενη ἄνοιξη θά ξανάρχιζε ἄγριος δόπλεμος. Κατάλαβε δέ Περι-
 κλῆς τίς διαθέσεις αὐτές τοῦ λαοῦ καὶ δέ δίστασε νά τόν ίκανο-
 ποιήσει. Ὑπόθαλε δέ ἵδιος στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα
 γιά τήν ἀνάκληση τοῦ Κίμωνα καὶ ὅταν ἐκεῖνος γύρισε στήν
 πατρίδα του, κατόρθωσε νά συμφωνηθεῖ εἰρήνη ἀνάμεσα στίς δύο
 πόλεις· γιατί οἱ Λακεδαιμόνιοι είχαν τόση συμπάθεια στόν Κί-
 μωνα, ὅση ἀντιπάθεια στόν Περικλῆ καὶ στούς ἄλλους δημο-
 κρατικούς ἀρχηγούς. Μερικοί ισχυρίζονται δτι πρίν δέ Περικλῆς
 ὑποθάλει τήν πρόταση γιά τήν ἐπάνοδο τοῦ Κίμωνα, είχε συνεν-
 νοθεῖ μυστικά μαζί του μέ τή μεσολάθηση τῆς ἀδερφῆς τοῦ
 Κίμωνα Ἐλπινίκης καὶ είχαν συμφωνήσει: δέ Κίμων νά φύγει μέ
 διακόσια πλοΐα καὶ νά ελναι στρατηγός μακριά ἀπό τήν Ἀττική
 καταστρέφοντας τή χώρα τοῦ βασιλιά τῶν Περσῶν, καὶ δέ Περι-
 κλῆς νά ἔχει τήν ἔξουσία μέσα στήν πόλη. Φαίνεται πώς καὶ
 πρωτύτερα ἡ Ἐλπινίκη είχε μεσολαθήσει, γιά νά καταπραῦνει
 τόν Περικλῆ ἀπέναντι τοῦ Κίμωνα, ὅταν αὐτός δικαζόταν καὶ
 κινδύνευε νά καταδικαστεῖ σέ θάνατο. Τότε δέ Περικλῆς ἡταν
 ἔνας ἀπό τούς κατηγόρους πού είχε δρίσει δήμος καὶ, ὅταν
 ἥρθε σ' αὐτόν ἡ Ἐλπινίκη καὶ τόν παρακαλοῦσε, αὐτός χαμογέ-
 λασε καὶ είπε: «Ἐλπινίκη, είσαι γριά, είσαι πολύ γριά, γιά ν'
 ἀνακατεύεσαι σέ τόσο μεγάλα ζητήματα.» Καὶ δημως στή δίκη δέ
 σηκώθηκε νά μιλήσει παρά μόνο μιά φορά, ἀναγκασμένος ἀπό
 τήν ἐντολή πού είχε ἀναλάβει, καὶ, ἀφοῦ ἐπιθάρυνε τόν Κίμωνα
 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δσο μποροῦσε λιγότερο ἀπό τους ἄλλους κατηγόρους, ἀποχώρη-
 7 σε ἀπό τή συνεδρίαση. Πῶς λοιπόν, ὅστε, ἀπ' αὐτά, μπορεῖ κα-
 νείς νά δώσει πίστη στά λόγια του Ἰδομενέα, πού κατηγορεῖ τόν
 Περικλῆ, πώς τάχα τόν Ἐφιάλτη, τό δημοκρατικό ἀρχηγό, πού
 ήταν φίλος και πολιτικός συνεργάτης του, τόν δολοφόνησε ἀπό
 ζηλοτυπία και ἀπό φθόνο γιά τή δόξα του; Δέν ξέρω ἀπό ποῦ τά
 μάζεψε αὐτά και τά ἔριξε σάν χολή στό πρόσωπο του Περικλῆ,
 πού ἵσως νά μήν είναι δλότελα ἀμεμπτος, πάντως δμως είχε
 φρόνημα εὐγενικό και γενναιοψυχία, ἀρετές ἀπό τίς δποίες δέν
 μποροῦσε ποτέ νά βλαστήσει πάθος τόσο σκληρό και τόσο
 8 ἀπάνθρωπο. Ἡ ἀλήθεια είναι ὅτι τόν Ἐφιάλτη πού ήταν φοβε-
 ρός ἀντίπαλος τῶν δλιγαρχικῶν και ἀλύγιστος στήν ἀναζήτηση
 εὐθύνης και στήν καταδίωξη κάθε ἀδικητῆ του λαοῦ, τόν ἐπιθου-
 λεύτηκαν οι ἔχθροι του· ἀυτοί ἔθαλαν τόν Ἀριστόδικο ἀπό τήν
 Τανάγρα και τόν σκότωσε κρυφά, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης.

"Οσο γιά τόν Κίμωνα, αὐτός πέθανε στήν Κύπρο, ὅπου ήταν
 στρατηγός.

ΚΕΦ. ΙΙ

Ἀνταγωνι-
 σμός Περικλῆ
 και Θουκυδί-
 δη. Θεάματα
 και κληρον-
 χίες.

- 1 Οί ἀριστοκρατικοί, πού ἔθλεπαν ἡδη και πρωτύτερα τόν
 Περικλῆ νά ἀποκτᾶ πολύ μεγάλη πολιτική δύναμη, ἡθελαν νά
 ὑπάρχει κάποιος στήν πόλη πού νά ἀντιταχτεῖ σ' αὐτόν και νά
 μετριάζει τή δύναμη του, ὥστε ἡ κυβέρνησή του νά μήν καταν-
 τήσει ἐντελῶς μοναρχία. Γιά τοῦτο ἀντιτάξανε σ' αὐτόν σάν πο-
 λιτικό του ἀντίπαλο τό Θουκυδίδη ἀπό τό δῆμο τῆς Ἀλωπεκῆς,
 ὄνθρωπο φρόνιμο και συγγενή του Κίμωνα. Ὁ Θουκυδίδης ήταν
 στά πολεμικά κατώτερος ἀπό τόν Κίμωνα, μά πιό ἐμπειρος ἀγο-
 ρητής και πολιτικός. Ἐμενε διαρκῶς μέσα στήν πόλη και συχνά
 τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νά ἀναμετρηθεῖ μέ τόν Περικλῆ στό βῆ-
 2 μα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἐτσι ἀποκατάστησε τήν ἰσορρο-
 πία στό πολίτευμα· γιατί δέν ἄφησε τους ἀριστοκρατικούς νά εί-
 ναι σκορπισμένοι μέσα στό λαό και νά συγχωνευτοῦν μαζί του,
 ὅπως γινόταν πρίν, πού ἡ κοινωνική τους ἀξία χανόταν μέσα
 στό πολύ πλήθος. Ἀντίθετα, ξεχώρισε σέ ίδιαίτερη μερίδα τούς
 3 ἀριστοκρατικούς και συνένωσε δλη τή δύναμη τους, ὥστε νά
 ἀποκτήσει βαρύτητα, και ἔτσι κατόρθωσε νά κλίνει ἡ ζυγαριά
 πρός τό μέρος τους. Γιατί και προηγουμένως ὑπήρχε στό κοι-

νωνικό σύνολο κάποιο ράγισμα κρυφό, δπως συμβαίνει συχνά σ' ἔνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πού ἄφηνε νά διαφαίνεται ή διαφορά τῆς δημοκρατικῆς και ἀριστοκρατικῆς πολιτικῆς, ἀλλά τώρα δ ἀνταγωνισμός και ή ἀντίζηλια ἐκείνων τῶν δύο πολιτικῶν, τοῦ Θουκυδίδη και τοῦ Περικλῆ, χάραξε μιά πολύ βαθιά τομή και χώρισε τούς πολίτες σέ δύο διλότελα ἔχωριστές μερίδες, πού ή μιά δνομάστηκε δημοκρατική και ή ἀλλη δλιγαρχική. Γι' αὐτό, 4 τότε περισσότερο ἀπό ἄλλοτε, δ Περικλῆς χαλάρωνε τό χαλινό ἀπό τό λαό και πολιτευόταν μέ τρόπο πού νά τόν εὐχαριστεῖ. Ἐπινοοῦσε διαρκῶς διάφορα θεάματα πανηγυρικά ή συμπόσια η πομπές στήν πόλη, διασκέδαζε τούς πολίτες μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις, και κάθε χρόνο ἔστελνε ἔξήντα πλοῖα μέ τά δποῖα πολλοί πολίτες ταξίδευαν δχτώ μῆνες μέ ἀμοιβή και ἔτσι μπορούσαν νά ἀσκοῦνται και νά ἀποκτοῦν πείρα στά ναυτικά.

Ἐπίσης ἔστειλε χίλιους κληρούχους στή Χερρόνησο, πεντακόσιους στή Νάξο, μισούς ἀπ' αὐτούς στήν Ἀνδρο· ἀκόμη ἔστειλε στή Θράκη χίλιους γιά νά κατοικήσουν ἐκεῖ μαζί μέ τούς Βισάλτες και ἄλλους στήν Ἰταλία, ὅταν ἀνοικοδομήθηκε ή Σύβαρη, πού ἀπό τότε δνομάστηκε Θούριοι. Και μέ αὐτά πού ἔκανε, ἀνακούφιζε τήν πόλη ἀπό ἔναν δχλο ἀργό και φιλοτάραχο, βελτίωνε τήν οἰκονομική κατάσταση τοῦ λαοῦ και συγχρόνως ἴδρυε σ' ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν συμμαχικῶν πόλεων οἰκισμούς Ἀθηναίων, πού θά χρησίμευαν σάν ἐπίφοβη φρουρά, γιά νά συγκρατοῦν τούς συμμάχους ἀπό κάθε ἀπόπειρα ἀποστασίας.

ΤΑ ΑΘΑΝΑΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

(Κεφ. 12-14)

Ἄλλα ἐκεῖνο προπάντων πού εὐχαρίστησε πάρα πολύ τούς Ἀθηναίους και δμόρφυνε τήν πόλη, πού προκάλεσε τήν πιό μεγάλη ἔκπληξη στούς ξένους, πού μόνο αὐτό μαρτυρεῖ πώς ή περιλάλητη ἐκείνη δύναμη και ή παλαιά εύτυχία τῶν Ἑλλήνων δέν είναι γέννημα φαντασίας παρά πραγματική ἀλήθεια, ὑπῆρξε ή κατασκευή τῶν ἀθάνατων μνημείων στήν Ἀθήνα. Μά αὐτό ἀκριβῶς περισσότερο ἀπ' δλα τά πολιτικά ἔργα τοῦ Περικλῆ φθονοῦσαν και κατηγοροῦσαν οι ἔχθροί του. Φώναζαν στίς

1 ΚΕΦ. 12

Ο ἔξωραισμός τῆς Ἀθήνας μέ τά συμμαχικά χρήματα.
Ἐνημερία τῶν Ἀθηναίων.

- συνεδριάσεις του δήμου δτι δ λαός δυσφημεῖται και κακολογεῖται, γιατί πήρε ἀπό τή Δῆλο τά κοινά χρήματα τῶν Ἐλλήνων και τά ἔφερε στήν Ἀθήνα. Ἡ μόνη εὐλογη πρόφαση πού μποροῦσε νά ἀντιτείνει στους κατηγόρους του, ήταν δτι πήρε τά κοινά χρήματα ἀπό τους συμμάχους, γιά νά τά φυλάξει σέ ἀσφαλισμένο μέρος, γιατί φοβήθηκε τους βαρβάρους· τώρα, λένε οι κατηγοροι, και αὐτή τήν πρόφαση τήν ἔχει ἀνατρέψει δ Περικλῆς. Και προσθέτουν: «Ἔτσι οι Ἑλληνες σχηματίζουν τήν ἐντύπωση δτι ἔξευτελιζονται φοβερά και τυραννοῦνται δλοφάνερα, γιατί βλέπουν δτι ὅσα αὐτοί είναι ἀναγκασμένοι νά συνεισφέρουν γιά τόν πόλεμο ἐμεῖς τά χρησιμοποιοῦμε γιά νά κάμουμε δλόχρυστη τήν πόλη μας, νά τή στολίσουμε σάν γυναίκα φιλάρεσκη και νά τήν πλουτίσουμε μέ πολύτιμους λίθους, μέ ἀγάλματα και μέ χιλιοτάλαντους ναούς.» Ἀλλά δ Περικλῆς ἀπαντοῦσε σ' αὐτά και ἔλεγε στό λαό δτι δέν ἔχουν νά δώσουν κανένα λόγο στους συμμάχους γιά τά χρήματα, γιατί οι Ἀθηναίοι πολεμοῦν γιά δλους τους συμμάχους και κρατοῦν μακριά ἀπό τήν Ἐλλάδα τους βαρβάρους. «Οι σύμμαχοι», ἔλεγε δ Περικλῆς, «δέν παρέχουν οὔτε ἕνα ἄλογο οὔτε ἕνα πλοϊο οὔτε ἔναν ὄπλιτη· τό μόνο πού προσφέρουν είναι τά χρήματα. Ἀλλ' αὐτά δέν ἀνήκουν πιά σ' ἐκείνους πού τά δίνουν, παρά σ' ἐκείνους πού τά παίρνουν, ἢν τους παρέχουν ἐκείνο γιά τό ὄποιο τά παίρνουν. Ἀφοῦ λοιπόν δ πόλη μας είναι ἀρκετά ἐφοδιασμένη μέ δ, τι χρειάζεται γιά τόν πόλεμο, πρέπει ὅσα περισσεύουν νά τά διαθέτει γιά ἔργα τέτοια πού, ὅταν γίνουν, θά τής φέρουν ἀθάνατη δόξα και, κατά τή διάρκεια πού γίνονται, θά τής ἔξασφαλίζουν τήν εὐημερία τής: γιατί μέ τά ἔργα αὐτά δημιουργοῦνται ἐργασίες κάθε εἰδους και ποικίλες ἀνάγκες, πού θέτουν σέ κίνηση δλες τίς τέχνες και ἀπασχολοῦν δλα τά ἐργατικά χέρια, ὥστε δλοι σχεδόν οι πολίτες νά ἔχουν μιά πρόσοδο γιά τή ζωή τους και μέ αὐτό τόν τρόπο δ πόλη ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό τής νά στολίζεται και νά τρέφεται.» Σ' ἐκείνους πού είχαν τήν κατάλληλη ήλικια και σωματική ίκανότητα γιά πόλεμο, οι ἐκστρατεῖς ἔδιναν τά μέσα νά συντηρηθοῦν ἀπό τό κοινό ταμεῖο. Ο Περικλῆς δμως ηθελε και δ ἐργατικός λαός πού δέν ἔπαιρνε μέρος στίς ἐκστρατεῖς νά μή στερεῖται και δύτος ἀπό κάθε χρηματική πρόσοδο, οὔτε δμως νά

τήν παίρνει μένοντας ἄνεργος καὶ δκνηρός. Γιά τοῦτο ἔστρεψε ἀποφασιστικά τὸ λαό πρός τὰ μεγαλεπήθολο κατασκευάσματα καὶ σέ σχέδια ἔργων πού ἀπαιτοῦν πολλούς εἰδικούς τεχνίτες καὶ παρέχουν μακρόχρονη ἔργασία. Μέ αὐτό τὸν τρόπο καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ λαοῦ πού ἔμενε μέσα στήν πόλη θά μποροῦσε δικαιολογημένα νά ὠφελεῖται καὶ νά παίρνει μέρος στά δημόσια ἔσοδα, ὅπως οἱ ναῦτες, οἱ φρουροί καὶ οἱ στρατιῶτες. Ἐτσι δημιουργήθηκε ἔνας μεγάλος κύκλος ἔργασιῶν: ώς πρῶτα ύλικά ἔπρεπε νά χρησιμοποιήσουν λιθάρι, χαλκό, ἐλεφαντόδοντο, χρυσάφι, ἔθενο, ξύλο κυπαρισσιοῦ καὶ ἄλλα: οἱ τεχνίτες πού θά τά χρησιμοποιοῦσαν καὶ θά τά κατεργάζονταν ἦταν ξυλουργοί, γλύπτες, χαλκουργοί, μαρμαράδες, ἐπιχρυσωτές, ἐλεφαντουργοί, ζωγράφοι, κοσμηματογράφοι, τορνευτές: αὐτοί πού θά ἀναλάβαιναν τήν ἀποστολή καὶ μεταφορά τους ἤταν γιά τή θάλασσα ἔμποροι καὶ ναῦτες καὶ κυθερνήτες πλοίων, καὶ γιά τήν ξηριά μάξιουργοί, καραγωγεῖς, μάξηλάτες, σκοινοποιοί, λιναράδες, ἔργατες δερμάτων, δδοποιοί, μεταλλωρύχοι καὶ κάθε τέχνη, ὅπως ἔνας στρατηγός ἔχει τό δικό του στράτευμα, είχε ἔνα πλήθος ἔργατων καὶ βοηθῶν συνταγμένο πού χρησίμευε ώς ὅργανο καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας της. Ἐτσι οἱ πολλαπλές ἀνάγκες πού παρουσιάζονταν γιά δλες αὐτές τίς ἔργασίες μοίραζαν καὶ σκορποῦσαν, μπορεῖ νά πει κανείς, τήν εὐημερία σέ δλους τούς πολίτες, δποιαδήποτε ήλικια καὶ ἄν είχαν καὶ δποιαδήποτε φυσική δεξιότητα.

Τά ἔργα ὑψώνονταν περήφανα σέ μέγεθος καὶ ἀνυπέρβλητα σέ δμορφιά καὶ σέ χάρη καὶ οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν νά ξεπέρασουν δ ἔνας τόν ἄλλον στήν καλλιτεχνική ἔργασία. Ἄλλα τό πιό ἀξιοθαύμαστο ἤταν η ταχύτητα τῆς δημιουργίας. Ὄλα αὐτά τά ἔργα, πού τό καθένα νόμιζε κανείς πώς μετά πολλές διαδοχικές γενιές ἀνθρώπων μποροῦσε μέ δυσκολία νά φτάσει στό τέλος, συντελέστηκαν δλα μαζί στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἐνός μόνου ἀνθρώπου. Λένε ώστόσο δτι κάποτε δ Ζεύς, δταν ἄκουσε τόν Ἀγάθαρχο τό ζωγράφο νά παινεύεται γιατί ζωγράφιζε γρήγορα καὶ εύκολα, είπε: «Ἐγώ δμως ζωγραφίζω πολύ ἀργά.» Πράγματι η εύκολιά καὶ η ταχύτητα τῆς κατα-

6

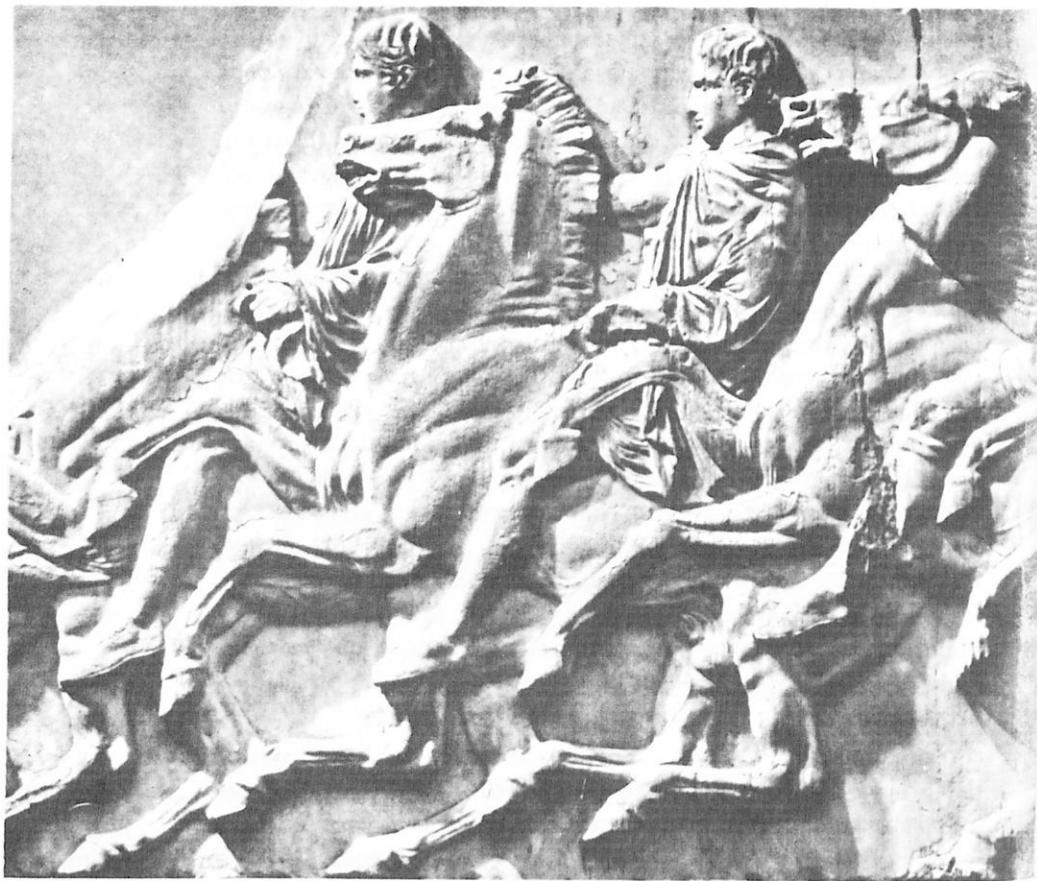
1 ΚΕΦ. 13

Τά ἔργα καὶ οἱ καλλιτέχνες.

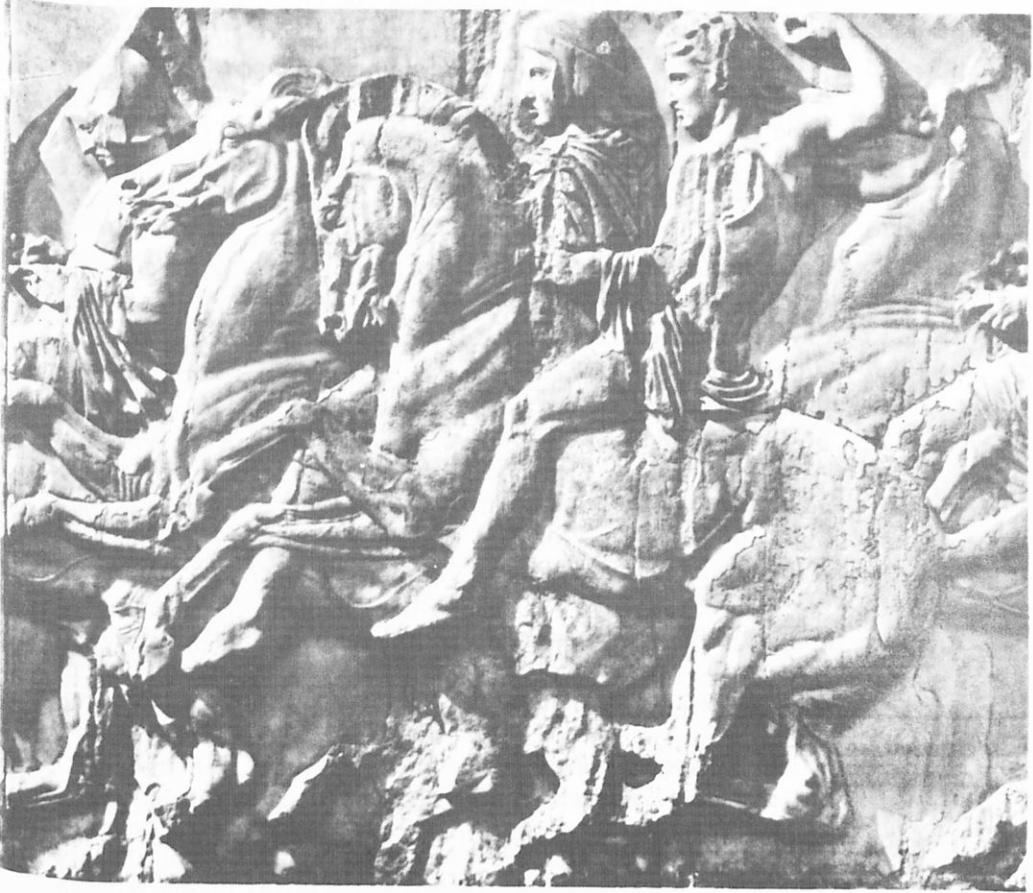
2

3

4

Στή ζωφόρο τοῦ Παρθενώνα εἰκονίζεται ἡ πομπή τῶν Παναθηναίων. Ἡ σύνταξη τῆς πομπῆς παριστάνεται στή δυτική πλευρά στή βόρεια και στή νότια εἰκονίζεται ἡ πορεία και στήν ἀνατολική πλευρά τό τέρμα τῆς πομπῆς και ἡ παράδοση τοῦ πέπλου σέ ιερέα τοῦ ναοῦ.

Στίς δύο αυτές πλάκες της βόρειας πλευρᾶς παριστάνονται ίππεις πού μετέχουν στήν πομπή τῶν Παναθηναίων. Οι πλάκες της ζωφόρου, πού είχε μῆκος 160 μ., είναι ἀπό πεντελικό μάρμαρο και ἔχουν ύψος 1 μ.

σκευής δέν προσθέτει στό ἔργο ἀξία μόνιμη οὐτε τελειότητα ὁμορφιᾶς, ἐνῶ ὁ χρόνος πού δαπανήθηκε γιά νά γίνει κάτι μέ κόπο, δίνει σάν κέρδος τή διάρκεια τοῦ ἔργου πού ἔγινε. Γιά τοῦτο ἀκριβῶς θαυμάζονται τά ἔργα τοῦ Περικλῆ, γιατί ἔγιναν σέ λίγο χρόνο, ἀλλά γιά μεγάλη διάρκεια. Γιατί τό καθένα είχε ἀπό τότε πού ἔγινε τήν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου, ἀλλά κρατάει ὡς τώρα τή δροσερότητα ἐνός πρόσφατου και νέου ἔργου. Τόσο πολύ πάνω σ' αὐτά τά ἔργα ἀνθίζει μιά νεότητα πού διατηρεῖ παντοτινά ἀνέγγιχτη ἀπό τό χρόνο τή μορφή τους, σάν νά είχαν μέσα τους μιά πνοή ἀμάραντη και μιάν ἀγέραστη ψυχή!

6 Τή διεύθυνση και τήν ἐπίβλεψη δλων τῶν ἔργων ὁ Περικλῆς τήν είχε ἀναθέσει στό Φειδία, ἀλλά και κάθε ἔργο είχε μεγάλους ἀρχιτέκτονες και τεχνίτες. Τόν ἑκατόμπεδο Παρθενώνα τόν κατασκεύασαν ὁ Καλλικράτης και ὁ Ικτίνος. Τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα ὥρχισε νά τό οἰκοδομεῖ ὁ Κόροιθος και αὐτός ἐστησε τούς στύλους πού ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος και τούς ἔνωσε ἐπάνω μέ τά ἐπιστύλια: ὅταν ἐκεῖνος πέθανε, ὁ Μεταγένης ἀπό τό δῆμο τῆς Ξυπέτης ἐστησε πάνω στούς πρώτους στύλους τό διάζωμα και τούς ἐπάνω στύλους: τό φεγγίτη στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου τόν πρόσθεσε ὁ Ξενοκλῆς ἀπό τό Χολαργό. Τό μακρό τεῖχος, πού ὁ Σωκράτης λέει πώς ὁ ἴδιος ἄκουσε τόν Περικλῆ νά προτείνει τήν κατασκευή του, τό είχε ἀναλάβει νά τό ἐκτελέσει ὁ Καλλικράτης. Τό ἔργο τοῦτο τό σατυρίζει ὁ Κρατίνος, γιατί ὑργοῦνσε νά τελειώσει και λέει:

«Χρόνια τώρα ὁ Περικλῆς
μέ τά λόγια ὅλο τό χτίζει, μά οὐτε βῆμα προχωρεῖ.»

9 Τό Ὡδεῖο κατά τήν ἐσωτερική του διάταξη ἦταν μέ πολλές σειρές ἀπό καθίσματα και διώλους, και είχε τήν δροφή γερμένη και κατηφορική, μά σ' ἓνα σημεῖο σχημάτιζε μιά κορυφή. Λένε πώς ἔγινε ἔτσι κατά τό πρότυπο και κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν και κατασκευάστηκε και αὐτό μέ τήν ἐπιστασία τοῦ Περικλῆ.

10 Και ἀπό τοῦτο πάλι ὁ Κρατίνος παίρνει ἀφορμή νά σατυρίσει τόν Περικλῆ και σέ μιά κωμῳδία του πού ἐπιγράφεται «Θρᾶτται», δηλ., «Γυναῖκες τῆς Θράκης», λέει:

«Νάτος ἔρχεται κι ὁ σκινοκέφαλος ὁ Δίας·
στό κεφάλι του φορεῖ καμαρωτά τό Ὁδεῖο,
τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τὸν ἔξοστρακισμό».

Ο Περικλῆς φιλοδοξώντας νά συνδέσει τό δόνομά του μέ σπουδαῖα ἔργα, τότε γιά πρώτη φορά ψήφισε νά τελεῖται μουσικός ἀγώνας στή γιορτή τῶν Παναθηναίων. Και, ὅταν ἐκλέχτηκε ἀθλοθέτης, κανόνισε δ ἵδιος πᾶς πρέπει νά παιζουν τόν αὐλό αὐτοί πού ἀγωνίζονται ἡ πᾶς νά τραγουδοῦν ἡ πᾶς νά χειρίζονται τήν κιθάρα. Αὐτός δ ἀγώνας ἔγινε τότε στό Ὁδεῖο, δπως και ἔπειτα ἐκεῖ πιά γίνονταν οἱ μουσικοί ἀγῶνες.

Τά *Προπύλαια* στήν Ἀκρόπολη οἰκοδομήθηκαν μέσα σέ μιά πενταετία ἀπό τόν ἀρχιτέκτονα Μηνησικλῆ. Ἐνα τυχαῖο, μά ἀξιοθαύμαστο περιστατικό κατά τή διάρκεια τῆς οἰκοδομῆς ἦρθε νά δείξει ὅτι ἡ θεά δέν ἀπουσίαζε ἀπό τό ἔργο, παρά συνεργαζόταν και βοηθοῦσε τήν ἐκτέλεσή του. Ἐνας ἀπό τούς τεχνίτες πού ἐργάζονταν ἐκεῖ, δ πιό ἐργατικός και δ πιό πρόθυμος ἀπ' δλους, γλίστρησε και ἔπεσε ἀπό ἀρκετό ὑψος. Ἡταν σέ κακή κατάσταση και οἱ γιατροί είχαν ἀπελπιστεῖ. Αὐτό στενοχώρησε πολύ τόν Περικλῆ, ἀλλά ἡ θεά φάνηκε στό ὄνειρό του και παράγγειλε μιά θεραπεία, πού τή χρησιμοποίησε δ Περικλῆς και γιάτρεψε γρήγορα και εύκολα τόν ἄνθρωπο. Ἐπειτ' ἀπ' αὐτό δ Περικλῆς ἔστησε στήν Ἀκρόπολη τό χάλκινο ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς κοντά στό θωμό, πού, δπως λένε, ὑπῆρχε και πρωτύτερα ἐκεῖ.

Ο Φειδίας κατασκεύασε τό χρυσό ἄγαλμα τῆς θεᾶς και στή στήλη είναι γραμμένο ὅτι αὐτός είναι δ τεχνίτης τούτου τού ἔργου. Ὄλα σχεδόν είχαν ἀνατεθεῖ σ' αὐτόν και, δπως εἴπαμε, αὐτός παρακολουθοῦσε δλους τούς τεχνίτες ἔξαιτίας τῆς φιλίας πού είχε μέ τόν Περικλῆ.

Ἐπειδή οἱ πολιτικοί δπαδοί τοῦ Θουκυδίδη κατηγοροῦσαν τόν Περικλῆ και φώναζαν πώς σπαταλᾶ τά χρήματα και ἔξανεμίζει τά εἰσοδήματα τῆς πολιτείας, δ Περικλῆς στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ρώτησε τό λαο ἄν νομίζει πώς ἔχουν δαπανηθεῖ πολλά· και ὅταν φώναξαν «ναί, κάρα πολλά», αὐτός είπε: «Λοι-

11

12

13

14

1 ΚΕΦ. 14

Κατηγορίες
τῶν ἀριστο-
κρατικῶν.
Ἐξοστρακι-

σμός τοῦ
Θουκυδίδη.

- πόν τότε ἡ δαπάνη ἡς βαρύνει ἐμένα καὶ ὅχι ἐσᾶς. Ἀλλά πάνω στά μνημεῖα θά ἀναγράψω μόνο τὸ δικό μου ὄνομα.» "Οταν εἰπε αὐτά ὁ Περικλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι, εἴτε γιατί θαύμασαν τή μεγαλοφροσύνη του εἴτε γιατί είχαν τή φιλοτιμία νά πάρουν μέρος στή δόξα τῶν ἔργων, μέ κραυγές τόν παρακαλοῦσαν νά ξοδεύει ἀπό τά δημόσια χρήματα καὶ νά τά διαθέτει χωρίς κανένα περιορισμό. Τέλος ἄρχισε μεγάλος ἀγώνας ἀνάμεσα στόν Περικλῆ καὶ τό Θουκυδίδη γιά τόν ἔξοστρακισμό ἐνός ἀπό τούς δύο. Ὁ Περικλῆς τότε κινδύνεψε νά χάσει τόν ἀγώνα, ἀλλά στό τέλος κατόρθωσε νά ἔξοστρακίσει τό Θουκυδίδη καὶ νά διαλύσει τό ἀντίπαλο του πολιτικό κόμμα.

Η ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ (Κεφ. 15-16)

ΚΕΦ. 15
'Η συγκέντρωση τῆς ἔξουσίας. Ἡ ἀφιλοκέρδεια τοῦ Περικλῆ.'

- 1 'Αφοῦ λοιπόν σταμάτησε ὀλότελα πιά ἡ πολιτική διαμάχη καὶ ἡ πόλη ἡσύχασε καὶ ἐνώθηκε ὅλη σχεδόν σ' ἔνα σύνολο, ὁ Περικλῆς κρατοῦσε στά χέρια του ὅλη τήν Ἀθήνα καὶ μόνος του κανόνιζε ὅλα τά ζητήματα πού διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι: τούς φόρους, τά στρατεύματα, τά πλοῖα, τά νησιά, τή θάλασσα, τή μεγάλη δύναμη πού ἡ πόλη είχε ἀποκτήσει ἀνάμεσα στούς Ἑλληνες καὶ ἀνάμεσα στούς βαρβάρους, τήν ήγεμονία πού είχε ἔξασφαλιστεῖ μέ τήν ὑπακοή τῶν ὑποταγμένων λαῶν, καθώς καὶ μέ τή φιλία τῶν βασιλέων καὶ τή συμμαχία τῶν δυναστῶν. Ἀπό τότε δῆμος δέν ἦταν πιά ὁ ἴδιος οὕτε τόσο συγκαταβατικός στό λαό, ὅπως πρίν. Δέν ὑποχωροῦσε εὔκολα καὶ δέν ἄφηνε νά τόν παρασέρνουν οἱ ἄνεμοι τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πλήθους. Τή δημοκρατία πού ἦταν πρίν χαλαρή καὶ συχνά ὑποχωρητική σάν μά μουσική ἀπαλή καὶ ἀτονή, τήν ἐνίσχυσε καὶ τήν ἔκαμε πολίτευμα ἀριστοκρατικό καὶ βασιλικό, γιά νά ἐφαρμόσει μιά πολιτική ἵση καὶ δίκαιη πρός ὅλους, πού ἀπόθλεπε στό ἀληθινό συμφέρον τοῦ λαοῦ. Πολλές φορές δὲ λαός τόν ἀκολουθοῦσε μέ τή θέλησή του, γιατί τόν ἐπειθε μέ τίς συμβουλές του. Κάποτε δῆμος, πού δὲ λαός δέν ἔδειχνε προθυμία νά τόν ἀκολουθήσει, αὐτός τέντωνε τά λουριά καὶ τόν δόδγοῦσε ἀναγκαστικά ἐκεῖ ὅπου ἦταν τό συμφέρον του. Ἔκανε δηλαδή δ,τι ἀκριβῶς κάνει δ γιατρός,

πού σέ μιά μακρόχρονη ἀρρώστια μέ πολλά συμπτώματα, ἄλλοτε ἐπιτρέπει μερικές εὐχαριστήσεις πού δέ βλάφτουν καί ἄλλοτε ἐπιβάλλει θεραπεία δδυνηρή, ἀλλά σωτήρια.

Τά κάθε εἰδους πάθη πού ἡταν φυσικό νά ἀναφαίνονται σ' ἔνα λαό πού ἔξουσίαζε τόσο μεγάλο κράτος, μόνο αὐτός είχε τή φυσική ίκανότητα νά τά κατευθύνει μέ τόν κατάλληλο τρόπο. Χρησιμοποιοῦσε γι' αὐτό σάν πηδάλια κυρίως τήν ἐλπίδα καί τό φόβο, εἴτε γιά νά περιορίσει τή θραυστήτη τῶν πολιτῶν εἴτε γιά νά μετριάσει τήν ἀποθάρρυνσή τους καί νά τούς παρηγορήσει. Ἐδειξε ἔτσι ὅτι ἡ ρητορική είναι, κατά τόν Πλάτωνα, ἔνα μέσο γιά τή διαπαιδαγώγηση τῶν ψυχῶν καί ἔχει κυριότατο ἔργο της νά κατευθύνει τά ἥθη καί τά πάθη, σάν νά είναι κάποιοι τόνοι καί φθούγοι τῆς ψυχῆς πού πρέπει νά τούς ἐγγίζει κανείς καί νά τούς χειρίζεται μέ τόν πιό κατάλληλο τρόπο. Αίτια τῆς ἐπιτυχίας του δέν ἡταν ἀπλῶς ἡ δύναμη τοῦ λόγου του, παρά, ὅπως λέει ὁ ιστορικός Θουκυδίδης, ἡ ὑπόληψη πού ἀπόκτησε ἀπό τόν τρόπο τῆς ζωῆς του καί ἡ ἐμπιστοσύνη πού κέρδισε σάν ἄνθρωπος ὀλοφάνερα καί ὀλότελα ἀφιλόκερδος καί ἀνώτερος ἀπό χρήματα. Ἔνω τήν πόλη πού ἡταν μεγάλη τήν ἔκαμε τρισμεγάλη καί ἀπεριόριστα πλούσια καί ἐνῷ ξεπέρασε στή δύναμη πολλούς θασιλεῖς καί τυράννους, πού μερικοί μάλιστα ὕφησαν μεγάλη κληρονομιά στά παιδιά τους, ἐκεῖνος δέν αὔξησε οὕτε κατά μία δραχμή τήν περιουσία πού τοῦ είχε ἀφήσει ὁ πατέρας του.

Ο Θουκυδίδης διηγεῖται μέ ἀκρίβεια τή δύναμη τοῦ Περικλῆ, ἐνῷ ἀντίθετα, οί κωμικοί ποιητές τή διαστρέφουν μέ κακοήθεια. Ἐκείνους πού τόν περιστοίχιζαν τούς ὀνόμαζαν νέους Πεισιστρατίδες καί ζητοῦσαν ἀπ' αὐτόν νά ὄρκιστει ὅτι δέ θά γίνει τύραννος, γιατί είχαν τή γνώμη πώς ἡ ὑπεροχή του ἡταν ἀσυμβίβαστη πρός τή δημοκρατία καί περισσότερο πιεστική ἀπό ὅσο πρέπει. Ο Τηλεκλείδης λέει πώς οί Ἀθηναῖοι τοῦ είχαν παραδόσει

«ἀπ' τίς πόλεις τούς φόρους, τίς ἴδιες τίς πόλεις
νά τίς δένει ἡ νά λύνει·
καὶ πετρόχτιστα τείχη νά χτίζει ἡ νά ρίχνει,

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1 ΚΕΦ. 16

Κατηγορίες
τῶν κωμικῶν.
Παράπονα
τῶν οἰκείων.

2

σπονδές, δύναμη, κράτος, εἰρήνη καὶ πλοῦτο καὶ τὴν κάθε εὐτυχία».

- 3 Καὶ ἡ ἀπεριόριστη ἔξουσία του σέ ὅλα αὐτά δέν ἡταν ἔνα πρόσκαιρο ἐπεισόδιο, οὔτε τό ώριμασμα καὶ ἡ ἄνθηση μιᾶς περαστικῆς ἐποχῆς στήν πολιτική του σταδιοδρομία. Σαράντα ὀλόκληρα χρόνια κράτησε τά πρωτεῖα ἀνάμεσα ἀπό ἄντρες, ὅπως ὁ Ἐφιάλτης, ὁ Λεωκράτης, ὁ Μυρωνίδης, ὁ Κίμων, ὁ Τολμίδης, ὁ Θουκυδίδης. Καὶ μετά τὴν πτώση καὶ τὸν ἔξοστρακισμὸν τοῦ Θουκυδίδη, ἔξακολούθησε ἐπί δεκαπέντε σχεδόν χρόνια συνέχεια, μέτην κάθε χρόνο ἐκλογὴ του, νά κατέχει τό μοναδικό ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῇ δύναμῃ του. Διαφύλαξε ὅμως τὸν ἑαυτό του ἄτρωτο ἀπό τὰ χρήματα. Δέν ἀδιαφοροῦσε βέβαια γιά τά οἰκονομικά του συμφέροντα, ἀλλά τὴν πατρική καὶ νόμιμη περιουσία του τή διαχειρίστηκε μέτην πιό εὐκολη καὶ πιό σωστή μέθοδο, ὥστε οὔτε ἀπό ἀμέλειά του νά χαθεὶ οὔτε ὅμως νά τοῦ δημιουργεὶ πολλές φροντίδες καὶ νά τὸν καθυστερεῖ ἀπό τίς δημόσιες ἀσχολίες του. Τοὺς καρπούς πού μάζευε κάθε χρόνο ἀπό τὴν ἰδιοκτησία του τούς πουλοῦσε ὅλους μαζί, καὶ ἐπειτα προμηθευόταν ἀπό τὴν ἀγορά καθετί πού είχε ἀνάγκη· ἔτσι είχε κανονίσει τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του. Ἀλλά ὁ τρόπος αὐτός δέν εὐχαριστοῦσε τά παιδιά του, πού ἡταν πιά μεγάλα, οὔτε τίς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ του. Ἐθλεπαν ὅτι ὁ Περικλῆς δέν ἡταν ἀνοιχτοχέρης καὶ είχαν παράπονο γιά τὸν καθημερινό περιορισμό τῆς διαπάνης στά ἀπολύτως ἀναγκαῖα καὶ γιατί τίποτε δέν μποροῦσε νά χαθεὶ σέ κάτι περιττό, ὅπως γίνεται στά μεγάλα σπίτια, ὅπου ὑπάρχει ἀφθονία σέ δλα. Στό δικό τους σπίτι κάθε ἔξοδο καὶ κάθε ἔσοδο βάδιζαν μέ ἀριθμό καὶ μέ μέτρο. Ἐκείνος πού τά κανόνιζε δλα μέ τέτοια ἀκρίβεια ἡταν ἔνας ὑπηρέτης του, ὁ Εὐάγγελος, ἀπό τή φύση ἔτσι πλασμένος ὅσο κανένας ἄλλος ἦ ἀπό τὸν Περικλῆ καμωμένος γιά οἰκονομία.
- 7 Αὐτά βέβαια δέν ταιριάζαν μέ τή σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα, ἀφοῦ αὐτός καὶ τό σπίτι του τό παράτησε καὶ τά χωράφια του τά ἄφησε ἀκαλλιέργητα γιά νά βόσκουν τά ζῶα, παρακινημένος ἀπό ἐνθουσιασμό καὶ μεγαλοφροσύνη. Δέν είναι ὅμως τό ἱδιο, νομίζω, ὁ βίος ἐνός θεωρητικοῦ φιλοσόφου καὶ ἐνός πολιτικοῦ Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

‘Ο φιλόσοφος στρέφει στά ώραϊα τό νοῦ του, χωρίς νά χρησιμοποιειύ ύλικά μέσα καιί χωρίς νά ἔχει ἀνάγκη ἀπό τήν ὑλη πού τόν περιθάλλει, ἐνῶ γιά τόν πολιτικό, πού ἐφαρμόζει τήν ἀρετή του γιά νά ἔξυπηρετήσει τίς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, δι πλοῦτος κάποτε δέν είναι μόνο ἔνα ἀπό τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή του, ἀλλά καιί ἔνα ἀπό τά μέσα ἐφαρμογῆς τοῦ καλοῦ, δπως ήταν γιά τόν Περικλῆ, πού βοηθούσε πολλούς φτωχούς. Αύτό ἔκαμε καιί γιά τόν ἴδιο τόν Ἀναξαγόρα. Λένε δτι ὁ φιλόσοφος πού τόν είχε παραμελήσει δι Περικλῆς ἀπό τίς πολλές ἀσχολίες του, ἐπεσε κατάκοιτος, γέρος πιά, είχε σκεπάσει τό κεφάλι του καιί ἀφέθηκε καρτερικά νά πεθάνει. “Οταν τό ἔμαθε δι Περικλῆς, ταράχτηκε καιί ἔτρεξε ἀμέσως στό φιλόσοφο, τόν παρακαλούσε καιί τόν ἰκέτευε, θρηνώντας δχι ἐκεῖνον παρά τόν ἑαυτό του, ἄν χάσει τέτοιο σύμβουλο τής πολιτείας. Τότε δι Ἀναξαγόρας ξεσκέπασε τό κεφάλι του καιί τοῦ είπε: «Περικλῆ, δσοι θέλουν τό λυχνάρι, δέν τό ἀφήνουν χωρίς λάδι».

8

9

ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

(Κεφ. 17-28)

Οι Λακεδαιμόνιοι βλέποντας νά μεγαλώνει ή δύναμη τῶν Ἀθηναίων, ἅρχισαν νά ἀνησυχοῦν. Καιί δι Περικλῆς γιά νά ἀνυψώσει ἀκόμη περισσότερο τήν περηφάνια τοῦ λαοῦ καιί γιά νά τόν πείσει δτι είναι ἄξιος γιά μεγάλα ἔργα, προτείνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα μέ τό δποιο προσκαλούσε δλους τούς Ἐλληνες, σέ δποιοδήποτε μέρος τής Εὐρώπης ή τής Ἀσίας καιί ἄν κατοικοῦν, δλες τίς πόλεις, μικρές ή μεγάλες, νά στείλουν ἀντιπροσώπους στήν Ἀθήνα, γιά νά σκεφτοῦν σ’ ἔνα συνέδριο δλοι μαζί γιά τούς ἐλληνικούς ναούς πού είχαν κατακάψει οί βάρθαροι καιί γιά τίς θυσίες πού χρωστοῦν οί Ἐλληνες στούς θεούς, ἀφοῦ τίς είχαν ὑποσχεθεῖ σ’ αὐτούς, δταν τούς παρακαλούσαν γιά τήν Ἐλλάδα, τότε πού πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καιί τέλος γιά τή θάλασσα, δηλαδή πῶς νά πλέουν δλοι χωρίς φόβο καιί πῶς νά διατηροῦν τήν εἰρήνη.

Γι’ αὐτό τό σκοπό οί Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἴκοσι ἄντρες πού ήταν δι καθένας πενήντα χρονῶν καιί πάνω πέντε πῆγαν νά Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1 ΚΕΦ. 17
Σχέδιο γιά
ἡνα πανελλή-
νιο συνέδριο.

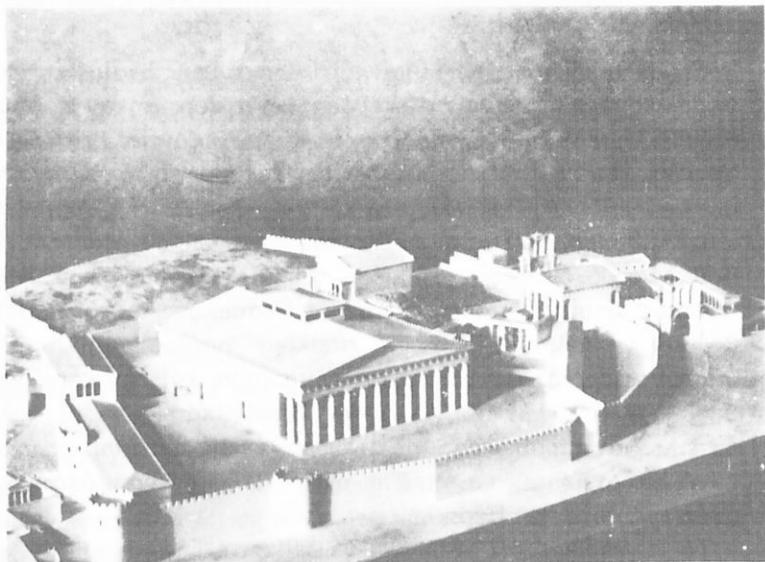
2

1
2

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

3

1. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(ἀνατολική πλευρά)
2. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(δυτική πλευρά)
3. Τό Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας στό κέντρο τοῦ Ιεροῦ. Χτίστηκε μέ σχέδια
τοῦ ἀρχιτέκτονα Ἰκτίνου.
(Ἀναπαράσταση τοῦ Ιεροῦ, ὅπως ἦταν τόν 2. μ.Χ. αἱ., ἀπό τόν Ι. Τραυλό.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

- προσκαλέσουν τούς Ἰωνες καὶ τούς Δωριεῖς τῆς Ἀσίας καὶ τοὺς νησιῶτες ὡς τῇ Λέσβῳ καὶ τῇ Ρόδῳ· πέντε πορεύτηκαν στά μέρη τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Θράκης ὡς τὸ Βυζάντιο· πέντε ἄλλοι στάλθηκαν στή Βοιωτίᾳ, τῇ Φωκίδᾳ καὶ τήν Πελοπόννησο καὶ ἀπ' ἐκεῖ μέσο τῆς Λοκρίδας στά κοντινά μέρη ὡς τήν Ἀκαρνανία
- 3 καὶ Ἀμβρακία· τέλος οἱ ὑπόλοιποι πέντε πῆγαν μέσο τῆς Εὐθοίας στούς Οἰταίους, στά μέρη τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, στούς Φθιώτες, στούς Ἀχαιούς καὶ στούς Θεσσαλούς. Αὗτοί προσπαθοῦσαν νά πείσουν δλους νά στείλουν ἀντιπροσώπους καὶ νά πάρουν μέρος στό συνέδριο γιά τήν εἰρήνη καὶ τήν κοινή σύμμαχος τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλα δέν ἔγινε τίποτε οὔτε οἱ πόλεις ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, γιατί, δπως λένε, ἐναντιώθηκαν κρυφά οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ πρώτα στήν Πελοπόννησο ἀπότυχε ἡ ἀπόπειρα αὐτή τοῦ Περικλῆ.
- 4 Τό διηγήθηκα καὶ αὐτό, γιά νά δείξω τή δύναμη τοῦ πνεύματος καὶ τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του.

ΚΕΦ. 18

Πρόνοια γιά τήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ.

- 1 Κατά τίς στρατηγίες του ἔχει ἐκτιμηθεῖ ἰδιαίτερα ἡ προσοχή πού ἔδινε στήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ· δέν ἐπιχειροῦσε ποτέ μέ τή θέλησή του μάχη μέ ἀβέβαιο ἀποτέλεσμα καὶ ἐπικίνδυνη καὶ δέ ζήλευε οὔτε ἥθελε νά μιμηθεῖ τούς στρατηγούς πού ριψοκινδυνεύοντας κέρδισαν λαμπρή ἐπιτυχία καὶ θαυμάστηκαν. "Ἐλεγε πάντα στούς πολίτες δτι, ἀν περνοῦσε ἀπό τό χέρι του, θά ἔμεναν γιά πάντα ἀθάνατοι. Καὶ δταν είδε πώς ὁ Τολμίδης, ὁ γιός τοῦ Τολμαίου, παίρνοντας θάρρος ἀπό τίς πρώτες ἐπιτυχίες του καὶ ἀπό τήν ἔξαιρετική ἐκτίμηση πού κέρδισε γιά τίς πολεμικές του ἐπιχειρήσεις, ἡταν ἔτοιμος σέ ἄκαιρη στιγμή νά εἰσθάλει στή Βοιωτίᾳ καὶ είχε πείσει τούς πιό γενναίους καὶ φιλόδοξους ἀπό τούς στρατεύσιμους πολίτες νά ἐκστρατεύσουν μαζί του ἐθελοντικά —καὶ αὐτοί ἡταν χίλιοι, ξεχωριστά ἀπό τήν ἄλλη δύναμη— ὁ Περικλῆς προσπάθησε νά τόν συγκρατήσει. Τόν παρακαλοῦσε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου λέγοντας τά περίφημα ἐκεῖνα λόγια: «Ἄν ὁ Τολμίδης δέ θέλει νά πειστεῖ στόν Περικλῆ, δέ θά κάμει λάθος ἄν περιμένει νά ἀκούσει τόν πιό σοφό
- 3 ἀπ' δλους τούς συμβούλους: τό χρόνο.» Τότε λίγοι ἐπαίνεσαν τό λόγο του· ὅστερα δμως ἀπό λίγες μέρες, δταν ἥρθε ἡ εἰδηση δτι

ό Τολμίδης νικήθηκε στή μάχη κοντά στήν Κορώνεια και ὅτι ἔπεσε νεκρός καί ὁ ἴδιος καί μαζί του πολλοί γενναῖοι πολίτες, ἡ πρόβλεψή του ἐκείνη μεγάλωσε τήν ἀγάπη καί τήν ἐκτίμηση τοῦ λαοῦ στόν Περικλῆ, γιατί ἔβλεπε πόσο φρόνιμος εἶναι καί πόσο φροντίζει γιά τό καλό του.

Περίληψη κεφαλαίων 19-28

Ο Περικλῆς βρέθηκε πολλές φορές ἐπικεφαλῆς σέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις στά χρόνια πού ἦταν στρατηγός. Ἡ ἐκστρατεία του στή Χερρόνησο (δηλαδή στή βόρεια εὐρωπαϊκή ἀκτή τοῦ Ἑλλησπόντου) στάθηκε σωτήρια γιά τούς Ἕλληνες τῆς περιοχῆς. Μέ τό νά ἔγκαταστήσει δηλαδή ἐκεῖ καινούριους ἐποίκους καί νά κατασκευάσει ὀχυρωματικά ἔργα ἔδωσε τέλος στίς ἐπιδρομές τῶν Θρακῶν καί στή δράση τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν.

447 π.Χ.

Πολύ ἀξιόλογη ὑπῆρξε καί ἡ ναυτική του ἐκστρατεία στά παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ὁχι μόνο λεηλάτησε διάφορες παραλιακές περιοχές, ἀλλά προχώρησε καί στό ἐσωτερικό τῆς χώρας. Σέ μάχη πού ἔγινε στή Νεμέα ὁ Περικλῆς νίκησε καί ἔτρεψε σέ φυγή τούς Σικυωνίους. Ἐπειτα μέ τή βοήθεια καί τῶν συμμάχων του ἀπό τήν Ἀχαΐα ἔκαμε ἐπιδρομή στήν Ἀκαρνανία, λεηλάτησε τή χώρα προκαλώντας μεγάλες ζημιές καί γύρισε κατόπιν στήν Ἀθήνα. Ἄλλη ἐκστρατεία ἔκαμε στόν Εὔξεινο Πόντο, ὅπου γενικά προστάτεψε τίς Ἕλληνικές πόλεις καί ἔδειξε τή δύναμή του στούς Βαρθάρους. Ιδιαίτερα βοήθησε τούς κατοίκους τῆς Σινώπης.

Σέ ἄλλες ώστόσο περιπτώσεις ὁ Περικλῆς συγκράτησε τούς Ἀθηναίους καί δέν τούς ἄφησε νά ἐπιχειρήσουν διάφορες μακρινές ἐκστρατεῖες πού σχεδίαζαν γιατί ἡ σπουδαιότερη φροντίδα του ἦταν νά ἔξασφαλίσει αὐτά πού κατεῖχε καί νά κρατᾶ μακριά τόν κύριο ἀντίπαλο, δηλαδή τούς Λακεδαιμονίους. Ἐτσι κατά τόν λεγόμενο Ίερό πόλεμο φρόντισε μέ στρατιωτική ἐπέμβαση νά ξαναπάρουν οἱ Φωκεῖς τό Δελφικό Ίερό, πού οι Λακεδαιμόνιοι τό είχαν δώσει στούς κατοίκους τῶν Δελφῶν. Τά γεγονότα πού ἀκολούθησαν δικαιώσαν τή συγκρατημένη πολιτική του. Ἐνῶ δηλαδή είχαν ἀποστατήσει οἱ Εὐβοεῖς καί ὁ Περικλῆς ἀγωνιζόταν νά καταστείλει τήν ἀνταρσία τους, ἥρθε ἡ εἰδηση ὅτι καί οἱ Μεγαρεῖς είχαν κηρύξει πόλεμο καί ὅτι ὁ στρατός τῶν Λακεδαιμονίων ἔφτασε στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς.

448 π.Χ.

446 π.Χ.

Ο Περικλῆς γύρισε ἀμέσως ἀπό τήν Εὔβοια, θεώρησε ὅμως ἐπικίνδυνο νά συγκρουστεῖ μέ τοὺς Σπαρτάτες. Γι' αὐτό κατόρθωσε νά δωροδοκήσει τὸ σύμβουλο τοῦ νεαροῦ βασιλιὰ τῶν Λακεδαιμονίων κι ἔτσι τόν ἔπεισε ν' ἀποσύρει τό στρατό τῶν Πελοποννησίων ἀπό τήν Ἀττική. Ἀργότερα, ὅταν κατά τὴν λογοδοσία του ὁ Περικλῆς ἀνάφερε κάποια δαπάνη πού ἔπρεπε νά μείνει μωστική, ὁ δῆμος τό δέχτηκε χωρίς νά θελήσει νά κάνει ἔλεγχο. Τόση ἐμπιστοσύνη τοῦ είχε ὁ λαός. Ἀναφέρουν μάλιστα ὅτι καὶ ἄλλα ποσά δαπανοῦσε μέ τόν τρόπο αὐτό, γιά νά ἔξαγοράζει τήν εἰρήνη καὶ νά προετοιμάσει καλύτερα τήν Ἀθήνα γιά τόν πόλεμο.

445 π.Χ. Ἄφοῦ πέρασε ὁ κίνδυνος μέ τοὺς Λακεδαιμονίους, ὁ Περικλῆς γύρισε πάλι στήν Εὔβοια καὶ τήν ύπόταξε. Ιδιαίτερα σκληρά φέρθηκε μόνο στοὺς κατοίκους τῆς Ιστιαίας, ἐπειδή είχαν σκοτώσει τό πλήρωμα ἐνός ἀθηναϊκοῦ πλοίου πού αἰχμαλώτισαν.

445 π.Χ. 441 π.Χ. Μετά ἀπό τὰ γεγονότα αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκλεισαν εἰρήνη γιά τριάντα χρόνια. Λίγο ἀργότερα οἱ Ἀθηναῖοι μέ πρόταση τοῦ Περικλῆ ἀποφάσισαν νά ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῆς Σάμου. Ἡ Σάμος βρισκόταν τότε σέ πόλεμο μέ τὴν Μίλητο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν, γιά νά βοηθήσουν τοὺς Μίλησίους, νά σταματήσουν τόν πόλεμο καὶ νά γίνουν οἱ ἴδιοι διαιτητές τῆς διαφορᾶς. Οἱ Σάμιοι ἀρνήθηκαν, καὶ αὐτό στάθηκε ἡ ἀφορμή τοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔφτασε στή Σάμο, κατάργησε τήν δλιγαρχική της κυβέρνηση καὶ ἐγκατέστησε δημοκρατική, κράτησε ὄμηρους ἀπό τοὺς προκρίτους τῶν Σαμίων καὶ γύρισε στήν Ἀθήνα. Σέ λίγο ὅμως οἱ Σάμιοι ἐπαναστάτησαν, ἐλευθέρωσαν μέ τὴν βοήθεια τῶν Περσῶν τοὺς ὄμηρους, πού οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς κρατοῦσαν στή Αἶμνο, καὶ ἐτοιμάστηκαν νά πολεμήσουν μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις. Στήν πρώτη σύγκρουση πού ἔγινε κοντά στό μικρό νησί Τραγία, ὁ Περικλῆς νίκησε τόν σαμιακό στόλο. Ἀκολούθησε πολιορκία τῆς Σάμου ἀπό τοὺς Ἀθηναίους, πού ἐνισχύθηκαν καὶ μέ ἄλλα πλοῖα. Στίς δύσκολες αὐτές ὥρες γιά τοὺς Σαμίους ἔφτασε κάποια πληροφορία ψεύτικη, ὅτι ὁ φοινικικός στόλος ἔρχεται νά βοηθήσει τή Σάμο. Ὁ Περικλῆς τότε πήρε ἔνα μεγάλο τμῆμα ἀπό τό στόλο πού διέθετε καὶ βγῆκε νά ἀντιμετωπίσει τόν ἔχθρο. Στό διάστημα πού ἔλειπε, οἱ Σάμιοι μέ ἀρχηγό τό φιλόσοφο Μέλισσο βρήκαν εὐκαιρία νά καταστρέψουν πολλά ἀπό τά ἀθηναϊκά πλοῖα πού είχαν μείνει, νά συλλάβουν πολλοὺς Ἀθηναίους καὶ νά ἀνέφοδιαστοῦν. Ἐπιστρέφοντας, ὁ Περι-

κλῆς νίκησε πάλι τούς Σαμίους, τούς ἀπόκλεισε στήν πόλη τους καὶ ἄρχισε πάλι νά τους πολιορκεῖ. Γιά νά ἀποφύγει ἀπώλειες τῶν Ἀθηναίων, δέ θέλησε νά κυριεύσει τήν πόλη μέ εἴφοδο. Ὅστερα ἀπό πολιορκία ἐννέα μηνῶν ἡ Σάμος συνθηκολόγησε. Ὅποχρεώθηκε νά γκρεμίσει τά τείχη της, νά παραδώσει τά πλοῖα της καὶ νά πληρώσει μεγάλο χρηματικό πρόστιμο. Ὁ Περικλῆς γύρισε στήν Ἀθήνα θριαμβευτής. Καί στήν ἐπίσημη ταφή τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου μίλησε μέ τρόπο πού προκάλεσε θαυμασμό.

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

(Κεφ. 29-37)

Μετά τά γεγονότα αὐτά φαινόταν νά πλησιάζει ἡ τρικυμία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔπεισε τότε τό λαό νά στείλουν βοήθεια στούς Κερκυραίους πού βρίσκονταν σέ πόλεμο μέ τούς Κορινθίους καὶ νά πάρουν μέ τό μέρος τους τήν Κέρκυρα πού είχε μεγάλη ναυτική δύναμη, γιατί οἱ Πελοποννήσιοι ἦταν ἔτοιμοι ἀπό μέρα σέ μέρα νά τή χτυπήσουν.

Ἄλλα, ὅταν δὲ λαός ψήφισε τή βοήθεια, ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα μέ ἀρχηγό τό γιό τοῦ Κίμωνα, πού ὀνομαζόταν Λακεδαιμόνιος. Τό ἔκαμε αὐτό σάν νά ἥθελε νά τόν ἔξευτελίσει, γιατί ἡ οἰκογένεια τοῦ Κίμωνα ἔδειχνε μεγάλη συμπάθεια καὶ φιλία πρός τούς Λακεδαιμονίους. Γιά νά ἐκτεθεῖ λοιπόν ἀκόμη περισσότερο γιά τά φιλικά του αἰσθήματα πρός τούς Λάκωνες δὲ Λακεδαιμόνιος, ἃν κατά τή στρατηγία του δέ γινόταν τίποτε μεγάλο καὶ ἀξιόλογο, τοῦ ἔδωσε λίγα πλοῖα καὶ τόν ἔστειλε παρά τή θέλησή του. Γενικά προσπαθοῦσε μέ κάθε τρόπο νά ταπεινώσει τούς γιούς τοῦ Κίμωνα, γιατί, δπως ἔλεγε, καὶ τά δνόματά τους ἀκόμη δείχνουν πώς δέν είναι γνήσιοι Ἀθηναῖοι, παρά γόθοι καὶ ἔνοι, ἀφοῦ δ ἔνας λεγόταν Λακεδαιμόνιος, δ δεύτερος Θεσσαλός καὶ δ τρίτος Ἡλεῖος. Φαίνεται μάλιστα δτι δλοι γεννήθηκαν ἀπό Ἀρκαδική μητέρα. Ἐπειδή δμως πολλοί κακολογοῦσαν τόν Περικλῆ, γιατί ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα, καὶ ἔτσι ἔδινε μικρή βοήθεια γιά τίς ἀνάγκες τῶν Κερκυραίων, ἀλλά μεγάλη ἀφορμή σ' ἐκείνους πού κατηγοροῦσαν τούς Ἀθηναίους, ἔστειλε πάλι καὶ ἄλλα περισσότερα στήν Κέρκυρα ἀλλ' αὐτά ἔφτασαν Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1 ΚΕΦ. 29

Βοήθεια στούς
Κερκυραίους.
Παράπονα ἐλ-
ληνικῶν πό-
λεων. Ἡ Πο-
τίδαια ἀπο-
στατεῖ.

2

3

- 4 μετά τή μάχη. Οι Κορίνθιοι τότε ἔξοργίστηκαν, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν βοήθεια στούς Κερκυραίους καὶ τοὺς κατηγοροῦσαν στή Λακεδαιμόνα. Συγχρόνως καὶ οἱ Μεγαρεῖς διατύπωναν παράπονα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἐμποδίζουν καὶ τοὺς διώχνουν ἀπ' ὅλες τις ἀγορές καὶ ἀπ' ὅλα τὰ λιμάνια πού εἶχαν στήν ἔξουσία τους, παραβαίνοντας τά κοινά δίκαια καὶ τούς ὄρες τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά καὶ οἱ Αἰγινῆτες ἀπό τὸ ἄλλο μέρος εἶχαν παράπονα, γιατί νόμιζαν ὅτι ἀδικοῦνται καὶ καταπιέζονται. Αὐτοὶ ζητοῦσαν κρυφά τή βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων, γιατί δέν τολμοῦσαν νά κατηγορήσουν φανερά τούς Ἀθηναίους.
- 5 6 Στό μεταξύ καὶ ἡ Ποτίδαια, πόλη πού ἦταν στήν ἔξουσία τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀποικία τῶν Κορινθίων, ἀποστάτησε καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τήν πολιόρκησαν. Αὐτό ἐπιτάχυνε τόν πόλεμο. Καὶ δῆμος, ἐπειδή πολλές πρεσβείες εἶχαν ἔρθει στήν Ἀθῆνα ἀπό διάφορες πόλεις καὶ ἀπό τό ἄλλο μέρος διάφορες πόλεις καὶ ἀπό τό ἄλλο μέρος διάφορες πόλεις καὶ τούς συμμάχους, φαίνεται πώς δέ θά γινόταν ὁ πόλεμος ἀπό τίς ἄλλες ἀφορμές πού εἶχαν ώς τότε παρουσιαστεῖ, ἢν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πειστεῖ νά ἀκυρώσουν τό «μεγαρικό ψήφισμα»
- 7 8 καὶ νά συμφιλιωθοῦν μέ τούς Μεγαρεῖς. Ἀλλά ὁ Περικλῆς ἐναντιώθηκε ἐντονότατα σ' αὐτό καὶ παρακίνησε τό λαό νά ἐπιμείνει στή διαφορά του μέ τούς Μεγαρεῖς. Γι' αὐτό κατηγορήθηκε ώς δό μόνος αἴτιος τοῦ πολέμου.

ΚΕΦ. 30

*Ἀθηναῖοι καὶ
Μεγαρεῖς.*

- 1 "Οταν ἤρθε στήν Ἀθῆνα πρεσβεία ἀπό τή Σπάρτη νά συζητήσει γι' αὐτά, ἐπειδή δι Περικλῆς προφασιζόταν ὅτι ὑπάρχει νόμος πού ἀπαγορεύει νά κατεβάσουν ἀπό τή θέση της τήν πλάκα μέ τό «μεγαρικό ψήφισμα», λένε πώς δι Πολυάλκης, ἔνας ἀπό τούς ἀποσταλμένους τής Σπάρτης, τοῦ εἰπε: «Ἐσύ μήν τήν κατεβάσεις λοιπόν, ἀλλά γύρισε ἀπό τήν ἄλλη μεριά τήν πλάκα· αὐτό δέν ὑπάρχει νόμος πού νά τό ἐμποδίζει.» Ό λόγος φάνηκε ἔξυπνος, ἀλλά δι Περικλῆς δέν ὑποχώρησε. Φαίνεται πώς είχε καὶ κάποιαν ἴδιαίτερη ἔχθρότητα πρός τούς Μεγαρεῖς. Πάντως ἐπίσημα καὶ φανερά τούς κατηγοροῦσε γιατί καταπάτησαν ἔνα μέρος ἀπό τά «ἰερά λιθάδια» καὶ πρότεινε ψήφισμα νά στείλουν οι Ἀθηναῖοι ἔναν κήρυκα σ' αὐτούς καὶ τόν ἵδιον κήρυκα στή Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σπάρτη, γιά νά κατηγορήσει ἀπό μέρος τους τούς Μεγαρεῖς. Αὐτό βέβαια τό ψήφισμα τοῦ Περικλῆ είχε μιά λογική καί φιλάνθρωπη βάση. Ἀλλά, ὅταν δὲ κήρυκας Ἀνθεμόκριτος πού ἔστειλαν οἱ Ἀθηναῖοι θανάτωθηκε καί θεωρήθηκαν ὡς αἴτιοι γι' αὐτό τό ἔγκλημα οἱ Μεγαρεῖς, δὲ Ἀθηναῖος πολίτης Χαρίνος προτείνει τό ἀκόλουθο ψήφισμα πού ἐγκρίνεται ἀπό τήν ἐκκλησία τοῦ δήμου: «Ἄσπονδη καί ἀσυμφιλίωτη νά είναι ἡ ἔχθρα μας πρός τούς Μεγαρεῖς· δποιος ἀπ' αὐτούς πατήσει τό πόδι του στήν Ἀττική νά τιμωρεῖται μέ θάνατο· οἱ στρατηγοί μας, ὅταν δρκίζονται τόν πατροπαράδοτο ὄρκο, νά προσθέτουν στόν ὄρκο τους ὅτι δυό φορές κάθε χρόνο θά εἰσθάλλουν στή Μεγαρική· δὲ Ἀνθεμόκριτος νά ταφεῖ κοντά στίς Θριάσιες πύλες». Αὐτές οἱ πύλες σήμερα ὀνομάζονται Δίπυλο.

Οἱ Μεγαρεῖς ὅμως ἀρνοῦνται πώς αὐτοὶ θανάτωσαν τόν Ἀνθεμόκριτο. 4

Ποιά ήταν ἡ ἀφορμή τοῦ πολέμου δέν είναι εὔκολο νά ξέρει κανείς. Ἀλλά γιά τή μή ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος ὅλοι ὅμοφωνα ρίχνουν τήν εὐθύνη στόν Περικλῆ. Μερικοί ὅμως παραδέχονται ὅτι ἔδειξε αὐτή τήν ἰσχυρογνωμοσύνη ἀπό εὐγενικό φρόνημα καί ἀπό τή σκέψη ὅτι ἔτσι ἔξυπηρετεῖ καλύτερα τό συμφέρον τῶν Ἀθηναίων, γιατί νόμιζε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ τήν ἀπαίτησή τους ηθελαν νά δοκιμάσουν ὡς ποῦ θά ὑποχωροῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καί ὅτι ἡ ὑποχώρηση θά ήταν ὅμολογία ἀδυναμίας. Ἀλλοι πάλι ἰσχυρίζονται πώς περιφρόνησε τούς Λακεδαιμονίους μᾶλλον ἀπό ὑπεροψία καί φιλοπόλεμη διάθεση, γιά νά δείξει δύναμη.

Ἀλλά ἡ χειρότερη ἀπ' ὅλες τίς κατηγορίες, πού ἔχει πάρα πολλούς μάρτυρες, λένε πώς είναι ἡ ἀκόλουθη. Ὁ Φειδίας ὁ γλύπτης, δπως εἶπαμε, είχε ἀναλάβει τήν κατασκευή τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. Ἐπειδή ἔγινε φίλος τοῦ Περικλῆ καί είχε πάρα πολύ μεγάλη δύναμη σ' αὐτόν, μερικοί τόν φθόνησαν γιατί ήταν προσωπικοί ἔχθροί του. Ἀλλοι ὅμως ηθελαν νά δοκιμάσουν στό πρόσωπο ἐκείνου πώς θά ἔκρινε δ λαός τόν Περικλῆ. Αὐτοί λοιπόν ἐπεισαν κάποιον Μένωνα, ἔναν ἀπό τούς ἐργάτες τοῦ Φειδία, καί τόν ἔθαλαν νά καθίσει στήν ἀγορά ὡς

3

1 ΚΕΦ. 31

Ἡ εὐθύνη
τοῦ πολέμου.
὾ Φειδίας
στόχος ἐπι-
θέσεων.

- ίκετης καὶ νά ζητήσει τήν ἄδεια νά καταγγεῖλει καὶ νά κατη-
- 3 γορήσει τό Φειδία. Ὁ λαός δέχτηκε τήν αἴτηση τοῦ ἀνθρώπου
αὐτοῦ καὶ ἡ καταγγελία του συζητήθηκε στήν ἐκκλησία τοῦ δῆ-
μου. Γιά κλοπές δέν μποροῦσε νά σταθεῖ κατηγορία, γιατί ὁ
Φειδίας ἀπό τήν ἀρχή εἶχε δουλέψει τό χρυσάφι καὶ τό εἶχε βά-
λει γύρω στό ἄγαλμα, κατά συμβουλή τοῦ Περικλῆ, μέ τέτοιον
τρόπο, ὥστε νά είναι πολύ εὔκολο νά τό βγάλουν καὶ νά τό
ζυγίσουν, πράμα πού καὶ τότε δ Περικλῆς ζήτησε νά κάμουν οἱ
κατήγοροι. Ἀλλά δ φθόνος γιά τή δόξα τῶν ἔργων του βάραινε
τό Φειδία καὶ μάλιστα γιατί στήν Ἀμαζονομαχία πού παράστη-
σε πάνω στήν ἀσπίδα ἀποτύπωσε μιά εἰκόνα πού τοῦ ἔμοιαζε, μέ
μορφή ἐνός γέρου φαλακροῦ πού σήκωνε μιά πέτρα μέ τά δύο
του χέρια. Ἐπίσης πρόσθεσε μιά ώραιότατη εἰκόνα τοῦ Περι-
- 4 κλῆ νά πολεμᾶ μέ μιά Ἀμαζόνα. Ἀλλά τό σχῆμα τοῦ χεριοῦ,
ὅπως σήκωνε τό δόρυ μπροστά στό πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, ἤταν
κατάλληλα φτιαγμένο, σάν νά ἥθελε νά κρύψει τήν δομοίτητα,
- 5 πού φαινόταν ὅμως ἀπό τά δύο πλάγια. Τότε δ Φειδίας ρίχτηκε
στή φυλακή, ἀρρώστησε καὶ πέθανε ἥ, ὅπως λένε μερικοί, δη-
λητηριάστηκε ἀπό τούς ἐχθρούς τοῦ Περικλῆ, γιά νά βροῦν ἀ-
φορμή νά τόν συκοφαντήσουν. Στό Μένωνα πού εἶχε κάμει τήν
καταγγελία, κατά πρόταση τοῦ Γλαύκωνα δ δῆμος χορήγησε ἀ-
παλλαγή ἀπό τούς φόρους καὶ ἔδωσε διαταγή στούς στρατηγούς
νά φροντίσουν γιά τήν ἀσφάλειά του.

ΚΕΦ. 33

*Eἰσθολή στήν
Ἀττική. Ἡ
φρόνηση τοῦ
Περικλῆ.*

- 1 Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδή εἶχαν τή γνώμη πώς, ὃν δ Περι-
κλῆς πέσει ἀπό τήν ἐξουσία, οἱ Ἀθηναῖοι θά ἤταν πιό διαλλα-
χτικοί σ' αὐτούς, τούς ζητοῦσαν νά διώξουν ἀπό τήν Ἀθήνα
τούς ἀνθρώπους πού τούς βαραίνει τό «κυλώνειον ἄγος», κληρο-
νομημένο ἀπό τό μητρικό γένος τοῦ Περικλῆ, δπως λέει δ Θου-
κυδίδης. Ἀλλά ἡ ἀπόπειρα αὐτή τῶν Λακεδαιμονίων ἔφερε τό
ἀντίθετο ἀποτέλεσμα γι' αὐτούς. Γιατί, ἀντί νά γεννήσει ὑπο-
ψία καὶ νά συκοφαντηθεῖ δ Περικλῆς, κέρδισε ἀκόμη μεγαλύτε-
ρη ἐμπιστοσύνη καὶ ἐκτίμηση ἀπό τούς συμπολίτες του, ἀφοῦ
ἔβλεπαν δτι κυρίως ἐκεῖνον μισοῦν καὶ φοβοῦνται οἱ ἐχθροί. Γι'
3 αὐτό, καὶ πρίν ἀκόμη εἰσβάλει στήν Ἀττική δ Ἀρχιδάμος μέ
τούς Πελοποννησίους, δ Περικλῆς εἰπε στούς Ἀθηναίους δτι,

ἄν τυχόν δὲ Ἀρχίδαμος λεηλατήσει ὅλα τά ἄλλα καὶ ἀφήσει ἀπείραχτα τά δικά του κτήματα ἔξαιτίας τῆς φιλίας πού ύπηρχε μεταξύ τους ἢ γιά νά δώσει στούς ἐχθρούς του ἀφορμές διαβολῆς, αὐτός χαρίζει στήν πόλη τά κτήματά του καὶ τά σπίτια του.

Οἱ Λακεδαμόνιοι λοιπόν καὶ οἱ σύμμαχοί τους εἰσθάλλουν στήν Ἀττική μέ μεγάλο στρατό καὶ μέ ἀρχηγό τό βασιλιά Ἀρχίδαμο. Λεηλάτησαν τή χώρα καὶ προχωρησαν ώς τίς Ἀχαρνές, ὅπου ἔστησαν τό στρατόπεδό τους, μέ τή σκέψη πώς οἱ Ἀθηναῖοι δέ θά συγκρατηθοῦν, ἀλλ' ἀπό τήν δργή καὶ τήν περηφάνια τους θά βγοῦν νά τούς ἀντιμετωπίσουν. Ἀλλά δὲ Περικλῆς ἔκρινε πώς θά ἡταν ἐπικίνδυνο νά ἀναμετρηθεῖ μέ ἔξήντα χιλιάδες Πελοποννήσιους καὶ Βοιωτούς δπλίτες — γιατί τόσοι ἡταν αὐτοί πού ἔκαμαν τήν πρώτη εἰσθολή — καὶ νά πολεμήσει θέτοντας σέ ἄμεσο κίνδυνο καὶ τήν ἴδια τήν πόλη. Γιά νά καταπραύνει ἔκεινους πού ἥθελαν νά δώσουν μάχη καὶ ἀγαναχτοῦσαν γιά τήν ἀδράνειά του, ἔλεγε πώς τά δέντρα καὶ ἄν κουτσουρευτοῦν καὶ ἄν κοποῦν, γρήγορα ξαναγίνονται, ἐνῶ, ἄν χάσουμε τούς ἀνθρώπους μας, δέν τούς ξαναβρίσκουμε εύκολα. Καὶ τήν ἔκκλησία τοῦ δῆμου δέν τήν συγκαλοῦσε, γιατί φοβόταν μήπως τόν ἀναγκάσουν νά κάμει δσα δέν ἡταν σύμφωνα μέ τή γνώμη του. "Οπως ἔνας καραβοκύρης, δταν ξεσπάει ἀνεμοθύελλα στό πέλαγος, τά βάζει ὅλα σέ τάξη, σφίγγει τά σκοινιά καὶ κάνει τή δουλειά του, χωρίς νά λογαριάζει τά δάκρυα καὶ τίς παρακλήσεις τών ἐπιθατῶν πού κυριεύονται ἀπό ναυτία καὶ φόθο, ἔτσι καὶ ἔκεινος ἔκλειστε τήν πόλη, ἔβαλε παντοῦ φρουρές γιά τήν ἀσφάλειά της, ἔκανε δ,τι τοῦ ὑπαγόρευε ἡ δική του σκέψη, χωρίς νά γνοιάζεται πολύ γιά τίς κατακραυγές καὶ τίς διαμαρτυρίες. Καὶ δμως πολλοί φίλοι του τόν ἐπίεζαν μέ τίς παρακλήσεις τους, πολλοί ἀπό τούς ἐχθρούς του τόν φοβέριζαν καὶ τόν κατηγοροῦσαν, οἱ χοροί στίς κωμωδίες τραγουδοῦσαν πειραχτικά καὶ χλευαστικά τραγούδια γιά νά τόν ταπεινώσουν καὶ τόν ἔθριζαν, λέγοντας πώς είναι δειλός στρατηγός καὶ παραδίνει τά πάντα στούς ἐχθρούς.

Τότε ἄρχισε τήν ἐπίθεσή του καὶ ὁ Κλέων, πού βρήκε τήν εὐκαιρία ἀπό τήν δργή τών πολιτῶν ἐναντίον ἔκείνου νά ἀνοίξει

γιά τόν έαυτό του δρόμο πρός τήν ἀρχηγία, ὅπως δείχνουν οἱ παρακάτω ἀναπαιστικοὶ στίχοι τοῦ ποιητῆ Ἐρμιπποῦ:

«Βασιλιά τῶν σατύρων, γιά πές μου: γιατί
νά βαστάζεις τό δόρυ δέ θέλεις, παρά
λόγια μόνο πολέμου φωνάζεις δεινά,
μά ψυχή σάν τοῦ Τέλητα κρύθεις;

Σά σπαθί πού τροχίζει κανείς
σέ μιά πέτρα, τά δόντια σου τρίζεις,
τί δι λαμπρός Κλέωνας σ' ἔχει δαγκώσει.»

ΚΕΦ. 34

*'Ο ἀθηναϊκός
στόλος στήν
Πελοπόννησο.
Ἡ ἐπιδημία
στήν Ἀθήνα.*

- 1 Ἄλλά ὁ Περικλῆς ἔμεινε ἀτάραχος σέ ὅλες αὐτές τίς ἐπιθέσεις καὶ ὑπόμενε μέ πραότητα καὶ σιωπή τήν ἀνυποληψία καὶ τήν ἔχθρότητα. Ἔστειλε στήν Πελοπόννησο στόλο ἀπό ἑκατό πλοῖα. Ὁ ἴδιος ὅμως δέν πήγε μαζί τους, παρά ἔμεινε στήν πόλη, γιά νά τήν κρατάει ὀλόκληρη στά χέρια του, ὥσπον τέλος οἱ
- 3 Πελοποννήσιοι ἐφυγαν ἀπό τήν Ἀττική. Γιά νά περιποιηθεῖ ὅμως τό λαό πού δέν ἔπαψε νά ἀγαναχτεῖ γιά τά δεινά τοῦ πολέμου, προσπαθοῦσε νά τόν προσελκύσει μέ χρηματικά βοηθήματα καὶ πρότεινε νά τοῦ δοθοῦν κληρουχίες. Ἔδιωξε ὅλους τούς Αἰγινῆτες καὶ μοίρασε μέ κληρο τό νησί σέ Ἀθηναίους. Είχαν ἀκόμη κάποια παρηγοριά καὶ ἀπό τίς συμφορές πού προξενοῦσαν στούς ἔχθρούς. Γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἔπλεαν γύρω ἀπό τήν Πελοπόννησο λεηλάτησαν μεγάλες περιοχές καὶ κωμοπόλεις καὶ πόλεις ὅχι μικρές· καὶ ἀπό τήν ξηρά μπήκε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς στή Μεγαρική καὶ τήν κατάστρεψε ὀλόκληρη.
- 4 Καί, ἀφοῦ οἱ ἔχθροι προξενοῦσαν βέβαια πολλά κακά στούς Ἀθηναίους στήν ξηρά, ἄλλά καὶ αὐτοί πάθαιναν ἀπό τούς Ἀθηναίους πολλά στή θάλασσα, ἡταν φανερό πώς δέν θά ἄντεχαν νά κρατήσουν τόν πόλεμο τόσο πολύ καὶ γρήγορα θά κουράζονταν, ὅπως ἔξαρχῆς τό είλχε προβλέψει ὁ Περικλῆς, ἢν κάποια θεία δύναμη δέν είλχε ἔρθει ἀντίθετη στούς ἀνθρώπινους ὑπολογισμούς. Τώρα γιά πρώτη φορά ἔπεσε στήν Ἀθήνα ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία καὶ ἄρχισε νά θερίζει τή νεότητα καὶ τό στρατό. Χτυπημένοι ἀπό τήν ἀρρώστια καὶ στό σῶμα καὶ στήν ψυχή τους ἔξαγριώθηκαν ἐντελώς καὶ θεωροῦσαν ὑπεύθυνο τόν Περιφεριοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
- 5

κλῆ. Ὄπως ἐκεῖνοι πού παραφρονοῦν ἀπό τὴν ἀρρώστια καὶ τά βάζουν μέ τό γιατρό ἡ μέ τὸν πατέρα τους, ἔτσι καὶ αὐτοὶ φέρθηκαν ἄδικα στὸν Περικλῆ. Τοὺς ἔπεισαν οἱ ἐχθροὶ του πώς τὴν ἀρρώστια τὴν προκάλεσε ἡ συσσώρευση μέσα στὴν πόλη τοῦ πλήθους τῶν χωρικῶν, γιατί σ' ἐποχὴ καλοκαιριοῦ ἦταν ἀναγκασμένοι νά μένουν πολλοὶ μαζὶ σωρηδόν σὲ μικρὰ οἰκήματα καὶ σὲ πνιγηρές σκηνές καὶ νά μένουν κλεισμένοι μέσα, χωρίς νά κινοῦνται, αὐτοὶ πού πρὶν ἦταν συνηθισμένοι στὸν καθαρό ἀέρα τοῦ ὑπαίθρου. Καὶ ὑπεύθυνος γι' αὐτά, ἔλεγαν, εἶναι ἐκεῖνος πού ἔξαιτίας τοῦ πολέμου ἔριξε τὴν μάζα τῶν ἀγροτῶν μέσα στὰ τείχη, πού δέ χρησιμοποιοῦσε σὲ τίποτε τόσους ἀνθρώπους, παρά τοὺς ἄφηνε μαντρωμένους σάν κτήνη νά μολύνουν δένας τὸν ἄλλον, χωρίς νά ἀλλάξει τὴν κατάστασή τους οὕτε νά τούς δίνει τά μέσα νά ἀνακουφιστοῦν.

Ἐπειδὴ λοιπόν ἥθελε νά δώσει μιά λύση σ' αὐτή τῇ δραματικῇ κατάσταση καὶ συγχρόνως νά βλάψει τούς ἐχθρούς, ἔξόπλισε ἑκατόν πενήντα πλοῖα καὶ, ἀφοῦ ἐπιβιβασε σ' αὐτά πολλούς γενναίους δραπίτες καὶ ἵππεῖς, ἦταν ἔτοιμος νά ζεκινήσει. Μέ τὴν τόση δύναμη πού είχε ἔτοιμάσει, ἔδωσε μεγάλη ἐλπίδα στούς Ἀθηναίους καὶ δχι μικρό φόβο στούς ἐχθρούς. Ἀλλά, ἐνῶ ἥδη είχαν ἐπιβιβαστεῖ τά πληρώματα καὶ δ Περικλῆς είχε ἀνεβεῖ στό πλοϊο του, ἔγινε ἕκλειψη ἥλιον καὶ ἔπεσε σκοτάδι. «Ολοι τρόμαζαν καὶ τό θεώρησαν σάν ἔνα μεγάλο θεϊκό σημάδι. Βλέποντας τότε δ Περικλῆς τὸν κυθερνήτη τοῦ πλοίου του περίτρομο καὶ ἐμβρόντητο, σήκωσε τή χλαμύδα μπροστά στά μάτια του, τοῦ τά σκέπασε καὶ τὸν ρώτησε ἄν αὐτό τό νομίζει κάτι φοβερό ἡ σημάδι πού προμηνᾶ κάτι φοβερό. «Οχι βέθαια», ἀποκρίθηκε δ κυθερνήτης. «Λοιπόν», είπε δ Περικλῆς, «τί διαφορά ἔχει ἀπ' αὐτό, ἐκτός ἀπό τό δτι ἐκεῖνο πού ἔφερε τό σκοτάδι εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τή χλαμύδα μου;» Αὐτά βέθαια τά διηγοῦνται στίς σχολές τῶν φιλοσόφων.

Ο Περικλῆς λοιπόν ζεκίνησε τότε, ἀλλά, φαίνεται πώς δέν κατόρθωσε κάτι ἀντάξιο στὴν τόση προετοιμασία. Πολιόρκησε τὴν ιερή Ἐπίδαυρο καὶ είχε τὴν ἐλπίδα πώς θά τὴν κυριέψει. Δέν μπόρεσε δμως, γιατί ἐμφανίστηκε ἡ ἐπιδημία, πού ξέσπασε Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

1 ΚΕΦ. 35

Ἐκλειψη τοῦ
ἥλιον. Ἐξά-
πλωση τῆς
ἐπιδημίας.

2

3

στό στρατό και ἀφάνισε ὅχι μόνο τούς στρατιώτες, ἀλλά και ὅλους ὅσοι είχαν ἔρθει μέ δόποιοδήποτε τρόπο σ' ἐπαφή μέ αὐτούς. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε είχαν ἐξοργιστεῖ ἐναντίον του γι' αὐτή τήν ἀποτυχία και ὁ Περικλῆς προσπαθοῦσε νά τούς παρηγορή-

- 4 σει και νά τούς δώσει θάρρος. Ἀλλά δέν μπόρεσε νά κατευνάσει τήν δργή τους οὔτε νά τούς μεταπείσει, ως τή στιγμή πού πῆραν στά χέρια τους τήν ψῆφο και τή χρησιμοποίησαν ἐναντίον του. Μέ τήν ψῆφο τους αὐτήν ἔγιναν κύριοι τῆς τύχης του, τοῦ ἀφαίρεσαν τή στρατηγία και τόν καταδίκασαν σέ χρηματικό πρόστιμο, πού μερικοί τό κατεβάζουν σέ δεκαπέντε τάλαντα, ἐ-
- 5 νῶ ἄλλοι τό ἀνεβάζουν σέ πενήντα. Στή δίκη κατήγορός του ἦταν ὁ Κλέων, ὅπως γράφει ὁ Ἰδομενέας· ὁ Θεόφραστος ὅμως λέει πώς ἦταν ὁ Σιμμίας, ἐνῶ ὁ Ἡρακλείδης ἀπό τόν Πόντο ἀναφέρει σάν κατήγορο τόν Λακρατίδα.

ΚΕΦ. 36

*Oikoumeniakά
ἀνυχήματα
τοῦ Περικλῆ.
Ἡ εὐψυχία
του.*

- 1 Τά δημόσια ἀτυχήματά του ἔμελλαν γρήγορα νά τελειώσουν, γιατί ὁ λαός μέ τό χτύπημα πού τοῦ ἔδωσε ἔθγαλε τό ἄχτι του, ὅπως ἡ μέλισσα ὅταν πληγώνει βγάζει τό κεντρί της. Ἀλλά ἡ κατάσταση τοῦ σπιτιοῦ του δέν ἦταν καθόλου καλή. Πολλοί ἀπό τούς συγγενεῖς του είχαν θεριστεῖ ἀπό τήν ἐπιδημία, ἐνῶ ἀπό καιρό τώρα φιλονικίες είχαν ξεσπάσει στήν οἰκογένειά του. Ὁ μεγαλύτερος ἀπό τά γνήσια παιδιά του, ὁ Ξάνθιππος, πού ἦταν ἀπό φύση σπάταλος και είχε παντρευτεῖ μιά νέα και ἀσωτη γυναίκα, τήν κόρη τοῦ Τεισάνδρου και ἐγγονή τοῦ Ἐπιλύκη, ἦταν δυσαρεστημένος ἀπό τίς αὐστηρές οἰκονομίες τοῦ πατέρα του, πού τοῦ ἔδινε πάντοτε λίγα και μετρημένα. Αὐτός λοιπόν ἔστειλε κάποτε και πήρε ἀπό ἕνα φίλο του χρήματα, ἀπό
- 2 μέρος τάχα τοῦ Περικλῆ. "Οταν ὅμως ὑστερά ζητοῦσε τά χρήματά του, ὁ Περικλῆς ὅχι μόνον ἀρνήθηκε, ἀλλά και τόν κατάγγειλε. Τότε ὁ νεαρός ὁ Ξάνθιππος δυσαρεστήθηκε γι' αὐτό και κακολογοῦσε τόν πατέρα του. Και πρώτα, γιά νά τόν γελοιοποιήσει, ἔλεγε δεξιά και ἀριστερά τίς συναναστροφές πού είχε ὁ πατέρας του στό σπίτι και τίς συζητήσεις του μέ τούς σοφιστές. "Ετσι, λόγου χάρη, διηγήθηκε πώς, ὅταν ἔνας ἀθλητής τοῦ πεντάθλου χτύπησε μέ τόν ἀκόντιό του, χωρίς νά τό θέλει, τόν Ἐπίτιμο ἀπό τά Φάρσαλα και τόν σκότωσε, ὁ πατέρας του
- 3 πατέρα του, πού τοῦ ἔδινε πάντοτε λίγα και μετρημένα. Αὐτός λοιπόν ἔστειλε κάποτε και πήρε ἀπό ἕνα φίλο του χρήματα, ἀπό
- 4 μέρος τάχα τοῦ Περικλῆ. "Οταν ὅμως ὑστερά ζητοῦσε τά χρήματά του, ὁ Περικλῆς ὅχι μόνον ἀρνήθηκε, ἀλλά και τόν κατάγγειλε. Τότε ὁ νεαρός ὁ Ξάνθιππος δυσαρεστήθηκε γι' αὐτό και κακολογοῦσε τόν πατέρα του. Και πρώτα, γιά νά τόν γελοιοποιήσει, ἔλεγε δεξιά και ἀριστερά τίς συναναστροφές πού είχε ὁ πατέρας του στό σπίτι και τίς συζητήσεις του μέ τούς σοφιστές. "Ετσι, λόγου χάρη, διηγήθηκε πώς, ὅταν ἔνας ἀθλητής τοῦ πεντάθλου χτύπησε μέ τόν ἀκόντιό του, χωρίς νά τό θέλει, τόν Ἐπίτιμο ἀπό τά Φάρσαλα και τόν σκότωσε, ὁ πατέρας του
- 5 σοφιστές. "Ετσι, λόγου χάρη, διηγήθηκε πώς, ὅταν ἔνας ἀθλητής τοῦ πεντάθλου χτύπησε μέ τόν ἀκόντιό του, χωρίς νά τό θέλει, τόν Ἐπίτιμο ἀπό τά Φάρσαλα και τόν σκότωσε, ὁ πατέρας του

πέρασε μιά μέρα δλόκληρη συζητώντας μέ τόν *Πρωταγόρα*, ἄν,
κατά τήν πιό σωστή λογική, πρέπει νά θεωρηθεῖ ὑπαίτιος τοῦ
δυστυχήματος τό ἀκόντιο ἡ ὁ ἀκοντιστής ἡ οἱ ἀθλοθέτες.

"Υστερ' ἀπό λίγο καιρό ὁ Ξάνθιππος πέθανε ἀπό τήν ἐπιδη-
μία. Ἀλλά καὶ τήν ἀδερφή του ἔχασε τότε ὁ Περικλῆς καὶ πά-
ρα πολλούς συγγενεῖς καὶ φίλους, πού ἦταν πολύ χρήσιμοι στήν
πολιτική του. Καὶ ὅμως δέν ἀπελπίστηκε καὶ δέν ἄφησε νά λυ-
γίσει ἀπό τίς συμφορές τό φρόνημά του καὶ τό μεγαλεῖο τῆς ψυ-
χῆς του. Καὶ ποτέ δέν τόν εἰδε κανείς νά κλαιει ωτε δταν συ-
νόδευε τούς νεκρούς οὔτε δταν πήγαινε στόν τάφο κανενός ἀπό
τούς δικούς του, ὥσπου τέλος ἔχασε καὶ τό παιδί του τόν Πά-
ραλο, τό μόνο πού τοῦ είχε ἀπομείνει ἀπό τά γνήσια παιδιά του.
Τότε λύγισε πιά. Προσπαθούσε νά συγκρατήσει τό συνηθισμένο
γαλήνιο ὕφος του καὶ νά διατηρήσει τήν ἀξιοπρέπειά του, μά,
ὅταν πλησίασε γιά νά ἀποθέσει πάνω στό νεκρό παιδί του ἔνα
στεφάνι καὶ τό ἀντίκρισε, νικήθηκε ἀπό τή συμφορά ἔσπασε
σέ λυγμούς καὶ ἔχυσε ἀφθονα δάκρυα, πράμα πού δέν είχε κάμει
ποτέ σέ ὅλη του τή ζωή ὥς τότε.

"Η πόλη ὅμως, ἀφοῦ δοκίμασε τούς ἄλλους στρατηγούς καὶ
πολιτικούς γιά νά συνεχίσουν τόν πόλεμο, εἰδε πώς κανείς δέν
είχε ἀνάλογη βαρύτητα οὔτε κύρος ίκανό νά δώσει τήν ἐγγύηση
πού ἀπαιτούσε μιά τόσο μεγάλη ἔξουσία σ' ἐκεῖνες τίς περιστά-
σεις. Γιά τοῦτο ὁ λαός ἀποζητοῦσε τόν Περικλῆ. Τόν καλούσε
πάλι στό βῆμα καὶ στή στρατηγία. Ἀλλ' αὐτός ἔμενε στό σπίτι
του, καταθλιμένος ἀπό τό πένθος του. Μόνον δταν ὁ Ἄλκιβιά-
δης καὶ οἱ ἄλλοι του φίλοι πήγαν καὶ τόν παρακάλεσαν, πείστη-
κε νά ἐμφανιστεῖ. Καί, ἀφοῦ ὁ λαός ζήτησε συγγνώμη γιά τήν
ἀγνωμοσύνη πού τοῦ ἔδειξε, δέχτηκε πάλι τήν ἔξουσία καὶ ἐκλέ-
χτηκε στρατηγός. Ἐπρότεινε τότε νά καταργηθεῖ ὁ νόμος γιά τούς
μή γνήσιους πολίτες (πού ἄλλοτε αὐτός είχε προτείνει), γιά νά μή
χαθεῖ δλότελα τό δνομα καὶ τό γένος του ἀπό ἔλλειψη διαδο-
χῆς. Σχετικά μέ τήν ἐφαρμογή αὐτοῦ τοῦ νόμου είναι καὶ τά ἀ-
κόλουθα. "Οταν ὁ Περικλῆς ᾧταν στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς του
σταδιοδρομίας, πρίν ἀπό πολλά χρόνια, καὶ είχε, καθώς εἴπαμε,
παιδιά γνήσια, είχε προτείνει νόμο, νά θεωροῦνται γνήσιοι Ἀθη-

6

7

8

9

1

ΚΕΦ. 37

Ἀνάκληση
τοῦ Περικλῆ
στή στρατηγία.
Ο νόμος γιά
τους γνήσιους
Ἀθηναίους.

2

3

- ναῖοι ὅσοι ἔχουν γεννηθεῖ καὶ ἀπό τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους.
- 4 "Οταν ὅμως ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων ἔστειλε στήν Ἀθήνα ὡς δωρεά σαράντα χιλιάδες μεδίμνους σιτάρι καὶ ἐπρεπε νά μοιραστεῖ στούς πολίτες, πολλές δίκες είχαν κινηθεῖ ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ νόμου, γιατί πολλοί ἀμφισβήτουσαν τό δικαιώμα τῆς διανομῆς στούς μή γνήσιους πολίτες, πού ὡς τότε ἔφευγαν καὶ ἔμεναν ἀπαρατήρητοι ἀρκετούς μάλιστα τούς συκοφαντούσαν πώς δέν ἦταν γνήσιοι. Τότε, σύμφωνα μὲ τό νόμο, καταδικάστηκαν καὶ πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι σχεδόν πέντε χιλιάδες, ἐνῶ ἐκείνο πού ἔμειναν ὡς πολίτες καὶ θεωρήθηκαν γνήσιοι Ἀθηναῖοι βρέθηκαν δεκατέσσερις χιλιάδες σαράντα. Ἡταν λοιπόν φοβερό, ὁ νόμος αὐτός πού ἐφαρμόστηκε γιά τόσα ἄτομα, νά καταργηθεῖ τώρα ἀπ' αὐτόν τόν ἴδιο πού τόν πρότεινε. Ἄλλα ἡ σημερινὴ οἰκογενειακὴ δυστυχία τοῦ Περικλῆ, πού ἦταν σάν τιμωρία γιά τήν ύπεροψία καὶ τήν ἀλαζονεία του, συγκίνησε τούς Ἀθηναίους. Ἐπειδή νόμισαν ὅτι ἀρκετά τιμωρήθηκε ἀπό τούς θεούς καὶ τώρα είχε τό δικαιώμα νά βρεῖ τήν ἐπιείκεια πού ζητοῦσε ἀπό τούς ἀνθρώπους, τοῦ ἔδωσαν τήν ἄδεια νά γράψει τό μή γνήσιο παιδί του στό μητρώο τῶν πολιτῶν καὶ νά τοῦ δώσει τό ὄνομά του.
- 6 Καί αὐτόν ὅμως ἀργότερα, ἂν καὶ νίκησε στίς Ἀργινοῦσες τούς Πελοποννησίους στή ναυμαχία, οἱ Ἀθηναῖοι τόν καταδίκασαν σέ θάνατο μαζί μέ τούς ἄλλους στρατηγούς.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 38-39)

ΚΕΦ. 38

'Ο Περικλῆς προσθάλλεται ἀπό τήν ἐπιδημία. Ἔγκωμα τῶν ἀρετῶν του.

- Τότε φαίνεται πώς ἡ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τόν Περικλῆ. Ἡ ἀρώστια δέν παρουσίασε δεξύτητα καὶ ὅρμή, ὅπως σέ ἄλλους. Ἡταν ἥπια, ἄλλα μακροχρόνια, είχε διάφορες φάσεις καὶ τοῦ ἐξαντλοῦσε σιγά σιγά τό σδόμα καὶ τοῦ ἐρείπωνε τό φρόνημα τῆς 2 ψυχῆς. Ὁ Θεόφραστος στά «*Ἡθικά*» του, διερευνώντας ἂν οἱ χαρακτῆρες τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν ἀνάλογα μέ ὅσα τούς παρουσιάζει κάθε φορά ἡ τύχη καὶ ἂν ἀλλοιώνονται ἀπό τά πάθη τοῦ σώματος καὶ χάνουν τήν ἀρετή τους, διηγεῖται ὅτι δ Περικλῆς, ὅταν ἦταν ἀρρωστος, ἔδειξε σέ κάποιο φίλο του πού ἥρθε νά

τόν δεῖ ἔνα φυλαχτό πού τοῦ είχαν κρεμάσει οἱ γυναῖκες στό λαιμό, σάν νά τοῦ ἔδινε νά καταλάβει σέ ποιά σοθαρή κατάσταση θρίσκεται, ἀφοῦ ἀνέχεται καὶ αὐτήν ἀκόμη τήν ἀνοησία.

Ἐνῶ αὐτός πλησίαζε πιά στό θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολίτες καὶ ὅσοι ἀπό τοὺς φίλους του είχαν ἐπιζῆσει μιλοῦσαν γιά τήν ἀρετή καὶ τήν δύναμη πού είχε καὶ ἀπαριθμοῦσαν τίς πράξεις καὶ τά πολλά του τρόπαια· καὶ ἡταν ἐννιά τά τρόπαια πού είχε στήσει ἀπό μέρος τῆς Ἀθήνας σάν στρατηγός καὶ νικητής. Τά ἔλεγαν αὐτά μεταξύ τους, μέ τήν ἵδεα πώς αὐτός είχε χάσει τίς αἰσθήσεις του καὶ δέν καταλάβαινε πιά. Καὶ ὅμως ἐκεῖνος πρόσεχε σέ δόλα ὅσα ἔλεγαν, τούς ἔκοψε τήν δομιλία τους καὶ τούς εἶπε πώς ἀπορεῖ γιατί ἐπαινοῦν καὶ μνημονεύουν τά ἔργα του ἐκείνα πού καὶ ἡ τύχη θοήθησε νά γίνουν καὶ πού ἔχουν κάμει ἥδη πολλοί στρατηγοί, δέν ἀναφέρουν ὅμως τό καλύτερο καὶ τό σπουδαιότερο, ὅτι «Κανείς Ἀθηναῖος δέ μαυροφόρεσε ἔξαιτίας μου.»

Ἡταν, ἀλήθεια, θαυμαστός ἄνθρωπος, ὅχι μόνο γιά τή μετριόπαθεια καὶ τήν πραότητα, πού διατήρησε μέσα σέ τόσο πολλές περιστάσεις καὶ σέ τόσο μεγάλες ἔχθρότητες, ἀλλὰ καὶ γιά τό μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πώς τό καλύτερο ἀπ' ὅλα τά προτερήματά του είναι τό ὅτι, ἂν καὶ είχε τόσο μεγάλη δύναμη, ποτέ δέν παρασύρθηκε οὔτε ἀπό φθόνο οὔτε ἀπό θυμό καὶ ποτέ δέν ἀντίκρισε κανέναν ἀντίπαλό του σάν ἔχθρο ἀσυμφιλιώτο. Καὶ νομίζω πώς ή ἀλαζονική καὶ θαριά ἐκείνη πρόσωνυμία πού τοῦ ἔδωσαν, ὅταν τόν είπαν «Ολύμπιο», μόνο γιά τοῦτο είναι ἀποδεχτή καὶ σωστή, γιατί δόθηκε σέ ἄνθρωπο πού είχε τόσο ἥρεμο χάρακτήρα καὶ ἔζησε ζωή τόσο καθαρή καὶ ἀμίαντη παρ' ὅλη τή μεγάλη ἔξουσία πού είχε στά χέρια του. Τό ἴδιο πιστεύουμε πώς συμβαίνει καὶ στό γένος τῶν θεῶν. Πιστεύουμε πώς οἱ θεοί είναι αἴτιοι τοῦ καλοῦ καὶ ὅχι τοῦ κακοῦ καὶ γι' αὐτό είναι κύριοι καὶ βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος. Δέν πιστεύουμε τά λόγια τῶν ποιητῶν πού μᾶς ταράζουν μέ τίς τόσο ἀνόητες δοξασίες τους, δημοσίες φαίνεται καθαρά στά ἴδια τους τά ποιήματα. Μᾶς λένε πολύ σωστά ὅτι δό τόπος τῆς διαμονῆς τῶν θεῶν είναι ἔνα μέρος σταθερό καὶ ἀσάλευτο, πού δέν ἔχει ἀνέμους οὐ-

3

4

1 ΚΕΦ. 39

Χαρακτηρισμός τοῦ Περικλῆ. Ο θάνατός του. Τά ἐπακόλουθα.

2

- τε νέφη, παρά καταυγάζεται αιώνια και ἀδιατάραχτα ἀπό καθαρή ἔστεριά και λαμπρότατο φῶς, γιατί ἔνα τέτοιο είδος ζωῆς ἄρμόζει προπάντων σέ μακάρια και ἀθάνατα ὅντα· και ὅμως αὐτούς τούς θεούς μᾶς τούς παρουσιάζουν γεμάτους ἀπό ταραχή και μίσος και ὀργή και ἀπό ἄλλα ταπεινά πάθη, πού δέν ἄρμόζουν οὕτε σέ ἀνθρώπους μυαλωμένους. 'Ἄλλ' αὐτά ἵσως ἔχουν τήθεσται τους σέ ἄλλους εἰδους πραγματεία.

- "Οταν δὲ οἱ Περικλῆς πέθανε, τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν ἔκαμαν γρήγορα αἰσθητή στούς Ἀθηναίους τήν ἔλλειψή του και ὅλοι τὸν ἀποζητοῦσαν μέ μεγάλο πόθο. Ἀκόμη και ὅσοι αἰσθάνονταν βαριά τήν δύναμή του, ὅσο ἐκεῖνος ζούσε, γιατί τούς ἐπισκιάζε, ἀμέσως μόλις αὐτός ἔλειψε και δοκίμασαν ἄλλους πολιτικούς και ἄλλους ἀρχηγούς, συμφωνοῦσαν ὅτι ποτέ δέν είχε φανεῖ ἄλλος ἄνθρωπος μέ χαρακτήρα πιό μετρημένο στήν περηφάνια του και πιό σεβαστό στήν πραότητά του. 'Ἄλλα δέν δύναμη του ἐκείνη πού προκαλοῦσε τό φθόνο και τήν ἔλεγαν πρωτύτερα μοναρχία και τυραννία, φάνηκε τότε πόσο σωτήριο στήριγμα ἦταν γιά τήν πολιτεία. Τότε φάνηκε πόσο είχε εισχωρήσει στήν πολιτική ζωή ἡ διαφθορά και πόσο μεγάλη φαυλότητα ὑπήρχε, πού ἐκείνος τήν περιόριζε και τήν ἐλάττωνε σέ σημεῖο πού νά είναι κρυμμένη, και τήν ἐμπόδιζε νά ἐπικρατήσει και νά μεταβληθεῖ σέ ἔξουσία, πού τότε θά ἦταν ἀθεράπευτη.

«Οστρακο» μέ τό ὄνομα τοῦ Περικλῆ (Περικλῆς Ξανθίππου), ἀπό ψηφοφορία γιά ἔξοστρακισμό του. Βλ. Περικλῆς κεφ. 13, 10 (σελ. 140) και κεφ. 14, 3 (σελ. 142). Ἐπίσης τή σημείωση γιά τό κεφ. 5, 7 (σελ. 101) τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ.

Σ ΗΜ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Σελ. 125

΄Ακαμαντίδα φυλή, μία ἀπό τις δέκα φυλές τῆς Ἀττικῆς μετά τή μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη τό 507 π.Χ.

ΚΕΦ. 3

στό δῆμο τοῦ Χολαργοῦ, πού ἀνήκε στήν Άκαμαντίδα φυλή. ᾍγνωστη ἡ θέση τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ δήμου. Ἰσως στά ΒΔ. τῆς Ἀττικῆς.

Ξάνθιππος, ὁ πατέρας τοῦ Περικλῆ. Νίκησε τούς Πέρσες στή Μυκάλη (πού είναι ἀπέναντι ἀπό τή Σάμο) τήν ἵδια μέρα πού κέρδισε ὁ Παυσανίας τή νίκη στίς Πλαταιές (479 π.Χ.).

ἡ Ἄγαρίστη, ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ, δέν ἦταν ἐγγονή παρά ἀνεψιά τοῦ Κλεισθένη (κόρη τοῦ ἀδερφοῦ του Ἰπποκράτη), δπως λέει ὁ Ήρόδοτος.

| ὁ Κλεισθένης, πού ἀνήκε στήν παλαιά καὶ ἀρχοντική οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Αὐτός μέ τή βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν κατόρθωσε νά ἀνατρέψει τήν ἔξουσία τῶν Πεισιστρατίδῶν στήν Ἀθήνα (τό 510 π.Χ.). Ἐδιωξε τόν Ἰππία, τό γιό τοῦ Πεισιστράτου, καὶ ἐγκαθίδρυσε τό δημοκρατικό πολίτευμα (τό 508 π.Χ.).

Δάμων. Ἀθηναῖος μουσικός τοῦ 5ου π.Χ. αἱ., πού είχε φήμη ἀνθρώπου σοφοῦ καὶ ἔμπειρου στήν πολιτική. — Ὁ Πλούτ. προσθέτει τή γραμματική λεπτομέρεια ὅτι τό ὄνομα Δάμων προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή, δηλ. δπως προφέρουμε καὶ ἔμεις σήμερα (Δά-μων), ἐνῶ ἂν ἦταν μακρόχρονη, θά

ΚΕΦ. 4

προφερόταν Δάα-μων, γιατί οι ἀρχαῖοι τό μακρόχρονο φωνήνεν τό πρόφεραν σέ διπλάσιο χρόνο περίπου ἀπό ὅσο τό βραχύχρονο (ἀπό τό δαμάω, δαμάζω, καί ὅχι ἀπό τό δῆμος).

Ἀριστοτέλης, βλ. σημ. σελ. 46.

Πυθοκλείδης, ἀπό τή νῆσο Κέα, φιλόσοφος καί μουσικός.

Σελ. 126

Πλάτων ὁ κωμικός, βλ. σημ. σελ. 120.

Χείρων ὁ κωμικός Πλάτων φαντάζεται ὅτι ὁ σοφός Κένταυρος Χείρων πού δίδαξε τόν Ἀχιλλέα, ἡταν δάσκαλος καί τοῦ Περικλῆ.

Ζήνων, ἀπό τήν Ἐλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, σπουδαῖος Ἐλληνας φιλόσοφος τοῦ 5ου π.Χ. αἱ., μαθητής τοῦ Παρμενίδη.

Παρμενίδης, ἔξοχος Ἐλληνας φιλόσοφος τοῦ 5ου π.Χ. αἱ. ἀπό τήν Ἐλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, ὃπου ύπηρχε ὀνομαστή σχολή φιλοσόφων (Ἐλεατική σχολή).

Τίμων ὁ Φλειάσιος (δηλ. ἀπό τή Φλειούντα, πόλη ΒΔ. τῆς Νεμέας). Ἔζησε κατά τίς ἀρχές τοῦ 3ου π.Χ. αἱ. καί ἔγραψε τραγωδίες, σατυρικά δράματα καί ἔνα ἔμμετρο ἔργο πού ἐπιγράφεται «Σίλλοι» (δηλ. σατυρικά ποιήματα), στό δποιο σατύριζε πολλούς φιλοσόφους· σ' αὐτό σατυρίζει καί τό φιλόσοφο Ζήνωνα μέ τούς στίχους πού παραθέτει ἐδῶ ὁ Πλούτ.

διπλόγλωσσος, ἵκανός καί νά ύποστηριζει καί νά κατακρίνει μέ ἐπιχειρήματα τό ἴδιο πράγμα.

Ἀναξαγόρας, βλ. σημ. σελ. 97.

μετεωρολογική ἐπιστήμη· ἐννοεῖ τήν ἐξέταση τῶν οὐρανίων σωμάτων καί τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Σελ. 127

Ίων, λυρικός καί τραγικός ποιητής του 5ου π.Χ. αι., ἀπό τή Χίο.

ἔνα σατυρικό μέρος στούς ἀρχαιούς δραματικούς διαγωνισμούς ἔπαιζαν τρεῖς τραγῳδίες μαζί (τριλογία) καί στό τέλος ἔνα σατυρικό δράμα πού ξεκούραζε κάπως τούς θεατές μέ τήν παρουσίαση τῶν Σατύρων, συνοδῶν τοῦ Διονύσου πού είχαν εὐθυμη ἐμφάνιση. Ὁ Πλούτ. λέει ὅτι κατά τή γνώμη τοῦ Ἱωνα πρέπει καί ἡ ἀρετή τῶν ἀνθρώπων νά ἔχει βέβαια τή σοβαρότητά της, ἀλλά νά ἐκδηλώνεται μέ εὐχάριστο τρόπο.

Ζήνων, 8^{λ.} σημ. παραπάνω.

μετεωρολογικά φαινόμενα· Βλ. παραπάνω μετεωρολογική ἐπιστήμη.

ΚΕΦ. 6

Σελ. 128

Θουκυδίδης, γιός τοῦ Μελησία, ἀπό τό δῆμο Ἀλωπεκῆς, γαμπρός τοῦ Κίμωνα· αὐτός ἦταν πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ. Δέν πρέπει νά κάνουμε σύγχυση τοῦ Θουκυδίδη αὐτοῦ μέ τόν ιστορικό Θουκυδίδη. Ἐζησαν καί οἱ δύο τήν ἵδια ἐποχή.

ὁ ἥχος τῶν μετάλλινων δίσκων οἱ ἀρχαῖοι μέ τό χτύπημα μετάλλινων δίσκων ἔδιναν δρισμένα συνθήματα στό στρατό, σέ ἀθλητικές ἀσκήσεις κτλ. Οἱ μάντεις πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορα μέσα, γιά νά προλέγουν τά μέλλοντα, ἔλεγαν πώς καί ἀπό τόν ἥχο τῶν μετάλλινων δίσκων μποροῦσαν νά προφητεύουν.

ἥλιακά ρολόγια (ἀρχ. γνώμονες), πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τή μέτρηση τῆς ώρας. Σέ μιά ἐπιφάνεια στηριζόταν ἔνας στυλίσκος (δείχτης) πού ἡ σκιά του, δημοσιεύεται ἀνάλογα μέ τή θέση τοῦ ἥλιου, ἔδειχνε τήν ώρα. Καί ἡ σκιά αὐτή (κατά τή θέση, τό μέγεθος ἡ τήν ἔνταση πού είχε) ἦταν γιά τούς μάντεις σημάδι ἀπό τό δύοτο ἔλεγαν πώς μποροῦσαν νά προβλέψουν τά μέλλοντα.

Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος (ἀρχοντας μέ ἀπεριόριστα δικαιώματα) πού κυβέρνησε τήν Ἀθήνα ἀπό τό 538

ΚΕΦ. 7

π.Χ. ως τό θάνατό του (527 π.Χ.).

οἱ πολὺ ἡλικιωμένοι τὴν ἐποχή πού ὁ Περικλῆς ἦταν νέος, περίπου 20 ἔτῶν, δηλ. κατά τὸ 470 π.Χ., οἱ ἡλικιωμένοι πού εἶχαν γνωρίσει τὸν Πεισίστρατο θά ἦταν περίπου ἑξηντάρηδες· αὐτοὶ πού πρόφτασαν νά παρακολουθήσουν τὴ δράση του θά ἦταν ἀκόμη μεγαλύτεροι.

Σελ. 129

ὅταν ὁ Ἀριστείδης πέθανε, δηλ. τὸ 467 π.Χ.

καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἑξοστρακίστηκε, δηλ. τὸ 471 π.Χ.

τὸν Κίμωνα τὸν ἀπασχολοῦσαν οἱ ἐκστρατεῖες· ἀπό τὸ 476 π.Χ. εἶχε ἀνατεθεῖ στὸν Κίμωνα ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν Περσῶν· νίκησε στὸν Εὐρυμέδοντα τὸ 468 π.Χ. καὶ ἡ ἐκστρατεία του στή Θάσο ἔγινε τὸ 465.

φοβήθηκε μῆπως προκαλέσει τὴν ὑποψία ὅτι θέλει νά γίνει τύραννος, γιατί τότε θά τὸν ἑξοστράκιζαν· ἔτσι εἶχε ἑξοστρακιστεῖ καὶ ὁ πατέρας του Ξάνθιππος τὸ 484 π.Χ.

πρός τὴν ἀγορά· ἀγορά λεγόταν κυρίως ὁ τόπος ὅπου συγκεντρώνονταν οἱ πολίτες, συζητοῦσαν διάφορα ζητήματα τῆς πολιτείας, ἀγόρευαν οἱ ρήτορες κτλ. Περίφημη ἦταν στήν Ἀθήνα ἡ ἀγορά τοῦ Κεραμεικοῦ, πού εἶχε πολλά γλυπτά ἔργα.

τὴν ὥρα πού θά ἄρχιζαν νά πίνουν τὸ δεῖπνο τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὑπῆρχαν καλεσμένοι, τελείωνε μέ «σπονδές», δηλ. ἔχυναν λίγο ἀνέρωτο κρασί («ἄκρατον οἶνον») πρός τιμή τῶν θεῶν· ἔπειτα ἀκολουθοῦσε ἡ οἰνοποσία (ὁ πότος ἡ συμπόσιο) μέ νερωμένο κρασί καὶ ἄρχιζαν φαιδρές συζητήσεις, τραγούδια, χοροί κτλ.

ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο· δηλ. κατά τὸν Πλούτ. ὁ ἀληθινά ἐνάρετος ἄνθρωπος πρέπει νά δείχνει τὴν ἀρετή του στίς κοινωνικές του σχέσεις καὶ νά μή μένει κλεισμένος στὸν ἑαυτό του, ὅπως ἔκανε ὁ Περικλῆς.

Σελ. 130

Κριτόλαος, ἀπό τή Λυκία τῆς Μ. Ἀσίας, φιλόσοφος τοῦ

2ου π.Χ. αι., πού είχε πάρει μέρος σέ μιά ἀποστολή στή Ρώμη και ἔκαμε γνωστή στούς Ρωμαίους τήν Ἑλληνική φιλοσοφία.

«Σαλαμίνια», καί ἡ «Πάραλος» ἦταν τά δύο ἱερά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, πού ἀναλάβαιναν σπουδαῖες ἀποστολές. Πρόσεξε τήν παρομοίωση τοῦ Περικλῆ με τή «Σαλαμινία».

ὁ Ἐφιάλτης, πού είχε ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τῶν δημοκρατικῶν μετά τό Θεμιστοκλῆ καί περιόρισε τά δικαιώματα τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

ἀφθονο καί ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας· μεταφορική ἔκφραση (πῶς θά λέγαμε τό νόημα αὐτό μέ κυριολεξία;)

τήν Εὔβοια τή δάγκωνε κτλ., μεταφορικές ποιητικές ἐκφράσεις, δηλ. πολεμοῦσε στήν Εὔβοια (θλ. κεφ. 23,3) καί καταπίεζε τά νησιά πού ὑνῆκαν στήν ἀθηναϊκή συμμαχία. "Αγνωστος δ ποιητής τῶν στίχων αὐτῶν.

σάν ἔνα μουσικό ὅργανο κτλ. (παρομοίωση), δηλ. ὅπως ἔνα ἔγχορδο μουσικό ὅργανο μέ τό τέντωμα τῶν χορδῶν του δυναμώνει τόν ἥχο του, ἔτσι καί δ Περικλῆς, ὅταν μιλοῦσε χρησιμοποιοῦσε τίς διδασκαλίες τοῦ Ἀναξαγόρα καί ἔδινε στό λόγο του περισσότερη δύναμη.

«θροντοῦσε καί ἀστραφτε»· ἔτσι λέει γιά τόν Περικλῆ δ μεγάλος κωμικός ποιητής Ἀριστοφάνης στήν κωμῳδία του πού ἔχει τόν τίτλο «Ἀχαρνεῖς».

ὁ Θουκυδίδης, θλ. σημ. σελ. 165. Ὁ ἀριστοκρτικός αὐτός πολιτικός διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τόν Ἀρχιδάμο, τό βασιλιά τῆς Σπάρτης (469-427 π.Χ.). Τό ἀριστοκρατικό κόμμα τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντοτε φιλικό πρός τή Σπάρτη.

Σελ. 131

τά ψηφίσματά τον· μερικά ἀπό τά ψηφίσματα πού πρότεινε δ Περικλῆς καί δέχτηκε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀναφέρονται παρακάτω στά κεφ. 10,4· 17,1· 20,2· 30,2· κτλ.

τήν Αἴγινα· ἡ Αἴγινα ἦταν ἰσχυρός ἀντίπαλος γιά τούς Ἀθηναίους, γιατί παλαιότερα είχε τά πρωτεῖα τοῦ ἐμπορίου στήν Ἑλληνική χερσόνησο καί στά νησιά τοῦ Αίγαιου καί διεκ-

ΚΕΦ. 8

δικοῦσε νά ξαναπάρει τήν παλαιά της δύναμη. Γι' αὐτό, δπως βρισκόταν στήν εῖσοδο του Σαρωνικοῦ, ήταν μιά «τσίμπλα» στά μάτια του Πειραιᾶ (μεταφορική ἔκφραση· πῶς θά λέγαμε στήν κυριολεξία;)

βλέπω τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας κτλ. προσωποποίηση του πολέμου.

Στησίμβροτος ίστοριογράφος ἀπό τη Θάσο, σύγχρονος του Περικλῆ. Ἔγραψε ἔνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλῆ, τόν Περικλῆ καί τόν πολιτικό Θουκυδίδη.

ΚΕΦ. 9

κληρουχίες κτλ. Κληρουχία λεγόταν ή διανομή μέ κλῆρο μιᾶς νικημένης χώρας σέ ἄπορους πολίτες (κληρούχους)· οι κληρουχίες ὑπῆρχαν καί πρίν ἀπό τόν Περικλῆ, αὐτός ὅμως τίς δργάνωσε πιό συστηματικά καί τίς ἐφάρμοσε συχνότερα.

θεωρικά, δηλ. τά χρήματα πού ἔπαιρναν ἀπό τό δημόσιο ταμεῖο οι ἄποροι πολίτες, γιά νά ἀγοράζουν εἰσιτήρια του θεάτρου σέ μεγάλες γιορτές, ὥστε νά μή στεροῦνται καί αὐτοὶ τίς πνευματικές ψυχαγωγίες, ἀφοῦ δλα τά ἀγαθά πρέπει νά είναι κοινά γιά δλους τούς πολίτες σέ μιάν ἀληθινή δημοκρατία.

ἀποζημιώσεις· τέτοιες ἀποζημιώσεις ἔπαιρναν οι πολίτες γιά τίς μέρες πού ήταν ὑποχρεωμένοι νά ἀφήνουν τήν ἔργασία τους, γιά νά λάθουν μέρος σέ δημόσιες ὑπηρεσίες (στά δικαστήρια σάν δικαστές, στήν ἐκκλησία του δήμου η στό στρατό).

Σελ. 132

Δαμωνίδης, ἵσως είναι δάμων (κεφ. 4,1) ἀπό τήν Οΐη, πού είναι ἔνας ἀπό τούς δήμους τής Ἀττικῆς (λέγεται καί Ὡα η Ὁή). Ἅγνωστο πού ἀκριθῶς ήταν. Ἰσως πιό πέρα ἀπό τό σημερινό Δαφνί.

Ἀριστοτέλης (θλ. σημ. σελ. 46) τά ἀναφέρει αὐτά στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

δέν είχε κληροθεῖ πρίν ἀκόμη ἀπό τόν Περικλῆ τήν κυθερνητική ἔξουσία τήν είχαν οι 9 ἄρχοντες, δηλ. ἔνας «ἄρχων» (πού λεγόταν καί ἐπώνυμος), ἔνας «πολέμαρχος», ἔνας «θασιλεύς» (πού είχε κυρίως ιερατικά καθήκοντα) καί 6 «θεσμοθέ-

τες». Τούς ἄρχοντες αὐτούς τούς ὅριζαν μέ κλῆρο ἀπό ἕναν κατάλογο ὑποψηφίων ἀπό τίς 10 φυλές. Ἡ θητεία τῶν 9 ἄρχοντων διαιροῦσε ἔνα χρόνο. Μετά τή λήξη τῆς θητείας τους, ἃν δλαός ἐπιδοκίμαζε τή δράση τους, γίνονταν ἵσθια μέλη τῆς θουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

μὲ μεσολάθηση τοῦ Ἐφιάλτη, βλ. σημ. σελ. 167.

ὁ ἔξοστρακισμός τοῦ Κίμωνα ἔγινε τό 461 π.Χ.

μὲ μεγάλο στρατό τό 457 π.Χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ στρατό ἀπό 11500 ὄντρες μπῆκαν στήν περιοχή τῆς Τανάγρας (πού ἦταν ἄρχαία πόλη τῆς Α. Βοιωτίας, κοντά στήν ἀριστερή ὥριθη τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς). Ἐναντίον τους παρατάχτηκαν 14000 Ἀθηναῖοι, ἀλλά τελικῶς νίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι.

Σελ. 133

στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς, δηλ. ἐκεῖ, στήν περιοχή τῆς Τανάγρας.

στίς δύο πόλεις, δηλ. τήν Ἀθήνα καὶ τή Σπάρτη.

Ἐλπινίκη, ἀδερφή τοῦ Κίμωνα ἀπό ἄλλη μητέρα, πού είχε ἀνακατευτεῖ στά πολιτικά.

ὅταν αὐτός δικαζόταν ἡ δίκη τοῦ Κίμωνα ἔγινε τό 463 π.Χ., ὅταν είχε ὑποτάξει τή Θάσο καὶ γύρισε στήν Ἀθήνα· κατηγορήθηκε πώς είχε δωροδοκηθεῖ ἀπό τό θασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο Α', γιά νά μήν πειράξει τή χώρα του.

Σελ. 134

Ἔδομενέας, ἀπό τή Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἐλλησπόντου). Ἐζησε τόν 3ο π.Χ. αἰ., ὑπῆρξε μαθητής τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καὶ ἔγραψε βιβλίο «Περί δημαγωγῶν», πού περιέχει πολλές ἀνεύθυνες διηγήσεις καὶ συκοφαντικές κακολογίες γιά διάφορα πολιτικά πρόσωπα.

ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

στήν Κύπρο, ὁ Κίμων πέθανε, ὅταν πολιορκοῦσε τό Κίτιο τῆς Κύπρου τό 449 π.Χ., πολεμώντας τούς Πέρσες.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦ. 10

ΚΕΦ. 11

Θουκυδίδης, ὁ πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλῆ (θλ. σημ. σελ. 165).

ἔμενε διαρκῶς μέσα στήν πόλη, ἐνῷ ὁ προκάτοχός του ὁ Κίμων ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἐκστρατείες τὸν περισσότερο καιρό (θλ. κεφ. 7,3 καὶ σημ. σελ. 166).

Σελ. 135

ὅπως συμβαίνει σ' ἔνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πού ἔχει στό ἐσωτερικό του κάποιο ράγισμα κρυφό κτλ. π α ρ ο μ ο i ω σ η (ἀνάλυσε τά στοιχεῖα της).

χαλάρωνε τό χαλινό ἀπό τό λαό, μεταφορική ἔκφραση (σέ ποιά περίπτωση χρησιμοποιεῖται κυριολεκτικά ή ἔκφραση αὐτή;)

μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις, δηλ. μέ ἐκδηλώσεις πού είχαν καλλιτεχνικό περιεχόμενο, ίκανές νά ψυχαγωγήσουν τό λαό, ἄλλα καί νά τόν μορφώσουν.

χιλίους κληρούχους, βλ. σημ. σελ. 168 γιά τις κληρουχίες.

Χερρόνησος, ή βόρεια ή εύρωπαική χερσόνησος τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐκεῖ ἔστειλε ὁ Περικλῆς τό 447 π.Χ. 1.000 ἑποικους Ἀθηναίους.

οἱ Βισάλτες, θρακικός λαός κοντά στό Στρυμόνα.

ἡ Σύβαρη, πλούσια ἐλληνική πόλη στόν Ταραντικό κόλπο, τό 510 π.Χ. καταστράφηκε ἀπό τούς γειτονικούς Κροτωνιάτες καί τό 444 π.Χ. μέ φροντίδα τοῦ Περικλῆ ἀνοικοδομήθηκε καί μετονομάστηκε «Θούριοι».

ΚΕΦ. 12

Σελ. 136

πῆρε ἀπό τή Δῆλο τά κοινά χρήματα κτλ. Οἱ συμμαχικές πόλεις ἔδιναν κάθε χρόνο γιά τήν κοινή σωτηρία καί γιά τόν ἀγώνα ἐναντίον τῶν Περσῶν χρηματικές εἰσιφορές. Τά ποσά αὐτά πού οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νά τά διαθέτουν γιά τήν παρασκευή ἀξιόμαχου ναυτικοῦ, τά φύλαγαν στή Δῆλο οἱ λεγόμενοι Ἐλληνοταμίες. Ἀλλά τό 454 π.Χ. κατά πρόταση τοῦ Περικλῆ τό κοινό συμμαχικό ταμεῖο μεταφέρθηκε στήν Ἀθήνα καί τά χρήματα ἔμεναν φυλαγμένα στόν διπισθόδομο τοῦ Παρθενώνα Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

μέ τη δικαιολογία ὅτι ἔκει ἦταν πιό ἀσφαλισμένα.

χιλιοτάλαντους ναούς· δηλ. γιά τὸν καθένα δαπανήθηκαν χίλια τάλαντα. Γιά μερικά κτίσματα δαπανήθηκαν μεγαλύτερα ποσά· γιά τὰ Προπύλαια, λένε πώς χρειάστηκαν 2.000 τάλαντα καὶ γιά τὸν Παρθενώνα ἀκόμη περισσότερα.

ὁ ἐργατικός λαός κτλ. δηλ. οἱ θῆτες· αὐτοὶ, ἐπειδὴ δὲν μποροῦσαν νά̄ ἔχουν ὀπλισμό οὔτε ἄλογα, ὑπηρετοῦσαν μόνο ώς «ψυλοί», δηλ. στρατιῶτες μὲν ἐλαφρό δραπέτη (ἀκόντια, τόξα καὶ σφενδόνες, χωρίς ἀσπίδα).

Σελ. 137

εἴθενος, σκληρότατο μαῦρο ξύλο ἀπό τὴν Ἀφρική καὶ τὶς Ἰνδίες.

ὅλα αὐτά τὰ ἔργα εἶναι πράγματι ἀξιοθαύμαστο τὸ ὅτι τόσα ὑπέροχα κτίσματα πού ἐλάμπρυναν τὴν Ἀθήνα, συντελέστηκαν σέ τόσο σύντομο διάστημα, δηλ. κατά τὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἐνός μόνου ἀνθρώπου, τοῦ Περικλῆ. Αὐτός μὲ τὴν συνεργασία τοῦ Φειδία καὶ τόσων ἄλλων καλλιτεχνῶν, ἔκαμε τὴν Ἀκρόπολη τὸ λαμπρότερο καλλιτεχνικό κέντρο τῶν αἰώνων. "Αν λάθει κανεῖς ὑπόψη του ὅτι μαζί με τούς ἔξαιρετούς αὐτούς καλλιτέχνες, τὴν ἵδιαν ἐποχὴ είχαν ἀναφανεῖ οἱ μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, συγγραφεῖς καὶ ποιητές πού γνώρισε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, μπορεῖ νά̄ καταλάβει γιατί ἡ ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ δύνομάστηκε «χρυσός αἰώνας» καὶ γιατί ώς σήμερα οἱ ἀνθρώποι μιλοῦν γιά τὸ «ἀρχαῖο ἐλληνικό θαῦμα».

ὁ Ζεῦξης (ἀρχ. ὁ Ζεῦξις, τοῦ Ζεῦξιδος), ὁ περιφημότερος ζωγράφος τῶν ἀρχαίων χρόνων· γεννήθηκε στὴν Ἡράκλεια τῆς Ἰταλίας, ἥρθε μετά τὸ 438 π.Χ. στὴν Ἀθήνα καὶ φιλοτέχνησε πολλά ἔργα, πού δέ διασώθηκαν. Χρησιμοποίησε στὶς εἰκόνες του τὴν φωτοσκιάση (δηλ. τὴν ἐναλλαγὴ φωτός καὶ σκιᾶς).

Ἀγάθαρχος, ἀπό τὴ Σάμο, πού ἔζησε στὴν Ἀθήνα κατά τὸ διάστημα 460-430 π.Χ. καὶ φημίζεται ώς σκηνογράφος.

Σελ. 140

τὴν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου κτλ., δηλ. καθένα ἀπό τὰ ἔργα

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΚΕΦ. 13

αύτά είχε τήν δμορφιά του κλασικοῦ ἔργου, σάν νά είχε δοκιμαστεῖ άπό τό χρόνο και είχε ἐπιβληθεῖ, ἐνῷ μόλις τότε κατασκευάστηκε (Πρόσεξε τήν ἀντίθεση: τήν δμορφιά του ἀρχαίου – τή δροσερότητα ἐνός πρόσφατου και νέου ἔργου).

Φειδίας, ὁ μεγαλύτερος Ἀθηναῖος γλύπτης, και ἀνδριαντοποιός (5ος π.Χ. αι.), ἀπό τοὺς κυριότερους συνεργάτες τοῦ Περικλῆ. Είχε τή γενική ἐποπτεία τῶν ἔργων πού ἔγιναν στήν Ἀκρόπολη και σέ δὴ τήν Ἀττική. Περίφημα ἔργα του είναι τό κολοσσιαῖο ὀρειχάλκινο ἄγαλμα τῆς «Προμάχου Ἀθηνᾶς», πού είχε στηθεῖ στήν Ἀκρόπολη και τό χρυσολεφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς μέσα στόν Παρθενώνα, στό σηκό του ναοῦ ἐπίσης τό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα του Διός στήν Ὁλυμπία.

τόν ἑκατόμπεδο Παρθενώνα. Ἀνάμεσα ἀπό τό Ἐρεχθεῖο και τόν Παρθενώνα ὑπῆρχε πρίν ἀπό τοὺς μηδικούς πολέμους ναός τῆς Ἀθηνᾶς, πού λεγόταν «έκατόμπεδος», γιατί είχε μῆκος 100 ποδῶν ἀττικῶν (=32,84 μ.). Μετά τήν καταστροφή του ναοῦ αὐτοῦ ἀπό τοὺς Πέρσες τό 480 π.Χ. ὁ Κίμων ἥρχισε νά οἰκοδομεῖ στή θέση ὅπου σώζεται σήμερα ὁ Παρθενώνας τόν νέο ναό ἀλλά οἱ ἐργασίες δέν προχώρησαν. Στά θεμέλιά του ἰδρύθηκε τήν ἐποχή αὐτή τοῦ Περικλῆ ὁ νέος ὑπέρλαμπρος ναός τῆς Ἀθηνᾶς, ὁ Παρθενώνας, πού ἔξακολούθησε νά λέγεται «έκατόμπεδος», ἄν και τό μῆκος του είναι πολύ μεγαλύτερο (225 ποδῶν), γιατί τό κυριότερο μέρος του, ὁ σηκός, ὅπου βρισκόταν και τό χρυσελεφάντινο ἄγαλμα, είχε μῆκος 108 ποδῶν. Παρθενώνας λεγόταν στήν ἀρχή μόνο τό δυτικό τμῆμα, ὁ δπισθόδομος. Αργότερα ὅμως ἔτσι ὀνομάστηκε ὅλος ὁ ναός και μὲ τό ὄνομα αὐτό είναι γνωστός ώς σήμερα.

Καλλικράτης, Ἀθηναῖος ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αι. Συνεργάστηκε μέ τόν Ἰκτίνο στήν οἰκοδόμηση του Παρθενώνα. Λέγεται ὅτι αὐτός ἔδωσε τά σχέδια και τοῦ μικροῦ, ἀλλά κομψοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Νίκης στό δυτικό ἄκρο τῆς Ἀκρόπολης. Ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρει παρακάτω ὁ Πλούτ., ὁ Καλλικράτης ἐργάστηκε και στήν οἰκοδόμηση τῶν μακρῶν τειχῶν τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἴκτίνος, Ἐλληνας ἀρχιτέκτονας τοῦ 5ου π.Χ. αι. Πιστεύ-

εται ὅτι αὐτός ἔδωσε τό σχέδιο τοῦ Παρθενώνα, πού τό ἐφάρμοσε ὁ Καλλικράτης. Περίφημα ἔργα τοῦ Ἰκτίνου ἦταν και ὁ ναός τοῦ Ἀπόλλωνα στή Φιγάλεια τῆς Ἀρκαδίας, καθώς και τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα.

τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα, ἦταν ναός τῆς Δήμητρας πού δνομάστηκε ἔτσι, γιατί σ' αὐτόν γινόταν ἡ τέλεση, δηλ. ἡ μύηση τῶν πιστῶν δνομάζεται και ἀνάκτορο, γιατί ἦταν κατοικία τῆς Δήμητρας. Τό σχέδιο τοῦ ναοῦ ἦταν ἔργο τοῦ Ἰκτίνου, τό ἐφάρμοσαν ὅμως οἱ ἀρχιτέκτονες Κόροιθος και Μεταγένης.

πού ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος, δηλ. ἀπό τό στυλοβάτη.

μέ τά ἐπιστύλια, δηλ. μέ μαρμάρινα δοκάρια πού τά τοποθέτησε ἐπάνω ἀπό τούς στύλους.

Ξυπέτη, δῆμος τῆς Κεκροπίδας φυλῆς στά ΝΔ. τοῦ Πειραιᾶ.

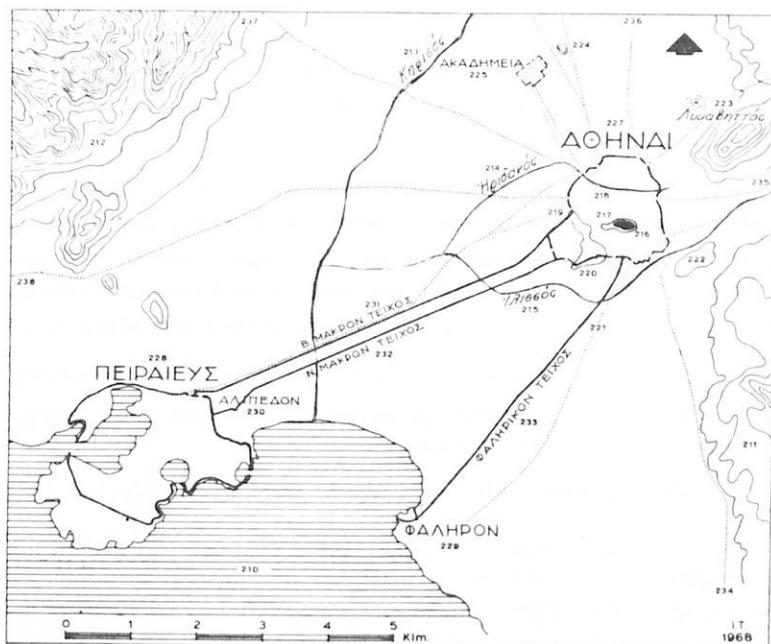
διάζωμα· ἐπάνω ἀπό τό ἐπιστύλιο τοποθετεῖται ἔνα τμῆμα στενόμακρο σάν ζώνη πού στολίζεται μέ διάφορες γλυπτές παραστάσεις· αὐτό λέγεται διάζωμα.

καὶ τούς ἐπάνω στύλους· ἐπειδή τό οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ είχε μεγάλο ὄψος, στήθηκαν δύο σειρές ἀπό στύλους, ἡ μία ἐπάνω στήν ἄλλη· ἔτσι ἐπάνω ἀπό τούς στύλους πού ὑψώνονται ἀπό τό στυλοβάτη στήθηκαν οἱ ἐπάνω στύλοι, πού ἐστήριζαν τήν δροφή. Δηλαδή ἡ σειρά τοῦ συγκροτήματος τῶν στύλων ἦταν: οἱ στυλοβάτες, οἱ κάτω στύλοι, τό ἐπιστύλιο, τό διάζωμα και ἐπάνω σ' αὐτό οἱ ἐπάνω στύλοι.

τό φεγγίτη στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου (δηλ. τοῦ ναοῦ)· ἡ στέγη είχε ἔνα μεγάλο ἄνοιγμα («δόπαιον»), γιά νά φωτίζεται ὁ ναός.

τό μακρό τεῖχος· δύο μακρά τείχη είχαν οἰκοδομηθεῖ τήν ἐποχή τοῦ Κίμωνα· τό ἔνα ἀπ' αὐτά ἔνωντε τόν περίθολο τῆς πόλης μέ τό Φάληρο και τό ἄλλο μέ τόν Πειραιά. Τώρα, μέ πρόταση τοῦ Περικλῆ, οἰκοδομήθηκε ἔνα ἐνδιάμεσο, κοντά στό πειραιϊκό τεῖχος, ώστε τά δύο αὐτά νά κλείνουν ὀλόγυρα τόν Πειραιά. Τό ἄλλο τεῖχος, τό φαληρικό, ἀχρηστεύτηκε.

Κρατίνος: βλ. Σόλων σημ. σελ. 52.

Τό μακρό τεῖχος

τό Ὁδεῖο, θέατρο κατάλληλο γιά μουσική στούς Ν.Α. πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης· τό χρησιμοποιοῦνταν στήν ἀρχῇ γιά τούς μουσικούς ἀγώνες τῶν Παναθηναίων. Ήταν ξύλινο κατά τό μεγαλύτερο μέρος του καὶ πυρπολήθηκε τό 86 π.Χ., δταν δ Ῥωμαῖος Σύλλας μέ τό στρατό του είχε κυριέψει τήν Ἀθήνα.

κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιά τῶν Περσῶν, δηλ. τῆς σκηνῆς πού είχε στήσει δ Ξέρξης τό 480 π.Χ., γιά νά παρακολουθεῖ τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα. Πιθανότερο δημος είναι ὅτι τό Ὁδεῖο είχε δροφή κωνική γιά ἀκουστικούς λόγους.

Σελ. 141

ό σκινοκέφαλος Δίας, δηλ. ο Περικλῆς· οί κωμικοί ποιητές τόν δνόμασαν σκινοκέφαλο, γιατί είχε κεφάλι μακρουλό σάν τή ρίζα τοῦ σκίνου πού είναι φυτό βολβόριζο σάν τό κρεμμύδι.

τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τὸν ἐξοστρακισμόν· ὁ Περικλῆς ἔφυγε ἀπό τὸν κίνδυνο νά ἐξοστρακιστεῖ καὶ, ἀντίθετα, κατόρθωσε νά ἐξοστρακιστεῖ ὁ ἀντίπαλός του ὁ Θουκυδίδης τὸ 443 π.Χ., τήν ἐποχὴν πού κατασκευάστηκε τὸ Ὡδεῖο.

ἀθλοθέτης· κάθε τέσσερα χρόνια ἐκλέγονταν δέκα «ἀθλοθέτες», δηλ. ἰδιαίτεροι ἄρχοντες, πού είχαν ὡς ἔργο τους νά ἐποπτεύουν τοὺς διάφορους ἀγῶνες καὶ νά ἀνακηρύγγουν τοὺς νικητές. Λέγονται καὶ ἀγωνοθέτες.

τὰ Προπύλαια στήν Ἀκρόπολη πού ḥταν ἡ ἐπιβλητική πύλη καὶ τὰ παράπλευρα οἰκοδομήματα χτίστηκαν κατά τὰ ἔτη 437-432 π.Χ. πάνω στή βάση ἀρχαιότερης πύλης. Χρησίμευαν ὡς εἴσοδος στήν Ἀκρόπολη.

ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς· τό βάθρο τοῦ ἀγάλματος σώζεται μέ τήν ἐπιγραφή: «Οἱ Ἀθηναῖοι στήν Ἀθηναίᾳ τήν Ὑγείαν. Τό κατασκεύασε ὁ Πύρρος ὁ Ἀθηναῖος». Φαίνεται ὅμως πώς τό ἄγαλμα αὐτό ἔγινε ἀργότερα, ὅταν ἐπαψε ἡ ἐπιδημία καὶ οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νά δείξουν τήν εὐγνωμοσύνη τους στή θεά, πού θοήθησε νά σταματήσει τό κακό.

τό χρυσό ἄγαλμα, δηλ. τό χρυσέλεφάντινο.

στή στήλῃ, ὅχι στό βάθρο τοῦ ἀγάλματος, παρά σέ ἰδιαίτερη στήλῃ.

Σελ. 142

κατόρθωσε νά ἐξοστρακίσει τό Θουκυδίδη, βλ. σημ. παραπάνω στή φρ. τώρα πού γλίτωσε ἀπό τὸν ἐξοστρακισμό.

τῶν ὑποταγμένων λαῶν, ἐνν. στή Θράκη καὶ στήν Καρία.

τῶν βασιλέων, ὅπως τοῦ βασιλιὰ τῆς Αἰγύπτου Ψαμμήτιχου, πού είχε ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καὶ είχε φιλικές σχέσεις μέ τούς Ἀθηναίους.

τῶν δυναστῶν, ὅπως οἱ δυνάστες τῆς Καρίας πού ἀπό τήν ἐποχὴ τοῦ Κίμωνα είχαν ἐξαναγκαστεῖ νά γίνουν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων.

σάν μιά μουσικά ἀπαλή καὶ ἄτονη, ὅταν οἱ χορδές τῶν ὄργάνων είναι χαλαρωμένες.

ΚΕΦ. 14

ΚΕΦ. 15

τέντωνε τά λουριά, μεταφορική ἔκφραση (πρβλ. και τή φρ. χαλάρωνε τό χαλινό, σημ. σελ. 170).

Σελ. 143

ΚΕΦ. 16

νέους Πεισιστρατίδες, δηλ. φιλόδοξους τυράννους, ὅπως ἦταν οἱ γιοὶ τοῦ Πεισιστράτου Ἰππίας καὶ Ἰππαρχος.

Τηλεκλείδης, κωμικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., λίγο νεώτερος ἀπό τὸν Κρατίνο. Στίς κωμῳδίες του σατύριζε τὸν Περικλῆ καὶ ἄλλους συγχρόνους του. Ἀπ' αὐτές σώθηκαν ἀρκετά ἀποσπάσματα.

ἀπ' τίς πόλεις τοὺς φόρους, δηλ. τοὺς φόρους πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νά πληρώνουν οἱ συμμαχικές πόλεις γιά τὴν κοινή ἄμυνα.

καὶ πετρόχτιστα τείχη, τό μακρό τείχος (βλ. σημ. σελ. 173).

Σελ. 144

Σαράντα ὁλόκληρα χρόνια, δηλ. ἀπό τό 469-429.

ἀνάμεσα ἀπό ἄντρες, ὅπως: ὁ Ἐφιάλτης, (βλ. σημ. σελ. 167) ὁ Λεωκράτης, στρατηγός πού ὑπόταξε τὴν Αἴγινα τό 458 π.Χ.: ὁ Μυρωνίδης, πού κέρδισε πολλές νίκες (τό 458 π.Χ. νίκησε τοὺς Κορινθίους στὴ Μεγαρίδα, τό 455 τοὺς Βοιωτούς κτλ.): ὁ Κίμων, βλ. σημ. σελ. 166: ὁ Τολμίδης στρατηγός πού τό 455 π.Χ. ἔκαψε τὸν πολεμικό λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στό Γύθειο: ὁ Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 165.

μετά τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη, δηλ. τό 443 π.Χ. δέν ταίριαζαν μέ τῇ σοφίᾳ τοῦ Ἀναξαγόρα, βλ. σημ. σελ. 97.

Σελ. 145

εἶχε σκεπάσει τό κεφάλι τον ὑπῆρχε συνήθεια νά σκεπάζουν τό κεφάλι ὅσοι περίμεναν τό θάνατο.

Σελ. 148

ΚΕΦ. 17

μέσο τῆς Λοκρίδας, ἐνν. τῆς δυτικῆς.

Οἵταῖοι, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας πού είναι κοντά στό ὄρος Οἴτη.

Τολμίδης, Ἀθηναῖος στρατηγός, πού ὁδήγησε τὸν Ἀθηναϊκό στόλο τὸ 455 π.Χ. στὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἔκαψε τὸν πολεμικὸν λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στὸ Γύθειο· πέθανε στήν Κορώνεια τὸ 447 π.Χ., ἐνῷ πολεμοῦσε μὲν τοὺς Βοιωτούς.

ΚΕΦ. 18

Σελ. 151

μετά τὰ γεγονότα αὐτά· πραγματικά, μεσολάθησαν 6 χρόνια ἀπό τὴν ἐκστρατεία τῆς Σάμου (440-439 π.Χ.) ὡς τὴν ἐποχὴν αὐτήν πού ἡ Κέρκυρα ζητεῖ τῇ βοήθεια τῶν Ἀθηναίων γιά νά ἀντιμετωπίσει τὴν Κόρινθο (433 π.Χ.).

ΚΕΦ. 29

γιά νά ἐκτεθεῖ ἀκόμη περισσότερο κτλ. Τό ὅτι ὁ Περικλῆς θέλησε νά στείλει τὸ γιό του Κίμωνα μέ λίγα πλοῖα, ἐπίτηδες γιά νά μήν κατορθώσει τίποτε τὸ ἀξιόλογο καὶ νά μειωθεῖ, δέν εἰναι σωστό. Ὁ Θουκυδίδης πού ἔγραψε τὴν ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου μέ μεγάλη ἀμεροληψία δέν ἀναφέρει τέτοια πρόθεση του Περικλῆ. Γράφει μάλιστα δτι μαζί μέ τὸ γιό του Κίμωνα είχαν σταλεῖ καὶ δύο ἄλλοι στρατηγοί.

νόθοι, δηλ. μή γνήσιοι Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἔλεγαν ἐκείνους πού δέν είχαν καὶ τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Τά δύναματα τῶν παιδιῶν του Κίμωνα είχαν δοθεῖ ἀπό τίς πόλεις πού αὐτός ἀντιπροσώπευε στήν Ἀθήνα ώς πρόξενος.

Σελ. 152

καὶ τοὺς ὄρκους, δηλ. τὴν ἔνορκη συμφωνία εἰρήνης γιά 30 χρόνια πού ἔγινε τὸ 445 π.Χ.

Ποτίδαια, ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, κοντά στὸν Ἰσθμό τῆς χερσονήσου τῆς Παλλήνης, στό Θερμαϊκό κόλπο.

τό «μεγαρικό ψήφισμα» ἔτσι λεγόταν τό ψήφισμα (πού είχε ἐγκριθεῖ κατά πρόταση του Περικλῆ), σύμφωνα μέ τό ὅποιο οἱ Μεγαρεῖς, σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, είχαν ἀποκλειστεῖ ἀπό τά λιμάνια καὶ τίς ἀγορές πού ἦταν στήν ἔξουσία τῶν Ἀθηναίων.

τά «ἰερά λιβάδια» (ἀρχ. ἡ «ίερα δργάζ»), ἔκταση ἀνάμεσα στή Μεγαρίδα καὶ τὴν Ἀττική, ἀφιερωμένη στή θεά Δήμητρα καὶ τὴν Κόρη της (τὴν Περσεφόνη)· ἡ ἔκταση αὐτή ἦταν γόνι-

ΚΕΦ. 30

μη, ἀλλά ἔμενε ἀκαλλιέργητη καὶ κανείς δέν εἶχε δικαίωμα κατοχῆς.

Σελ. 153

Θριάσιες πύλες: ήταν ἡ ΒΔ. πύλη τῆς Ἀθήνας, κοντά στόν Κεραμεικό, ἐμπρός ἀπό τὴν «Ιερά δδό» πού δδηγοῦσε στόν κάμπο τῆς Ἐλευσίνας («Θριάσιον πεδίον») καὶ στήν πόλη τῆς Ἐλευσίνας. Κατά τὸν 4ο π.Χ. αἰ. ἡ πύλη αὐτή ἀντικαταστάθηκε μὲ δύο νέες πύλες, πού ὀνομάστηκαν «Δίπυλον».

ΚΕΦ. 31

μᾶλλον ἀπό ὑπεροψία κτλ. Είναι ὀλότελα ἄδικη ἡ κατηγορία αὐτή. Ὁ Περικλῆς στήν περίπτωση ἐκείνη δέν εἶχε κινηθεῖ οὕτε ἀπό ὑπεροψία οὕτε ἀπό φιλοπόλεμη διάθεση. Ἔβλεπε πράγματι ὅτι ἡ ὑποχώρηση θά ήταν δόμολογία ἀδυναμίας καὶ θά δδηγοῦσε σέ νέες ἀξιώσεις τῆς Σπάρτης καὶ σέ νέες ὑποχωρήσεις τῆς Ἀθήνας, μέ ἀποτέλεσμα τὴν ἐκμηδένιση τῆς ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας.

Σελ. 154

ΚΕΦ. 33

τὸ «κυλώνειον ἄγος». Ὄταν ήταν στήν Ἀθήνα ἐπώνυμος ὥρχοντας ὁ Μεγακλῆς (ἀπό τὴν οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν), ὁ Κύλων ἐπιχείρησε νά γίνει τύραννος, ἀλλά τό κίνημά του δέν πέτυχε (612 π.Χ.). Αὐτός τότε κατόρθωσε νά φύγει, οἱ διαδοί του δμως θανατώθηκαν, ἃν καὶ εἰχάν παραδοθεῖ μέ ἔνορκη διαβεβαίωση ὅτι δέ θά πειραχτοῦν. Ὄταν ἐπειτα ἐπεσε ἐπιδημία στήν Ἀθήνα, πιστεύτηκε ὅτι ήταν τιμωρία γιά τό ἔγκλημα (τό «κυλώνειον ἄγος») καὶ, γιά νά καθαριστεῖ ἡ πόλη, ἔξορίστηκαν οἱ Ἀλκμεωνίδες. Ἀπό τό γένος αὐτῶν καταγόταν ἡ μητέρα τοῦ Περικλῆ Ἀγαρίστη. (Βλ. καὶ Σόλων, κεφ. 12).

Σελ. 155

εἰσβάλλονταν στήν Ἀττική ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος μπῆκε στήν Ἀττική τὴν ἄνοιξη τοῦ 431 π.Χ.

στίς Ἀχαρνές, κοντά στό σημερινό Μενίδι.

ὅπως ἔνας καραβοκύρης κτλ. Πρόσεξε τήν παρομοίωση καὶ ἀνάλυσε τά στοιχεῖα τῆς.

οἱ χοροὶ στίς κωμῳδίες· ὅπως καὶ στίς τραγῳδίες, σπουδαῖο μέρος παίρνει ὁ χορός (δημιλος προσώπων) πού τραγουδάει δρισμένα ἄσματα, ἀνάλογα μὲ τὴν ὑπόθεση. Τὴν ἐποχή ἐκείνη οἱ κωμικοὶ ποιητές μὲ τὰ τραγούδια τοῦ χοροῦ στίς κωμῳδίες τους σατυρίζαν τὸν Περικλῆ γιὰ τὴ φαινομενική ἀδράνειά του. Τέτοιο τραγούδι εἶναι καὶ αὐτὸ πού παραθέτει ὁ Πλούτ. παρακάτω.

Κλέων, περίφημος Ἀθηναῖος δημαγωγός· ἀντιπολιτεύτηκε μὲ θιαίστητα τὸν Περικλῆ καὶ ὑπερίσχυσε μετά τὸ θάνατο ἐκείνου. Ἐπεσε στὴν Ἀμφίπολη, πολεμώντας τοὺς Σπαρτιάτες (424 π.Χ.).

Σελ. 156

Ἐρμππος, Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής, παλαιότερος τοῦ Ἀριστοφάνη. Οἱ στίχοι αὐτοὶ λέγονται ἀνάπαιστικοί, γιατὶ ἀπαρτίζονται ἀπό ἀνάπαιστους, δηλ. ἀπό τρισύλλαβα κομμάτια (πόδια), πού τὸ καθένα ἔχει τίς δύο πρῶτες συλλαθές ἄτονες καὶ τὴν τρίτη τονισμένη. Ὁ ἀνάπαιστος στὴν ἀρχαία ποίηση εἰχε τίς δύο πρῶτες συλλαθές θραχύχρονες καὶ τὴν τρίτη μακρόχρονη (υυ-).

οἱ σάτυροι, ἡσαν συνοδοί τοῦ Διονύσου. Ὄνομάζει τὸν Περικλῆ «βασιλιά τῶν σατύρων», γιατὶ αὐτοὶ ἦταν φημισμένοι γιὰ τὴ δειλία καὶ μαλθακότητά τους.

σάν τοῦ Τέλητα αὐτός ἦταν κάποιος Ἀθηναῖος, ὀνομαστός γιὰ τὴ δειλία του.

σ' ἔχει δαγκώσει, δηλ. σ' ἔχει βάλει στόχο τῶν κατηγοριῶν πού ἀπευθύνει μὲ δηκτικότητα ἐναντίον σου.

ὡσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπό τὴν Ἀττική, τὸν Ἰούλιο τοῦ 431 π.Χ.

ΚΕΦ. 34

κληρουχίες, βλ. σημ. σελ. 168.

ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία, ὁ «λοιμός», πού ἔπεσε στὴν Ἀθήνα τὸ δεύτερο ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (430 π.Χ.) καὶ προξένησε μεγάλη φθορά στὸ στρατό. Κατά τὰ τρία χρόνια πού κράτησε ἡ ἐπιδημία πέθαναν 4.400 ὀπλίτες καὶ 600 ἵπτεῖς.

Αλλά καὶ στὸν πληθυσμό ἡταν πολλά τὰ θανατηφόρα κρούσματα.

Σελ. 157

ΚΕΦ. 35

ἔγινε ἔκλειψη ἥλιον· ἡταν μερική ἔκλειψη καὶ ἔγινε στίς 3 Αὐγούστου τοῦ 431 π.Χ.

Ἐπίδαιρος· τὴν δνομάζει «ἱερή», γιατί ὁ τόπος ἡταν ἀφερωμένος στὸν Ἀσκληπιό.

Σελ. 158

Ἅδομενέας, βλ. σημ. σελ. 169.

Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56

Ἡρακλείδης, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56.

ΚΕΦ. 36

ἀπό τὰ γνήσια παιδιά του· τὰ παιδιά τοῦ Περικλῆ ἀπό τὴν πρώτη σύζυγό του (πού τὸ δνομά της εἶναι ἄγνωστο), ὁ Ξάνθιππος καὶ ὁ Πάραλος, λογαριάζονται ως γνήσιοι πολίτες Ἀθηναῖοι, γιατί είχαν καὶ τοὺς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ἀπό τὴ δεύτερη σύζυγό του, τὴν Ἀσπασία (ἀπό τὴ Μίλητο) ἀπόκτησε ἕνα γιό, πού δνομάστηκε καὶ αὐτός Περικλῆς· ἀλλά αὐτός σύμφωνα μὲ τὸ νόμο δέν μποροῦσε νά θεωρηθεῖ γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του ἡταν ξένη.

ἀπό τὶς αὐστηρές οἰκονομίες τοῦ πατέρα του· γι' αὐτές ἔγινε λόγος στό κεφ. 16,4-6.

ἀθλητής πεντάθλον, αὐτός πού ἀγωνίζεται τὸ πένταθλο, δηλ. τοὺς πέντε ἀθλους (ἄλμα, δρόμο, δίσκο, ἀκόντιο καὶ πάλη).

Σελ. 159

Πρωταγόρας, σοφιστής ἀπό τὰ Ἀθδηρα (485-415 π.Χ.), πού είχε ἔρθει πολλές φορές στήν Ἀθήνα.

ἀθλοθέτες (καὶ ἀγωνοθέτες), βλ. σημ. σελ. 175.

ἀπό τὰ γνήσια παιδιά του, βλ. παραπάνω σημ.

ΚΕΦ. 37

Ἀλκιβιάδης, ὁ δνομαστός Ἀθηναῖος στρατηγός (448-404 π.Χ.) είχε ἀπό τὴ μητέρα του συγγενικούς δεσμούς μὲ τὸν Περικλῆ. Ἀλλωστε αὐτόν είχε κηδεμόνα στά παιδικά του χρόνια.

έκλεχτηκε στρατηγός, τό 429 π.Χ.

καὶ εἶχε παιδιά γνήσια, ἀπό τήν πρώτη σύζυγό του, βλ.
σημ. παραπάνω.

Σελ. 160

ο βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων, τό 450 π.Χ. ἔστειλε στήν Ἀθήνα ώς δωρεά 40.000 μεδίμνους σιτάρι. Ὁ μέδιμνος ἦταν μέτρο χωρητικότητας γιά στερεά στήν ἀρχαία Ἀθήνα καὶ ισοδυναμεῖ περίπου πρός 52 σημερινές λίτρες.

καταδικάστηκαν καὶ πουλήθηκαν ώς δοῦλοι σύμφωνα μὲ τό νόμο αὐτούς πού χρησιμοποιοῦσαν τήν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, χωρίς νά ἔχουν τέτοιο δικαίωμα, τούς πουλοῦσαν ώς δούλους.

τό μή γνήσιο παιδί του, δηλ. τό παιδί πού εἶχε ἀποκτήσει ἀπό τήν Ἀσπασία καὶ στό ὄποιο ἔδωσε τό ὄνομά του Περικλῆς.

ἀργότερα, δηλ. τό 406 π.Χ. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καταδίκασαν σέ θάνατο τούς στρατηγούς πού νίκησαν τό σπαρτιατικό στόλο στίς Ἀργινοῦσες (νησάκια ἀνάμεσα στή Λέσβο καὶ τά μικρασιατικά παράλια), γιατί δέν μπόρεσαν νά περισυλλέξουν τούς νεκρούς ἔξαιτίας τής θαλασσοταραχῆς. Μόνο ὁ Σωκράτης, πού ἦταν πρόεδρος τής ἐκκλησίας, ἀντιτάχτηκε σ' αὐτή τήν καταδίκη.

ἡ ἐπιδημία χτύπησε καὶ τόν Περικλῆ, τό φθινόπωρο τοῦ 429 π.Χ.

Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56. Τό σύγγραμμα «Ἡθικά» τοῦ Θεοφράστου δέν ἔχει σωθεῖ.

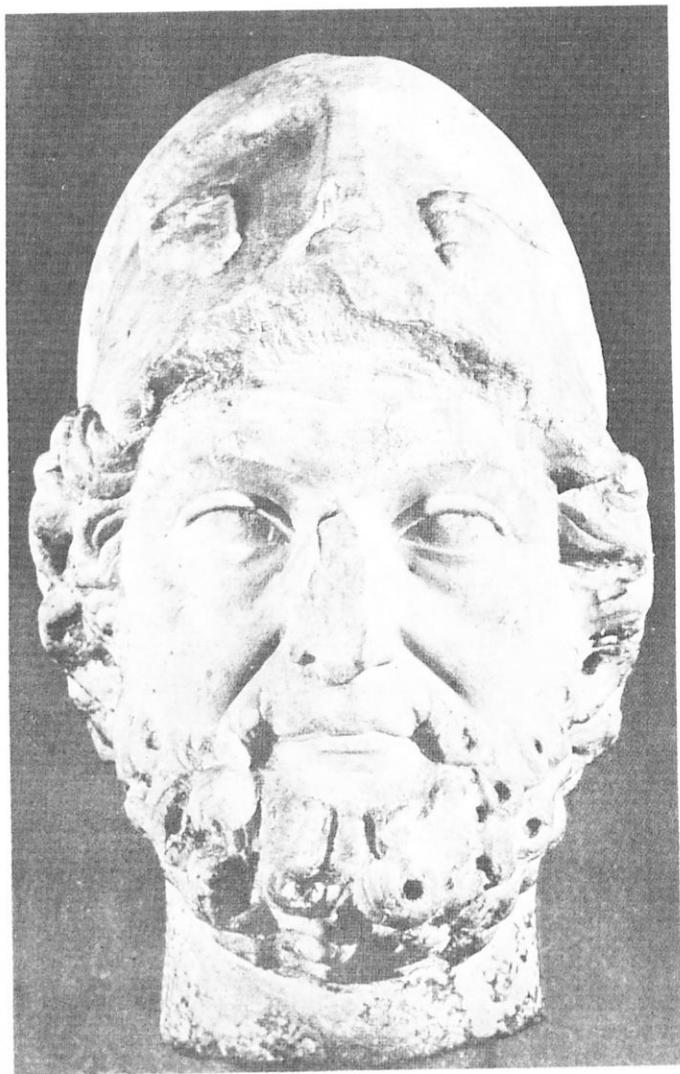
Σελ. 162

ὅλοι τόν ἀποζητοῦσαν μέ μεγάλο πόθο. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ δημιούργησε κενό πού τό αἰσθάνθηκαν ὅλοι. Τότε οἱ φίλοι καὶ οἱ ἔχθροι του κατάλαβαν τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου πού ἐπί σαράντα χρόνια ἐργάστηκε ὅσο κανείς ἄλλος γιά τό μεγαλεῖο τής Ἀθήνας καὶ μέ τό ἔξαιρετικό πνεύμα του ἐσφράγισε μιά ἐποχή πού ύπηρξε ἡ λαμπρότερη περίοδος τής ἐλληνικῆς ἴστορίας.

ΚΕΦ. 38

ΚΕΦ. 39

4. ΦΩΚΙΩΝ

Φωκίων (402 - 318 π.Χ.)
(Μουσεῖο Κοπεγχάγης)

‘Ο Πλούταρχος στό πρώτο κεφάλαιο τῆς βιογραφίας αὐτῆς γράφει τά άκολουθα γιά τό πεπρωμένο τοῦ Φωκίωνα:

«Τὴν ἀρετὴν τοῦ Φωκίωνα σάν νά ἦταν μοιραῖο νά τὴν ἀνταγωνιστοῦν οἱ δύσκολες καὶ σκληρές περιστάσεις, καὶ ἔτσι οἱ κακοτυχίες τῆς Ἑλλάδος τὴν ἔκαμαν νά μείνει στή σκιά καὶ τῆς στέρησαν τὴν λάμψην τῆς δόξας». (1,4)

Καί τελειώνει μέ τήν παρακάτω σύγκριση:

«Οσα ἔγιναν μέ τό Φωκίωνα θύμισαν καὶ πάλι στούς Ἑλληνες τό τέλος τοῦ Σωκράτη. Γιατί τό σφάλμα ἦταν ἀκριβῶς ὅμοιο μ' ἐκεῖνο καὶ δυστυχία ἀκριβῶς ὅμοια χτύπησε τήν πόλην». (38,5)

ΦΩΚΙΩΝ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ (Κεφ. 1-5)

Περίληψη κεφ. 1-4

Ἡ καταγωγὴ τοῦ Φωκίωνα δέν ἡταν τελείως ἄσημη, ὥπως ἴσχυρι-
στηκαν μερικοί. Ἀν ἡταν ἔτσι, θά τό είχαν τονίσει ιδιαίτερα οἱ
ἐξθροὶ του, πού μάζεναν ἐναντίον του κάθε λογῆς κατηγορίες. Ἀκο-
λούθησε ἀπό νωρίς σωστές ἀρχές καὶ σ' αὐτό ἐκτός ἀπό τή γενιά
του συνέβαλαν καὶ τά μαθήματα πού ἄκουσε νεαρός στήν Ἀκαδήμεια
ἀπό τόν Πλάτωνα καὶ ἀργότερα ἀπό τόν Ξενοκράτη. Ἡ ζωὴ του
γενικά ἡταν αὐστηρή καὶ πειθαρχημένη, τόσο, πού, ὥπως λένε,
σχεδόν ποτέ δέν τόν εἰδε κανείς νά γελάσει ή νά κλάψει ή νά λου-
στεῖ στά δημόσια λουτρά. Διακρινόταν ἐξάλλου καὶ γιά τή σωματική
του ἀντοχή. Ὄταν ἡταν ἔξω ἀπό τήν πόλη ή σέ ἐκστρατείες, θάδιξε
ξυπόλυτος καὶ γυμνός. Ἐλεγαν μάλιστα γιά ἀστεῖο σέ καιρούς
ἐκστρατείας ὅτι ἂν ὁ Φωκίων ἡταν γυμνός, σήμαινε ὅτι ἔκανε
πολύ κρύο.

Ο Φωκίων είχε χαρακτήρα πολύ καταδεχτικό καὶ φιλάνθρω-
πο, μόλιο πού στήν ὅψη του φαινόταν ἀκοινώνητος καὶ σκυθρω-
πός, ὥστε ὅποιος δέν είχε οἰκειότητα μαζί του δύσκολα τολμοῦ-
σε νά τόν πλησιάσει μόνος. Γι' αὐτό καὶ κάποτε πού ὁ στρατη-
γός Χάρης μιλοῦσε γιά τά φρύδια τοῦ Φωκίωνα καὶ οἱ Ἀθηναῖοι
γελοῦσαν, ἐκεῖνος τοῦ εἶπε: «Τά φρύδια αὐτά, δέ σας ἔφεραν
ποτέ λύπες, τά γέλια δύμως αὐτῶν ἐδῶ ἔκαμαν πολλές φορές τήν
πόλη νά κλάψει.» Κάτι παρόμοιο συνέβαινε καὶ μέ τά λόγια τοῦ
Φωκίωνα. Ἁταν σωτήρια γιά τίς χρήσιμες καὶ πετυχημένες

1 **ΚΕΦ. 5**
 Ὁ χαρακτήρας
τοῦ Φωκίωνα.
Ο Φωκίων ὡς
ρήτορας.

2

3

ιδέες τους, σύντομα σάν προσταγή, αὐστηρά και χωρίς πρόθεση νά τέρψουν. "Οπως δηλαδή ἔλεγε ὁ Ζήνων, δτι ὁ φιλόσοφος πρέπει νά ξεστομίζει τό λόγο του ἀφού τὸν βαφτίσει στό νοῦ του, ἔτσι και τά λόγια τοῦ Φωκίων μέσα σέ πολύ λίγες λέξεις περιέκλειναν πάρα πολλά νοήματα. Αντά είχε στό νοῦ του, φαινεται, και ὁ Πολύευκτος ἀπό τὸν Σφηττό, ὅταν είπε ὅτι ὁ Δημοσθένης ἦταν ὁ ἄριστος ρήτορας, ἐνδό ὁ Φωκίων ὁ πιό δεινός δομιλητής. Γιατί δπως ἔνα νόμισμα σέ πολύ μικρό δγκο περιέχει μεγάλη ἀξία, ἔτσι και ἡ ίκανότητα στό λόγο φανερώνει πολλά μέσα σέ λίγα λόγια. Λένε πώς κάποτε, ἐνδό τό θέατρο γέμιζε ἀπό κόσμο, ὁ ἴδιος ὁ Φωκίων βημάτιζε μπροστά στή σκηνή βυθισμένος σέ σκέψεις. Και ὅταν κάποιος φίλος του είπε: «Συλλογισμένος φαίνεσαι, Φωκίων», ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ναι, μά τό Δια, σκέφτομαι ἄν μπορῶ ν' ἀφαιρέσω τίποτα ἀπό τό λόγο πού πρόκειται νά πῶ στοὺς Ἀθηναίους». Ο Δημοσθένης πάλι δέν ύπολογιζε καθόλου τοὺς ἄλλους ρήτορες, ὅταν ὅμως σηκωνόταν νά μιλήσει ὁ Φωκίων, συνήθιζε νά λέει χαμηλόφωνα στοὺς φίλους του: «Νά τό πελέκι πού κόβει τά λόγια μου!» Ισως ὅμως ὁ λόγος αὐτός νά χαρακτηρίζει τό ἥθος του, γιατί μιά λέξη και ἔνα νεῦμα μόνο ἐνός χρηστοῦ ἀνθρώπου είναι πιό πειστικά ἀπό μύριους ρήτορικους συλλογισμούς και κομψές προτάσεις.

ΠΡΩΤΕΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΕΣ.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΦΩΚΙΩΝΑ

(Κεφ. 6 -11)

Περίληψη κεφ. 6 -7

Σέ νεαρή ἡλικία ὁ Φωκίων συνδέθηκε μέ τό στρατηγό Χαβρία και ὠφελήθηκε πολύ ἀπό τήν πολεμική τον πείρα. Ἀσκοῦσε ὅμως και ὁ ἴδιος εὐεργετική ἐπιρροή στό Χαβρία, γιατί τόν συγκρατοῦσε ὅταν ἐκεῖνος ἔδειχνε ἀλόγιστη και ἐπικίνδυνη τόλμη στις μάχες. Η ἀσυγκράτητη ὄρμή τοῦ Χαβρία στάθηκε και ἡ αἰτία τοῦ θανάτου τον, γιατί σέ μιά ἀπόβαση, πού ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι στή Χίο, θέλησε νά βγει πρῶτος ἀπό τό πλοϊο. Ο Χαβρίας ἐκτιμοῦσε πολύ τό Φωκίωνα

καὶ συχνά τοῦ είχε ἀναθέσει ὑπεύθυνες ἀποστολές, ὥστε καὶ γνωστός νά γίνει στούς Ἑλληνες καὶ πείρα ν' ἀποκτήσει. Στή ναυμαχία κοντά στή Νάξο, πού ἦταν ἡ πρώτη νικηφόρα ἐπιχείρηση ἀθηναϊκοῦ στόλου ἐναντίον τῆς Σπάρτης μετά τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Φωκίων διακρίθηκε ἰδιαίτερα, ὅπως λένε, διοικώντας μέ ἐντολή τοῦ Χαβρία ἔνα τμῆμα τοῦ στόλου. Ἀργότερα ὁ Χαβρίας πάλι δίνοντας τὸν εἰκοσι πλοῖα τὸν ἔστειλε στά νησιά νά μαζέψει τούς φόρους ἀπό τοὺς συμμάχους. Ὁ Φωκίων δήλωσε ὅτι ἔνα πλοῖο τοῦ ἦταν ἀρκετό, ἐφόσον δέν πήγαινε νά πολεμήσει, ἀλλά νά ἐπισκεφτεῖ φίλους. Στίς συναντήσεις του μέ τούς συμμάχους συμπεριφέρθηκε μέ τόση κατανόηση καὶ φιλία, ὥστε στό γυρισμό του συνοδευόνταν ἀπό πολλά συμμαχικά πλοῖα, πού ἔφερναν τά χρήματα. Ὄταν ὁ Χαβρίας πέθανε, ὁ Φωκίων ἀνέλαβε νά φροντίζει τό γιό του, πού ἦταν ὅμως ἀνάξιος καὶ τὸν στενοχωροῦσε.

Στίς μέρες τοῦ Φωκίωνα τά ἀξιώματα τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας είχαν χωριστεῖ σέ πολιτικά καὶ σέ στρατιωτικά. Ὁ Φωκίων πού δέ συμφωνοῦσε μέ τό μοιρασμα αὐτό, προσπάθησε νά ἔαναζωντανέψει τήν παράδοση τοῦ Σόλωνα, τοῦ Ἀριστείδη καὶ τοῦ Περικλῆ, οἱ ὅποιοι συνδύαζαν τήν πολιτική μέ τήν πολεμική δράση.

Ακολουθώντας λοιπόν αὐτή τήν τακτική ἐπιδίωκε πάντοτε μέ τήν πολιτική του τήν εἰρήνη καὶ τήν ήσυχία. Ἐγίνε ἐξάλλου στρατηγός περισσότερες φορές ὅχι μόνο ἀπό τούς συγχρόνους του, ἀλλά καὶ ἀπό τούς πρίν ἀπό αὐτόν, χωρίς νά διεκδικεῖ τό ἀξιώμα οὕτε νά τό ἐπιζητεῖ μά καὶ χωρίς νά θέλει νά τό ἀποφύγει οὕτε νά ξεφεύγει, ὅταν τόν καλοῦσε ἡ πόλη. Θεωρεῖται γεγονός ὅτι ἔγινε στρατηγός συράντα πέντε φορές, χωρίς νά παρευρεθεῖ οὕτε μία φορά στίς ἐκλογές πάντοτε, ἐνῶ ἦταν ἀπόν, τόν προσκαλοῦσαν καὶ τόν ἐξέλεγαν. Γι' αὐτό οἱ λιγότεροι μυαλωμένοι ἀποροῦσαν μέ τό λαό, γιατί ἐνῶ ὁ Φωκίων ἐρχόταν σέ ἀντίθεση τίς πιό πολλές φορές μαζί του καὶ ποτέ δέν εἶπε οὕτε ἔκαμε κάτι γιά νά φανεῖ εὐχάριστος, ὁ λαός μεταχειρίζόταν τούς κομψούς στά λόγια καὶ εὐχάριστους δημαγωγούς γιά διασκέδαση, ὅπως λένε ὅτι είναι σωστό νά κάνουν οἱ βασιλιάδες μέ τούς κόλακες, νά τούς χρησιμοποιοῦν δηλαδή μετά τό πλύσιμο τῶν χεριῶν. Γιά τά ἀξιώματα ὅμως, ὁ δῆμος, πάντοτε

376 π.Χ.

1 ΚΕΦ. 8
‘Η τακτική
τοῦ Φωκίωνα
ἀπέναντι
στό δῆμο.

2

3

νηφάλιος καί σοθαρός, καλοῦσε τόν πιό αὐστηρό καί μυαλωμένο πολίτη, αὐτόν πού ἡ μόνος ἡ τουλάχιστον πιό πολὺ ἀπό κάθε ἄλλον, ἐναντιωνόταν στίς θελήσεις καί στίς παρορμήσεις του.

- 4 Κάποτε διαβάστηκε ἔνας χρησμός ἀπό τοὺς Δελφούς πού ἔλεγε ὅτι ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι είναι σύμφωνοι καί μόνο ἔνας ἄνθρωπος ἔχει γνώμη ἀντίθετη μὲ τὸ δῆμον ὁ Φωκίων ἀνέβηκε στὸ βῆμα καί ζήτησε νά μήν κάνουν τόν κόπο νά ψάξουν, γιατὶ ὁ ἄνθρωπος πού γυρεύουν είναι αὐτός ὁ ἴδιος, ἀφοῦ είναι ὁ μόνος
- 5 πού δέν τοῦ ἀρέσει τίποτε ἀπό ὅσα γίνονται στὴν πόλη. Ἄλλοτε πάλι διατυπώνοντας κάποια πρότασή του στὸ λαό, συνάντησε εὐνοϊκή ὑποδοχὴ καί εἰδε ὅτι ὅλοι παραδέχονταν τό ἴδιο πρόθυμα τά λόγια του στράφηκε τότε πρός τοὺς φίλους του καί εἶπε: «Μήπως εἴπα τίποτα κακό, χωρίς νά τό καταλάβω;»

ΚΕΦ. 9 Χαρακτηριστικά ἀνέκδοτα.

- 1 Κάποτε πάλι οἱ Ἀθηναῖοι ζητοῦσαν ἐθελοντική συνεισφορά γιά κάποια θυσία καί ἐνῷ οἱ ἄλλοι πολίτες ἔδιναν, ὁ Φωκίων, ἀν καὶ τόν κάλεσαν πολλές φορές νά δώσει, εἶπε: «Ζητήστε ἀπό ἐτούτους τούς πλουσίους γιά μένα θά 'ταν ντροπή ἂν ἔδινα σ' ἐσᾶς, χωρίς νά ἔξοφλήσω τό χρέος μου σ' αὐτόν ἐδῶ», καὶ ἔδειξε τόν Καλλικλῆ, τό δανειστή του. Καθώς δῆμος δέν ἔπαιναν νά κραυγάζουν καί νά φωνασκοῦν ἐναντίον του, τούς εἶπε τόν παρακάτω μύθο: «Ἐνας δειλός ξεκίνησε νά πάει στόν πόλεμο, ἀκούοντας δῆμος νά κρώζουν τά κοράκια ἄφησε κάτω τά ὅπλα του καὶ ήσύχαζε. Ἀργότερα τά ξαναπήρε καί συνέχισε τό δρόμο του μόλις δῆμος τά κοράκια ἔκρωξαν ξανά, σταμάτησε. Στό τέλος τούς εἶπε: “Φωνάξετε ὅσο πιό δυνατά μπορεῖτε. Ἐμένα μιά φορά δέ θά μέ φάτε!”.».
- 3 Μιάν ἄλλη φορά οἱ Ἀθηναῖοι τόν παρακινοῦσαν μὲ ἐπιμονή νά τούς δόηγήσει ἐναντίον τῶν ἔχθρῶν καί ἐπειδή δέν ἥθελε, τόν ἀποκαλοῦσαν δειλό καί ἀνανδρό. «Οὐτ' ἐσεῖς», τούς εἶπε τότε ἐκείνος, «μπορεῖτε νά κάνετε ἐμένα γενναῖο, οὐτ' ἐγώ ἐσας δειλούς. Γνωρίζόμαστε βλέπετε καλά μεταξύ μας!».
- 4 Σέ καιρούς ἀθεβαιότητας, δταν ὁ λαός είχε ὀργιστεῖ μαζί του πάρα πολύ καί ἀπαιτοῦσε νά λογοδοτήσει γιά τή στρατηγία του, «Ἄγαπητοι μου φίλοι», εἶπε, «κοιτάξτε νά σωθεῖτε πρῶτα!».

“Αλλοτε, ἐνῶ ὅσο κρατοῦσε δό πόλεμος οἱ Ἀθηναῖοι ἡταν δισταχτικοί καὶ φοιτισμένοι, ὅταν ἔγινε εἰρήνη πῆραν θάρρος καὶ φώναζαν ἐναντίον τοῦ Φωκίωνα ὅτι τούς στέρησε τῇ νίκῃ. «Ἐλίστε τυχεροί», τούς εἶπε, «πού ἔχετε στρατηγό πού σᾶς ἔρει· ἀλλιῶς ἀπό καιρό θά ἥσαστε χαμένοι.»

“Οταν πάλι οἱ Ἀθηναῖοι δέν ἦθελαν νά καταφύγουν σέ διαιτησία γιά μιά ἐδαφική διαφορά πού είχαν μέ τούς Βοιωτούς, ἀλλά ἐπιθυμοῦσαν πόλεμο, τούς συμβούλεψε νά δώσουν τή μάχη μέ τά λόγια, πού είναι σ’ αὐτά ἀνώτεροι καὶ ὅχι μέ τά ὅπλα, πού είναι κατώτεροι. Μιά φορά πού μιλοῦσε, ἐπειδή διαφωνοῦσαν μέ ὅσα ἔλεγε καὶ δέν ὑπόμεναν νά τόν ἀκούσουν, εἶπε: «Μπορεῖτε νά μέ ύποχρεώσετε μέ τή βία νά κάνω αὐτά πού δέ θέλω, δέ θά μ’ ἔξαναγκάσετε ὅμως νά πῶ, ἀντίθετα μέ τή γνώμη μου, αὐτά πού δέν πρέπει!»

“Οταν ὁ Δημοσθένης, ἀπό τούς ρήτορες πού ἡταν πολιτικοί του ὄντιπαλοι, τοῦ εἶπε: «Θά σέ σκοτώσουν, Φωκίωνα, οἱ Ἀθηναῖοι ἃν τρελλαθοῦν», ἀπάντησε: «Κι ἐσένα ἃν βάλουν μυαλό.»

Μιά μέρα πού ἔκανε ύπερβολική ζέστη είδε τόν Πολύευκτο ἀπό τόν Σφηττό νά συμβουλεύει τούς Ἀθηναίους νά κάμουν πόλεμο μέ τό Φίλιππο, καὶ κατόπιν λαχανιασμένος πολύ καὶ ἴδρωμένος — καθώς μάλιστα ἡταν καὶ πολύ παχύς — νά πίνει καὶ νά ξαναπίνει νερό. «Ἀξίζει» εἶπε τότε, «νά βασιστεῖτε στά λόγια του καὶ ν’ ἀποφασίσετε τόν πόλεμο. Τί νομίζετε ὅτι θά κάνει αὐτός ὁ ὄνθρωπος κάτω ἀπό τό θώρακα καὶ τήν ἀσπίδα, σάν ἔρθουν κοντά οἱ ἔχθροι, ὅταν καὶ μόνο καθώς σᾶς λέει τό λόγο πού ἔχει προετοιμάσει, κινδυνεύει νά πνιγεῖ;»

Μιάν ἄλλη φορά, ὅταν ὁ Λυκοῦργος είχε πεῖ στήν ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἔνα πλήθος ἀπό συκοφαντίες γι’ αὐτόν καὶ κοντά στ’ ἄλλα ὅτι ὁ Φωκίων συμβούλεψε τούς Ἀθηναίους νά παραδώσουν δέκα πολίτες πού είχε ζητήσει ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκεῖνος εἶπε: «Πολλές καλές καὶ ώφελιμες συμβουλές τούς ἔχω δώσει, ἀλλά δέ μέ ἀκοῦν.»

“Υπῆρχε κάποιος Ἀρχιθιάδης, πού ἐπονομαζόταν Λακωνιστής, γιατί είχε ἀφήσει ύπερβολικά μακριά γένια, φοροῦσε τρίθωνα καὶ ἡταν πάντα σκυθρωπός. Ὁ Φωκίων, κάποτε πού τόν ἀποδοκίμα-

1 ΚΕΦ. 10
“Ἄλλα μικρά περιστατικά.

- ζαν μέθορυθο, κάλεσε τόν ἄνθρωπο αὐτό μάρτυρα καὶ βοηθό
- 2 στό λόγο του. Ἐκεῖνος δόμως μόλις σηκώθηκε, συμβούλευε τούς Ἀθηναίους αὐτά πού τούς ἥρεσαν. Ὁ Φωκίων τότε τόν ἔπιασε ἀπό τά γένια καὶ τοῦ εἶπε: «Ἄρχιθιάδη, γιατί τότε λοιπόν δέν ξυρίστηκες;»
 - 3 Ὁ Ἀριστογείτων πάλι ὁ συκοφάντης ἦταν στίς συνελεύσεις φιλοπόλεμος καὶ ἐξωθούσε τό λαό σὲ δράση, ὅταν δόμως γινόταν ὁ κατάλογος τῶν στρατευσίμων παρουσιάστηκε ἀκουμπώντας σὲ μπαστούνι καὶ μέθεμένα πόδια. Ὁ Φωκίων ἀνεβασμένος στὸ βῆμα τόν εἶδε ἀπό μακριά καὶ φόναξε στό γραμματέα: «Γράψε καὶ τόν Ἀριστογείτονα, κουτσό καὶ πονηρό!»
 - 4 Είναι λοιπόν ν' ἀπορεῖ κανείς πῶς καὶ γιατί ἔνας ἄνθρωπος τόσο τραχύς καὶ αὐστηρός πήρε τήν προσωνυμία τοῦ χρηστοῦ.
 - 5 Νομίζω ὅτι είναι δύσκολο, ὅχι δόμως καὶ ἀδύνατο, ὅπως τό ἴδιο κρασί, ἔτσι καὶ ὁ ἴδιος ἄνθρωπος νά είναι συγχρόνως γλυκός καὶ ἀψύς. Ἔτσι πάλι μερικοί ἄλλοι, ἐνῷ φαίνονται καλοκάγαθοι, είναι πάρα πολύ ἀντιπαθητικοί καὶ βλαβεροί γι' αὐτούς πού
 - 6 τούς συναναστρέφονται. Λένε ὅτι ὁ Ὑπερείδης εἶπε κάποτε στό δῆμο: «Ἀθηναῖοι, μήν κοιτάζετε μόνο ἄν είμαι δυσάρεστος, μά ἄν είμαι δυσάρεστος χωρίς ιδιοτέλεια.» Σάν νά είναι φορτικοί καὶ ὀχληροί οἱ πλεονέκτες μόνο, καὶ σάν νά μή φοβᾶται πιό πολύ καὶ νά μήν καταδικάζει ὁ λαός αὐτούς πού χρησιμοποιούν τή δύναμή τους γιά νά ίκανοποιήσουν τήν ἀλαζονεία, τό φθόνο,
 - 7 ἡ τήν ὄργη ἡ κάποιο πεῖσμα τους. Ὁ Φωκίων λοιπόν δέν ἔβλαψε ποτέ κανέναν πολίτη ἀπό ἔχθρα, οὔτε θεώρησε κανέναν ἔχθρό του. Ἡταν τραχύς, ἀνυποχώρητος καὶ ἀλύγιστος, ὅσο μόνο χρειαζόταν γιά νά ἀντισταθεῖ σέ δόσους ἐναντιώνονταν σ' ἐκεῖνα πού ἔκανε γιά χάρη τῆς πατρίδας, στήν ἄλλη του ζωῆ δόμως
 - 8 ἦταν γιά δόλους φιλικός, προσιτός καὶ φιλάνθρωπος. Ἔτσι καὶ τούς ἀντιπάλους του ἀκόμα βοηθοῦσε, ὅταν είχαν ἀτυχήσει, καὶ τούς ὑπερασπιζόταν ἄν κινδύνευαν. Κάποτε πού οἱ φίλοι του τόν κατηγόρησαν ἐπειδή ὑπεράσπισε κάποιον ἄνθρωπο φαῦλο στό δικαστήριο, τούς ἀπάντησε ὅτι οἱ τίμιοι δέν ἔχουν ἀνάγκη ἀπό
 - 9 βοήθεια. «Οταν πάλι ὁ Ἀριστογείτων ὁ συκοφάντης ὑστερα ἀπό τήν καταδίκη του ἔστειλε καὶ τόν παρακάλεσε νά πάει νά τόν ἐπισκεφτεῖ, ὁ Φωκίων ἀνταποκρίθηκε στήν παράκληση καὶ ἔκει-

νησε γιά τή φυλακή. Καί ἐπειδή οἱ φίλοι του δέν τόν ἄφηναν, τούς εἰπε: «Ἀφῆστε με, εὐλογημένοι ἔνθρωποι! Ποῦ θά μποροῦσε κανείς νά συναντήσει τόν Ἀριστογείτονα μέ μεγαλύτερη εὐχαρίστηση; »

Οἱ σύμμαχοι καὶ οἱ νησιώτες θεωροῦσαν τούς ἀπεσταλμένους τῶν Ἀθηναίων, ὅταν ἔξεινοῦσαν μέ ἄλλο στρατηγό, ὡς ἐχθρούς, καὶ γι' αὐτό ἐνίσχυαν τά τείχη τους, ἐπιχωμάτωναν τά λιμάνια τους καὶ μεταφέραντά τούς δούλους, τίς γυναῖκες καὶ τά παιδιά ἀπό τήν ὑπαιθρο στίς πόλεις. Ἀν δῆμος ἀρχηγός ἦταν ὁ Φωκίων, ἔβγαιναν σέ μακρινή ἀπόσταση μέ τά δικά τους πλοῖα νά τόν συναντήσουν, στεφανωμένοι καὶ χαρούμενοι καὶ τόν συνόδευαν στήν πόλη τους.

1 ΚΕΦ. ΙΙ
‘Ο Φωκίων καὶ
οἱ σύμμαχοι.

ΦΩΚΙΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΣ

(Κεφ. 12-16)

Περίληψη κεφ. 12-15

Τήν ἐποχή πού ὁ Φίλιππος εἶχε διεισδύσει στήν Εὔβοια καὶ προσαρτοῦσε τίς Εὔβοικές πόλεις, ἡ Ἐρέτρια ζήτησε τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι ἔστειλαν μία μικρή δύναμη μέ ἀρχηγό τό Φωκίωνα πιστεύοντας ὅτι θά τούς Βοηθοῦσαν καὶ οἱ ντόπιοι. Ὁ Φωκίων δῆμος συνάντησε πολλές δυσκολίες. Ὡστόσο στήν τελική σύγκρουση, στήν πεδιάδα τῶν Ταμνῶν, ὑπερίσχυσαν οἱ Ἀθηναῖοι χάρη στό σχέδιο τοῦ Φωκίωνα, πού ἀφῆσε τούς ἐχθρούς νά γυκήσουν στήν ἀρχή τήν παράταξη τῶν συμμάχων του καὶ νά πλησιάσουν, καὶ ὑστερα ἔδωσε διαταρή στούς Ἀθηναίους νά ἐπιτεθοῦν. Μετά τή μάχη ὁ Φωκίων σταθεροποίησε κάπως τήν κατάσταση, ἐλευθέρωσε ὅσους αἰχμαλώτους Ἐλλήνες εἶχε συλλάβει καὶ γύρισε στήν Ἀθήνα. Ὁ στρατηγός δῆμος πού τόν διαδέχτηκε σέ λίγο, ἀπέτυχε ἐντελῶς, ὅταν ξανάρχισαν οἱ ἐχθροπραξίες, καὶ ὅλη σχεδόν ἡ Εὔβοια χάθηκε γιά τούς Ἀθηναίους.

Αἴγα χρόνια ἀργότερα ὁ Φίλιππος ζεκίνησε μέ ισχυρές δυνάμεις γιά νά κατακτήσει τή Θρακική χερσόνησο καὶ τίς πόλεις Πέρινθο καὶ Βυζάντιο στήν Προποντίδα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν τό στρατηγό

349 π.Χ.

348 π.Χ.

348 π.Χ.

340 π.Χ.

Χάρη γιά νά βοηθήσει τίς πόλεις τῆς περιοχῆς, ἐκεῖνος ὅμως ἔδειξε ἀδράνεια καὶ προκάλεσε τή δυσπιστία τῶν συμμάχων. Ὁ Φωκίων ἔριξε τὴν εἰδύνη γιά τὴν τροπή αὐτῆ τῶν πραγμάτων στη στάση τῶν Ἰδιων τῶν Ἀθηναίων. "Υστερ" ἀπό αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνάθεσαν τή στρατηγία στὸν ἴδιο καὶ τὸν ἔστειλαν στὸ Βυζάντιο. Χάρη στὸ Φωκίωνα οἱ κάτοικοι τοῦ Βυζαντίου δέχτηκαν φιλικά τὸν ἀθηναϊκό στρατό, συνεργάστηκαν ἀρμονικά μαζί του καὶ ἔτσι σὲ λέγο ὁ Φίλιππος διώχτηκε ἐντελῶς ἀπό τὴν περιοχή καὶ ὁ μόθος πού τὸν παρουσίαζε ἀρττητο ἔπεσε.

339 π.Χ.

343-342 π.Χ.

Σέ μιάν ἄλλη περίσταση, λίγα χρόνια πρὶν ἀπό τὰ πιό πάνω γεγονότα, οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν ζητήσει Βιαστικά τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Φωκίων πῆρε χαράματα τὴν ἔγκριση τοῦ δῆμου, ξεκίνησε ἀμέσως κατόπιν καὶ ἔφτασε στὴν πόλη πρὶν τὸ μάθον οἱ Βοιωτοὶ καὶ δοκιμάσουν νά τὸν ἐμποδίσουν. Ἐκεῖ βοήθησε τοὺς Μεγαρεῖς καὶ τοὺς ἔβαλε νά ἐπεκτείνουν τὰ τείχη τους ὡς τὸ ἐπίνειο τῆς πόλεως τους, τή Νίσαια. "Ἐτσι θά ἡταν ἀσφαλισμένοι ἀπό τή στεριά καὶ θά στηριζονταν στή θάλασσα, δηλαδή στοὺς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 16
Ἡ στάση του
ἀπέναντι στὸ
Φίλιππο.

- 1 Οἱ Ἀθηναῖοι βρίσκονταν πιά σέ φανερή ἐχθρότητα μέ τό Φίλιππο καὶ ἐπειδή δ Φωκίων δέν ἡταν παρών, εἶχαν ἐκλέξει ἄλλους στρατηγούς γιά νά κατευθύνουν τὸν πόλεμο. Μόλις ἐκεῖνος γύρισε ἀπό τὰ νησιά, προσπαθοῦσε νά πείσει τό δῆμο, ἐφόσον δ Φίλιππος εἶχε εἰρηνικές διαθέσεις καὶ φοβόταν πολύ τὸν πόλεμο, νά δεχτεὶ ρύθμιση τῆς διαφορᾶς. Τότε κάποιος ἀπό αὐτοὺς πού συνήθιζαν νά περιφέρονται γύρω ἀπό τὴν Ἡλιαία καὶ νά ἔχουν ἔργο τους τή συκοφαντία, ἀντέκρουσε τὴν πρόταση καὶ εἶπε: «Τολμᾶς, ἐσύ, Φωκίων, νά ἀποτρέπεις τοὺς Ἀθηναίους, τώρα πού βρίσκονται μέ τὰ ὄπλα στά χέρια;» Καὶ δ Φωκίων ἀποκρίθηκε: «Ἐγώ τολμάω, ἄν καὶ ξέρω ὅτι δσο είναι πόλεμος θά σέ ἔξουσιάζω ἐγώ, ἐνῷ, ἄν γίνει εἰρήνη, θά μέ ἔξουσιάζεις ἐσύ.»
- 2 Όστόσο δέν τοὺς ἔπεισε, ἄλλα ἐπικράτησε δ Δημοσθένης, πού συμβούλευε νά δώσουν τή μάχη δσο γίνεται μακρύτερα ἀπό τὴν Ἀττική. Καὶ δ Φωκίων τότε τοῦ εἶπε: «Φίλε μου, ἃς μήν κοιτάζουμε πού θά πολεμήσουμε, ἄλλα πῶς θά νικήσουμε. "Ἐτσι μόνο θά 'ναι μακριά μας δ πόλεμος· γιατί πάντα στοὺς νικημένους δλα τά δεινά είναι κοντά.» "Οταν οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν, οἱ ταραχοποιοί καὶ αὐτοί πού ηθελαν ριζικές ἄλλαγές στὴν πόλη, τραβού-
- 3
- 4

σαν τό *Χαρίδημο* στό βήμα και ἀξίωναν νά γίνει στρατηγός. Οἱ ἀριστοκρατικοὶ φοβήθηκαν καὶ ἔχοντας μέ τό μέρος τους τή *Βουλὴ* τοῦ Ἀρείου Πάγου παρακαλώντας καὶ κλαιούντας ἐπεισαν μέ δυσκολία τό λαό νά ἐμπιστευτεῖ τήν πόλη στά χέρια τοῦ Φωκίωνα. Ἐκεῖνος είχε τή γνώμη ὅτι ἐπρεπε νά δεχτοῦν τους ἄλλους πολιτικοὺς ὄρους καὶ τήν ἐπιείκεια τοῦ Φιλίππου. "Οταν ὅμως ὁ Δημάδης πρότεινε νά μετέχει ἡ πόλη στήν κοινή εἰρήνη καὶ στό συνέδριο τῶν Ἑλλήνων, ὁ Φωκίων δέν ἄφηνε νά γίνει δεκτή ἡ πρόταση αὐτή, προτοῦ νά μάθουν τί ἀξιώσεις θά είχε ὁ Φιλίππος ἀπό τους Ἑλληνες. Ἡ γνώμη του δέν ἀκούστηκε, ἐπειδή ἡ στιγμή δέν ἤταν κατάλληλη· καὶ ὅταν ἀμέσως ἐπειτα είδε τους Ἀθηναίους μετανιωμένους γιατί ἐπρεπε νά παραχωροῦν στό Φιλίππο καὶ τριήρεις καὶ ἴππικό, είπε: «Αὐτά φοβόμουν καὶ είχα ἀντίρρηση. Ἀφοῦ ὅμως κάματε τή συμφωνία, δέν πρέπει νά δυσφορεῖτε οὔτε νά λυπᾶστε. Νά θυμᾶστε ὅτι καὶ οἱ πρόγονοι μας, ἄλλοτε ὡς ἥγετες καὶ ἄλλοτε ὡς ὑπήκοοι, ἐνεργοῦσαν σωστά καὶ στίς δύο περιπτώσεις κι ἔτσι ἔσωσαν καὶ τήν πόλη καὶ τους Ἑλληνες.»

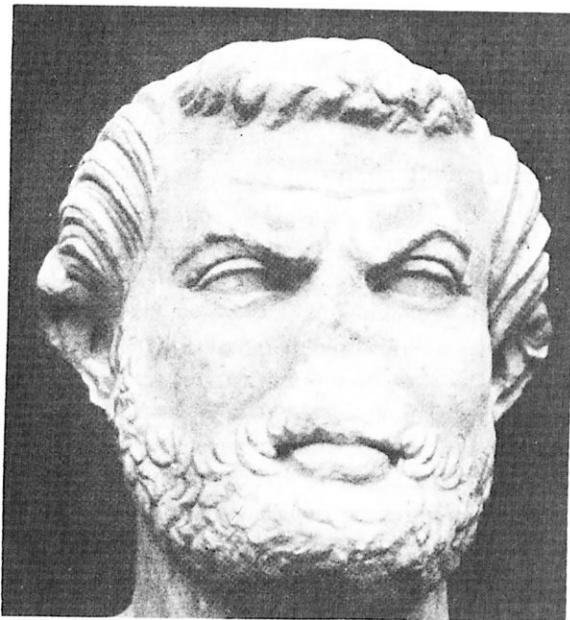
"Οταν ἔξαλλον πέθανε ὁ Φιλίππος, δέν ἄφηνε τό Δῆμο νά κάνει εὐχαριστήριες θυσίες γιά τήν καλή εἰδηση, γιατί πίστευε ὅτι είναι ταπεινό νά δείχνουν χαρά γιά τέτοιο πράγμα καὶ γιατί ἡ δύναμη πού τους ἀντιμετώπισε στή Χαιρώνεια λιγόστεψε κατά ἓν μόνο ἄτομο.

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ (Κεφ. 17-22)

Μιάν ἄλλη φορά ὁ Δημοσθένης μιλοῦσε ὑθριστικά γιά τόν Ἀλέξανδρο, πού ἐκεῖνος πλησίαζε ἥδη στή Θήβα. Τότε ὁ Φωκίων τοῦ είπε:

«Τέτοιο ἀγριώνθρωπο τί θές, καημένε, κι ἐρεθίζεις, πού ποθεῖ κιόλας τή μεγάλη δόξα; Ἡ μήπως θέλεις στήν τόσο μεγάλη πυρκαϊά, πού βρίσκεται κοντά, νά ρίξεις μέσα τήν πόλη; Ὁμως ἐγώ δέ θ' ἀφήσω τους Ἀθηναίους νά χαθοῦν ἀκόμα κι ἂν τό θέλουν, μιά καὶ γι' αὐτό τό λόγο ὑπομένω τό βάρος νά είμαι

I ΚΕΦ. 17
Φωκίων καὶ
Ἀλέξανδρος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ἐπάνω ἀριστερά:
Προτομὴ πού πιστεύεται
ὅτι εἰκονίζει τὸ Φίλιπ-
πο Β'.
(Ny Carlsberg Glyptothek,
Κοπεγχάγη).

Κάτω ἀριστερά:
Ἀλέξανδρος (Ἀθῆναι,
Μουσεῖο Ακροπόλεως).

Δεξιά:
Δημοσθένης
(Μουσεῖο Κοπεγχάγης).

- 2 στρατηγός.» Ὅταν ἡ Θήβα καταστράφηκε και ὁ Ἀλέξανδρος
 3 ξητούσε νά τοῦ παραδοθοῦν ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυκοῦργος, ὁ Ὑπερ-
 4 ρείδης, ὁ Χαρίδημος και οἱ φίλοι τους, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου
 5 στήριξε στό Φωκίωνα τίς ἐλπίδες της και πολλές φορές τόν
 6 κάλεσε δονομαστικά νά παρουσιαστεῖ στό βῆμα. Ἐκεῖνος σηκώ-
 7 θηκε, και φέρνοντας δίπλα του ἔνα φίλο του, μέ τόν ὅποιο συν-
 8 δεόταν πολύ στενά, τόν ἐμπιστευόταν και τόν ἀγαποῦσε, εἰπε:
 9 «Σέ τέτοιο σημεῖο ἔχουν δόηγήσει τήν πόλην οἱ ἄνθρωποι αὐτοῖ,
 10 ὥστε ἐγώ κι αὐτόν ἐδῶ τό Νικοκλῆ ἄν ξητήσει κανεῖς θά συμ-
 1 μου νά πεθάνω ἐγώ ὁ ἴδιος γιά τή σωτηρία σας. Λυποῦμαι ἀκό-
 2 μα, Ἀθηναῖοι, εἰπε, και αὐτούς τούς Θηθαίους, πού ξήτησαν κα-
 3 ταφύγιο ἐδῶ. Εἶναι ἀρκετό ὅμως νά κλαίνε οἱ Ἑλληνες τή Θή-
 4 βα· γι' αὐτό εἶναι προτιμότερο νά προσπαθήσουμε νά πείσουμε
 5 και νά θερμοπαρακαλέσουμε τούς νικητές και γιά τούς δυό
 6 λαούς, παρά νά πολεμήσουμε.»
 7 Λένε λοιπόν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, μόλις ἔλαβε τό πρώτο ψήφι-
 8 σμα τῶν Ἀθηναίων, τό πέταξε και ἀπομακρύνθηκε γυρίζοντας
 9 τήν πλάτη στούς πρέσβεις. Τό δεύτερο ὅμως, πού τό πῆγε ὁ Φω-
 10 κίων, τό δέχτηκε, γιατί ἔμαθε ἀπό τούς γεροντότερους ὅτι και ὁ
 1 Φίλιππος θαύμαζε τόν ἄνθρωπο αὐτόν. Και ὅχι μόνο δέχτηκε νά
 2 τόν συναντήσει και ν' ἀκούσει τίς παρακλήσεις του, ἀλλά
 3 ἔκουσε και τίς συμβουλές του. Ὁ Φωκίων λοιπόν τόν συμβού-
 4 λεψε, ἄν ἐπιθυμεῖ τήν εἰρήνη νά τερματίσει τόν πόλεμο· ἀν πάλι
 5 ποθεῖ τή δόξα, νά τόν μεταφέρει ἀπό τήν Ἑλλάδα και νά τόν
 6 στρέψει πρός τούς Βαρβάρους. Και ἀφοῦ εἴπε πολλά πού ταιρια-
 7 ζαν μέ τό χαρακτήρα και μέ τούς σκοπούς τοῦ Ἀλεξάνδρου,
 8 τόσο πολύ τόν ἀλλαξε και τόν καταπράνε, ὥστε νά πεῖ ὅτι οἱ
 9 Ἀθηναῖοι πρέπει νά προσέξουν τήν κατάσταση, γιατί, ἄν τοῦ
 10 συμβεῖ κάτι, ἐπρεπε ἔκεινοι ν' ἀναλάβουν τήν ἡγεμονία. Ἔπι-
 1 πλέον ἔκαμε τό Φωκίωνα προσωπικό του φίλο και τόν φιλοξέ-
 2 νησε, και εἰλέ γι' αὐτόν τόσο μεγάλη ἐκτίμηση, δση λίγοι ἀπό
 3 τό στενό του κύκλο είχαν κερδίσει. Ὁ Δούρης μάλιστα λέει πώς,
 4 ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος νίκησε τό Δαρείο και ἔγινε μέγας, ἔβγαλε
 5 ἀπό τίς ἐπιστολές του τή λέξη «χαίρειν», ἐκτός ἀπό αὐτές πού
 6 ἔγραφε στό Φωκίωνα. Μόνο σ' αὐτόν, δπως και στόν Ἀντίπα-

τρο, ἀποτεινόταν μέ τό «χαιρεῖν». Αὐτό τό ἀναφέρει καὶ ὁ Χάρης.

Τήν ίστορία μέ τά χρήματα ὅλοι τή θεωροῦν ἀληθινή, ὅτι δηλαδὴ ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε ὡς δῶρο στό Φωκίωνα ἑκατό τάλαντα. "Οταν τά ἔφεραν στήν Ἀθήνα, ὁ Φωκίων ρώτησε τούς ἀπεσταλμένους γιατί ἄραγε, ἐνῷ ὑπάρχουν πολλοί Ἀθηναῖοι, ὁ Ἀλέξανδρος προσφέρει μόνο σ' αὐτόν τόσα χρήματα. Ἐκεῖνοι εἶπαν: «Γιατί ἐσένα μόνο κρίνει ἄνθρωπο καλό καὶ τίμιο.» «Τότε λοιπόν», εἶπε ὁ Φωκίων, «ας μέ ἀφῆσει καὶ νά φαίνομαι καὶ νά εἰμαι πάντα ἔτσι». Καὶ ὅταν τόν ἀκολούθησαν στό σπίτι του τά εἰδαν ὅλα πολὺ φτωχικά· ἡ γυναίκα του ζύμωνε καὶ ὁ Φωκίων ὁ ἵδιος τράβηξε νερό ἀπό τό πηγάδι καὶ ἔπλενε τά πόδια του. Τότε ἄρχισαν νά τόν πιέζουν μέ περισσότερη ἐπιμονή καὶ νά τοῦ λένε ἀγανακτισμένοι ὅτι είναι φοβερό, ἐνῷ είναι φίλος τοῦ βασιλιά, νά ζει τόσο φτωχικά. Ὁ Φωκίων τότε, βλέποντας νά διαβαίνει ἔνας φτωχός γέρος φορώντας ἔνα βρώμικο τριβώνιο, τούς ρώτησε ἀν τόν θεωροῦν κατώτερο ἀπό ἐκεῖνον τό γέρο. Κι ὅταν ἐκεῖνοι τόν παρακάλεσαν νά μή λέει τέτοια λόγια, ὁ Φωκίων τούς εἶπε: «Κι ὅμως αὐτός ζει μέ λιγότερα ἀπό μένα καὶ είναι ἱκανοποιημένος. Μέ λίγα λόγια, ḥ δέ θά χρησιμοποιήσω τά χρήματα αὐτά καὶ μάταια θά κρατῶ τόσο χρυσάφι ḥ ἀν τά χρησιμοποιήσω, θά δυσφημήσω στήν πόλη καὶ τόν έαυτό μου καὶ ἐκεῖνον.» "Ετσι λοιπόν τά χρήματα ἔφυγαν πάλι ἀπό τήν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἀπέδειξαν στούς Ἐλληνες ὅτι πιό πλούσιος ἀπό αὐτόν πού χάριζε τόσα πολλά ἡταν ἐκεῖνος πού δέν τά είχε ἀνάγκη. Ὁ Ἀλέξανδρος δυσαρεστήθηκε καὶ ἔγραψε πάλι στό Φωκίωνα ὅτι δέ θεωρεῖ φίλους του αὐτούς πού δέν τόν ἔχουν σέ τίποτα ἀνάγκη· μά ὁ Φωκίων καὶ πάλι ἀρνήθηκε χρήματα. Ζήτησε ὅμως νά ἐλευθερωθοῦν ὁ σοφιστής Ἐχεκρατίδης, ὁ Ἰμβριος Ἀθηνόδωρος καὶ δύο Ρόδιοι, ὁ Δημάρατος καὶ ὁ Σπάρτων πού είχαν συλληφθεῖ μέ διάφορες κατηγορίες καὶ ἡταν φυλακισμένοι στίς Σάρδεις. Ὁ Ἀλέξανδρος τούς ἐλευθέρωσε ἀμέσως καὶ ἀκόμα ὅταν ἔστειλε τόν Κράτερο στή Μακεδονία τόν διέταξε νά παραχωρήσει στό Φωκίωνα μία ἀπό τίς τέσσερις ἀσιατικές πόλεις, Κίο, Γέργυιθο, Μύλασα, Ἐλαία, ὅποια διαλέξει· καὶ τόνισε

1 ΚΕΦ. 18
‘Ο Φωκίων ἀρνεῖται τά δῶρα τοῦ Ἀλέξανδρου.

2

4

5

6

7

8 μέ επιμονή ὅτι θά ἔξοργιστεῖ ἄν ἐκεῖνος ἀρνηθεῖ. Ἀλλά ὁ Φωκίων δέ δέχτηκε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος πολὺ σύντομα πέθανε.

Τό σπίτι τοῦ Φωκίωνα τό δείχνουν ἀκόμα στή Μελίτη. Εἶναι στολισμένο μὲ φύλλα χαλκοῦ, μά κατά τὰ ἄλλα εἶναι ἀπέριττο καὶ ἄπλο.

Περίληψη κεφ. 19-20

Ο Φωκίων παντρεύτηκε δύο φορές. Ή πρώτη του γυναικα ἦταν ἀδελφή του διάσημου γλύπτη Κηφισόδοτον. Γιά τῇ δεύτερῃ λένε πώς ἡ φρονιμάδα καὶ ἡ ἀπλότητά της ἦταν τόσο φημισμένη, ὅσο ἦταν καὶ ἡ τιμοτήτη του ἄντρα της. Κάποτε πού μιά ξένη ἀπό τὴν Ιωνία τῆς ἔδειχνε ἔνα πολύτιμο κόσμημα εἰπε: «Ἐμένα στολίδι μου εἶναι ὁ Φωκίων».

Διηγοῦνται ἐπίσης πώς ὅταν ὁ γιός του Φᾶκος θέλησε νά πάρει μέρος στοὺς ἀγῶνες τῶν Παναθηναίων, ὁ Φωκίων τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια ὅχι τόσο γιά νά ἐπιδιώξει τή νίκη, ὅσο γιά νά ἀσκηθεῖ. Καὶ ὅταν ἐκεῖνος νίκησε, ὁ Φωκίων δέ θέλησε νά πάρει στά πολύέξοδα συμπόσια πού ἔκαναν οἱ φίλοι του γιά πανηγυρισμό. Γιά νά ἀποτραβήξει μάλιστα τό γιό του ἀπό τὴν εὐκολὴ ζωή τῆς Ἀθηνας, τὸν πῆγε λίγο καιρό στή Σπάρτη, γιά νά ζήσει σύμφωνα μέ τὴν αὐστηρή σπαρτιατική ἀγωγή· μία ἐνέργεια πού δυσαρέστησε τοὺς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 21
1 "Ο Φωκίων καὶ
τὰ χρήματα τοῦ
Ἀρπαλοῦ.

- 1 "Οταν ὁ Ἀλέξανδρος ἔγραψε στοὺς Ἀθηναίους παραγγέλλοντας νά τοῦ στείλουν τριήρεις καὶ οἱ ρήτορες ἔφερναν ἀντίρρηση, ἡ βουλὴ κάλεσε τό Φωκίωνα νά μιλήσει. «Λοιπόν σας λέω», εἰπε ἐκεῖνος, «ὅτι πρέπει ἡ νά είστε στρατιωτικά οἱ πιό ισχυροί ἢ φίλοι τῶν ισχυρῶν.» Στόν Πνύθεα πάλι, πού τότε γιά πρώτη φορά ἄρχιζε νά μιλάει μπροστά στοὺς Ἀθηναίους καὶ ἦταν κιόλας φλύωντος καὶ θραυστούς εἰπε: «Δέ θά σωπάσεις κι ἐσύ, πού μόλις τώρα σ' ἀγόρασε ὁ δῆμος;»
- 2 "Οταν ὁ Ἀρπαλος παίρνοντας πολλά χρήματα ἔφυγε κρυφά ἀπό τόν Ἀλέξανδρο καὶ ἔφτασε ἀπό τὴν Ἀσία στήν Ἀττική, οἱ ρήτορες πού ἦταν συνηθισμένοι νά κερδίζουν χρήματα ἀπό τὴν πολιτική, ἔτρεξαν κοντά του καὶ συναγωνίζονταν ποιός θά ἐπωφεληθεῖ περισσότερο. Σ' αὐτούς ὁ Ἀρπαλος πέταξε καὶ σκόρπισε, γιά νά τούς δελεάσει, μικρά ποσά ἀπό τά πολλά χρήματα πού είχε· στό Φωκίωνα διως ἔστειλε καὶ τοῦ πρόσφερε

έπτακόσια τάλαντα και θέλησε μόνο σ' ἐκεῖνο νά ἐμπιστευτεῖ γιά φύλαξη και δла τ' ἄλλα πού είχε και μαζί μ' αὐτά και τὸν ἔαυτό του.

‘Ο Φωκίων τοῦ ἀπάντησε μέ τραχύτητα ὅτι, ἂν δὲν πάψει νά διαφθείρει μέ χρήματα τὴν πόλη, θά κλάψει πικρά· και τότε ὁ “Ἀρπαλος μαζεύτηκε και σταμάτησε.” Υστερα ἀπό λίγο, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι συνεδρίαζαν γι' αὐτό τὸ ζήτημα, δ “Ἀρπαλος εἶδε ὅτι ὅσοι είχαν πάρει χρήματα ἀπό αὐτὸν είχαν ἀλλάξει στάση και μιλοῦσαν ἐναντίον του γιά νά μή φανερωθοῦν, ἐνῷ ὁ Φωκίων, πού δὲν είχε πάρει τίποτε, μαζί μέ τό κοινό συμφέρον νοιαζόταν κάπως και γιά τή σωτηρία ἐκείνου. Τότε λοιπόν ὁ “Ἀρπαλος θέλησε πάλι νά τὸν καλοπιάσει, ἔβλεπε ὅμως, καθώς τὸν τριγύριζε προσεκτικά, ὅτι ὁ Φωκίων ἦταν ἔνα δχυρό ἀπό παντοῦ ἀπόρθητο ἀπό τὸ χρυσάφι. Μέ τὸ Χαρικλῆ ὅμως, τὸ γαμπρό τοῦ Φωκίωνα, ἔγινε οἰκεῖος και φίλος, και καθώς τὸν είχε ἐμπιστο και τὸν χρησιμοποιοῦσε σέ δλα, στάθηκε αἰτία ν' ἀποκτήσει κακή φήμη.

Περίληψη κεφ. 22

‘Οταν ἔφτασε στὴν Ἀθῆνα ἡ εἰδηση γιά τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Δημάδης συμβούλεψε νά μήν τὴν πιστέψουν, γιατί, ὅπως εἶπε, ἂν είχε πεθάνει ὁ Ἀλέξανδρος, ὅλη ἡ οἰκουμένη θά μύριζε ἀπό τὸ νεκρό. ‘Ο Φωκίων γιά νά συγκρατήσει τοὺς Ἀθηναίους πού τὸ είχαν πιστέψει και ἦταν ἔτοιμοι νά ξεσηκωθοῦν, εἶπε: «Ἄν ὁ Ἀλέξανδρος πέθανε σήμερα, θά είναι πεθαμένος και αὔριο και μεθαύριο. Ἐχετε λοιπόν καιρό νά σκεφτεῖτε, ὥστε νά μήν πάρετε λαθεμένη ἀπόφαση.»

323 π.Χ.

Ο ΛΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (Κεφ. 23-33)

‘Οταν ὁ Λεωσθένης ἔριξε τὴν πόλη τῆς Ἀθῆνας στὸ Λαμιακό πόλεμο, δ Φωκίων ἐναντιώθηκε. ‘Ο Λεωσθένης τότε τὸν ρώτησε περιπαικτικά τι καλό ἔκαμε στὴν πόλη τόσα χρόνια πού ἦταν στρατηγός. «Τό καλό πού ἔκαμα δέν είναι μικρό» ἀπάντη-

1 ΚΕΦ. 23
Σοθαρές ἀντηρήσεις τοῦ Φωκίωνα γιά

τὸν πόλεμο.

- σε ὁ Φωκίων. «Ἡταν τὸ νά ἐνταφιάζονται οἱ πολίτες στά οἰκογενειακά τους μνήματα.» Καὶ καθώς ὁ Λεωσθένης ἀποθραύσενθηκε καὶ μιλοῦσε μὲ κομπασμό στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου, ὁ Φωκίων τοῦ εἶπε: «Τά λόγια σου, νεαρέ μου, μοιάζουν μὲ τά κυπαρίσσια· εἰναι μεγάλα καὶ ψηλά, ἀλλά δὲν κάνουν καρπούς.»
- 3 “Οταν πάλι ὁ Ὑπερειδῆς σηκώθηκε καὶ τὸν ρώτησε: «Πότε λοιπόν, Φωκίων, θά συμβουλέψεις τοὺς Ἀθηναίους νά πολεμήσουν;», εἶπε: «Οταν δῶ τοὺς νέους ἀποφασισμένους νά κρατήσουν τή θέση τους στή γραμμή τῆς μάχης, τοὺς πλουσίους νά συνεισφέρουν καὶ τοὺς ρήτορες ν' ἀποφεύγουν νά κλέθουν τό
- 4 δημόσιο χρῆμα.» Ἀλλή φορά, δταν πολλοί θαύμαζαν τή στρατιωτική δύναμη πού είχε συγκεντρώσει ὁ Λεωσθένης καὶ ρωτοῦσαν τό Φωκίωνα πῶς τοῦ φαίνεται ἡ πολεμική προετοιμασία, εἶπε: «Καλή γιά τό στάδιο· φοβοῦμαι ὅμως τό δόλιο τοῦ πολέμου, γιατί ἡ πόλη δὲν ἔχει οὔτε ἄλλα χρήματα, οὔτε πλοῖα, οὔτε στρατιῶτες.» Τά γεγονότα ἐπιθεβαίωσαν τά λόγια του. Στήν ἀρχή ὁ Λεωσθένης ἔγινε ἔνδοξος μὲ τά κατορθώματά του καὶ τοὺς Βοιωτούς νίκησε καὶ τὸν Ἀντίπατρο περιόρισε στή Λαμία.
- 5 Τότε λένε ὅτι ἡ πόλη ἀρχισε νά τρέφει μεγάλες ἐλπίδες, καὶ ὅτι γιόρταζε συνεχῶς καὶ πρόσφερε θυσίες στοὺς θεούς γιά τίς εὐχάριστες εἰδήσεις. Ὁ Φωκίων ὅμως ἀπαντώντας σ' αὐτοὺς πού νόμιζαν ὅτι τὸν ἐλέγχουν γιά τό λάθος του καὶ τὸν ρωτοῦσαν ὃν δέ θά ἥθελε νά είχε κάμει ἐκεῖνος τά κατορθώματα αὐτά, εἶπε:
- 6 «Καὶ βέβαια, ἄλλα κι ἡ ἀρχική μου γνώμη νά μήν ἡταν διαφορετική». Καὶ δταν πάλι ἔφταναν τό ἔνα ὑστερό ἀπό τό ἄλλο γράμματα καὶ μηνύματα ἀπό τό στράτευμα μ' εὐχάριστες εἰδήσεις, εἶπε: «Πότε πιά θά πάψουμε νά νικᾶμε;»

ΚΕΦ. 24

‘Ο Φωκίων
ἀποτέλει τοὺς
Ἀθηναίους ἀπό^ν
νέα ἐκστρατεία.

- 1 “Οταν ὁ Λεωσθένης σκοτώθηκε, μερικοί είχαν τό φόβο μήπως σταλεῖ ώς ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ ὁ Φωκίων καὶ τερματίσει τὸν πόλεμο. Γι' αὐτό ἔθαλαν ἔναν ἀνθρωπο ἄσημο, πού σηκώθηκε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ εἶπε ὅτι σάν φίλος καὶ παλιός σύντροφος τοῦ Φωκίωνα πού είναι, συμβουλεύει τοὺς Ἀθηναίους νά διαφυλάξουν καὶ νά προστατέψουν τόν ἄντρα αὐτόν, ἐπειδή δὲν ἔχουν ἄλλο ὅμοιό του, καὶ νά στείλουν ἀρχηγό τοῦ στρατοῦ τόν Ἀντίφιλο. Οἱ Ἀθηναῖοι συμφώνησαν μέ τήν πρότα-

ση. Ὁ Φωκίων ἀνέβηκε στό βῆμα καὶ εἶπε πώς οὐτε σύντροφος παλιός ὑπῆρξε ποτέ μὲ τὸν ἄνθρωπο αὐτὸν οῦτε καὶ μὲ κανένα τρόπο τοῦ ἡταν γνώριμος ἢ οἰκεῖος. «Τώρα ὅμως», τοῦ εἶπε, «ἀπὸ σήμερα καὶ φίλο μου σέ κάνω καὶ δικό μου ἄνθρωπο, γιατί συμβούλεψες αὐτά πού μὲ συμφέρανε.»

Ὄταν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιδίωκαν μὲ ἐπιμονή νά ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν, δ Φωκίων στήν ἀρχῇ ἀντιστεκόταν. Και ὅταν τοῦ ἔλεγαν οἱ φίλοι του δτι θά πεθάνει, γιατί ἔρχεται σε σύγκρουση μὲ τοὺς Ἀθηναίους, εἶπε: «Ἄδικα θά πεθάνω ἂν κάνω δ.τι συμφέρει, δίκαια ὅμως ἂν κάνω κάτι βλαβερό.» Ἐπειτα, βλέποντας δτι δέν υποχωροῦσαν, ἀλλά ἔξακολουθοῦσαν νά φωνάζουν, ἔδωσε διαταγή στὸν κήρυκα νά διαλαλήσει δτι δλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό τὴν ἐφηβική ἥλικια ὡς τὰ ἔξηντα πρέπει νά πάρουν τρόφιμα γιά πέντε ἡμέρες καὶ νά τὸν ἀκολουθήσουν ἀμέσως μετά τὴ συνέλευση. Ἐγινε πολὺς θόρυβος καὶ καθώς οἱ γεροντότεροι τινάζονταν ἐπάνω καὶ φωνάζαν, δ Φωκίων τοὺς εἶπε: «Δέν είναι τίποτα φοβερό ἐγώ ὁ στρατηγός σας, πού είμαι δγδόντα χρόνων, θά είμαι μαζί σας.» Ἐτσι λοιπόν τότε τοὺς συγκράτησε καὶ τοὺς ἀλλαξε τὴ γνώμη.

3

4

5

Περίληψη κεφαλαίων 25-33

Στὴ διάρκεια τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου ἔνα τμῆμα μακεδονικοῦ στρατοῦ ἔκαμε ἀπόβαση στὸ Ραμνούντα καὶ λεηλατοῦσε τὴν Ἀττικὴ. Ὁ Φωκίων τοὺς ἀντιμετώπισε νικηφόρα καὶ τοὺς ἔδιωξε.

322 π.Χ.

Στὸ μεταξὺ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι τοὺς μὲ στρατηγό τώρα τὸν Ἀντιφίλο νίκησαν στὴ Θεσσαλία τὸ στρατό τοῦ Ἀντίπατρου. Σύντομα ὅμως ἔφτασε ἀπό τὴν Ἀσία ὁ Κράτερος γιά νά βοηθήσει τὸν Ἀντίπατρο, καὶ σὲ νέα μάζη στὴν Κραννώνα τῆς Θεσσαλίας ὁ συνασπισμός τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων τοὺς νικήθηκε. Ὁ Ἀντίπατρος βάδιζε τώρα ἀνεμπόδιστα μὲ τὸ στρατό του πρός τὴν Ἀθήνα. Οἱ κυριότεροι ἀντίπαλοι τῶν Μακεδόνων καὶ ἀνάμεσά τους ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Ὑπερειδῆς ἐσπεισαν νά ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη. Ὁ φιλομακεδόνας Δημάδης, πού τώρα ἀποκτοῦσε ἵσχυ, πρότεινε στὸ δῆμο νά στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι στὸν Ἀντίπατρο πρέσβεις γιά νά κάμουν εἰρήνη. Ἡ πρόταση ἔγινε δεκτή καὶ ἡ ἀποστολὴ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ Φωκίωνα συνάντησε τὸν Ἀντίπατρο στὴ Θήβα. Ὁ Ἀντίπατρος

322 π.Χ.

γιά χάρη τοῦ Φωκίωνα δέχτηκε νά μήν προχωρήσει περισσότερο μέτο στρατό του, στά υπόλοιπα ὅμως ζητήματα ἀπαιτοῦσε νά ἐπιβάλει τοὺς δικούς του ὄρους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν τὶς ἀξιώσεις πού τοὺς μεταβίβασαν οἱ πρέσβεις, καὶ ἡ ἀποστολὴ ἔκινησε πάλι, μαζί μὲ τὸ φιλόσοφο Ξενοκράτη τῇ φορά αὐτῆ, γιά νά κάμει τὴν τελικὴ συμφωνία. Ὁ Ἀντίπατρος, ἀφοῦ τοὺς ἄκουσε ἄλλη μιὰ φορά, ἔθεσε τοὺς ὄρους του: "Ἐπρεπε, γιά νά γίνει φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, νά τοῦ παραδώσουν τὸ Δημοσθένη καὶ τὸν Ὑπερείδη καὶ νά δεχτοῦν νά ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα τιμοκρατικό πολίτευμα. Ἀπαίτησε ἐπίσης νά δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι μακεδονικὴ φρουρά στὴ Μουνυχία καὶ νά πληρώσουν τά ἔξοδα τοῦ πολέμου. Ὁ Φωκίων παρακάλεσε νά ἀφαιρεθεῖ ὁ ὄρος γιά τη μακεδονικὴ φρουρά, μά ὁ Ἀντίπατρος ἀρνήθηκε. Ἐτσι οἱ πρέσβεις ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν ὅλους τοὺς ὄρους καὶ μόνο ὁ Ξενοκράτης τοὺς χαρακτήρισε ἐπιεικεῖς γιά δούλους, ἄλλα σκληρούς γιά ἐλεύθερους ἀνθρώπους.

322 π.Χ.

Ἐγκαταστάθηκε λοιπὸν στὴ Μουνυχία ἡ μακεδονικὴ φρουρά μέτρηση τὸ Μένυλλο, ὁ ὥποιος είχε φιλικές σχέσεις μέτο τὸ Φωκίωνα. Κι ἔτσι ὅμως, οἱ Ἀθηναῖοι θεώρησαν τὴν ἐγκατάσταση τῆς φρουρᾶς σάν ταπεινωση καὶ προσθολή, παρόλο πού ἡ ἴδια ἡ φρουρά δέν τοὺς φέρθηκε ἀσῆμα, χάρη στὸ Μένυλλο. Ιδιαίτερα ἐπίσης ταπεινωμένο θεώρησαν τὸν ἑαυτό τους οἱ πολίτες πού ἔχασαν τὰ πολιτικά τους δικαιώματα ἐξαιτίας τῆς φτώχειας τους, ἐπειδή τὸ νέο πολίτευμα ἔδινε δικαιώματα μόνο σέ ὄσους είχαν ὄρισμένη περιουσία. Έξάλλον τὸ τραγικό τέλος τοῦ Δημοσθένη καὶ τοῦ Ὑπερείδη, πού πέθαναν κυνηγημένοι καὶ καταδικασμένοι ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους νά νοσταλγοῦν τὸ Φίλιππο καὶ τὸν Ἄλεξανδρο πού ἤταν περισσότερο γενναιόψυχοι καὶ δέν ἤταν σκληροί καὶ τυραννικοί ὥπος ὁ Ἀντίπατρος.

322 π.Χ.

Παρόλα αὐτά ὁ Φωκίων διοικοῦσε τὴν ἐποχὴ αὐτῆ τὴν πόλη μέσην σηκωση καὶ καλωσύνη καὶ ἔδειγνε ιδιαίτερη φροντίδα γιά τὰ ζητήματα τῶν πολιτῶν. Ἀνάμεσα στά ἄλλα γλίτωσε καὶ πολλούς ἀπό τὴν ἔξορια. Θέλησε ἐπίσης νά βοηθήσει τὸν Ξενοκράτη, ἄλλα ἐκείνος ἀρνήθηκε. Στὸ Μένυλλο, τὸ διοικητή τῆς μακεδονικῆς φρουρᾶς, καὶ στὸν Ἀντίπατρο ὁ Φωκίων συμπεριφέρόταν μέτο ἀξιοπρέπεια, χωρίς νά δέχεται τὰ δῶρα τους οὐτε νά τοὺς κάνει χάρες. Λένε πώς ὁ Ἀντίπατρος είχε πεῖ ὅτι ἀπό τοὺς δύο φίλους πού είχε στὴν Ἀθήνα, τὸ Φωκίωνα καὶ τὸ Δημάδη, τὸν ἔνα δέν μπόρεσε ποτέ νά τὸν πείσει νά πάρει χρήματα καὶ τὸν ἄλλο νά τὸν χορτάσει.

Στό μεταξύ οἱ Ἀθηναῖοι ζητοῦσαν ἀπό τὸ Φωκίωνα νά πείσει τὸν Ἀντίπατρο νά ἀποσύρει τὴ μακεδονική φρουρά. Ἐκεῖνος ὅμως τὸ ἀπέφευγε, ἵσως ἐπειδὴ τὸ θεωροῦσε δύσκολο. Πέτυχε ὅμως ν' ἀναβάλλει κάθε τόσο τὴν εἰσπραξὴ τῶν χρημάτων πού χρωστοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι στὸν Ἀντίπατρο. Τὴν ἀποστολὴ στὴ Μακεδονία γιά τὸ ζῆτημα τῆς φρουρᾶς ἀνέλαβε τελικά ὁ Δημάδης. Ἐφτασε ὅμως ὅταν ὁ Ἀντίπατρος βρισκόταν στὰ τελευταῖα του καὶ τὴν ἔξουσία είχε οὐσιαστικά ὁ γιός του Κάσσανδρος. Ὁ Κάσσανδρος είχε ἀνακαλύψει μία ἐπιστολὴ πού ἐνοχοποιοῦσε τὸ Δημάδη. Σ' αὐτὴν ὁ ἴδιος ὁ Δημάδης παρακινοῦσε τὸν Ἀντίγονο (ἢ μᾶλλον τὸν Περδίκκα) νά ἔρθει ἀπό τὴν Ἀσία στὴ Μακεδονία καὶ νά πάρει ἀπό τὴν ἔξουσία, πού τώρα κρεμόταν ἀπό μιά σάπια κλωστή. Ὁ Κάσσανδρος ἔπιασε τὸ Δημάδη καὶ τὸ γιό του, πού τὸν είχε μαζί του, καὶ τοὺς θανάτωσε.

Σέ λίγο πέθανε ὁ Ἀντίπατρος ἀφοῦ διόρισε στρατηγό τὸν Πολυπέρχοντα καὶ χιλιάρχο τὸν Κάσσανδρο. Ὁ Κάσσανδρος, πού σχεδίαζε νά ἐκτοπίσει ἐντελῶς τὸν Πολυπέρχοντα ἔστειλε στὴν Ἀθῆνα, γιά νά ἔξασφαλίσει τὴν κυριαρχία του ἐκεῖ, τὸ φίλο του Νικάνορα νά ἀντικαταστήσει τὸ Μένυλλο στὴ διοίκηση τῆς φρουρᾶς. Καὶ μέ τὸ νέο διοικητή, ὁ Φωκίων κατόρθωσε νά δημιουργήσει καλές σχέσεις. Ὁ Πολυπέρχων ὥστόσι γιά νά ἀποσπάσει πάλι τὴν Ἀθῆνα ἀπό τὸν Κάσσανδρο ἔγραψε στοὺς Ἀθηναίους (ὅπως είχε κάμει καὶ γιά ἄλλες πόλεις) ὅτι τοὺς ἔχανδινει τό δημοκρατικό πολίτευμα καὶ τὰ πολιτικά δικαιώματα πού πολλοὶ είχαν χάσει. Γιά τὸ Φωκίωνα, πού είχε συνδεθεῖ μέ τὴν πολιτικὴ τοῦ Ἀντίπατρου καὶ τοῦ Κάσσανδρου ἡ πράξη τοῦ Πολυπέρχοντα ἦταν πλήγμα, ἐνῷ γιά τοὺς ἀντιπάλους του μεγάλη ἐνίσχυση. Ὁ φίλος τοῦ Κάσσανδρου Νικάνορας προσπαθοῦσε στό μεταξύ νά κερδίσει χρόνο. Ὁ Φωκίων κατηγορήθηκε ὅτι τὸν προστάτεψε καὶ κάποτε πού κινδύνεψε τὸν βοήθησε νά ξεφύγει. Καὶ πράγματι ὁ Φωκίων ἐδείξε στὸ Νικάνορα ἐμπιστοσύνη πού δέν τὴν ἄξιε: ὑπηρετώντας τὰ σχέδια τοῦ Κάσσανδρου ὁ Νικάνορας ἐκτός ἀπό τὴ Μουνυχία κατέλαβε καὶ ἀπέκλεισε ὅλο τὸν Πειραιά. Ἐναντίον του κατέφθασε ὁ γιός τοῦ Πολυπέρχοντα Ἀλέξανδρος μέ τὸ πρόσχημα νά βοηθήσει τοὺς Ἀθηναίους, στὴν πραγματικότητα ὅμως γιά νά καταλάθει τὴν πόλη. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δῆμου κυριαρχημένη ἀπό τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Φωκίωνα καὶ γεμάτη ἐλπίδες ἀπό τὶς ὑποσχέσεις τοῦ Πολυπέρχοντα ἀφάρεσε ἀπό τὸ Φωκίωνα τό ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἔβαλε στὴ θέση του ἄλλους. Μέσα στὸν ἀναβρα-

319 π.Χ.

319 π.Χ.

σμό πού ἐπικρατοῦσε ὁ Φωκίων καὶ οἱ φίλοι του κατηγορήθηκαν ἀπό τὸ ρήτορα Ἀγνωνίδη ὡς προδότες καὶ βρέθηκαν σὲ πολὺ δύσκολῃ θέσῃ. Ἀποφάσισαν λοιπόν νά καταφύγουν στὸν ἴδιο τὸν Πολυπέρχοντα γιά ν' ἀπολογηθοῦν. Ἡ συνάντηση ἔγινε στὴ Φωκίδα (ἢ Λοκρίδα), ὅπου ὅμως εἶχαν φθάσει καὶ οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Φωκίωνα μέ τὸν Ἀγνωνίδη. Οἱ ἔξηγήσεις τοῦ Φωκίωνα στάθηκαν μάταιες. Ὁ Πολυπέρχων ὑποχώρησε στὸν Ἀγνωνίδη καὶ δέχτηκε νά παραδώσει τὸ Φωκίωνα γιά νά δικαστεῖ στὴν Ἀθῆνα.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΦΩΚΙΩΝΑ (Κεφ. 34-38)

ΚΕΦ. 34
‘Ο Φωκίων
μεταφέρεται
στὴν Ἀθῆνα
καὶ δικιάζεται.

- 1 Γύρω ἀπό τὸ Φωκίωνα καὶ τοὺς φίλους του τοποθετήθηκε φρουρά. Μόλις τὸ εἶδαν ὅσοι ἀπό τοὺς συντρόφους του ἔτυχε νά μῇ βρίσκονται ἐκεῖ κοντά, κάλυψαν τὸ πρόσωπό τους καὶ σώθηκαν φεύγοντας. Τοὺς ἄλλους, μαζί μὲ τὸ Φωκίωνα, τοὺς ὁδηγοῦσε πάλι στὴν Ἀθῆνα ὁ Κλεῖτος μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι θὰ δικαστοῦν, ἐνῷ στὴν πραγματικότητα ἡταν κιόλας καταδικασμένοι σὲ θάνατο. Ἀκόμα καὶ ὁ τρόπος τῆς μεταφορᾶς ἡταν θλιβερός, καθώς τοὺς μετέφεραν ἐπάνω σὲ ἄμαξες μέσα ἀπό τὸν Κεραμεικό πρός τὸ θέατρο. Ἐκεῖ τοὺς ἔφερε ὁ Κλεῖτος καὶ τοὺς κρατοῦσε, ὥσπου νά συναθροίσουν οἱ ἄρχοντες τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Δέν ἀπέκλεισαν οὔτε δούλο, οὔτε ξένο, οὔτε πολίτη στερημένο ἀπό τὰ πολιτικά του δικαίωματα, ἀλλὰ ἀφήσαν τὸ βῆμα καὶ τὸ θέατρο ἀνοιχτὸ σέ ὅλους καὶ σέ ὀλες. “Οταν διαβάστηκε ἡ ἐπιστολὴ τοῦ βασιλιᾶ, ποὺ ἔλεγε ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει ἡδη κρίνει πώς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ στάθηκαν προδότες, ἀλλά ὅτι ἀφήνει τὴν ἀπόφαση στοὺς Ἀθηναίους, ἀφοῦ εἶναι ἔλευθεροι καὶ αὐτόνομοι, ὁ Κλεῖτος ὁδήγησε μέσα τοὺς κατηγορουμένους. Μόλις φύνηκε ὁ Φωκίων, οἱ πιό καλοὶ πολίτες σκέπτουσαν τὸ πρόσωπό τους, ἔσκυψαν κάτω τὸ κεφάλι καὶ ἔκλαιγαν, ἔνας μάλιστα σηκώθηκε καὶ τόλμησε νά πεῖ ὅτι ἀφοῦ ὁ βασιλιάς ἐμπιστεύτηκε στό δῆμο τόσο σοβαρὴ ἀπόφαση καλό θά ἡταν νά φύγουν ἀπό τὴ συνέλευση οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ξένοι. Τό πλήθος ὅμως δέν τό δέχτηκε, ἀλλά κραυγάζε ὅτι πρέπει νά λιθοβοληθοῦν οἱ ὀλιγαρχικοί καὶ οἱ ἔχθροι τοῦ δήμου κι ἔτσι κανείς ἄλλος δέ δοκί-

μασε νά ύπερασπιστεῖ τό Φωκίωνα. Τότε ό *ἴδιος* ό Φωκίων μέ
δυσκολία και μόλις πού ἀκουόταν, εἶπε: «Τί θέλετε ἀπό τά δύο,
δίκαια ἡ ἄδικα νά μᾶς καταδικάσετε σέ θάνατο;» «Δίκαια», ἀπο-
κρίθηκαν μερικοί· και τότε ό Φωκίων εἶπε: «Καί πᾶς θά τό κρί-
νετε αὐτό, ἂν δέ μᾶς ἀκούσετε;» Ἐπειδή δύμας και πάλι δέν τόν
ἀκουαν πλησίασε πιό κοντά τους και εἶπε: «Ἐγώ δύμολογῶ πώς
είμαι ἔνοχος και ζητῶ νά τιμωρηθῶ μέ θάνατο γιά τήν πολιτεία
μου. Αὐτούς ἐδῶ δύμως, Ἀθηναῖοι, γιατί νά τούς θανατώσετε,
χωρίς νά φταιξουν σέ τίποτα;» «Ἐπειδή είναι φίλοι σου», ἀπο-
κρίθηκαν πολλοί. Τότε ό Φωκίων ἀποτραβήχτηκε και σώπασε.
Κατόπιν ό Ἀγνωνίδης διάβασε ἔνα ψήφισμα πού είχε ἔτοιμο·
σύμφωνα μ' αὐτό ό δῆμος ἐπρεπε ν' ἀποφασίσει μέ ψηφοφορία
ἄν θεωρεῖ ἐνόχους τούς κατηγορουμένους, και ἂν τούς καταδί-
κασει, νά θανατωθοῦν.

7

8

9

“Οταν διαβάστηκε τό ψήφισμα, μερικοί ἀπαιτοῦσαν νά προ-
στεθεῖ ὅτι ό Φωκίων ἐπρεπε νά βασανίστει προτοῦ θανατωθεῖ,
πρόσταζαν μάλιστα νά φέρουν τόν τροχό και νά καλέσουν τούς
δημίους. Ὁ Ἀγνωνίδης δύμως βλέποντας ὅτι και ό Κλειτος
δυσανασχετούσε και ἐπειδή θεωροῦσε ό *ἴδιος* τό πράγμα βαρβα-
ρικό και ἀποκρουστικό, εἶπε: «Ἀθηναῖοι», ὅταν πιάσουμε τόν
ἀχρεῖο *Καλλιμέδοντα*, θά τόν βασανίσουμε· γιά τό Φωκίωνα δύ-
μως, ἐγώ δέν μπορῶ νά προτείνω τέτοιο πράγμα.» Ἀπαντώντας
τότε κάποιος ἀπό τούς δίκαιους πολίτες φώναξε: «Σίγουρα κά-
νεις καλά· γιατί ἂν βασανίσουμε τό Φωκίωνα, ἐσένα τί θά σέ
κάνουμε;» “Οταν τό ψήφισμα ἔγινε δεκτό και τό ἔθεσαν σέ ψη-
φοφορία, κανείς δέν ἔμεινε καθισμένος, ἀλλά σηκώθηκαν δῆλοι,
οί πιό πολλοί μάλιστα φορώντας και στεφάνια, και ψήφισαν κα-
ταδίκη σέ θάνατο. Μαζί μέ τό Φωκίωνa ἦταν ό *Νικοκλῆς*, ό
Θουδιππος, ό *Ηγῆμων*, και ό *Πυθοκλῆς*. Ὁ *Δημήτριος* ό *Φαλη-
ρέας*, ό *Καλλιμέδων*, ό *Χαρικλῆς* και μερικοί ἄλλοι, καταδικά-
στηκαν σέ θάνατο ἐρήμην.

1

ΚΕΦ. 35
Καταδίκη τού
Φωκίωνα.
(318 π.Χ.)

2

3

4

5

“Οταν διαλύθηκε ἡ συνέλευση και τούς δόδηγούσαν στή φυλα-
κή οί ἄλλοι βάδιζαν μέ κλάματα και δυνατούς θρήνους ἀγκαλια-
σμένοι ἀπό τούς φίλους και τούς συγγενεῖς τους. Γι' αὐτό, δταν ό

1

ΚΕΦ. 36
Οι τελευταὶς
στιγμές τοῦ
Φωκίωνα.

- κόσμος είδε τό Φωκίωνα νά ἔχει ὥψη ἵδια μ' ἐκείνη πού είχε
ὅταν τόν συνόδευαν ἀπό τήν ἐκκλησία τοῦ δῆμου ὡς στρατηγό,
2 θαύμαζε τήν ψυχραιμία καί τή γενναιότητα τοῦ ἀνθρώπου. Οι
ἐχθροί του ὡστόσο, τρέχοντας κοντά του τόν ἔβριζαν ἔνας μά-
λιστα ἡρθε κοντά, ἀπέναντί του, καί τόν ἔφτυσε. Τότε λένε πώς
3 δ' Φωκίων ἔστρεψε τό βλέμμα στούς ἄρχοντες καί εἶπε: «Δέ θά
σταματήσει κανεὶς τίς ἀσχημίες ἀπό τοῦ τού ἀνθρώπου;»
4 Όταν δ' Θούδιππος θρέθηκε στή φυλακή καί είδε νά τρίβουν
τό κόνειο ἀγανάκτησε καί ἄρχισε νά κλαιει δυνατά τή συμφορά
του λέγοντας ὅτι δέν ἡταν σωστό νά χαθεῖ μαζί μέ τό Φωκίωνα.
Ἐκείνος τότε τοῦ εἶπε: «Καί δέν εἰσαι ίκανοποιημένος, πού πε-
5 θαίνεις μαζί μέ τό Φωκίωνα;» Κάποιος ἀπό τοὺς φίλους του
πάλι, τόν ρώτησε ὅν είχε νά ἀφήσει καμιά παραγγελία γιά τό
γιό του τό Φῶκο. «Βέβαιω» εἶπε. «Νά μή μνησικακεῖ ἐναντίον
6 τῶν Ἀθηναίων.» Κι ὅταν δ' Νικοκλῆς, πού ἡταν δ' πιό πιστός
φίλος του, τόν παρακάλεσε νά τόν ἀφήσει νά πιει πρότος τό
δηλητήριο, εἶπε: «Βαρύ είναι ἀπό τού πού ζητᾶς, Νικοκλῆ, καί
7 δόδυνηρό. Ἀφοῦ ὅμως καμιά χάρη δέ σου ἀρνήθηκα ποτέ στή
ζωή μου, στέργω καί σ' αὐτό.» Όταν δέλοι οι ἄλλοι είχαν ἥδη
πιει, σώθηκε τό δηλητήριο καί δ' δήμιος εἶπε ὅτι δέ θά τρίψει
ἄλλο, ὅν δέν τοῦ δώσουν δώδεκα δραχμές, δοσ ἀγόραζε τή δό-
ση. Καί ἐπειδή περνοῦσε ἡ ὥρα καί καθυστεροῦσαν, δ' Φωκίων
κάλεσε ἔναν ἀπό τούς φίλους του λέγοντας: «Ἀφοῦ δέν μπορεῖ
κανεὶς οὔτε νά πεθάνει δωρεάν στήν Ἀθήνα!» Καί τόν παρακά-
λεσε νά δώσει στόν ἀνθρώπο τό μικρό ποσό.

ΚΕΦ. 37

'Η ταφή του.

- 1 Ἡταν ἡ δεκάτη ἐνάτη τοῦ μηνός *Μουνιχιῶνος* καί οἱ ἵπτεις
πού συνόδευαν τήν πομπή πρός τιμὴν τοῦ Δία περνοῦσαν μπρο-
στά ἀπό τή φυλακή. Ἀπό αὐτούς ἄλλοι ἔβγαλαν τά στεφάνια
πού φοροῦσαν καί ἄλλοι ἔστρεψαν τά μάτια τους δακρυσμένοι
2 πρός τή θύρα τής φυλακῆς. Ὅσοι δέν ἡταν τελείως ἀσπλαχνοί
καί δέν είχε διαφθείρει τήν ψυχή τους ἡ ὀργή καί δ' φθόνος
θεώρησαν ἰδιαίτερα ἀνόσια πράξη τό γεγονός ὅτι δέν ἐμπόδισαν
τήν ἐκτέλεση τήν ἡμέρα ἐκείνη, οὔτε κράτησαν καθαρή ἀπό δη-
3 μόσιο φόνο τήν πόλη πού γιόρταζε. Παρόλα αὐτά, σάν νά μήν
ἡταν ἀρκετή ἡ νίκη τους, οἱ ἐχθροί τοῦ Φωκίωνα ἀποφάσισαν

νά πετάξουν καὶ τὸ σῶμα του ἔξω ἀπό τὰ σύνορα τῆς χώρας καὶ κανεῖς Ἀθηναῖος νά μήν ἀνάψει φωτιά στήν ταφὴν του. Γι' αὐτὸν
κανεῖς φίλος του δέν τόλμησε ν' ἀγγίξει τὸ σῶμα του, ἀλλά κάπιοις Κενωπίων, ποὺ συνήθιζε νά προσφέρει τέτοιου εἰδους ὑπηρεσίες μέ ἀμοιβή, μετέφερε τὸ νεκρό πέρα ἀπό τὴν Ἐλευσίνα καὶ τὸν ἔκαψε παιρνοντας φωτιά ἀπό τὴν περιοχὴν τῶν Μεγάρων. Ἡ γυναίκα του, ποὺ ἡρθε μέ τις θεραπαινίδες της, ἔκαψε στὸ μέρος ἐκεῖνο ἔνα κενοτάφιο σωριάζοντας χόμα καὶ πρόσφερε σπονδές. Κατόπιν, ἔκρυψε στὸν κόρφο της τὰ ὄστα του, τὰ ἔφερε νύχτα στὸ σπίτι της καὶ τὰ ἔθαψε κοντά στήν ἐστία λέγοντας: «Σ' ἐσένα ἀγαπημένη μου ἐστία, ἐμπιστεύομαι αὐτὰ τὰ λείψανα ἐνός ἐνάρετου ἀνθρώπου· κι ἐσύ, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι βάλουν μυαλό, παράδωσέ τα στὸν προγονικό του τάφο.»

Καὶ πράγματι, ὅταν πέρασε λίγος καιρός, τὰ γεγονότα ἔδειξαν τί ἀρχηγό καὶ τί φύλακα τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς δικαιοσύνης ἔχασε ὁ δῆμος. Τοῦ ἐστησαν λοιπόν χάλκινο ἀνδριάντα καὶ ἔθαψαν μέ δημόσια δαπάνη τὰ ὄστα του. Ὅσο γιά τούς κατηγόρους του, τὸν Ἀγνωνίδη τὸν καταδίκασαν οἱ ἔδιοι οἱ Ἀθηναῖοι σέ θάνατο καὶ τὸν σκότωσαν τὸν Ἐπίκουρο καὶ τὸ Δημόφιλο, ποὺ εἶχαν διαφύγει ἀπό τὴν πόλη, τοὺς ἀνακάλυψε ὁ γιός τοῦ Φωκίωνα καὶ τούς τιμώρησε...

Οσα ἔγιναν μέ τό Φωκίωνα θύμισαν καὶ πάλι στούς Ἐλληνες τὸ τέλος τοῦ Σωκράτη. Γιατί αὐτὸ τὸ σφάλμα ἦταν ἀκριβῶς ὅμιο μ' ἐκεῖνο καὶ δυστυχία ἀκριβῶς ὅμοια χτύπησε τὴν πόλη.

Νόμισμα τοῦ Φιλίππου Β'
μέ τῇ μορφῇ του

4

5

I ΚΕΦ. 38
Ἡ ἀποκατάσταση.

2

5

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Σελ. 187

ΚΕΦ. 5

Χάρης: Ἀθηναῖος στρατηγός (περίπου 400-325 π.Χ.) Ἀνήκε στήν ἀντιμακεδονική μερίδα. Στήν πλουσιότατη πολεμική δράση του συγκαταλέγονται οἱ ἀγῶνες του κατά τοῦ Φιλίππου στήν Ὁλυνθο, στή Θράκη, στό Βυζάντιο καὶ στή Χαιρώνεια. "Οταν ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε ἀπό τούς Ἀθηναίους τήν παράδοσή του (335 π.Χ.) ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα.

Σελ. 188

Ζήνων (335-263 π.Χ.) ἀπό τό Κίτιο τῆς Κύπρου. Ὁ ἴδρυτης τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Σπούδασε καὶ δίδαξε στήν Ἀθήνα. Τό μόνο ἀληθινό ἀγαθό κατά τό Ζήνωνα είναι ἡ ἀρετή, πού τήν κατέχει ὁ πραγματικά σοφός καὶ πού κανείς δέν μπορεῖ νά τοῦ τή στερήσει, γι' αὐτό καὶ είναι εύτυχής.

Πολύευκτος ἀπό τόν *Σφηττό*: Ἀθηναῖος ρήτορας, πού ἀνήκε στήν ἀντιμακεδονική μερίδα.

Σφηττός: ἀρχαῖος δῆμος στήν περιοχή τῶν σημερινῶν Μεσογείων Ἀττικῆς.

ἐνώ τό θέατρο γέμιζε ἀπό κόσμο: γινόταν δηλαδή ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου (συνέλευση τοῦ λαοῦ). Ὁ τόπος γιά τή συνάθροιση αὐτή ἦταν πρίν ἀπό τόν *Κλεισθένη* (508 π.Χ.) ἡ ἀγορά καὶ κατόπιν γιά πολλά χρόνια ἡ Πύνκα. Λίγο ὑστερα ἀπό τά μέσα τοῦ 4 αἰ. π.Χ. ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου μεταφέρθηκε στό θέατρο τοῦ Διονύσου.

Δημοσθένης, (384-322 π.Χ.). Ὁ μεγάλος ρήτορας καὶ πολιτικός τῆς ἀρχαιότητας. Διακρίθηκε ἀρχικά σέ δίκες γύρω ἀπό ἱδιωτικές ύποθέσεις καὶ ἄρχισε τήν πολιτική του σταδιοδρομία ἀπό τό 351 μέ τόν πρῶτο ἀπό τούς περιφημούς *Φιλιππικούς* λό-

γους του. Ἀγωνίστηκε ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου Β (359-336 π.Χ.) μέ δὲ τοι τις δυνάμεις καὶ ἔξακολουθησε τὸν ἀντιμακεδονικό του ἀγώνα καὶ στὰ χρόνια τοῦ Ἀλεξανδρού. Ὅτερ' ἀπό τὴν ἡττα τῶν Ἀθηναίων ἀπό τους Μακεδόνες κατὰ τὸ Λαμιακό πόλεμο (322 π.Χ.) καταδικασμένος καὶ κυνηγημένος κατέφυγε στὴν Καλαύρεια (Πόρο) καὶ ἀναγκάστηκε ν' αὐτοκτονῆσει γιά νά μήν τὸν συλλάβουν.

Σελ. 189

δίνοντάς του εἴκοσι πλοῖα· τὰ μέλη τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἦταν πιθανό ν' ἀντιδράσουν ἢ ν' ἀρνηθοῦν τὴν καταβολὴν τῶν συντάξεων, δηλαδὴ συνεισφορῶν, πού στὴν πραγματικότητα ἦταν φόροι. Γι' ἀντό οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν καμιά φορά πιεστικύ μέσα. Χαρακτηριστικό εἶναι τὸ παρακάτω κεφάλαιο 11.

ΚΕΦ. 6-7
Περιληψη

ἔγινε στρατηγός· οἱ στρατηγοὶ ἦταν οἱ σπουδαιότεροι Ἀθηναῖοι ἄρχοντες. Ἁταν δέκα καὶ τούς ἔξελεγε μέ «χειροτονίᾳ» ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἔναν ἀπό κάθε φυλῆ. Ἐνας ἀπό αὐτούς ὅριζόταν ἀρχιστράτηγος. Οἱ ἔξουσίες του κάλυπταν καὶ ἄλλους τομεῖς ἐκτός ἀπό τὴν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ. Στό τέλος τῆς θητείας τους οἱ στρατηγοὶ λογοδοτοῦσαν γιά τὰ πεπραγμένα καὶ τὴ διαχείρισή τους. Τό ίδιο μποροῦσε νά γίνει καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς στρατηγίας τους, ἀν προτεινόταν ἡ παύση τους (ἀποχειροτονία) (βλ. παρακάτω κεφ. 9,4).

ΚΕΦ. 8

μετά τό πλύσιμο τῶν χειριῶν ἐννοεῖ τό πλύσιμο τῶν χειριῶν πρίν ἀπό τό γενῦμα. Χρησιμοποιοῦν δηλαδὴ τούς κόλακες κάπως σάν γελωτοποιούς καὶ τούς ἀκοῦντα στὴ διάρκεια τοῦ γεύματος μόνο καὶ ὅχι σέ ώρες σοθαρῶν ἀσχολιῶν.

Σελ. 190

δέ θά μέ φάτε· πρόκειται γιά μύθο τοῦ Αἰσώπου, πού ἀναφέρεται στούς δειλούς. Ὁ Φωκίων φαίνεται νά λέει στούς Ἀθηναίους, πού ἐδῷ εἶναι τὰ κοράκια: «Φωνάξτε ὅσο θέλετε· τὰ χρήματά μου δέ θά τά πάρετε».

ΚΕΦ. 9

νά λογοδοτήσει· βλ. παραπάνω κεφ. 8,1, γιά τούς στρατηγούς.

Σελ. 191

διαφορά μέ τούς Βοιωτούς τή διαφορά γιά τόν Ὄρωπό, πού κατέλαβε ὁ τύραννος τῆς Ἐρέτριας τό 366. "Οταν ἀπειλήθηκε ἀπό τό Χάρη μέ στρατό, παραχώρησε τήν πόλη στούς Θηβαίους και ζήτησε τήν προστασία τους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν τά γεγονότα, ἐπειδή δέν μποροῦσαν μόνοι τους νά πολεμήσουν κατά τῶν Θηβαίων.

Πολύευκτος βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 5, σελ. 210.

Λυκοῦργος (390-324 π.Χ.). Ἀθηναῖος ρήτορας σύμμαχος τοῦ Δημοσθένη και ἄνθρωπος μέ παροιμιώδη ἀκεραιότητα. Στά χρόνια 338-325 περίου π.Χ. διαχειρίστηκε τά οἰκονομικά τῆς πόλεως κάνοντας μεγάλο ἀγώνα, σέ μιά δύσκολη ἐποχή, ν' ἀνορθώσει τήν ἀθηναϊκή πολιτεία. Στάθηκε ἀντίπαλος τοῦ Φωκίωνα, ὁ δόποιος ἄν και μετριοπαθής ἀνήκε στή φιλομακεδονική παράταξη.

νά παραδώσουν δέκα πολίτες· ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος κατάπνιξε τήν ἔξεγερση στή νότια Ἑλλάδα ἐναντίον του (335) και κατάστρεψε ἐντελῶς τή Θήβα, ἀξιώσε ἀπό τούς Ἀθηναίους νά τοῦ παραδώσουν τούς δέκα κυριότερους ἀντιπάλους του, πέντε πολιτικούς και πέντε στρατηγούς. Ἀνάμεσά τους ἦταν και ὁ ἕδιος ὁ Λυκοῦργος.

ΚΕΦ. 10

Λακωνιστής: δηλαδή μιμητής, διπαδός τῶν Λακώνων (τῶν Σπαρτιατῶν).

μακριά γένια κτλ. "Ετσι ἔβλεπαν οἱ Ἀθηναῖοι τόν τύπο τοῦ Σπαρτιάτη.

τρίβωνας: κοντό ἴμάτιο ἀπό χοντρό ὄφασμα, πού τό φοροῦσαν κυρίως οἱ Σπαρτιάτες, οἱ φιλόσοφοι, ιδίως οἱ κυνικοί, και στήν Ἀθήνα καμιά φορά οἱ ἔφηβοι. Φτηνό ροῦχο καθώς ἦταν, θεωρήθηκε σημεῖο δλιγάρκειας και ζωῆς σκληραγγημένης. (Ἡ λέξη τρίβων μποροῦσε νά σημαίνει και ἀπλά τριμένο ἴμάτιο).

Σελ. 192

γιατί δέν ξυρίστηκες· δηλαδή ἐφόσον δέ φάνηκες αὐστηρός, ὅπως ἔξωτερικά ἔδειχνες, ἀλλά κολάκεψες τούς Ἀθηναίους, θά ἔπρεπε νά είχες ἀλλάξει καὶ ἐμφάνισῃ, γιά νά μήν ξεγελᾶς.

Ἄριστογείτων· ρήτορας τῆς ἐποχῆς, τύπος συκοφάντη καὶ πολιτικοῦ τυχοδιώκτη. Ο Δημοσθένης ἔγραψε δύο λόγους ἐναντίον του.

συκοφάντης· στήν ἀρχαίᾳ Ἀθήνα συνήθως σήμαινε τὸν ἄνθρωπο ποὺ είχε ώς ἀσχολία νά ύποβάλλει ψεύτικες καταγγελίες, παριστάνοντας τὸν ἄγρυπνο φρουρό τῆς πολιτείας καὶ τῶν νόμων, καὶ νά ἐκβιάζει ἔπειτα τά θύματά του.

τόν εἰδε ἀπό μακριά· οἱ στρατηγοὶ είχαν ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ τήν ἐπιθλεψη τῆς στρατολογίας.

Ὑπερείδης, (389-322 π.Χ.). Ἀθηναῖος ρήτορας, δόμοιδεάτης τοῦ Δημοσθένη καὶ τοῦ Λυκούργου. Στάθηκε ἀπό τούς πιό ἀδιάλλακτους τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδας καὶ ἀπό τούς ύποκινητές τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου (βλ. παρακάτω κεφ. 23 κ.ἔ.). Ἡ μοιρά του ἦταν παρόμοια μέ τοῦ Δημοσθένη (βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 5). Μετά τό τέλος τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου οἱ νικητές τόν συνέλαβαν καὶ τόν ἐκτέλεσαν (322 π.Χ.).

Σελ. 193

ώς ἐχθρούς· βλ. παραπάνω σημ. στήν περίληψη τῶν κεφ. 6-7, σελ. 211.

ΚΕΦ. 11

Σελ. 194

σέ φανερή ἐχθρότητα· είναι οἱ παραμονές τῆς μάχης τῆς Χαιρώνειας. Ο Φίλιππος ἔχει καταλάθει τήν Ἐλάτεια (στή Φωκίδα) καὶ οἱ Ἀθηναῖοι συμμαχοῦν μέ τούς Θηβαίους γιά νά τόν ἀντιμετωπίσουν.

ἄλλους στρατηγούς· τό Χάρη, τό Στρατοκλῆ, τό Λυσικλῆ. Ο Φωκίων βρισκόταν σέ κάποια ναυτική ἀποστολή χωρίς σημασία.

ΚΕΦ. 16

Ἡλιαία· βλ. Σόλων σημ. κεφ. 18 (ἔφεση), σελ. 51.

συκοφαντία: βλ. πιό πάνω σημ. κεφ. 10 (συκοφάντης) σελ. 213.

Όταν οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν πρόκειται γιά τή μεγάλη ήττα τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Θηβαίων στή Χαιρώνεια (338), πού σήμανε τό τέλος τῆς ἐλευθερίας τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τήν ἀρχή μιᾶς καινούριας ἐποχῆς, μέ τήν ἄνοδο τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας.

Σελ. 195

Χαρίδημος: ἀρχηγός μισθιφορικῶν στρατευμάτων ἀπό τήν Εὐβοια, πού ἀναδείχτηκε στρατηγός τῆς Ἀθήνας καὶ διακρίθηκε στούς πολέμους κατά τοῦ Φιλίππου. Όταν ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε τήν παράδοσή του (παρακάτω κεφ. 17,2) κατέφυγε στούς Πέρσες.

Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου: βλ. Σόλων σημ. κεφ. 19, σελ. 51.
Δημάδης: βλ. Σόλων σημ. κεφ. 17, σελ. 50. Μέ τό Δημάδη, πού είχε αἰχμαλωτιστεῖ στή Χαιρώνεια, ὁ Φιλιππος ἔστειλε τίς προτάσεις του στούς Ἀθηναίους.

συνέδριο τῶν Ἑλλήνων μετά τή νίκη του στή Χαιρώνεια καὶ τήν ύποταγή ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδος ὁ Φιλιππος ἴδρυσε ὑπό τήν ἡγεμονία του τήν ἔνωση τῆς Κορίνθου, δηλαδή συμμαχία ὅλων τῶν Ἑλλήνων, πού τά μέλη της θά διατηροῦσαν μεταξύ τους διαρκή εἰρήνη (τήν κοινή εἰρήνη). Τό συμβούλιο τῆς συμμαχίας αὐτῆς λεγόταν συνέδριον τῶν Ἑλλήνων.

πέθανε ὁ Φιλιππος: δολοφονήθηκε τό 336 π.Χ. ἀπό ἔναν ὄνθρωπο τοῦ περιβάλλοντός του, τόν Παυσανία.

Τέτοιο ἀγριάνθρωπο κτλ. Ὁδύσσεια i, 494 (Μετάφραση Ἀργ. Ἐφταλιώτη). Τά λόγια αὐτά ἀπευθύνονται στόν Ὁδυσσέα οἱ σύντροφοί του, ὅταν ἐκεῖνος προκαλεῖ τόν Κύκλωπα τήν ὥρα πού ἐγκαταλείπει τό νησί του.

Σελ. 198

Όταν ἡ Θήβα καταστράφηκε βλ. παραπάνω κεφ. 9 (νά παραδώσουν κτλ.), σελ. 212.

Δημοσθένης, βλ. σημ. κεφ. 5, σελ. 210.

Λυκοῦργος, βλ. σημ. κεφ. 9, σελ. 212.

Υπερείδης, βλ. σημ. κεφ. 10, σελ. 213.

Χαρίδημος, βλ. σημ. κεφ. 16, σελ. 214.

Τό δεύτερο ψήφισμα μέ τό ψήφισμα αὐτό, πού τό πῆγαν ὁ Φωκίων και ὁ Δημάδης, οἱ Ἀθηναῖοι παρακαλοῦσαν τόν Ἀλέξανδρο νά ἐπιτρέψει νά δικαστοῦν οἱ ἔνοχοι ἀπό ἀθηναϊκό δικαστήριο. Ο Ἀλέξανδρος δέχτηκε τό συμβιθασμό.

Δούρης: ίστορικός ἀπό τή Σάμο (περίπου 340-260 π.Χ.), μαθητής τοῦ Θεόφραστου.

«χαιρεῖν»: χαιρετισμός πού ἔθαζαν στήν ἀρχή τῶν ἐπιστολῶν τους οἱ Ἀρχαῖοι. Μιά ἐπιστολὴ, γιά παράδειγμα, τοῦ Φωκίωνα θά ἄρχιζε ἔτσι: *Φωκίων Ἀλεξάνδρῳ χαίρειν*.

Ἀντίπατρος, (387-319 π.Χ.): Στενός συνεργάτης τοῦ Φιλίππου Β' και τοῦ Ἀλέξανδρου. "Οταν ὁ Ἀλέξανδρος ξεκίνησε γιά τήν ἐκστρατεία του, τόν ἀφησε πίσω του νά κυθερνᾶ τή Μακεδονία και νά ἐπιβλέπει τή νοτιότερη Ἑλλάδα. Γιά τή δράση του γίνεται λόγος και πιό κάτω.

Σελ. 199

Χάρης: τελετάρχης ἀρχικά τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔγραψε ἀργότερα ἔνα ίστορικό ἔργο γι' αὐτόν, στό δόποιο γινόταν τό πιό πολύ λόγος γιά τήν ιδιωτική ζωή τοῦ μεγάλου κατακτητῆ.

τάλαντα: βλ. Θεμιστοκλῆς σημ. κεφ. 24, σελ. 113

τριβώνιο: μικρός τρίβωνας βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 10, σελ. 212.

Κράτερος, (περ. 370-321 π.Χ.), στρατηγός τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ο βασικότερος στρατιωτικός του συνεργάτης ὑστερ' ἀπό τό θάνατο τοῦ Παρμενίωνα.

ἀσιατικές πόλεις: παράβαλε τήν ἀνάλογη μαρτυρία στό βίο τοῦ Θεμιστοκλῆ, κεφ. 29,11. Οι πόλεις εθίσκονται: *Κιος* στή Βιθυνία (ἀκτή Προποντίδας), *Γέργιθος* στήν Τρωάδα, *Μύλασα* στήν Καρία, *Ἐλαία* στή Λυδία.

ΚΕΦ. 18

Σελ. 200

Μελίτη: βλ. Σόλων σημ. κεφ. 10, σελ. 45.

ΚΕΦ. 21

Πυθέας: φιλομακεδόνας ρήτορας της ἐποχῆς.

σ' ἀγόρασε ὁ δῆμος: ὁ ρήτορας δηλαδή θεωρεῖται ἀπό μιάν ἄποψη σκλάβος τοῦ δήμου, τοῦ λαοῦ.

Ἀρπαλὸς: ὁ ταμίας τοῦ Ἀλεξάνδρου. *Ὑστερ'* ἀπό σπατάλες καὶ καταχρήσεις πού εἶχε κάνει, διέφυγε τό 324 ἀπό τή Βαθυλώνα μέ πολλά χρήματα καὶ μισθοφόρους καὶ ζήτησε καταφύγιο στήν Ἀθήνα. Ἐκεῖ, μολονότι δωροδόκησε διάφορους πολιτικούς, δέν πέτυχε τό σκοπό του. Ἐπειτα ἀπό διάφορες περιπέτειες δολοφονήθηκε στήν Κρήτη.

Σελ. 201

ΚΕΦ. 23

Λεωσθένης: Ἀθηναῖος στρατηγός μέ σημαντική δράση, σφοδρός πολέμιος τῶν Μακεδόνων. *Ὕπηρξε ὁ ἀρχηγός τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ στό Λαμιακό πόλεμο (323-322 π.Χ.).* Ο φόνος του κατά τήν πολιορκία τῆς Λαμίας συνετέλεσε πολύ στήν τελική ἡττα τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 202

Ὕπερειδης, βλ. σημ. κεφ. 10, σελ. 213.

στάδιο-δόλιχος: στάδιο: ἀγώνας δρόμου μικρῆς ἀποστάσεως, ἀντίθ. δόλιχος: ἀγώνας δρόμου μεγάλης ἀποστάσεως. (Ως μονάδες μήκους: στάδιο=184 μέτρα, δόλιχος=12 στάδια).

Σελ. 203

ΚΕΦ. 24

Ἀντίφιλος: ἀξιόλογος Ἀθηναῖος στρατηγός τῆς ἐποχῆς.

ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν: πού τήν ἐποχή αὐτή ἦταν σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων (βλ. στό προηγούμενο κεφ. παρ. 5).

ως τά ἔξήντα: ἀπό τά πενήντα ὥς τά ἔξήντα, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπηρετοῦσαν στό στρατό σέ ἔξαιρετικές περιστάσεις (ὅπως καὶ οἱ μέτοικοι καὶ οἱ ἔφηβοι) καὶ μόνο σέ ώρισμένες ἀμυντικές θέ-

σεις μέσα στά δρια τῆς Ἀττικῆς. Γι' αὐτό καὶ ἡ διαταγή τοῦ Φωκίωνα προκάλεσε τόση ἀναστάτωση.

Σελ. 204

τιμοκρατικό πολίτευμα, σύμφωνα μέ τό δόποιο τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν είναι ἀνάλογα μέ τό τίμημα, δηλ. μέ τὴν περιουσιακή κατάστασή τους (βλ. Σόλων κεφ. 18).

Mouνυχία: βλ. Σόλων σημ. κεφ. 12, σελ. 48.

Ἐξάλλου τό τραγικό τέλος κτλ. Βλ. πιὸ πάνω σημ. κεφ. 5 (*Δημοσθένης*) καὶ σημ. κεφ. 10 (*Ὑπερειδῆς*), σελ. 210, 213.

Σελ. 205

Κάσσανδρος (περ. 358-297 π.Χ.). Ἐνας ἀπό τοὺς στρατηγούς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὁταν πέθανε ὁ Ἀντίπατρος κατόρθωσε νά ἐκτοπίσει τὸν Πολυπέρχοντα, πού ἐκεῖνος είχε ὄρισει διάδοχό του. Στὰ ἐπόμενα χρόνια πῆρε μέρος σὲ πολλούς ἄλλους ἀγῶνες ἀνάμεσα στοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐξαιρετικά δργανωτικός, ἴδρυσε κοντά στ' ἄλλα καὶ τὴν πόλη Θεσσαλονίκη, πού τῆς ἔδωσε τό ὄνομα τῆς γυναίκας του.

Πολυπέρχων, (γενν. 380 περ. π.Χ.). Ἀπό τοὺς πιὸ παλιοὺς ἀξιωματικούς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀντίπατρος τὸν δρισε διάδοχό του, ἡ μετέπειτα σταδιοδρομία του ὅμως ἤταν γεμάτη ἀποτυχίες.

χιλιαρχος, τό δεύτερο μετά τό στρατηγό ἀξιωμα. Τέ ζ- σπισε ὁ Ἀλέξανδρος σύμφωνα μέ περσικό πρότυπο.

Σελ. 206

Ἀγγωνίδης, ρήτορας καὶ συκοφάντης. Βλ. παρακάτω κεφ. 34-35, 38.

Κλείτος: ἀξιωματικός τοῦ Ἀλεξάνδρου, (ἄσχετος μέ τὸν διμόνυμο ἀρχηγό τοῦ ἵππικοῦ του). Στό Λαμιακό πόλεμο ἤταν ναύαρχος τοῦ μακεδονικοῦ στόλου (322). Ὁ Ἀντίπατρος τοῦ παραχώρησε κατόπιν τή σατραπεία τῆς Λυδίας (321). Ὁταν τήν

ΚΕΦ. 25-33

Περίληψη

ΚΕΦ. 34

έχασε και γύρισε στή Μακεδονία, ό Πολυπέρχων τόν ἔκανε διοικητή του στόλου του.

σέ ἄμαξες· ό Φωκίων ἦταν πολύ γέρος και δέν μποροῦσε νά κάμει τήν πορεία πεζός. (Εἶχε γεννηθεῖ τό 402 και πέθανε τό 318).

Κεραμεικός: ή περιοχή του δήμου Κεραμέων, πού ἔκτεινόταν ΒΔ ἀπό τήν Ἀκρόπολη. Χωριζόταν ἀπό τό τείχος τῶν Ἀθηνῶν στόν "Ἐσω Κεραμεικό, ἀπό τίς σπουδαιότερες συνοικίες τῆς Ἀθηνας, και στόν "Ἐξω Κεραμεικό, δπου και τό νεκροταφεῖο. Οι ἄμαξες θά περνοῦσαν μέσα ἀπό τόν Κεραμεικό γιά νά φτάσουν στό θέατρο του Διονύσου, δπου θά γινόταν ή δίκη στήν ἐκκλησία του δήμου.

στερημένο ἀπό πολιτικά δικαιώματα βλ. Θεμιστοκλῆς σημ. κεφ. 6 (ἀτιμασμένοι πολίτες), σελ. 102.

Βασιλιάς: βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, μετά τό θάνατο του Μ. Ἀλεξάνδρου, ἦταν ό Φίλιππος Ἀρριδαῖος, ἀδελφός του ἀπό ἄλλη μητέρα. Ἐπειδή ἦταν πνευματικά καθυστερημένος, τόν ἐπιτρόπευε ό Πολυπέρχων και πρίν ἀπό αὐτόν ό Ἀντίπατρος.

Σελ. 207

ΚΕΦ. 35

Καλλιμέδων: ρήτορας πού είχε συνδεθεῖ στενά μέ τόν Ἀντίπατρο και τόν Κάσσανδρο και γιά αὐτό ἐγκατέλειψε τήν Ἀθήνα μόλις είδε ότι θά κυριαρχοῦσε ό Πολυπέρχων.

Νικοκλῆς: ό φίλος του Φωκίωνα βλ. πιό πάνω 17,3 και πιό κάτω 36,5.

Ηγήμων: ρήτορας τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδας.

Δημήτριος ό Φαληρέας: πολιτικός και συγγραφέας πού λιγο ἀργότερα κυβέρνησε τήν Ἀθήνα (317-307 π.Χ.).

Χαρικλῆς: γαμπρός του Φωκίωνα (βλ. και πιό πάνω 21,5).

Σελ. 208

ΚΕΦ. 37

Μουνυχιών: ό δέκατος μήνας του ἀττικοῦ ἔτους, πού ἀντιστοιχεῖ μέ τόν Ἀπρίλιο. (Γιά τόν ἀττικό μήνα και τήν ἀριθμηση τῶν ἡμερῶν βλ. Σόλων σημ. κεφ. 25, σελ. 53).

πρός τιμήν τοῦ Δία· τά Ὀλυμπιεῖα, γιορτή τοῦ Δία, πού γινόταν τὴν ἡμέρα ἐκείνη.

Σελ. 209

ὅταν πέρασε λίγος καιρός· ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Φωκίωνα ἔγινε τό 317 π.Χ., ὅταν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρέας ἀνέλαβε γιά λογαριασμό τοῦ Κάσσανδρου τὴν «στρατηγία» στὴν Ἀθήνα.

ΚΕΦ. 38

*Δελφοί Χαιρωνεῦσιν ὁμοῦ Πλούταρχον ἔθηκαν
τοῖς Ἀμφικτυόνοις δόγμασι πειθόμενοι
(Ἐπιγραφή ἀπό τοὺς Δελφούς πού μνημονεύει
τὴν ἀνίδρυσην ἀνδριάντα τοῦ Πλουτάρχου.)*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ. 5 - 10

ΣΟΛΩΝ

Προσωπογραφία	»	12
‘Ο Σόλων μιλάει γιά τό ἔργο του	»	13 - 14
Μετάφραση	»	15 - 43
Σημειώσεις	»	44 - 56

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	»	58
Χαρακτηρισμός ἀπό τό Θουκυδίδη	»	59
Μετάφραση	»	61- 94
Σημειώσεις	»	95 - 120

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	σελ. 122
Χαρακτηρισμός ἀπό τὸν Θουκυδίδη	» 123
Μετάφραση	» 125 - 162
Σημειώσεις	» 163 - 181

ΦΩΚΙΩΝ

Προσωπογραφία	» 184
Ο Πλούταρχος γιὰ τὸ Φωκίωνα	» 185
Μετάφραση	» 187 - 209
Σημειώσεις	» 210 - 219

Τά ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητας αὐτῶν.

΄Αντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο.
΄Ο διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιῶν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἅρθρου 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Έφ. Κυθ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΗ : Δ'/Δ'/Η'/Γ' 1980 (I) ΑΝΤΙΤΥΠΑ : 160.000 ΣΥΜΒΑΣΗ : 3332/19-12-79

ΕΚΤΥΠΩΣΗ : ΗΛΙΑΣ Δ. ΖΕΡΒΑΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ : ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ & ΥΙΟΣ Ο.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής